

HÊVÎ

KOVARA ÇANDÎYA GIŞTÎ

\$ 8 (Etranger)

HEJMAR 5 / GULAN 1986

50 FF

ESPOIR

HÊVÎ

50 FF

Revue culturelle kurde

N° 5 - Mai 1986

Directeur de la publication : Rojen Barnas

Réalisation : Alî Bucak, Ibrahîm Ghazagh, Mohamad Hassan

Collaborateurs : Ibrahîm AHMED, (Angleterre), Firat CEWERÎ (Suède), Dr. Kemal FUAD (Berlin), Dr. Çemşîd HEYDERÎ (Suède), KENDAL (France), MALMÎSANIJ (Suède), Ferhad ŞAKELÎ (Suède), Hesên SEYF (Suède).

SOMMAIRE

EN KURMANCE

- Hommage au linguiste Qanatê Kurdo - *Joyce Blau* 7
- La mort de l'écrivain Hişyar - *Temo Zêrin, Lokman Polat* 16
- Et celle du poète Hêmin - *Joyce Blau* 19
- Souvenirs d'Ihsan Nouri Pacha sur la révolte d'Agrî (IV) - 25
- Un regard sur la vie et les travaux du kurdologue
B. Nikitine - *Helkewt Hekim* 41
- Vie et œuvres d'Enver Mayî - *Dildar Berwarî* 60
- Hemîdo et l'avocat (nouvelle) - *Firat Cewerî* 62
- Poèmes inédits - *Kalo, Çerkezê Reş* 68
- Les publications récentes 70
- Le nouveau livre de Keremê Reş - *Têmûrê X. Mûradov* 82

EN KURDE DUMILÎ

- Le dialecte dumilî de Batoum - *Qanatê Kurdo* 85
- Textes dumilî recueillis par Peter I. Lerch 88
- Bibliographie dumilî (III) - *Malmîsanij* 95
- Poèmes inédits - *E. Gökçe, Heyder, Xortê Kurd,* 97
- Trahison (nouvelle) - *Umero Adînn* 101
- Le folklore de Dersim (II) - *Firat* 105
- Vie de Mehmet Şerif Efendi de Goruzij - *Ahmet Say* 112

EN KURDE MERIDIONAL

- Une introduction à l'histoire de la critique littéraire kurde - *Sebahi Xalib* 203
- Poème inédit - *Hawar* 189
- Gelaz (nouvelle) - *Siyamend Şêxaqayî* 187
- Le droit des peuples à l'auto-détermination
dans la théorie marxiste - *Horace B. Davis* 167

La revue "Espoir" est une publication bi-annuelle de l'Institut Kurde. Elle est ouverte à tous les courants de la vie culturelle kurde.

Les textes publiés n'engagent que la responsabilité de leur auteur.

Pour toute correspondance, écrire à : Institut Kurde de Paris
106, rue La Fayette - 75010 PARIS - FRANCE. Tél : (1) 48 24 64 64

HÊVÎ

KOVARA ÇANDÎYA GIŞTÎ

Imprimé en Italie

© INSTITUT KURDE DE PARIS – 1986 – ISSN 0761-1242

**Kurmanc di dewleta dinê da
Aya bi çi wechî mane mehrûm ?
Bîlcimle ji bo çi bûne mehkûm ?**

Ehmedê Xanî (sedsala XVII)

SERECEM

KURMANCÎ

- Zaneyê mezin Qanatê Kurdo - *Joyce Blau* 7
- Me Seydayê Hişyar wenda kir - *Temo Zêrîn, Lokman Polat* 16
- Hêmin jî mir - *Joyce Blau* 19

BELGE

- Bîranînên Ihsan Nûrî Paşa (IV) 25

KURDNASÎ

- Nêrînek li ser jîyan û xebatên Basile Nikitine - *Helkewt Hekim* 41

EDEBIYAT

- Serdar - *Tosinê Reşîr* 48
- Enwerê Mayî û berhemên wî - *Dildar Berwarî* 60
- Hemîdo û Avûkat - *Firat Cewerî* 62
- Neviyê Kalê Siyamend - *Kalo* 68
- Şelmaqa Coxrafyayê - *Çerkezê Reş* 69

PIRTÛKÊN NÛ

- Keremê Reş û pirtûka wî ya nû - *Têmûrê Xelîl Mûradov* 82

DUMILÎ

- Dimilkî (zazakî) ya Batûmî - <i>Qanatê Kurdo</i>	85
- Qawxê Nêrib û Hênî - <i>Arêkerdox : Peter Ivanoviç Lerch</i>	88
- Heme be herri û xwi ra cêr diyayey - <i>Enver Gökçe</i>	92
- Bilbliyografya dimilî (zaza) - III - <i>Malmîsanij</i>	95
- Hîrî Gonî - <i>Heyder</i>	97
- Dayê Welat bol şîrîn o - <i>Xortê Kurd</i>	100
- Bêbextî - <i>Umero Adırın</i>	101
- Folklorê Dersimî ra - II - <i>Arêkerdox : Firat</i>	105
- Mehmed Şerîf Efendiyo Goruzij - <i>Ahmet Say</i>	112

KURMANCIYA XWARÊ

- Beşek le mêjûy rexney edebî kurdî - <i>Sebahî Xalib</i>	203
- Awarêy fermêsky dayikî şehîd - <i>Hawar</i>	189
- Gelaz - <i>Siyamend Şêxaqayî</i>	187
- Mafî diyarîkirdinî çarenûsî millî le tîorî marksîstî da - <i>Horace B. Davis</i>	167

MIRINA ZANEYÊ MEZIN QANATÊ KURDO

Joyce BLAU

Di şeva 31.10.1985 de zane û welatparêzê navdar Qanatê Kurdo li Lenîngradê wefat kir. Bi mirina wî gelê kurd yek ji hêjagirîn zaneyên xwe, Enstîtuya Kurdî, carek din, hîmdarekî xwe yî giranbiha winda kir.

Q. Kurdo di sala 1909 de li gundê Sûsîzê, nêzikî Qaxizmanê, di navçeya Qersê de hatibû dinê. Ev navçe, ku niha di tixûbên Komara Tirkiyê de ye, hindê li jêr hikmê Rûsya tsarî de bû. Bavê wî, Keleş Xidir, gundiyekekî belengaz î ji eşîra yezîdî ya Şerqî bû. Şerê Cihanî yê yeka vê navçeyê serobînî kiribû û xesareke mezin gihandibû rûniştevanên wê yên kurdî. Malbata Qanat ji ber şer û ji ber hovîtî û xwînrejîya ordûyên osmanî mecbûr ma axa bav û kalên xwe biterikîne û ber bi Bakur ve here. Ew pêşiyê li Çinkanîyê (Koblaxê), di navçeya Aparanê cîwar dibe, lê pêşveçûna leşkerên osmanî mihacirên kurdî mecbûr dike ku hê dûrtir herin. Malbat, di dawiyê de, xwe dighîne Tîflîsê û li wir, pey çend mehan, di 1921 de bavê Qanat, Keleş dimire. Mala wan belengaz û şerpeze dimîne.

Cîwarbûna berebereyî ya rejîma sovyetî hêdî hêdî jiyana wan û ya hemû cemaeta kurdî ya Qafqasyayê diguherîne. Hagop ("Lazo") û Olga Gazaria ji bo xortên kurd ên bajarê Tîflîsê yekemîn xwendegêha kurdî vedikin. Ji bo hînkirina wan Lazo ji tîpên ermenî alfabekeke kurdî çê dike. Qanat jî diçe vê xwendegêhê û gava ku ew di 1928 de wî diqedîne, Ereş Şemo, ku bi çend salan ji wî mestir bû, ji Partiya Komunîst a Ermenîstanê heşt bûrs stendibû ji bo xwendekarên kurd herin li Zanîngeha Lenîngradê xwendina bilind bixwînin. Qanat dibe yek ji wan bûrsdaran. Ew di îlon 1928 de diçe Lenîngradê û li wir, li ber destên A.A. Frejman û I.A. Orbelî, çêtirîn rohelatnasên sovyetî yên wê demê û hîmdarên kurdnasiya sovyetî, dibe xwendekarê irannasiyê. Ew wisa jî li cem I.I. Zarubîn fêrî belûçî û zimanên pamîrî û tevî N.Y. Marr hînî zimanevaniya giştî dibe.

Hê xwendina wî xelas nebûye ku Q. Kurdo di 1934 de, dibe mamosteyê kurdî, pêşiyê li Fakulta Filolojîyê û dûre jî li Enstîtuya Xebatkarên. Di nav teqereqa Şerê Cihanî yê duwemîn de teza xwe ya doktorayê li ser "avahiya bêjeyên lêkerî (fiîlî) di

zimanê kurdî de" temam dike û wê di 1941 de dide çap kirin. Kurdnasiya sovyetî sal bi sal pêşve diçe û Kurd bi xwe di vê xebata zanistî de roleke berebere mestir dileyizin.

Qanat bi xurtî beşdarî şerê li dijî neyarê nazî bûbû û gemaroya (mihaseraya) xedar a Lenîngradê bi xwe jiyabû. Piştî perçiqandina neyar, bi vegera aşitiyê ew dibe endamê Partiya Komunîst a Yekîtiya Sovyetî. Di 1945 de ew dibe mamosteyê zimanê kurdî di beşê irannasî yê Fakulta Rohelatnasî ya Lenîngradê. Di 1959 de I.A. Orbelî di Enstîtuya Gelên Asyayê ya Akademiya Zanistî ya Yekîtiya Sovyetî de beşekî kurdî yê serbixwe datîne û ji 1961 pê ve şerefa sermiyaniya vî beşî dibe para Qanatê Kurdo.

Xebatkarê westiyannenas, Q. Kurdo di gelek warên kurdnasiyê de afirandinên girîng dihêle. Ji bo çêkirina listeke xebatên zanistî yên wî me ji kaniyên cihê kelk girt û mixabin me nikaribû têkûziya tevahiya van agahdariyan kontrol bikin. Me stêrkekê daniye ber hin agahdariyên ku dereca rastiya wan baş ronak nîne lê dikarin bi kêrî xwendevan bînin. Bibliyografya jêrîn li gora pergala dîrokî hatiye çêkirin û me ew bi çar waran dabêş kir : zimanewanî, folklor û edebiyat, dîrok, ferheng.

A - ZIMANEVANÎ

- 1.* *Nasandina gramera kurdî ya A. Xaturian, di Riya Taze, N° 36 û 37, Erîvan, 1937.*
2. *Bi hevkarîya A. Şamîlov û I. Cukerman, O problema roda v kurdskom jazyke (Li ser pirsê cisnê di kurdî de), di Revolijucija i Pis'mennost (Şoreş û Edebiyat), N° 1, Moskva-Leningrad, 1933, r. 160-178.*
3. *Bi hevkarîya A. Şamîlov û I. Cukerman, Ob izafete v kurdskom jazyke (izafe di zimanê kurdî de), di Revolijucija i Pis'mennost (Şoreş û Edebiyat) N° 1 (16), Moskva-Leningrad, 1933, r. 51-56*
- 4.* *Li ser zimanê edebî yê kurdî yê Ermenîstana Sovyetî, di Riya Taze, N° 31, Erîvan, 1933.*
- 5.* *Qaîdeyên nivîsandina zimanê kurdî, di Riya Taze, N° 33, Erîvan, 1933*
- 6.* *Pêşvebirina zimanê kurdî, di Riya Taze, N° 68, Erîvan, 1934.*
7. *Obrazovanie složnyx glagolov v kurdskom jazyke (avahiya bêjeyên lêkerî di zimanê kurdî de), kurteya teza doktorayê, Lenîngrad, 1940, 4 r.*
8. *Gramatika zmanê kormanjî ya kôrt ji bona dersxanêd III-IV, Erîvan, Neşîreta dewleta Ermenîstan, 1949, 157 r. Ev rêzimana kurmancî roleke girîng leyist di xwendegahên kurdî yên Ermenîstana sovyetî de ; bi alfabe ya kirîlîk (rûsî) hatiye nivîsîn.*
- 9.* *Rastrnivîsîna kurdî, di Riya Taze, N° 58, Erîvan, 1955.*
10. *Kritika oşiboçnyx vzgljadov na kurdskej jazyk (Rexneya dîtinên xelet li ser zimanê kurdî), di Kratkje Soobşçniya Instituta Vostokovedeniya, KS IV, cild XII, Moskva, 1955, r. 43-61 (Rexneya teoriyên jafetî yên Marr ku B. Miller, O. Vilçevskij*

û I. Cukerman tetbîqê zimanê kurdî kirine). Ewrehman Hacî Marif vê lêgerîne bi navê "Rexne le bîr û bawerî hele le barey zimanî kurdiyewe" wergerandiyê kurmanciya xwarê (sorani) û di *Hendêk bîr û bawerî hele le barey zimanî û mêjûy kurde* de derxistiyê, Bexda, 1973-1974, weşana Kora Zanyarî ya kurdî, r. 69-105.

11. *Gramatika z'manê kördî ser zaravê k'örmancî bona komêd V-VI*, Erîvan, Weşanxana Haypethrat, 1956, 175 r. Çapa nû ya pirtûka ku di 1949 de derketibû.

12. *Numerativnye slova v kurdskom jazyke* (Peyivên hejmartinê di zimanê kurdî de), di *KSIV*, cild XXII, Moskva-Lenîngrad, 1956, r. 28-36.

13. *Grammatika kurdskogo jazyka* (kurmandzî), *fonetika, morfologia* (Rêzimana zimanê kurdî, kurmancî, fonetîk, morfolojî), Moskva-Lenîngrad, 1957, 343 r. Weşana Akademiya Zanistî ya Yekîtiya Sovyetî. Ev rêzimana kurmancî, bi zimanê rûsî, bi bîranîna lêgerînên rêzimanî ku heta salên 1950 hatine kirin, dest pê dike (r. 4-14). Di dawiya wê de pênc çîrok û helbestên kurdî bi tîpên latînî û kirîlîk nivîsî (r. 300-334) û pirtûknasiyeke helbijartî (r. 336-338) hene.

14. *Kurdkiy jazyk* (Zimanê kurdî), di *Sovremennyj Iran* (Irana hemdem), Moskva, 1957, Weşana Akademiya Zanistî ya Yekîtiya Sovyetî, r. 60-75.

15. *K voprosam slovoobrazovaniya v kurdskom jazyke. 1-leksiko-grammatičeskoe znaçenie udvoeniya slov v kurdskom jazyke. 2- Obrazovanie otvleçennyx imen v kurdskom jazyke* (Li ser pirsên çêkirina peyivan di zimanê kurdî de 1. Mana ferhengî û rêzimanî ya ducarbûna peyivan 2. Çêkirina navên muceret di zimanê kurdî de), di *voprosy Grammatiki i istorii Vostoçnyx jazykov -VGIV*, Moskva-Lenîngrad, 1958, r. 109-142.

16. *O dvux principax obrazovaniya složnyx slov podçinitel'nogo tipa v kurdkom jazyke* (Li ser du bingehên çêkirina peyivên hevedudanî yên pêgir di zimanê kurdî de) di *KSIV*, N°. XXIX, 1959, r. 65-74.

17. *Ob'ektnoe i sub'ektnoe sprjaženie perexodnogo glagola y kurdskom jazyke na materiale dialektov kurmandži i sorani* (Bikaranîna lêkera derbasek di zimanê kurdî de. Ji ber materyelên zaravên kurmancî û sorani). Gotar di Kongra navneteweyî ya XXV a rohelatnasan, Moskva, 1960, 9 r.

18. *O znaçenijax i funkcijax suffiksa -k (-aka) v kurdskom jazyke* (Rûmet û karîneyên paşdaniya -k (-aka) di zimanê kurdî de) di *Issledovaniya po istorii kul'tury narodov Vostoka. Sbornik v çest Akademika I.A. Orbeli* (Lêgerîn li ser dîroka çandên gelên Rohelat. Berhevoka diyarî ji akademîvan I. A. Orbeli), Moskva-Lenîngrad, weşana Akademiya Zanistî ya Yekîtiya Sovyetî, 1960, r. 361-368.

19. *Gramatika zmanê k'ördî bona dersxanêd V-VIII*, Erîvan, 1960, 206 r.

Ev afirandin çapa nû ya pirtûka ku di 1956 de derketî ye. Nivîskar beşek li ser fonetîkê bi serve kiriye, ku di çapên berê de nebû.

20. *Kurdskij Jazyk* (Zimanê Kurdî), Moskva, 1961, 79 r. Izdatel'stvo Vostočnoj Literatury Jazyki Zarubežnogo Vostoka i Afriki, pod obşçey redakciej Prof. G.P.

Serdjuçenko. Kurteyek piçûk, bi zimanê rûsî, a rêzimana kurmanciya jorîn û navendî. Kurdî bi alfabe ya kîrîlîk hatiye nivîsîn.

21. *Suffiksacija v kurdskom jazyke* (Paşdanî di zimanê kurdî de), di *KSIV* N° 67, Moskva-Leningrad, 1963.

22. *Zimanê K'ördî, rêziman, k'itêba dersê bona dersxanêd IV-VII*. Çapa nû ya pirtûka di 1960 de derketî. Weşanên Komkar vê pirtûkê qelibandine tîpên latînî û di 1981 de li Frankfûrtê çap kirine.

23. *Kategorija roda i ob'ektnaja konstrukcija v zaza* (Cisn û avahiya yekser di zazayî de), di *Iranskoe Jazykoznanie*, Moskva, 1975, r. 104-118. Ibrahîm Ezîz Ibrahîm vê bendê bi navê "haletekanî cins û binay berkar le zaza de" wergerandiye kurmanciya navendî (sorani) û di *Govarî Korî Zanyarî Kurd*, cild 5, Bexda, 1977, r. 236-263 de belav kiriye.

24. *Eşçê raz o formax množectvennogo çisla imena v kurdskom jazyke* (Carek din li ser teşeyên pîrejmarîya navan di zimanê kurdî de) di *Inst-Vost. A.N., Leningradskoe otdelenie*, cild I, Moskva, 1977, r. 256-259.

25. *Grammatika kurdsogo jazyka, na materiale dialektov kurmandži i sorani*, (Rêzimana zimanê kurdî, bi materyelên zaravên kurmançî û sorani), Akademiya Zanîstî ya Yekîtiya Sovyetî, Enstîtuya Rohelatnasîyê, Moskva, 1978, 294 r. Rêzimanek berhevdayî ya her du zaravên edebî yên kurdî.

FOLKLOR Û EDEBIYAT

26. Bi hevkarîya I.I. Cukerman, *Kurdskie Teksty* (Metnên Kurdî), di *Iranskie jazyki*, cild II, Moskva-Leningrad, 1950, r. 29-61. Metn û wergerandinên Mamê Eysê û Ebûzêtê bin Helal, tevî nîşeyên ronakker.

27. *Tarîxa nivîsandin û çapkirina ferhengê kurdî*, di *Ronahî*, N° 8 û 9, Bexda, 1961.

28. Bi hevkarîya M. Rudenko, *Kurdskie poslovice i pogovorki* (Methelokên kurdî) di *Poslovice pogovorki narodov vostoka*, M.I.V.L., Moskva, 1961, r. 330-339.

29.* *Sêva Acî*, destaneke romantîk a kurdî, Moskva, 1962.

30.* *Qelay Dimdim*, destaneke mîrxasî ya kurdî, Moskva, 1962.

31.* *Memê Eysê*, destaneke romantîk a kurdî, Moskva, 1962.

32. Pêşgotina (r. 5-11) pirtûka Marûf Xeznedar *Kêş û qafiye li şî'rî kurdî da*, Bexda, 1962, 67 r.

33. Bi hevkarîya I.I. Cukerman, *Iz Kurdkogo eposa* (Ji destanên kurdî), di *Iranskij sbornik k semidesjatiptiletiju Prof. I.I. Zarubina*, Moskva, 1963, I.Z. Vostočnoj Literatûry, Akademiya Zanîstî ya Yekîtiya Sovyetî + Inst. Jazykovnaniya + Inst. Narod Aziî, I.V.L., r. 249-255.

34. *Bîr û bawera kurdayetiyê di nivîsarêd Ehmedê Xanî de*, di *Çiya* N° 7, Berlîn, tebax 1969, r. 3-6 û N° 8, kanûn 1970, r. 3-4.

35.* *Lêgerîn li ser edebiyata kurdî li Iraqê*, di *NAA* (Kovara gelên Asya û Afrîkayê), N° 2, Moskva, 1975, r. 143-155. Şukriya Resûl vê xebatê wergerandiye kurman-

ciya navendî û di *Govarî Korî Zanyarî Eraq, destey kurdî*, cild VII, Bexda, 1980, r. 81-112 de belav kiriye. Lêgerîn li ser edebiyata kurdî li Iraqê ji dawiya sedsala dawîn ta salên 1960 e. Stî Resûl tenê bendê wernegerandiye hin şaşiyên wê jî rast kiriye.

36. *Komele têkstî folklorî kurdî*, Bexda, weşana *Korî Zanyarî Kurd*, 1976, 273 r. Şukir Mistefa û Enwer Qadir Mihemed van metnên kurmancî qelibandine tîpên erebî yên ku li Iraqê bikar tînin. Pirtûk bi ketiniyeke Ewirehman Hacî Marif li ser dîroka pêkanîna berhevokên folklorî kurdî dest pê dike. Tê de destanên : Elî Memedê nêçîrvan ; Ebûzêdê bin Helal ; Mîrze Memûd ; Çîroka tûtî ; Fêr û porsor ; Mîr Mih ; Ehmedê Bextewar ; Du rêwî ; Ehmedê pale ; Dimdim ; Pendêd pêşinan ; Folklorî Kurdên Azêrbêcana Sovêtiyê ; Gepê pêşinan ; Du para şêr ; Têderxistinok hene.

37. *Derheqa şovêd Mem û Zînê, zargotî û şova Mem û Zîna Ehmedê Xanî ji nivîsara peywendiya folklor û lêtêratûra kurdî*, di *Govarî Korî Zanyarî Kurd*, cild. VI, Bexda, 1978, r. 78-110.

38. *Bîr û bawera wetenperweriyê li folklor û lîteratûra Kurda da*, di *Kurdistan, dengê Yeketiya Xwendekar û Lawanên Kurdistan li Awrûpa*, N°. 2, tebax 1983, r. 15-24. Ev nivîsar paşê bi kurmanciya navendî bi navê bi navê "Bîr û bawerî niştimanperwerî le folklor û edebî kurdî da" di kovara *Pêşeng*, organa Partî Demokratî Gelî Kurd, N°. 4. kanûn 1983 de derketiye.

39. *Tarîxa Edebyeta Kurdî*, cild 1, Stockholm, weşanên *Roja Nû*, 1983, 192 r.

Cildê yekemîn ê vê pirtûka ku bi kurmancî û tîpên latînî hatiye nivîsin li ser jîyan û afirandinên şairên Kurdistana bakur e : Elî Herîrî, Ehmed Mele Batê, Feqê Teyran, Meleyê Cizîrî, Selîm Sulêman, Ehmedê Xanî, Xaris Bitlîsî, Pertew Begê Hekarê, Şêx Xalid, Siyahpûş, Cigerxwîn, Osman Sebrî û Qedrîcan. Tê de wisa jî ketiniyeke dirêj heye li ser tevahiya xebatên ku ji weşana *Recueil de notices et récits kourdes* a A. Jaba li St. Petersburgê di 1880 de ta îro li ser edebiyata kurdî hatine kirin. Nivîsar li ser rola çapemeniya kurdî pir radiweste.

40. *Tarîxa Edebyeta kurdî*, cild 2, Stockholm, 1985, 178 r. Ev cildê duwem a Tarîxê li ser jînenigariyên û afirandinên şairên ku bi kurmanciya navendî nivîsîne ye : Nalî, Kurdî, Hacî Qadir Koyî, Şêx Reza Telebanî, Edeb Ebdîla Misbah, Mela Mihemed Koyî, Wefayî, Xerîq, Bêhûd, Zîver, Sebrî, Selam, Salim, Qane Muzher, Ahmed Muxtar Beg, Pîremêr, Ebdullah Goran, Dildar, Bêkes, Remzî, Mela Marif, Hejar.

C. DÎROK

41. *Zarubežnaja kurdskaĵa literatura o SSSR* (Weşanên Kurdên dereke li ser YKSS) di *Nauçnaja sessija 1948 g.* Leningradskaja Gosudarstvennako ordena, Lenina Univ. im. A.A. Źdanova, Leningrad, 1948, r. 45-46.

42. *Zaruberžnaja kurdskaĵa literatura o položenii Kurdov v SSSR* (Weşanên Kurdên dereke li ser rewşa Kurdên YKSS) di *Uçênnye Zapiski LGU*, 1952, N°. 128, rêza rohelatnasiya zanistî, N°. 3, *Istorija i Filologija Vostoka*, r. 136-150.

43. *Falsifikacija istorii Kurdiv v persidskoj buržuaznoj istoriografii* (Tehrîfa dîroka Kurdan di dîroknivîsiya bûrjûwayî ya farisî de). Leningrad, №. 179, rêza rohelatnasiya zanistî, №. 4, 1954, r. 120-137. Ev nivîsar rexneyek e li ser pirtûka Xolam Reza Reşîd Yasemî *Kord ve peyvestegiyê tarîxî ve nejadiyê* (Kurd û peywendiyên wan ên dîrokî û rêgezî). Ewrehman Hacî Marîf vê benda Q. Kurdo wergerandiye kurdiya navendî û di *Hendêk bîr û bawerî hele le barey ziman û mêjûy kurdewe*, Bexda, weşana *Korî Zanyarî Kurd*, 1973-1974, r. 34-68 belav kiriye û Abdullah Merdûx jî wê kiriye farisî û di kovara *Alif Ba*, №. 5, Paris, 1984 de çap kiriye.
44. *Xaçatur Abovian kak kurdoved - etnograf* (Xaçatur Abovian wekî kurdnas - etnograf) di *Izvestija A.N. Arm. SSSR*, rêza zanistiyên civakî, cild XX, Erîvan, 1955, r. 89-98.
45. *Xaçatur Abovian kak kurdoved - issledovatel* (Xaçatur Abovian wekî kurdnas - lêger) di *Oçerki po istorii Russkogo vostokeyedenija* (Nêrîn li ser dîroka rohelatnasiya rûsî), cild 2, Moskva, 1956, r. 360-380.
46. *Kurdy* (Kurd) di *Narody Perednej Azii* (Gelên Asya nêzîk), Moskva, Akademiya Zanistî ya YKSS, 1957, r. 242-260.
47. *Uspexi Sovetskogo kurdovedenija* (Pêşveçûnên kurdnasiya sovyetî) di *Komunist*, Erivan, 6.10.1959, №. 236 (7709), r. 3.
48. *Trudy P.L. Lerxa po kurdovedeniju - K voprosu ob izuçenii istorii Kurdiv v Rossii* (Xebatên P.L. Lerch li ser kurdnasiyê. Li ser pîrsa dahûrîniya dîroka Kurdan li Rûsyayê) di *Oçerki po Istorii Russkogo Vostokovedenija*, Moskva, Akademiya Zanistiyên, Enstîtuya Rohelatnasiyê, cild IV, 1959, r. 39-51. Ev Xebat hatiye wergerandinê kurdiya navendî û li jêr navê "Nûsrawekanî Lêrx le barey kurdewe" di *Govarî Korî Zanyarî Kurd*, cild 2, Bexda, 1974, r. 624-663 de çap bûye.
49. *Razvitie sovetskogo kurdovedenija* (Pêşveçûna kurdnasiya sovyetî), di *Uçênnye Zapiski Instituta Vostokovedenija*, Akademiya Zanistî ya YKSS, cild XXV, Moskva, 1960, r. 57-67.
- 50.* *Tarîxa çêkirin û neşriyata ferhengên kurdî*, di *Ronahî*, Bexda, №. 9 û 10, 1961.
51. *Birê kurdnasiyê li Leningrad* di *Çiya*, №. 4-5, 1967-1968, r. 4-5.
52. *Kitêb û miqalêd kurdnasî*, di *Çiya*, №. 6 û 7, 1968-1969.
53. *Le babet nevîskar, ziman û elîfbayê pertûkêt dînê êzîdiyan*, di *Govarî Korî Zanyarî Kurd*, cild 1, 1973, r. 132-179.
54. *Şikirdinewey belgekanî Geznefon* derbarey Karduxekan*, di *Hendêk bîr û bawerî hele le barey ziman û mêjûy kurdewe*, Bexda, 1973-1974, r. 106-120. Ewrehmanî Hacî Marîf tevahiya gotara ku Qanatê Kurdo di Konferansa Irannasan a ji bo xatirê şêst saliya Profesor Boldirev de xwendibû wergerandiye kurmanciya navendî. Kurteyek vê gotarê di 1969 de li Moskovayê derketibû. Marûf Xeznedar vê kurteyê kiribû kurdî û di *Defterî kurdewarî* №. 1, kanûn 1970, r. 121-126 de belav kiribû.

* *Geznefon* : nivîskarê Yewnanistana kevnare *Ksenefon*.

55. Çend tēbiniyek le ser kitêbekey Vilchevski, di *Hendêk bîr û bawerî hele le barey ziman û mêjûj kurdewe*, Bexda, 1973-1974, r. 121-141. Ev nivîsara ku bi rûsî hatiye nivîsîn lê çap nebûye Ewrehmanî Hacî Marûf wergerandiye kurdiya navendî. O.L. Vilchevsky şagirtê akademîvan Marr bû û teoriyên wî yên "Jafetî" tetbîqê kurdî dike. Q. Kurdo li ber wî radibe.

56. *Serincek le nûsirawekey Akopov, rexney mêjûyî le meseley nejadî kurd da*, di *Hindêk bîr û bawerî hele le barey ziman û mêjûy kurdewe*, Bexda, 1973-1974, r. 142-166. G.B. Akopov, îro serokê beşê kurdnasî yê Zanîngeha Erîvanê, şagirtê akademîvan Marr e; Q. Kurdo bi xurtî li dijî tezên wî yên li ser eslê Kurdan derdikeve.

57. I.A. *Orbelî û kurdnasî*, wergerandin û tēbiniyên Ewrehmanî Hacî Marif, di *Govarî Korî Zanyarî Kurd*, cild 3, Bexda, 1975, r. 113-142.

58. *Margarîta Borisnova Rudenko, 1926-1977*. di *N.A.A.*, 1977, N°.4, r. 147. Nivîsarek li ser mirina kurdnasa sovyetî ya navdar Rudenko.

59. *K. istorii kurdskoj periodîçeskoj peçati (gazeta Kurdistan)* (Li ser dîroka kovara kurdî Kurdistan), di *Pis'mennye pamjatniki i problemy istorii kul'tury narodov vostoka*, Akademiya Zanîstî ya YKSS, cild II, Enstîtuya Rohelatnasiyê, Moskva, 1982, r. 119-125.

60. *Disêrtasiyên kurdnasiyê*, di *Roja Nû, kovara hunerî, çandî û edebî*, N° 8, Stockholm, 1985, r. 477. Nivîskar qala hemû tezên doktorayê ku xwendekarên sovyetî an ne sovyetî li Yekîtiya Sovyetiyê di warê kurdnasiyê de çêkirine dike : 38 tez li ser edebiyat û folklorê Kurdan ; 18 tez li ser zimanê kurdî û zaravên wî.

661. *Nivîsara kurteberî ya tarîxa kurdnasiya Rûsistan û Sovêtistanê*, di *Roja Nû, kovara hunerî, çandî û edebî*, N° 11, Stockholm, 1986, r. 8-11.

D - FERHENG

62. *Çend gotin li ser ferhenga fileyî - kurdî*, di *Riya Taze*, N° 31, Erîvan, 1933. Nivîsareke kurt li ser *Armjano-Kurdskej slovar* a V. Petoyan, Emînê Evdal, Heciyê Cindî û Ç. Genco, Erîvan, 1933, 330 r, 9000 gotin.

63. *Kurdsko - Russkij slovar, Ferhenga Kurdî - Rûsî*, Moskva, 1960, 890 r.

Bi 34.000 gotinên xwe ev ferheng firehtirîn ferhenga kurdî ye ku ta îro hatiye çap kirin. Ew alfabeya Hawarê bi kar tîne û dengên e', h' û x bi ser ve zêde dike ji bo nîşandana hin xasîyên axaftina kurdî. Kaniyên xebata Q. Kurdo afirandinên kurdî yên ku li Sovyetistan û li welatên din derketine ne. Gotinên berhevkirî, bi piraniya mezin, ên kurmançî ne.

64. Bi hevkarîya Zarê A. Yusupova, *Kurdsko-Russkij slovar (Sorani)*, Moskva, 1983, 752 r., dora 25000 gotinan. Ev ferhengeke girîng a kurmançiya navendî ye (zaravên Sulêmaniye, Hewlêr, Rewandûz, Koy Sancaq, Kirkûk, Mahabad, Şno, Banê, Senendej). Kurdî bi tîpên erebî yên ku Kurdên Iraq û Iranê bi kar tînin hatiye nivîsîn û gotin li gora rêza vê alfabeyê hatine bi rêz kirin. Gelek pisporên kurdî yên ji

Kurdistana Iraqê beşdarî pêkanîna vê ferhengê bûne. Piştî her gotinê nivîsandina wê ya bi tîpên latînî (alfabeya Hawarê) hatiye danîn. Ferheng haletekî xebatê î hêja ye û bi ser de bi awayekî xweşik hatiye çap û pêşkêş kirin.

Ev nivîsara Joyce Blau, mamosteya zimanê kurdî li Zanîngeha Parîsê, ji bo kovara HÊVÎ bi zimanê fransîzî hatiye nivîsin û hevkarên Kovarê wê wergerandine kurmancî.

ME SEYDAYÊ HIŞYAR WENDAKIR

Temo ZÉRÎN
Lokman POLAT

Mamostê têkoşer û mêrxas, hişyar û bîrewer Mela Hesenê Kurdî (Hişyar) di 14 ê meha îlona 1985 an de li Kurdîstana Suriyê, di 78 saliya xwe de çavên xwe girt û ji nav me barkir, çû li ser heçiya xwe. M. Hesenê Kurdî di goristana "Dugir" de hate veşartin. (Dugir di navbera Qamişlî û Tirbespiyê de cihekî muqedes e. Şoreşgerên ku ji welatê xwe bi dûr ketine pîrî caran li wir têne definkirin).

Stêrkeke kurd û kurdaniyê ji ezmanên Kurdistanê xuricî. Bi mirina Seyda em gelekî xemgîn û dil bi kul in. Kurdistanê lawekî xwe yî ronakbîr û qelemşor wenda kir. Ew yek ji rêber û pêşawayê xebata rizgarîxwaz ê gelê kurd bû; bêwext û vênpola bû, ew di laşê kurdaniyê de lebatek bû, xwe tu carî ji warê xebata kurd û kurdayetiyê ne dida alî, timî li refên pêş bû. Hişyar ji bona doza Kurdistanê gelek êş û cefa kişandibû, dîtibû, jiyabû û lewra jî dizanibû ku, ger Kurd dest nedin hev, nebin yek wicûd, zana û xwenda nabin, dê her têkbiçin, biterpillin, bibin maşîka destên neyara û her weha jî jar û bindest bimînin.

Seyda ji tevgera Kurdistanê Iraqê bi hêvî bû. Digot qey wê bi ser keve lê welê ne bû û ev tevgera jî wekî yên din, di sala 1975 an de şikiya, têk çû. Tevgera welê xurt û hevgerî kêm caran di dîroka Kurdistanê de pêkhatibû, lê çima bi ser ne diket? Bend û kelemên rê lê digirtin gelo çi bûn? Cihê Kurdistanê yê jeo-politik, têkiliyên hêzên derva, rewşa Kurdistanê ji berê hê baştir û zelaltir bi Seyda dida xuyakirin.

Seyda biryara xwe dabû ku bi şeweyekî xebatê î nû, ango bi niviskî, serpêhatî-nên xwe, jiyana û dîroka Kurdistanê tevî belge û wêne ji nîfşên dahatû re diyarî berde da ku ew ji van fêrîna biderxînin û nekevin nav vê sergêjî û geremola lew em îro tê de dijîn.

JIYANA HIŞYAR

Seyda li gundê Serdê (di navbera Hêne û Lîce de ye) sala 1907 an ji dayika xwe bûye. Dema şoreşa Şêx Seîd dest pêkir ew xort bû. Hişyarê Kurd bi çekdarî

beşdarî tevgera Şêx Seîd dibe. Di sala 1927 an de hêsir (dîl) dikeve destê Tirkan. Di «Mehkemên Îstîqlalê» de hikim didinê û wî surgûnî bajarê Niğde'yê (Bajarekî Tirkan) dikan.

Seyda di sala 1928 an de bi derxistina e'fuya giştî tê berdan û vedigerê Kurdistanê û cî de xwe digehîne şoreşa Agirî û di nav hêzên welatparêz de dîsan bi çekdarî hemberî kolonyalistên tirk ditêkoşe. Pey têkçûyîna serîhildana Agirî derbasî Kurdistanê Sûriyê dibe.

Seyda zewicî û bavê sêzdeh zaruwan bû. Pênç law û heşt keçên wî hebûn. Lê hemû giriftariyên jiyane ne dikanibûn zora armanca Seyda a niştimanperwerî bibirana. Seyda xebata Kurd û Kurdistanê di ser her tiştî re digirt, şev û rojên xwe, rehetiya canê xwe û malbata xwe di doza Kurdistanê de feda kiribû. Malbata wî bûbû du cî, hin zaroyên wî li Ser-Xetê (Kurdistanê Tirkîyê) û ên mayî li Bin-Xetê (Kurdistanê Sûriyê) dijyan. Seyda çareserkirina pêsîrtengî û gelşeyên xwe di rizgariya Kurdistanê de didît. Lewra jî digot: «Heta Kurdistanê me bindest be, dilşahî û rehetiya me dê nînbe.» Hêvî dikir ku rojekê vegere warê bav û kalên xwe. Lê sed mixabin ev daxwaza ha bi Seyda re çû gorê.

XEBATÊN WÎ

Mele Hesênê Kurdî di jiyana xwe de ji bo doza Kurdistanê xebateke hêja kir. Ew wek hemû ronakbîr û welatparêzên Kurd ên wê demê bûbû endamê rêxistina "Xoybûn"ê û di nav gelê welatparêzên Kurd de bi rêxistinî dixebitiyan. Seyda li ser ziman, çand û coxrafiya Kurdistanê jî xebatên hêja dikir. Di kovarên *Hawar*, *Ronahî* û *Çiya* de pir nivîs û helbestên wî derket. Di kovara *Hawarê* de "Kurd û Kurdmanc", "Kurdistanê Bakur, avayê ewînê" û di *Ronahîyê* de jî "Tîştên rast, bangê Kurda, Cîvata Bêdeng" bi navê Hesênê HIŞYAR nivîsand.

Seyda di salên 1956-57 an de komela civak-kultirî a kurdî digel çend hevalên xwe li Kurdistanê Sûriyê damezrand. Berhemê vê komelê weşandina du pirtûkên hêja û xebatên folklorîk bûn. Pirtûka Nureddîn Dersimî bi navê "*Dersim Tarihi*" weşandin. Pirtûka din jî bi navê "*Bi Riya Qaçaxçiyên*" bû û ev pirtûk li Kurdistanê Tirkîyê dihate belavkirin. Dîsan bi navê "*Jenosît*" pirtûkeke bi sê zimanî (tirkî, inglîzî û fransîzî) li ser eşîra "Ciwanrû" (li Kurdistanê Iranê) hatiye nivîsandin, di vê pirtûkê de hilweşandina cih û warên vê eşîrê û qirkirina şênîyên wê têtê kirin. Ev pirtûk Kamuran Bedirxan li Fransayê derxistibû û belavkirina wê a li Kurdistanê vê komelê girtibû ser xwe.

Mele Hesênê Kurdî, Nûreddîn Dersimî, Rewşen Bedirxan û hinên din bi hev re bi navê "*Wijdan*" rojnamekê derdixin, dû re navê vê rojnamê dikan *El Huriye*, ev rojname bi afkariya rêxistina "EOKA" li Beyrûdê dihate weşandin. (EOKA rêxistî-neke Kibrisî bû û ji bo azadiya Kibrisê li dijî inglîzîzan têtêkoşin didan). Di vê kovarê de Qanatê Kurdo û Îsmet Şerîf Wanlî jî nivîs dinivîsandin. Seyda salê carekê kovara *Agahî* jî derdixist û heta sala 1985 li ser 19 hejmar derket.

Mele Hesenê Kurdî di nava gelê xwe de pir geriyabû û derdê nezaniyê û nexwendinê baş zanibû. Di nivîsekê xwe de Hişyarê Kurd weha dibêje : «*Ger em nexwînin dê ewrên reş û tarî, mij û dûman her li ser esmanê Kurdsitanê bin, û emê rojên xweş nebînin, û her li bin lingê neyaran bibin gêrik û mirî. Lê dîrok serxwebûn û serfiraziyê dixwaze û ji bo pêkanîna vê em xwedî dest û ling, çav û gav in, kêmasiyên me nezaniya me ye.*»

Mele Hesenê Kurdî di nava gelê kurd de û di Ewrûpa yê de hatibû naskirin. Şoreşger û welatparêzên kurd û merivên pêşverû û demokrat ên Ewrûpa yê wî baş dinasiyan. Antropologekî Holandayî M. Martin Van Bruinessen bi navê "*Agha, Shaikh, and State*" pirtûkek di derbara tevgirêdana civakî û siyasî a Kurdistanê vedikolîne û di wê pirtûka xwe de salîxî û agahdariya şoreşa Şêx Seîd ji Seyda digre.

Mele Hesenê Kurdî li ser civak-aboriya gelê kurd pir pirtûk nivîsandiyê. 18 pirtûkên wî hetanî niha ji ber bê îmkaniyên aborî nehatine çapkirin û weşandin. Em hêvîdar in ku rojekî berê pirtûkên wî derkevin û ji bo nifşên pêşende bibin çavkanî û rêçe ji bo gelê me, û ji bo têgihiştin, vekolîn û dahûrandina civak-aboriya gelê kurd ber pêş bike.

Seydayê Hişyar wê her tim di dilê gelê kurd de bijî û gelê kurd dê wî ji bîr neke.

HÊMIN JÎ MIR

Joyce BLAU

Hozanê kurd ê navdar Hêmin di şeva 18 nîsan 1986 de li bajarê Wirmê (Ormiyê) ji sektaya dilî wefat kir. Malbata wî guhneda qedexeyiyên polîs û pasdarên Komara Islamî û wî li goristana Bidaq Sultan a Mahabadê veşart. Di Mizgefta Hecî Seyid Bayazîd a bajarê Mahabadê de dema nimêja cenazê de ji xelkê cî tunebû ; di mizgeftên Sene, Wirmê û Kermanşahê de roja duayên ji bo giyana wî her wisa bû.

Seyid Mihemed Emînî Şêxulislamî Mokrî, ku bêtir bi navê Hêmin tê nas kirin di sala 1921 de li gundê Laçînê, nêzikî Mahabadê hatiye dinê. Bavê wî Seyid Hesenî Şêxulislamî Mokrî yek ji neviyên Mela Carnî Çorî ye û ev malbat ji sê sed salan bi vê de li Mahabadê dijî. Diya Hêmin Zeyneb ji mala Şêxî Borhan, ji giregirên Mokriyan e. Di sala bûyina Hêmin de peyayên Ismaîl Axa Simko êrîşê anîbûn ser Mahabadê û bajêr talan kiribûn. Wekî gelek malên vî bajêrî malbata Hêmin jî hindê bajêr diterikîne, diçe gund. Di mala wan de heft zarok hebûn û Hêmin, bi temenê (emrê) xwe brayê duwemîn bû. Hêmin pirîcar li xwe mikur dihat ku zarotiya wî di xweşiyê de derbas bûye, xasme dayêna (diya şîr) wî Yasemîn û lâlâyê wî Izet, ku xelkên Azerbeycanê bûn û tirkî hînî wî dikirin pir jê hez dikirin.

Mamosteyê wî yê pêşîn Seîd Nakam bûye. Nakam nivîskar û rojnamevan bû û *Seyahetname* ya Ewliya Çelebî wergerandiye kurdî. Paşê bavê wî ew dişîne Xwendegêha dewletî Seadet. Li wir mamosteyekî faris ê ku ne bi kurdî ne jî bi adetên kurdî dizane dersê dide Hêminê biçûk û ew van dijawariyên destpêkî qet ji bîr nake.

Gava ku sêzde salên wî tamam dibin bavê wî ew dişîne cem Şêx Borhan, zaneyekî kal î tarîqeta Neqşebendî. Tekya Şêx li Şerefkendê bû û ev bajarok li navbera Mahabad û Bokanê dimîne. Nav û dengê Şêx ji sînorên Kurdistanê pîr dibuhirî û ne tenê xortên ji hemû navçeyên Kurdistanê Mezin, wisa jî feqehên hindî, afganî, tirkî, turkmenî û farisî jî dihatin li ber destên wî dixwendin. Ev peywendî bi dinya derveyî re bandûreke (tesîreke) mezin dihêlin li ser Hêmin ê xort. Gelek jî zaneyên navdar dihatin dîtina Şêx Borhan û bi xwendekarên wî re dipeyivîn, dersê

didan wan. Bi vî awayî Hêmin kesên wekî Qazî Mihemed, serek-komarê kurd ê wêbêyê, pismamê wî Seyîf Qazî, hozan. Hecî Mela Mihemed Şerefkendî, ku zaneyekî mezin bû û ronakbîrê pêşverû Elî Xanî Emînî dinase û ji han hîn dibe. Lê yê ku bandûra mestir li ser Hêmin dihêle Mamosta Ehmedî Fewzî ye.

Li ber destên wî Hêmin mamosteyên mezin ên edebiyata kurdî nas dike. Pêşiyê ew afirandinên heyama geş a tariqetên sofî û helbesta dînî hîn dike: Mehwî Neqşebendî (1830-1904), Mela Herîq (1851-1907). Lê ew bêtir ji şairên welatparêzî û evînê, xasme ji Nalî (Mela Xidrî Ehmedî Şawêysî Mixayilî, 1797-1856) hez dike. Nalî yekemîn hozanê soran e ku qesîde û xezelên xwe bi kurdî nivîsiye û hîmdarê ekola helbestî ya soranî ye. Şagirtê biriqoktirîn ê Nalî Hecî Qadir Koyî (1816-1894) ye ku xasîtiya afirandinên wî hakimiyeteke mezin a teknîkên helbestî, naverokeke civakî û bikaranîna zimanekî sade ye. Hin ji misreyên wî êdî bûne methelok, ketine ser zimanê xelkê. Hêmin helbesta hicvî ji Şêx Riza Telebanî (1832-1909) fêr dibe. Di nav hozanên hizkirî yên wî de divê ku em navê Ebdulla Beg, ku bêtir bi navê *Edeb Misbeh el-Diwan* tê nasîn, hildin. Helbestên Edeb ji alî bedewî û estetîkê ve pîr dewlemend in û wan ji bo evîna jina xwe nivîsiye. Hozanên "klasîk" li vê "evîna adetî" rexne digirtin û li dijî Edeb bûn.

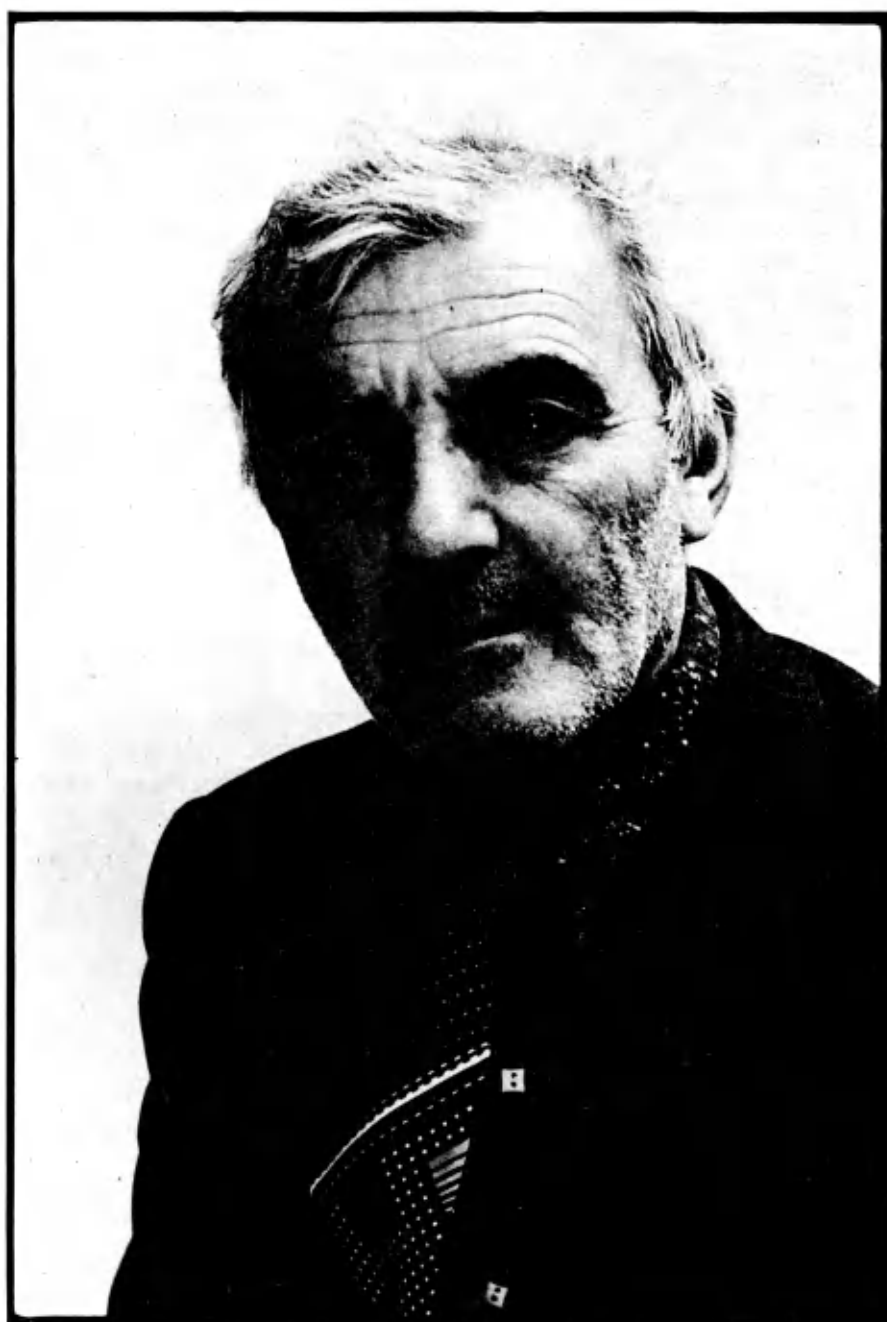
Di hivde saliya xwe de Hêmin xwendina xwe diqedîne û diçe ser milkên xwe, li gundê Şîlan Awê. Jiyana gundî û rênçberî ewê jê re dijwar xuya bikiriana heke pirtûk û kovarên wî ne li ber destên wî bûna. Piştî karên zeviyar, Hêmin vedigeriya malê, dixwend û dinivîsî.

Di 16 tebax 1942 de gava ku tevgera nihênî Komeley Jiyaneşî Kurdîstan tê danîn, bi piştgiriya Abdul Rehman Zebihî, tevî piraniya hevalên xwe dibe endamê wê û wekî navê nihênî "Hêmin" heldibijêre. Helbesta wî ya navdar di wê demê de hatiye nivîsîn:

Kurd im emin

Gerçî tûşî renceroşî û hesiret û derd im emin
Qet ledes em çerxe siple nabezim, merd im emin
Aşiqî çawî kejal û gerdinî pir xal nîm
Aşiqî kêw û telan benden û berd im emin
Ger le birsan û le ber bêbergî îmro req helêm
Nokerî bêgane nakim ta le ser herdem emin
Min le zincîr û teneş û dar û bend bakim niye
Let letim ken, bîmkujin, hêştî delêm kurd im emin

Helbesta yekemîn a Hêmin di 1943 de, di hejmara duwemîn a kovara *Nişîman*, ku Şêx Abdul Letîf, kurê Şêx Mehmûd Berzincî li Lahican, derdixist, belav dibe. Li jêr wê imza M.Ş. Hêmin hatiye danîn. Helbest tê ecibandin. Bavê Hêmin ku helbestê xwendibû û jê hez kiribû, ji kurê xwe dixwaze ku ew navê rastî yê nivîskarê vê helbestê hîn bibe!

Hêmin di demeke kurt de dibe endamê desteya nivîskarên *Niştîman* û tê de helbestine nû neşir dike. Ew hin helbestên xwe jî di kovara din a Komelê *Awat* de belav dike.

Ew dîsa di wê demê de şanoya xwe ya menzûm *Daykî Niştîman* dinivîse. Babeta wê gelek hêsa bû : jiyana û dîroka Kurdan. Leyistkar dikaribûn li ser sahnê vê jiyane bi serbestî bileyizin. Ev şano gelek tê ecibandin. Qasî sê-çar mehan di piraniya gundên welatê Mokriyan de tê leyistin û ji hemû bajarên Kurdîstana Iranê dişînin pey leyistkaran. Şano bê gûman arîkariya hişyarbûna neteweyî ya temaşekaran dike. Hin ji wan dikûriyan, digirîn û paşê li ser wêbêya Kurdan dipeyivîn. Hatîni yên vê şanoyê ji hemû hêviyan dibuhurî. Bi saya van hatîniyan Komele karî ji xwe re çapxaneyek bikire û wê li Mahabadê bi cih bike.

Di teşrîna 1945 de *Hizbî Demokratî Kurdîstan* li Mahabadê kongreya xwe ya yekemîn dicivîne. Qazî Mihemed ku bi navê nihênî yê Binayî bûbû endamê Komelê Serokê partiya nû tê helbijartin. Bi vê hincetê, ji bo cara pêşîn, Hêmin yek ji helbestên xwe ji xelkê re dixwîne. Baweremendên ecêbmayî guh didin Seyid Mihemed Emînî Şêxulislamî ku ji minbera Mizgefta Sûrî ji wan re helbestên welatparêzî dixwîne û hîn dibin ku hozanê hizkirî Hêmin ew bi xwe ye.

Komîta neteweyî ya rêxistina Partiyê Hecî Baba Şêx dike heldibijêre serokatîya xwe û Hêmin jî maweyek dibe sekreterê wî, lê paşiyê ew xwe bi temamî dide xebata Komisyona Weşanan û tê de çavdêriya rojnameya *Kurdîstan*, û kovarên *Hawarî Kurd*, *Hawarî Niştîman* a zaneyê hêja Ebdul Rehman Zebîhî (ku di destpêka salên 1980 de di zîndanên Irarqê de mir), *Girûgalî mindalan*, *Helale* dike û di wan de helbest û bendan jî dinivîse.

Di çileyê 1946 de Kurdên Iranê li ser keriyek ji welatê xwe azadiya xwe bi dest dixin û Hêmin bi dilşahî danîna Komara Mahabadê dibîne. Ji çar aliyên Kurdîstanê welatparêzên kurd tene Mahabadê û Komara nû zû dibe nîşana biserketina xwestekên hezarsale yên neteweyê kurd. Komar payeya "şairên neteweyî" dide Hêmin û Hejar û her du jî bi heyecan û fedakarî beşdarî avakirina wêbêya gelê kurd dibin.

Hêmin bi şexsiyetên ku di jiyana siyasî ya kurdî de roleke mezin dileyîzin re dikeve temasê : Qazî Mihemed, Hemze Ebdillah, Mistefa Xoşnawî, Mîr Hec, Kake Rehmanî Muhtedî Qudsî. Ew her di wê sala 1946 de jî jin tîne.

Lê, di kanûna 1946 de, leşkerên Şah êrîşî Komarê dikin û wê dagir dikin, serokên wê digrin. Hêmin bi dilkî peritî şehîdbûna Qazî Mihemed, Sedr Qazî û Seif Qazî, di berbanga 31 adar 1947 de li ser Meydana Çarçira dibine, ew meydana ku salek berê lê Komara Mahabadê hatibû îlan kirin. Ew li ser vê bûyerê dinivîse :

Zana bû, kurdîperwer bû
Pêşewa bû, raber bû

Her Kurd nebû beşer bû
Xemî xelkî le ber bû

Da xira derkî rojname
Şikawin nûkî xame
Kurdî nûsîn heram e
Dujmin delê bê tam e
Diran kaxez û defter
Gîran şaîr û nûser

Ji bo Hêmin, her wekî ji bo dostên wî Hesên Mela Qizîlcî, Ebdul Rehman Şerefkendî, Ebdul Rehman Mihemed Emîn Zebîhî, derveyî sirgûnê rê namîne. Ew xwe davêje Qele Dizê li Kurdistana Iraqê lê piştî çendekê pirr bêriya axa xwe dike. Çawa rewş piçek ber bi aramiyê diçe ew vedigere Şîlan Awê cem malîyên xwe. Di wê navê de bi endamên Partiya Tûdeh re peywendî datîne û dostaniya gelên Iranê distirê :

Kurd û Azarbeycanî her dû dayayn rewa ye
Her bijîn û payedar be yeketî em dû braye

Rexna axa û began dike :

Ewî axa be bêkar e
Cebûn û qeles û lasar e
Dizî û rêgirtinî kar e
Emin deylêm û bê bak im
Le şer im û sûreyî mirdim
Be xom min çon bilêm Kurd im
Ke axa abrûyî birdim
Emin deylêm û bê bak im.

Di 1948 de teşebisa kuştina Şah li Zanîngeha Tehranê dibe bahane ji bo qedexekirina partiyên siyasî û demeke dirêj a stemkariyê dest pê dike. Hêmin jiyaneke milîtanî ya bêdeng dijî. Ew endamê Hizbî Demokratî Kurdistan e û dilê wî bi dîtinên komunistên Iranî ve ye. Di 1968 de ew biryara terikandina her tiştî dide : Kurdistana Iranê, malbata xwe, jiyana xwe ya dewlemend û hêsa. Diçe beşdarî şerê Kurdên Iraqê dibe û li wir dostên xwe Hejar, Zebîhî, Qasimlû dibe.

Demeke ji alî afirandinê ve pirr dewlemend dest pê dike ji bo wî. Ewî di kovarên kurdî yên Iraqê de helbest û lêkolînan belav dike. Berhevoka yekemîn a helbestên wî *Tarîk û rûn* di 1974 de li Bexdayê çap dibe. Ew metnên mokrî yên di her du cildên Oskar Mann, *Die Mundart der Mukri-Kurden* ku di salên 1906 û 1909 de li Berlînê derketibûn werdigerîne tîpên erebî û li jêr navê *Tohfeyê Mozaffariye* tevî ketiniyeke dirêj û nîşeyên ronakker di nav weşanên Korî Zanyarî Kurdî de dide çap kirin.

Kurdên Iranê çibigre bi tevahî beşdarî tevgera şoreşgerî ya 1978-1979 a ku xanedana pehlewî ji text xist û şah mecbûrê revê kir bûbûn. Ew li hêviya dawiya

bêdadî û stemkariyê bûn. Wekî hemû berpirsyarên Hizbî Demoqrat û piraniya welatparêzên kurd Hêmin jî vegeriya Kurdistana Iranê. Xelkê Mahabadê bi şahiyên mezin vegera şairê navdar pîroz kirin.

Piştî rojên şahî û azadiyê pêkahiyan siyasî bi xurtî xwe nişan didin. Tûdeh (Partiya Komunîst a Iranê) ji Hizbî Demoqrat dixwaze ku xwestekên neteweyî yên kurdî bide paş û piştgiriya "rejîma nû ya anti-empyralîst" a Tehranê bike. Lê Kurdan piraniya navçeyên kurdî kiribûn destên xwe, azadiya xwe tam dikirin, êdî nedixwastin ku di welatê wan de kesên din wan îdare bikin û doza "xud-muxtarî" (otonomî) ya Kurdistana Iranê dikirin. Heft endamên komîta navendî ya Hizbî Demoqrat, li jêr nifûza Tudehê, li dijî xêza otonomiyê derdikevin, istifa xwe pêşkêş dikin û ji Kurdistana diçin Tehranê. Hêmin jî tevî Xenî Bilûrian û Mihemed Rehîm Qazî di vê "grûbâ heft-neferî" de ye.

Piştî pênc salên gelemşe û tevliheviyê ew tê li Wirmê (Ormiyê) bi cih dibe û li wir weşanxana Selahedîn datîne. Ew *The Prince and the Pauper* a Mark Twain werdigerîne kurdî, çapeke nû ya afirandinên Nalî û Wefaî û ya dîwana Herîq (hozanekî Mahabadî yê dawiya sedsala XIX û destpêka sedsala XX) amade dike. Wî di 1979 de berhovokeke piçûka helbestên xwe li jêr navê *Naley cudayî* çap kiribû. Di 1983 de jî li Mahabadê *Paşerokî Mamosta Hêmin*, berhevokeke girîng a lêkolîn, nivîsar û helbestên wî yên di kovarên cihê de belavbûyî derdikeve.

Sirgûna di welatê xwe bi xwe, di nav gelê xwe de jê re gelek giran dihat. Ew dikeve nav xemgîniyeke mezin û di helbestên wî de dixuye ku ew pirr ber dikeve ku bijartineke siyasî ya xirab kiriye. Dostên wî yên nav Hizbî Demoqrat gazî wî dikin û jê re dibêjin ku ewê timî bi vegera wî pirr kêfxweş bibin. Lê nexweşî bezatir bû, Hêminê westiyayî, berî wextê xwe kalbûyî li Wirmê ji sekteya dil tevî hemû kul û hesretên xwe çû. Ewê helbestên wî yên nazik û bedew bi sedsalan di dil û bîrên nefşeyên kurdî de bijîn

Ev nivîsara Joyce Blau, mamosteya zimanê kurdî li Zanîngeha Parîsê, ji bo kovara HÊVÎ bi zimanê fransîzî hatiye nivîsin û hevkarên Kovarê wê wergerandine kurmancî.

BÎRANÎNÊN IHSAN NÛRÎ PAŞA (IV)

Piştî bi kurtî qalkirina serxwerabûnên kurdî ji sala 1514 ta Agrî, nivîskarê bîranînan çend gotin li ser dîroka Çiyayê Agrî gotibû û paşê herdu serokên serhilanîna Agrî, Bro Heskî Tellî û Ihsan Nûrî nasandibû. Di salên 1926-27 de mêrxas û welatparêzên kurd ên sereke yek li dû yekî xwe digihandin Agrî. Dewleta tirk ji bo pelaştina tevgera kurdî qanûneke «te'cîl» derdixe, bi serokên Kurdan re dikeve gotûbêjê da ku ew ji dewletê re îtaet bikin. Kurd van pêşneyaran qebûl nakin û piştî hin bûyerên cîgehî li gundê Kanî Korkê şerekî mezin diqewime di navbera hêzên rizgarîxwaz ên kurdî û leşkerên tirk. Leşkerên tirk şkest dixwin. Ankara tê digihê ku ewê şer pir bidomîne, bi Kurdan re serî derketin hêsa nîne ; di milekî de ew hêzên nû dişîne ser Agriyê di milê din de dixebite ku berberî û dubendiyên nav Kurdan xurtir bike, wan li ber hev rake. Di 1929 de hin xêlên kurdî yên din jî tevî şerê welatparêzî dibin. Du giregirên navdar Hecî Mûsa Beg û Kor Huseyn Paşa jî tevî pêgirtiyên xwe diçin Bin Xetê û xwe ji xizmeta Xoybûnê re amade nişan didin. Xoybûn ferman dide ku ew vegehin Kurdistana bakur tevî Ihsan Nûrî Paşa şerê dewleta tirk bikin. Di rê de Hecî Mûsa Beg nexweş dikeve, dimire. Kurê wî Medenî bi pîlan û nexşeyek pîs, bi hêviya ku ewê Ankara wan efû bike, Huseyn Paşa dukuje.(binêre Hêvî, hejmarên 2,3,4).

Temirê Şemkî cardin zivirî Agrî. Ev car xeyn ji brayê wî Çerko du brayên nebez* Osê û Feto, ku di azayetî û şerkarî de bi rastî bê hevta bûn, ligel wan hatibûn. Nebezek din Şêx Zahir, xortê azayê kurd, ligel brayê xwe hatin gundê Şêx Abdulqadir ketin rêza têkoşeran.

Min li Agrî rojnameyek bi navê **Agri** bi zimanê kurdî derxist. Ji bona vê rojnamê kaxez bi qedere pêwîst nebû, ji ber vê zor kêr derdiket. Çûn çapxane jî nebû bi dest nivî hinek jî bi jelaînî ku li Agrî kelandibûn, sar kiribûn, min li ser wî çap dikir. Tirkan têgihîştibûn ku bi neyarekî zor netirs ser û karê wan heye, gelek ditirsiyan. Tenê bi ev xeyal e ku Kurdan pelamar* û êrîş dikirin, di tariya şevê de li bin gulleyên peya û mîtralyozan digirtin, bomba davêtin ; li postek ku dengê tîfingê bilind dibû postên din jî dest bi gulle avêtin dikirin. Ev karanan bi çavê Agriyîyan wekî agirbazî dihat.

Wê zivistanê bû ku Şêx Mihemed Hesesorî, ku mutî'î dewleta Tirkîyê bû û li çend kîlometir ji bajarê Bayzîdê rûdinişt, bi destûra Tirkîye ligel tîfingçiyên xwe bi erdê Iran diçû Iraniyan talan dikir dizviriya. Ji talana xwe para qomandarê tirk dida û vê xerabiyê bi navê me dikir. Taqimek şerkar bi serokayetiya Resûlê kurê Şêx Abdulqadir çûn gundê wî, Şêx Mihemed kuştin. Şêx Mihemed aliyek ji xêla Bro Heskî aliyê din jî pismamê jina Şêx Abdulqadir bû. Pêş vî karî Xoybûn lê fermanek dabû û ragiyandibû ku pêwîst e niştimanperestên kurd kelkên* siyasî û aborî yên dewleta şahenşahî ya Iranê ragirin, brayetiya manewî û siyasî û bêlayanî* ya dewleta şahenşahî bi dest binin. Ev rayigandin bi muhrî navenda Xoybûn muhirkirî bû û ev destûr dibe jî bi çavê serokên eskerî yên Iran gihîştibe. Ev kar ji berê jî bi rê ve diçû, bi çeşnek ta vê çaxê ji ewelê çêbûna idareya Agrî karesatên* piçûk bi pêçevaneya ev ferman neqewmabû. Hêzên Agrî li helperanî* de ligel dewleta Tirkîyê weka leşkerek rasperdar e parastina navçeya sinorê Iranê bi menfaeta xwe dizanî ku ji dewleta Iranê çavniheriya padaşên* çak be. Mevaxina karesatên ku paşê me dît ez di laperên pêş de li ber çavên xwendevanan datînim.

Zivistana 1929 tamam bû. Çar sal tamam bûn ku Agriyan serboxo* di bin ala serboxoya Kurdistan de bi hêzeke zor kêr bi dewleta Tirkîyê re di şer debûn. Bihara 1930 hat, hêjî sermayên Agrî dom dikirin. Hêzên dewletê ligel taqimeke xêla Keskoî çax bi serokatiya qomandarê alaya siwarî Mîralay Ferhad Bey, dor û pişt gundê Şêx Abdulqadir girtibû. Gundê Şêx li bin tarê rojavayê Çiyayê Agrî di hindurê ciyek rast û nerman de bû, li bakur û rojavayê wê girekî berdî mîna dîwar ser bi felekê kêşa bû. Neyar bi şev hatibû vî girî girtibî. Çaxê beyanî* Şêx ji bo destmêjê derdikeve derva, li bin gulle tê girtin. Gundî bi dengê tîfing şiyar dibin. Gulaleyên tîfing û mîtralyozan mîna teyrokê bi ser gund dibare. Indî çaxê gotûbêj û tedbîr girtin nebû, çavniherî komek* sebebê telefata zor dibû. Wek dizanin, mêrên kurd hewsele ji midafea zêde re nîne. Temerê Şemkî, Osê Feto, Çerxo, Şêx Zahir, Resûlê kurê Şêx û kurapên wî Eloyê Êzdî û çend peyayên din ji şêxan her bi kiras û derpê, derfeta kinc lixwekirin peyda nekirin, bi destek tîfing bi destê din qetarê fişeng, ji xêni xwe avêtin derva. Agrî di maweyê* şeş mehan ev cara duduyan bû ku nebezî* û azayetiya* rolekanên* xwe re bi rexên neyarên kurd dikişiya, serxwariya qimên bihurî re cubran dikir. Qaremanan notelê pezê kuhî* ji kevirek bi kevirek din berî zûda xwe bi rêzên neyar gihandin. Neyar çavniherî ev nebezî û çalakiya* Kurdan nebûn, dest û pêyên xwe wînda kirin. Ev esker û zabitên ku nêzikitiya pelamar* bûn, giyanê xwe ji dest dan; şkest bi tamamî neyar ket, helatin, êdî revarev bû. Ta ez û Bro li gel çend pêşmergê xwe gihandin meydana şer, Rûmî belavkirî bûn; hinek ji wan bi şûnî ewelê xwe gihîşt, berekî perakende bûbû, her yek bi aliyek direvî, çend kes jî ji tîrsa can xwe avêtin qubekî nêzikî şûna wan a berê. Kurd bîst esker jî dîl girtin. Şêx Zahir û Osê rîya eskerî birîbûn, esker çend sindoq fişeng, di çaxê revê de, avêtin nav vê qubê ku Kurdan tenê çend sindoqên wan derxistin, radeyek çek û fişeng bi dest anîbûn; li nav çekan çend ta mîtralozên piçûk jî hebûn.

Ez û Bro û Şêx li pêşiya xaniyê Şêx rûniştin, çawabûna şer mijûl dibûn, Kurdek ji layê Agrî yê ku tabîê Dewletê bû hefsarê qatirek dikêşa, hat nêzikî kondê Şêx bû. Li ser qatirê du laş bar kiribûn ; yek cendekê zabitek rûmî yê din yê Kurdek bû. Li rûyê laşê Kurd mêze kirin Temirê Keskoyî bû ku çendekî berê gotibû : «Ez Tirk kurê tirk im». Broyê Heskî jî welama* wî dabû, gotibû : «Ji Xwedê Te'ala dixwazim, tu li gel Tirkê brayê xwe li yek cî çal bî !» Bro ku evanan nas kir go : «Hevseleyê Xwedê jî nemaye, xayînan zûtir ceza dike !». Me qerar da laşên herduyan li ciyek, di nav gorek de çal bikin û wisa jî kirin. Temirê Keskoyî bi peçivaneyê ku pêwist bû bi padaşî fedayê canê xwe şanazî* bi jin û zarê xwe bihêle, rûreşî bi cî hişt. Têkoşeranên Agrî dixwastin mafên serbixoyî û azadiya neteweyê kurd rabigirin, ji bona wî xwîn dirêtin ; Temirê Keskoyî Kurd bû, di basa mafê dagirkirinê de, zariyên wî û eşîra wî jî tev bûn ; reng e xîret û cesareta wî jî hebû ku bi şer hatibû, lêbelê nezanî û pesfitretî çavê wî girtibûn bi çeşnê ku li gel neyarên neteweyê xwe Tirkan yek bûbû, hatibû Kurdan bikuje.

Dîlên Tirkan ji bo navenda qomandarê kurd şandin. Roja din çend neferên kurd ên çekdar wan birin sînorê Iranê, bi sînordarên Iranî spartin. Çaxê bi rê diketin jineke kurd bi navê Horik, ku bi xwe feqîr bû, dîtibû ku goreya yek ji wan dîlan peritî ye, goreya piyê xwe derxistibû, bi wî dabû ta ku piyên wî dîlî serma nexwin. Ev mirovayetî û peyavetîya kurd bi dîlên tirk bû bi pêçivaneyê ku Tirkan yek Kurdê ku heke bizanibin tabîê Agriyan e welew jin bûna jî dikuştin !

Sala 1930. Bû pênc sal ku şerê ji bo azadiya kurd li Agriyê tê dipêrî, dirêj dibû. Neteweyê kurd şiyar bû mîratê bav û kalên xwe dixwast, efû, xelat û bexşînan red dikir. Têkoşerên Agrî digotin ef divê bi tavanbaran be : em hîç sûc û tavanê me tune, maf û hiqûqên xwe yên meşrû dixwazin ; ne ef bûn belkû ev em in ku divê bibexşînin. Dewleta Tirkîyê bi tenê bi hêza ordiya xwe cêriband, dît ku naqedîne bi tenê serbexoyîxwazên kurd ji Çiyayê Agrî derxe, şoreşa Kurdistanê bitemirîne muhtacê yarmetîya derva bû.

XEBATA DÎPLOMATÎK A TIRKIYÊ

Agrî di nav sînorên Tirkîye, Iran û Rûsya de hilketibû. Xebata siyasî û dîplomatik a Dewleta Tirkîyê gurtir bû. Bi propaganda û fêrofişal ên nerast ên xwe hikûmata rûsî bi layê xwe kişand. Esasen bêrê jî dostên hev bûn. Li Ankarayê jî di nav wezaretê karûbar ên derveyî ya Tirkîyê û balyozê* Şahenşahê Iranê gotûbêj li bereyê Agrî, bi xesaret û zerara Kurdan, dest pê kirin. Her weha li Tehran jî li layên Tirkîyê û Iran axaftin hebûn. Agriyan zor bi vurdî* û dilnîyarî li ev axaftinan mêze dikirin. Çun min Iranê dostê Kurdan dizanî bûm min bawer nedikir ew bikare bi zerara me encam* bide bikare ku mîna tevşo bi rehê xwe xe ! Belam* ji xebatên destên mermûz ên ku ji bo kelka* Tirkan dixebitîn bêxeber nebûm !..

Rojnameya Agrî ku bîr û rayên me belav dikir li jêr nav û nîşana «Bi yek kevir du teyr» gotarekê nivîsibû : «Dewleta Tirkîye dixwaze nav Iran û Kurdan nifaq bavêje,

Dewleta Iranê bi aleyhê têkoşeranên kurd tê perîne, şoreşa kurdî bi Iran jî bikşîne him xwe ji şoreşa kurdî piçekî rahat ke û him jî Kurd û Faris, ev du kurapan bi canê hev bavêje, her duyan jar bike, girtinî Azerbeycan ku hedefa esasî ya Dewleta Tirkîyê bû, ji bona xwe hêsatir bike. Xoşbextane* em karbidestên Agrî hişyartir bûn, behaneyek bi dest nedida ku amanca çepleyan cî bi cî bibe !

Frokeyên* Tirkîyê hemû rojan beyanî* mirin pêşkêşî Agriyîyan dikirin. Hêjî em bi zozan derneketibûn. Ez li gel Şêx Abdulqadir bi bîst siwaran ji bona serlêdan bi liqê Xoybûn li bakurê Agrî û geriyan, bi nav deşta Ixdirê çûm. Ev cara pêşîn bû ku ala azadiya kurdî bi destên nebez ên siwarên me li vê deştê de pêl dida. Li ser riya wan rûniştevanên tirk ên ku Tirkîye di van navçeyan de vadar* kiribû, li pêşiya vê ala azadiya kurdî serên xwe berjêr kirin.

Havîna pêşîn bû ku Agriyîyan reşmalên xwe li pesarê rendolê çiya hildan. Hê sê roj bûn me çadir vekiribûn ku dengê teqeteqa tifingan ji aliyê rojavayê bakur bihîstin ; ev teqîn li ser wê rêyê bû ku beşên nivro* û bakurê Agrî bi hev girêdida. Li pey wî, çend frokeyên neyar bi ser zoman firiyan û çadira min, ku li nav konên reş bû, bombaran kirin. Jina min Yaşar Xatûn brîndar bû, berreçeranek* hate kuştin. Paşê tê gihîştin ku Tirkan di tariya şevê de tabûrek peyan du topên çiya bi riya Qabaq Tepe, ku li rojavayê Agrî hilketiye, dager kiriye. Ev seretaya* pelamara mezin a Tirkan bi ser Agrî, ya 1930 bû.

Qabaq Tepe mîna kela bû ku tenê şiverêyeke wê hebû. Zabitê tirk Ruşdî Güven nivîsibû ku şaqiyan vî girî bi temamî hêzên xwe difa' dikirin. Bi rastî li ser û kêlekên vî girî ji bona parastina wî merivek kurd jî nebû. Hejmara şerkarên me ev ças nebû ku her aliyên çiyê bigirin û biparêzin. Frokeyên Tirkan bi pêçevaneyê salên berê hemû rojê li serê Agrî difiryan, bomb û gulûleyan bi ser jin û zarokên bê tavan* direşandin. Lêbelê ji tirs a tîravêjên me zor bilind hildifirîn. Di aliyê din de jî, Kurd hîn bûbûn çawa xwe veşêrin, xesara giyanê wan hindik bû, tenê xesara wan ji merr* û malat dibû.

Dewleta Yekîtiya Sovyetî zor esker li beramberê sînorê Iran û Agrî berhev kiribû. Dewleta Iranê jî navçeya Makoyê bi eskerê xwe teji kiribû. Tirkîye xebata siyasî û eskerî bi hevra dest pê kiribû, ordiyên xwe li nêzikayetiya Agrî bi cî dikir. Rojnameya tirkî Cumhuriyet li tarîxa 30 temûz 1930 de bi nav û nişana «Giliyê axir ê me ji Iran» nivîsibû : *“Xeberçînê **The Times** li Stenbolê zanînkê bi rojnameya xwe daye, gotiye ku bi hezaran Kurd ên asî li ser çiyayê Araratê* ciyên mustehkem girtine, Kurdên Iranê jî bi wan yarmetî didin. Erkanî Herbiye ya tirkî ji bona mucadeleyek dirêj şest û şeş hezar esker û cendirme û sed froke hazir kirî, bi navçeyên Wan ê Bayzîdê verêkiriye...”* Rojnameya Cumhuriyet li tarîxa 30 temûz 1969 li bin nişana «40 sal berê» vê xeberê cardin çap kir.

Hezarên kurd ên asî ku Erkanî Herbiye ya Tirkîyê îşare dabû, heke ne hezarek pênc sed çekdar jî li Agrî hebûya nizanîm bi şerê çend salan ordiya Tirkîyê nikaribû Agrî bigire. Em mecbûr bûn tifing û fişenk ji xwe re ji destên eskerên ku dîl digirtin an dihatin kuştin digirtin, çun me ji hîç cî tifing û fişenk komek nedigirt. Tifinga min

bi xwe jî nebû, di nav şerê Kanîkorê min bi dehtîrek ku Fille ji bo min şandibûn rekêbê ser siwarên tirk kir, wan dîl girtin, ji destên wan tifing girtim û bûm xwedî tifing. Eskerên ku teslîm bûbûn bê şik negotine ku tenê siwarek hat, em teslîmê wî bûm. Dîsa qomandarê alayê nikariye bêje "em ji pêşiya hevde Kurdan revîn, me ev qas dîl da". Xwedê dizane êdî ewan çawa rapor daye ku wezareta şer a Tirkîyê bi hezaran Kurd ên asî îşare daye !

Min bawar nedikir ku Iran bi zidê me karî bike, belam ji gotûbêjên Iran û Tirkîyê dîsa nîgeran bûm. Ev sal ji bona Agriyîyan sala netirsî bû. Qomandarê kurd xwast navendeke din a helsanê* mîna Agriyê li Geliyê Zîlan û Çiyayê Sîpanê çêke, bizotîna* azadiyê frehtir û mestir bike, nexşeyê Tirkan bi hev xe, barê Agriyîyan siviktir bike. Çend roj bi navber ji serokên Geliyê Zîlan û Heyderîyan li gundê Deren civîn, qerara helsanê dabûn, ji min jî bi qorsî* xwastibûn ku îcaze û destûra pelamarê bidim !.. Me dît Xêlê nebezê Heydaran ji bona cubarana emelên xengînê xwe yên berê bi dil û can amede bûn vê pelamarê bikin. Li aliyek jî Tirkîye dest bi pelamara muqedematî kiribû.

GELIYÊ ZÎLAN

Geliyê Zîlan malbenda diduya bû ku di şerê Mezin ê Cihanê, wekî Agrî, ji hêzên Rûsya re li nav navçeya xwe rê nedabû, ta dawîya şer axa xwe ji destavêjîya Rûsên Çar parastibû. Diyar bû ev gel imtihana xwe daye û demarê req û siftê xwe her parastiye. Ji ber vê yekê min xwezîya Geliyê Zîlanîyan qebûl kir, fermanek ji bona rêk û pêk kirina vê pelamarê nivîsî û belav kir. Min tê de digot : "Li pey pakkirina Geliyê Zîlan ji hêzên tirk bajarên Bargirî, Erciş, Ernêş, heke qedandin Adil cewaz jî dagir bikin ! Ewê cî bi cî kirina vî karî bi yarmetîya taqimek Celalî, Heyderan, Ademî û Zîlan çê bibe. Divê ku Heyderan girtina Çiyayê Sîpanê girîngtir bizanin."

Di vê ser û bendê de hêzên Ararat jî pêwîst bû postên bihêzbû yên Tirkan ku di dor û berê Agrî de bûn ji beyn bibin, bajêrê Başkend, li bakurê Çiyayê Agrî û li nivroyê Agrî bû dagir kin, êrîşa bajarên Ixdîr û Bayzîdê bikin. Min bi Temir Şemkî spart ku bi xêlê Şemkan bajarê Qolp dagire, ku êrîşî ser Qaxizmanê bike, riya Qers-Agrî bibende. Di vê fermanê de min tarîxa destpêkirinê li hemû navçeyek bi hûrî diyar kiribû, fermanê li çend berper* de ziyad kiribû û bi serokên navçeyan şandibû. Zabitê tirk Zuhdî Güven, yek ji fermannameyên me bi dest xistibû û di bîranînen xwe de wisa dinivîse : "Dewlet ji bo pelamarbirina ser Agrî xwe hazir kiriye ; ordî bi aliyê Bayzîdê bi rê ketiye, ji bona perçiqandina Agriyîyan fermanên xwe dide, hêzên tirk Qabaq Tepê ku li navçeya rojavayê Agriyê dimîne dagir dikin. Paşê serokê şaqîyan Ihsan Nûrî fermaneke dûr û dirêj bi eşîrên ku li dervayî Agrî bûn û ji xwe dizanibû şandibû." Jimareyek ji vê fermannamê ku di şerê qors ê Agrî de li paşila yek ji kuştîyên kurd de bûye, bi destên wî ketiye.

Ihsan Nûrî nusxeyek ji vê fermanê bi reîsê eşîreta Adaman Hezretî Ibrahîm Axa şandibû. Ev ferman biritibû ji destûra êrîş a neyar. Li quncê jorîn ê rastê *Xoybûn*, li jêra wê *Civata Welatê Kurd*, li bin wê *hejmar* û li quncê çepê jorîn jî *Ciyê qomandariyê Agrî*, li binê wî jî 18 jûn* 1930 nivîsîbun.

FERMANA ÊRÎŞÊ

Ev ferman biritibû ji heft made, bi zimanê kurdî hatibû nivîsandin, Zuhdî Güven wê wergerandiyê tirkî. Vaye li jêrê kurdiya wê.

1 - *Neyar 11 jûn 1930 êrîş aniye ser Agrî, Qabaq Tepe, li quncê bakurê rojavayê Agrî dagir kiriye û çibicî bûye. Şeş frokeyên neyar di vê pelamarê de hevkarî kirine. Di rojên 11 heta 18 jûn tenê frokeyên neyar li serê Agrî difiriyên, bom davêtin. Sê froke ji aliyê hêzên Agrî lê dan e û yek ji wan frokan li meydana frokeyî ya Bayzîdê ketiye xwarê, frokevan miriye.*

2 - *Desteyên gerok ên Agrî êrîş û pelamara xwe bi ser bingeyên neyar ku li dor û berê Agrî da ne dest pê dikin.*

Bi liqê naverastî ferman dane ku hêzên xwe bişinin çiyayê Tendûrek, pêşya karwanê bar û benê hateçûyên neyar bigirin. Qolordiyek tirk ku bi mebesta êrîşkirina ser Agrî ji nivroyê rojavayê Anadolê bi rê ketiye, li ber helsoran û pêkbûna mezin a me li malbendên nivro yên Sûriye û Dersim û Xarpûtê neqediya pêş de were.

3 - *Hevirgeyê yekem ê pêkanîna Xoybûn: bi arîkariya Xwedayê mezin, êrîşê ser hêzên Tirkiyê bike.*

A - Qomandarê giştî yê jandermeriya* Agriyê Temir Axa, bi hêzên ku li bin destên wî datînin li berravê* 3 jûyê* 1930, bi arîkariya xelê xwe Şemkan ku li malbenda Qolpê rûdinên, êrîş dide ser navenda qezaya Qolpê, paş dagirkirina bajêr pêşmergeyan heya girtina gundê Pernavot berepêş bişîne.

B - Şeva 4 jûyê qomandarê qorxan serheng Velî Beg ji eşîrên Gizkan û Zilan hêz bigire, bi pelamerek nişkeva bajêrê Ixdîr dagir ke. Her di vê rojê de hêzên Agrî êrîş dibin ser postên neyar li dor û berên Agrî.

4 - *Serokên eşîrên ku li nav gundê Deren kom bûbûn, hêzên wan roja îne, 4 jûyê, hêzên tirk ên ku li navçeya wan hene rikêb kin, îdareya navçeyê bi dest bigirin, bi ev çêşnê ku li xwarê dinivîsim bi kar binin.*

A - Liqê Ercîş ji Geliyê Zilan yarmetiyê digire paşdamalina îdareya hikûmet bi aliyê Adilcewaz diçe, pey dagirkirina vî bajêrî xeta jor a Çiyayê Sîpan digire, girên nivroyê Adicewazê digire û bi aliyê Axlî û Tatwan û Çiyayê Nemrûd desteyên siwar dişîne.

Serokê Geliyê Zilan : pey dîlgirtin û bêçekkirina hêzên tirk li malbenda xwe rojavayê Çiyayê Aladax bigire, bi aliyê Melazgirt desteyên siwarî bi hêz bişîne ji bo yarmetiya êla Hesenan rêyên Qere Kosê (Tirka îro navê bajêrê Qere Kosê Agrî danîne) û rêyên Melazgirt, patnos, Ercîşê bigire !

C - Eşâirên Heyderî ku li malbenda Patnosê rûdinên û ji xêla Melazgirt wan ên ku tev pêkbûna me ne ; bajarê Patnosê dagir bikin, girên bakur û rojavayê Sîpanê bigirin, aliyên Çiyayê Nemrûd, Mûş û Kopê desteyên siwarî bişînin, bixebitin hateçûyên neyar bizanin !

D - Liqê bargirî : navenda Bargirî û Ernisê dagir ke, rêyên ji aliyên Wan, Ercîş û Seray tên bibende !

E - Liqên naverast bi yarmetiya xêlên Celalî, Mîlan û li gel eşâirên ku di Alega de rûdinên û tevî yekbûna min navenda Bayzîd-Agrî dagirt, sê sed çekdar bi Çiyayê Tendûrek şand ji bo ku hêzên din ên şerkarên Bargirî bihêztir ke, ji bona tirsandina Wan û Serayê bixebite, ji aliyên Wan, Tarp, Seray, Başqeale û Hekarê zanîne bi dest bîne, xeber bide !

F - Liqên Ercîşê : çî qas dikare bi liqê naverast yarmetî bide !

G - Reîsê xêla Adaman Qaymeqam -îro yarbay dibêjin- Hezretî Ibrahîm Axa bi zûtirîn kat* li gel Elî Begê Mîrza Axa û Resûl Begê Zîfî û serokên eşîretên Qotan û Hesesorî gotûbêj bike li gel van eşâir, li ber varê 4 juyî 1930 roja îne êrîş bikin ser bajarê Diyadîne, rêya Qere Kose-Bayzîde bi temamî hildewşînin, bi taybetî hêz û xebatên neyar li Qere Kosê bi tevahî berewurd* bikin, bi desthênana çend û çûna li gel Hemîd Beg têtîkoşîn, rêya hateçûnê li neqeba Tahir bixin metirsîyê !

H - Paş dagirkirina van ciyên ku min diyar kirine, liqên Ercîş, Patnos û Geliyê Zîlan beşa zor a hêzên xwe li pişt xeta Dutax-Melazgirdê, liqê Bargirê tevahiya hêzên xwe li Ernis-Norşatê kom bikin !

5 - Şûna fermandeha giştî li Agrî ye ; paş diyarbûna wez'ê şer ji vê ciyê re xeber bidin !

Zuhdî Güven paş nivîsandina vê fermanê wisa nivîsiye : “Revoke û tavanbar” Ihsan Nûrî xwe bi çêsnê qomandarê giştî daniye û nexşa mezin a hikûmetê bi rê ve biriye, li jêr vê fermanê navê Ihsan Nûrî û li jora wê “Komsêrê fevqelade yê eskerî yê Xoybûnê” nivîsiye. Ji temamî hal û hereketên Ihsan Nûrî derdiket ku dixwest dewleteke Xoybûnê pêk bîne !

Ihsan Nûrî li gel vê fermanê “hînbûnek giştî” jî ji bo eşqiyayên xwe belav kiribû.

Ev hînbûn bi navê “hînbûna giştî ku li katê şer de peyrevî bikin” e û metna wê li jêr e :

- 1. Her beşe ji bona xwe qomandarek bibjêre, navê wî bi min binivîse !*
- 2. Li her navçeyek de birêvebirina îdarî pêk bêt, nisbet bi hejmara têkoşeranên xwe, xorekî* pêk bîne, ji wan re bişîne !*
- 3. Çek û qorane û enbarên xorekî û tiştûmiştên eskerî û navsandoqên pereyên hikûmat û eskerî ku bi dest tên, top û mîtralyoz hemû li gel tiştûmiştên ku bi wan re ne malê Hikûmata Kurda ye ; di vê babetê de memûrek helbijêrin, pêşiya talanê bigrin, ev mal malê xelkê ye, kes navê destî lêde !*
- 4. Zabit, esker û memûrên tirk ku bi xwe bixwazin ji bona me kar bikin, li jêrî çavdêrî û agahdarî de ji wan kelk bigirin, navendên bêtêl, telgraf û telefonê islah*

*bikin û ji karbidestên ku bi wan tê bawer kirin kelk bigirin, tenê xetên ku li nav me
û neyar de ne bibirrin !*

*Divê ku froke, frokexane û bêtêl li jêrî çavdêrî de bin, hêç kesî nehêlin nêzikê
wan be !»*

Zuhdî Güven hinekî fermanê guhuriye û ew madeyên ku di babeta çak bizotina li gel dîlketiyên tirk nivîsîbûm hêç bas nekiriye !..

Min ji bona çavderî û birêvebirina vê pelamarê kurên Kor Huseyn Paşa, Memo û Nadir, Seyid Resûlê Berzincî, ji xelkê Ercîşê û Sefdîn Beg kurê Fethullah Begê reisê sabiq ê xêla Hesenî, li gel taqîmek siwar rê kir Geliyê Zîlan. Min dixwast paş têperîna tofana bela ya vê salê bi berevurdî çawabûna vê pelamarê, tecdîda çavniherî û guhariyek ku bi kelka têkoşerên kurd be bi kar binim.

Rojek desteya Dawo -kurê Bro-kar girt bi şev rêya îrtibat a Qabaq Tepê bi navenda xwe bibirre, Emerê Besê jî ji pişt a Qabaq Tepê êrîş bike. Taqîmek panzde esker ku ji bona damezrandina peywendî li gel navenda xwe, ji meterisê xwe derketin, ji çiya berjêr bûn ketin rastê. Desteya Dawo peşiya wan girtin saetek şer kirin, her panzde esker hatin kuştin, çekên wan xenîmet birin. Eskerên Qabaq Tepê, ji jor temaşagerên mirina hevalên xwe bûn, belam nikaribûn yarmetî bidin wan. Wê gavê ji du alî desteyên piçûk agirê helperînî yê xapandinê dest pê kiribûn. Ji wan desteya Emerê Besê li gel ku şûna wî zor nalebar bû, ji tariya şevê kelk girt û xwe gihand nêzikî esker, çend nefer kuştin, çekên wan girtin anîn. Ji ber ku şûna esker zor sext bû nikaribû zêdetir pêş de derkeve. Desteya din a piçûk jî ji dût Qabaq Tepê gullebaran dikir û şer ta nivro kêşa.

Evî jî bêjim ku roja ku Tirkan Qabaq Tepê îşxal kirin ala serbixoyî ya Kurdan li rûyê girê pêşiya wan daçikandibû ; çun ji bona parastina vê alê hêza me nebû tenê carcaran yek kes diçû, xwe nîşan dida. Tirkan jî curet nekirin nêzik bin ; rêya me ya bakurê Agrî di kêleka vê alê de diçû. Ev ala kêleka rojavayê bakurê me ta axirê parastibû.

☆☆☆

☆☆

Havîn li bin tarê Agrî zor germ dibû, gelek mêş hebûn. Ev av û hewa ji bona me Kurdan zehf naxoş bû. Hewa ku germ dibû em ber bi bilindahiyên Agrî hildikişîn, diçûn zozanan, çunkî Kurda av û hewayê xoş a zozanan adet kiribûn ji bo çêrîna pez û dewarxweyî pêwîst bû bi çiya hilkişin. Şûnên zivistanê, kundaran temamî vala dikin, ji bo parastina wan jî kes namîne.

Tirkan ji çuyîna me bi zozanan kelk girtin, şevêk hêzên xwe ji perê Şexlû derbas kirin, hatin nav erdê Agrî, girên rojavayê gundê Şexlû girtin, çadirên xwe vegirtin. Taqîmek ji hêzên Agrî ji bo derxistina neyar ji çiya berjêr çûn, belam ew hê bi

mesefa teqîna tifingan negihîştibûn ku hêzên neyar çadirên xwe hildan, ber bi Bayzîdê paşekêş kir. Em teecub kirin ! Ev paşekêş ji tirsî hêzên Agrî ku ji çiya ber bi Şexlû berjêr bûbûn nebûn, çunkî neyar çaxê hate hundurê sînore Agrî dizanibû ku dikeve ber pelamara Kurdan. Tê fikirîn ku pelamara siwarên Agrî li navçeya Geliyê Zîlan hê dest pê nekiribû, ji Geliyê Zîlan hêç xeber jî nehatibû. Hêç sebebek nebû ku neyar pêşengên xwe yên ku şandibûn erdê Agrî bi vî çeşnî pare bikişe !

Di navçeya Geliyê Zîlan de ji xêla Heyderan taqimên Qalqan, Bekiran û eşîrên Adaman hebûn. Serokên Qalqan Mihoyê Temir Axa, Mihoyê Derwêş Axa û Tahirê Elî Beg bûn. Serokê Bekiran Reşoyê Silo bû. Ji wan serokan, Mihoyê Derwêş Axa bawer pêkirayê serokên hikûmatê yên Erciş bû, bi çeşnê ku rojekê siwarên Agrî li mala Mihoyê Derwêş Axa mêvan bûn qomandarê jandarmeriya Erciş ji ber bawerîya ku bi wî hebû axayên navberê gazî kir ku çavê pê bikevin û wî ji meqsed û mebesta wan siwaran agahdar bikin. Qomandarê jandarmeriyê wisa dizanibû ku Mihoyê Derwêş Axa bi rastî kelka netewayê xwe fedayê axaftinên şîrîn ên serokên hikûmata tirk dike, hêç nizanibû ku ew yek ji endamên Xoybûn bû.

Geliyêzîlanîyan siwarên Agrî ku fermana destpêkirina şer li gel Dewleta Tirkîyê li gel xwe anîbûn bi şadiyek zehf pêşewaz kirin, bi çeşnê ku ji zêdeyiya xweşhaliyê roja ku di fermanê de nivîsî bû tê negihîştin, pêş katê mue'yen bi ser Hesên Ebdal êrîş birin. Hesên Ebdal ordûgahek bû ku du sed esker tê de hebûn. Paş şerek giran Kurdan eskeran dîl girtin, çêkên wan stendin. Pey wî bi ser şarê* Noşar, ku navenda navçeya Geliyê Zîlan bû, êrîş birin. Di nav vî şarî de tabûrek peya, bolûkek mîtralyoz hebûn. Qomandarê Noşarê ji bo bergirî li her rûdave kela Noşarê bi tevahî teyar kiribû, belam tiştê ku bi bîra wî nehatibû hesta* canbihuriya kurd di rêya azadiya netewayetiya xwe de bû.

Kurdan çaxê bi Noşar rikêb dikirin bajarên Erciş û Bargirî ji bîr nekiribûn, zor bi xurtî êrîş bi ser van şaran jî birin. Serokên raperîne di germiya şer de bûn ; ji bîra wan çûbû ku destpêkirina şer bi min ragehînin !. Ez û serokên malbendan çavrewan bûn ku roja pelamardan bighîje, hemû bi hevra dest bi şer kin.

Kela Noşarê tevî hemû canbihuriya zêde ku qomandarê tirk û zabîten wî nişan dan, tevî ev tehkîmatên ku li çiyayê bilind çêkiribûn, parastina wan hêsa kiribûn, nikaribûn tenê bîst û çar saet li pêşiya lehiya êrîşa şerkarên qareman ên xêla Adaman bigire. Pey dayina xesareke zehf bi destên Kurd, qomandarê tirk hatibû kuştin, zabît û eskerên wî yên ku nehatibûn kuştin dîl ketin. Pelamarbirên kurd roja pêşîn beşek ji bajêrê Erciş û tevahiya bajêrê Bargirî dagir kirin. Hêzên tirk li nav beşa din a Erciş û Kela Bargirî difa' dikirin. Desteyek şandibûn rêya Ernîs-Wanê bigirin ; ew qurbana bêihtiyadiya xwe bûn, pîroziya mezin a ku bi saya curet û şehameta xwe bi dest anîbûn, car jî ji dest dan, wez'a wahîm a Tirkan li Erciş bi wez'êke çak guhirandin. Mesele wisa bû : Tirkan ji malbenda Wanê çend top û taqîmek esker ji bona hawara şarê Ercîşê verêkiribûn. Desteya Kurdan li nêzikaye-tiya şarê Ercîşê pêşiya wan digirin ; pey şerê niv saetê çun Tirk dîtin nikarin bifilitin, teslîm dibin. Leşkerên Heyderî li pêşiya vê teslîmbûnê, şûna ku taqîmek ji wan li gir

bimîne tenê çend kes ji bona girtina çekên neyar biçin, hemû pêkra* sengerên* xwe bi cî dihêlin, ji gir berjêr dibin. Qomandarê tirk çaxê dibîne ku taqîma Wan zor kême, peşîman dibe, fermana agirbaranê dide. Serokê têkoşeran û çend kesên din hatin kuştin, wan ên ku mabûn teslîmbûna neyaran nenk* dizanin, ta fişenga xwe ya dawîn şer dikin û tîn kuştin. Bi vî çeşnê hêzên yarîde* yên tirk xwe bi Ercîş dighînin.

Ewêlîn pelamarê bi ser bajêrê Ercîşê xêla Bekiran kir. Ev xêl çek û saz û teyar tune bû. Ji wan desteyek ku meydana frokeyan dagir kiribûn tîfingên wan nebûn ! Di şûna tîfing bi bêl û das û gopal êrîş kiribûn, bi vê çeşnê mirina bi mêranî ji jiyana dîlî gelek çêtir girtibûn, bi şewqa azayetiyeke zor rêgezî Kurd pelamara frokexanê dabûn, çend qurbanan di rîya azadiyê de dan, eskerên ku ji bo parastina vê derê bûn dîl girtin, ji çek kirin, bi xwe çekdar bûn, du frokeyên ku dixwastin bifirin girtin, çun nikarîbûn ji wan kelk bigirin her duwa şewitandin.

Memed Beg, kurê Kor Huseyn Paşa li gel taqîmek şerkar bi aliye Patnosê bi rê ket, bi şarê navberê êrîş bir, ketin nav şar belam eskerên Patnosê bi mîtralyozan li ser banê mizgeft û serê minaran danîbûn, ji bona wî nikarîbûn xesar bi ordûgahê bighînin. Gava rikêbî ser Patnosê kiribûn rîya Qere Kose-Ercîşê jî birîbûn. Çend zabîtan ku li gel çend siwar ji xêla Sipkoyî bi Patnosê dihatin dîl girtin, hemûyan ji çêk kirin, zabîtan bi Seyid Resûl tehwîl dan. Sefdîn Beg, kurê serokê pêşû yê kozî Hesên Fetullah Beg li gel çend siwarên nebez çûn deşta Melazgirt, agirê şer bi wan deran kêşan.

Ev rapêrîna Geliyê Zîlan li encamê destpêkirina zûtir ji katê ku li nav fermanê hatibû nivîsîn tenê ma, Dewleta Tirkîyê ji her layê ordû şand ser wan bi çeşnê ku her ev ser û bendê da ku Kurda li bajaran de pêkevê helperana xunavî bûn hêzên eskerî yên tirk bi alîkarî û rêberîya çasên Keskoîyan pêş ve hat nav Geliyê Zîlan û Hesên Ebdal dîsa girtin. Hêzên Agrî nizanîbûn ku xêla Heyderî zûtir dest bi şer kiriye, li hêviya roja muqerer bûn, neyar ji her alî ser Heyderan ordû şand. Xetayê mezin ê Memed Beg û Seyid Resûl bû ku xebera destpêkirina şer nedabûn.

Pêşketina Tirkan ji rûyê :

1. Karê ku bi serheng Ibrahîm Axa û Hemîd Begê Zîlan muhewel kiribûn nekirin.
2. Zor bêihtiyatî hate kirin di pelamaran de.
3. Ji hemû mestir ixtîlafa gewre ya wîcdanî û insanî di mabeyna du serkirde Memed Beg û Seyid Resûl, ku heq bi Memed beg bû.
4. Ji hemû ewel destpêkirina zûtir a êrîşê berî roja muqerer û xeber nedidan bi min ku piştî wan vekirî mabû.
5. Xîyaneta xêla Keskoî.

Heke wisa nekira hêzên tirk nikarîbûn bi Geliyê Zîlan dakevin, derfetê peyda nedikir.

Ev pîroziya tirk tenê ji ber bê ihtiyadiya Geliyêzilaniyan bi çengê Tirkan ketibû ! Ji vê zêdetir, muşacereya lefzî di nav du serkirdên kurd Memed Begê Huseyn Paşa û Seyid Resûl Berzencî jî rûyê teesuba eşîretî radabû, bi vî awayî jî Kurd belav bûn, çûn layê jin û zarên xwe ku li zozanên çiyê de bûn, li nêzikê zozanên xwe pêşiya neyar girtin, heta wê ku derfetê peyda kirin, jin û zarên xwe bi Agrî paşe kêşan. Seyid Abdulqadir, kurapê Seyid Resûl jî xan û xêzanên xwe li Ercîşê bi cî hişt, li gel têkoşeran bi rê ket.

Di şerê Ercîşê de ji xınca du frokeyên ku bi destên Kurdan ketibûn, frokeyek din jî ku Kurdan lê dabû, anîbû xwarê, yek ji wan li ser girekî çend saet berê bi destên Kurdan ketibû, difiriya her bi xeyala ku ew gir dîsa di destên eskerên Tirk de ye, ji bo ragihandina deng û basên şerî nizm bûye, di wê demê de Kurdan lê dane, anîne xwarê. Ew deng û basên ku nivîsî bûn bi destên Kurdan ketin ku ew hatina hêzên Tirkan bi vê navçeya helperînê û bi aliyê Ercîşê diyar dikirin. Di wan helperînên ku li çaxê paşekêşê de li ser rê didan Kurdan di bareyên jin û zariyan zor nîgeran bûn û gelek xesaret didîtin û telefat didan. Ji kurên Emîn Paşa, Osman û Ebûbekir jî hatin kuştin. Kuştinên tekrayî yên jin û zariyên bê dîfa' ên Geliyê Zîlan bi layên eskerên tirk dom dikir û çend laperên din ên rûreşiyê li tarîxa facîeyên Moxol zêdetir dikir. Caşên Keskoî mal û dewar ên Kurdan talan dibirin.

Çaxê qomandarê kurd rûdaveyên Geliyê Zîlan bihîst kar ji kar bihurîbû, çunkî Tirkan hêz û ordûyeke zehf anîbûn ser xêla Heyderî. Pêwîst bû her çi zûtir barê giran ê Heyderiyan sivik be ! Ji bona wî Dawo, kurê bi cerg û aza yê Bro Heskî, li gel taqimek siwar şandin ku postên eskerî yên gundên Subhan û Noreşînê belav bikin. Navenda hêzên eskerî li nav Subhan de bû, li Noreşînê tenê çil esker hebûn, ji bona wî şer li nav gund zor xesaret ji bo Kurdên gund dida. Biryar wa bû nêzikî beyanî pelamar bibin ser postê Noreşînê, li ser rîya Subhanê jî beşekê xwe veşêrin ; di katê ku eskerên Subhanê ji bo yarmetiyê ji gundê Subhan derdikevin bavêjin ser wan. Ew hêza ku pê spartibûn karê xwe bi çakî tamam kir, paş şerekî giran eskerên her du postan dîl girtin, çekên wan stendin. Hejmara wan eskeran sed û bîst kes bûn. Eskeran ji bo jiyan û guzeran bi ser malên Agrî dabeş kirin. Dotira rojê dora pelamardana Burnê Sor û Burnê Reş hat. Bi Agriyîyan zor xweş bû ku wan topên mezin ên ku li ser Burnê Sor danîbûn, ji hatin û çûyina Agriyîyan re mezahimet çêdikir bi dest binin. Kurdan dixwestin devên van topan bi aliyê ordûgaha Tirkan bizivîrin ! Bi şev tertîbata pêwîst hate girtin, berê beyanî êrîş bi ser her du postan dest pê kir, hê tarî bû li ser bingeyê Burnê Reş dest bi teq û taq kirin. Qomandarê Burnê Sor bi telefon bi bajêrê Bayzîdê got : "li bingeyê Burnê Reş şer dest pê kiriye, belam hê li malbenda me tişteke tune ! "Qomandar nizanibû ku Kurdan dora wî girtiye, hinde nêzik bûne ku temamê axaftina telefona wî jî dibihîsin.

Hewa ronî bû. Dengê tifingan ji ev post jî bilind bû. Tirkan li ser gir zehf baş meterîs kola bûn û rêya hateçûn û peywendiyê girtibûn. Kurd di helmeta ewil de ew beşê gir ku top û çadirên zabitan li ser wî de bûn bi dest xistin. Topçî ji topan

dûr ketin, eskeran li nav meterisên xwe cî girtin. Mîtralyozê bi xwe qomandarê wan xebitand û fasila wan û Kurdan tenê 15-20 metir bû. Kurd ser pê rawestayî tir davêtin, esker li nav sengerên xwe nikaribûn serê xwe bilind kin, nîşanê bigrin.

Dirêjbûna vî şerî bi zerara Kurdan temam dibû çunkî dibû ku Tirkan yarmetî bistenda. Her çend bi şev me ev jî hesab kiribû : taqima Fetoyê Şemkî xaniyek ku li nav Burnê Sor û îstegaha Bayzîdê de bû girtibû, sedek* li ser rêya pêşiya hêza yarmetî ya Tirkan çêkiribû. Sedê hêza yarmetî ya tirk her çiqas bihêztir be nikaribû hilweşîne.

Siwarên tirk di pişta Taş Burun de kom bûbûn, curet nedikirin pêş de werin, çunkî meterisa gulleyên mîtralyoza Feto nikaribûn nedîtî bigirin û li dûr ve xerikê temaşayê qirbûna eskerên xwe bûn. Li gel vê yekê jî piçek derengketina têkoşeran xirab dibû ; rêya paşekêşê rast û rût û dûr û zehf bi tirs bû ; bi pêçevaneyê şûna eskeran li ser girekî bilind û bi temamî bi ser dor û ber de zal bû. Lewra pêwîst bû ku kar yeksere be ! Di ser û bendê teqe û gurmegurma şerî de du siwarên kurd ji perrê hawirû Şexlû perîne û rast ber bi girê ku ciyê şer bû bezandin. Her çend tîfing û mîtralyozên neyar nehiştin, belam heke bi rastî bizanibûna ku ji wan du siwaran yek bi xwe qomandarê kurd yê din Broyê Heskî ye, her çawa bibûya bi bihayê giyanê temamiyan jî bibûya ne dihiştin ev du giyan bi selametî derbas bibin ! Paş gihîştina bi girê şer, qomandarê kurd qîrîn kir, got : "Gelî eskeran ! Ez Ihsan Nûrî me. Ji bona wî hatim vir ku bêjim Kurd zerarê nagihînin we. Hê ji me kes nehatiye kuştin. Teslîm bin, çekên xwe bavêjin erdê, metirsin !.."

Eskeran tîfingên xwe danîn, dawiya şer hat. Telefata ku eskeran dabû zehf bû, qomandarê wan jî hatibû kuştin. Di vî şerî de devên guleyên tirk mixabin li singê Edo Emkî Hesesorî, ku dilê pakê bi atîfeyê wî hebû, ket. Devê topa mezin a ku bi destê Kurdan ketibû bi alîkariya topçiyên dîlketî yên tirk bi aliyê ordûgaha Bayzîdê zivirandin. Wê gulebaran kirin. Ev topçiyên dîlketî ji ber naçarî bi qiseyên me îtaet dikirin. Lê mixabin ev top tenê 27 guleyên wê hebûn. Top gewre û giran bû, wesîleyê birina wê jî nebû ; naçarî bi wesîla Tirkên dîlketî bi zehmetê ber bi Agrî hate kişandin. Birina wê bi qoç û çaxên çiya mimkin nebû ; ji bona ku bi derdê Kurdan nedihat, mekanîzma wê derxistin veşartin, ta ku Tirk jê kelk wernegirin.

Di vî şerî de nuwînerê* teze yê ermenî Vahan ku di ordiya rûsî ya Çar de zabit bûye ji girekî gundê Şexlû temaşayê pelamara şêrane ya Kurdan bû.

Fermandarê desteyê ku bi ser Burnê Reş şandibûm Ferzend Beg bû, di navbera pêk helperanî ewel de birîndar bû, arîkarê wî Nûro, kurê aza yê Mûsa Bêrkî, hate kuştin. Tirkan di nav çar dîwarên ku çêkiribûn cî girtibûn, mezgel danî bûn difa' dikirin. Pey temambûna karê Burnê Sor, Bro Heskî bi tenê ji Çiyayê Qotîs ji jor bi aliyê jêr bi yarmetiya şerkarên Burnê Reş çû, wanan wisa dizanibûn ku qoçê Çiyayê Qotîs çil siwar girtine. Têkoşerên ku bi birîndarbûna Ferzende Beg û kuştina Nûro bê ser mabûn, Bro Heskî bi hêza yarîdeder a neyar zanibûn, bi aliyê Agrî paşekêş kirin. Bro Heskî jî zivirî bi Çiyayê Agrî, îdî pêş de neçû. Ev desteyê ku karê giringtir ji dîlgirtina hêzên neyar, Burnê Reş bi ohdeyê wan danîbûn, mixabin ji

ewel de fermana qomandar bi cî neanîbûn. Qerar bû ku çil siwar bi şev di qoçê Çiyayê Qotis derkeve, beyanî kela Bayzîd û bajêr ji Neqeba Şeytan gulebaran bike, pey temambûna karê Burnê Reş, Ferzende Beg bi hêzên xwe ji qoçê derkeve, ji jorê bi Gerdena Şeytan û bajêr pelamar ke. Desteyê Burnê Sor jî bi yarîdeya top bi Taşboran pelamar bibe û dagir bike, topê pêş de bibe Bayzîd û îstegeh gulebaran bike. Ev çil siwar ta nivê rê çûne, girê Noreşîn girtin, ji qûçê derneketine. Tenê karekî kiribûn: siwarên neyar ku ji Kurcî Bulax -sînorê Iranê- bi yarmetiya Taşboran dihatin pêşî li wan girtine, wan zorê paşekêşê kirine.

Wê şevê Tirkan postên eskerî yên xwe ji pêşiya merivên Agrî hildan, birin Serê çiyayê pêşiya Agrî. Dotira rojê froke dest bi bombarana navçeyê kirin. Bombeyek li ber diya Bro teqiya û ev pîrejina ku temenê* sed û deh zêdetirê wê hebû, ev dayik ku Bro û Eyûb Axa xwedî kiribû hûr kir.

Dewleta Tirkîyê ji bona çêkirina vî şerî Kemaleddîn Samî Paşa ku sefirê Tirkîye bû li Berlînê ji Almanyê anîbû. Navenda vî generalî navçeya bajarê Wanê bû. Samî Paşa di navbera salên 1919-1920 de fermandarê firqeya 9a Qafqasê û nuwînerê Mustafa Kemal Paşa bû di nezda Istenbolê de. Di wê çaxê de Ihsan Nûrî li nav Istenbolê de eleyha hikûmata Ferîd Paşa helsa. Dewlet wî ji kar avêt, paşê Ihsan Nûrî bi wî re gotebêj dikir, deng û basên ku bi Ihsan Nûrî pêwîst bû dida. Hikûmeta Ferîd Paşa ket, Alî Riza Paşa ku li gel Mustafa Kemal bed nebû bû Başwekîl, Ihsan Nûrî ji nav fermanê dest kêşa, Kemaleddîn Samî Paşa jî cardin hate ser firqeyê. Dibêjin çun berê li gel Ihsan Nûrî aşînayiya wî hebûye Ankara wî ji Almanyê aniye.

SOVYET Û IRAN ARÎKARIYA TIRKIYÊ DIKIN

Wan rojan hêzên tirk ji erdê Iranê ji rohelata Agriya Piçûk de lêdidan, Serdar Bulagîrê girtin, çun hêzên Agrî ew qas nebûn ku her aliyên Agrî biparêzin, bi hêsayî girtibûn û bicî bûbûn. Nuwînerê Filleyên Taşnaq ku ewî dît, digot: "Heke ta 24 saetan em ji Agrî dernekevin hemû bi destê Tirkan dikevin." Pêşneyara îşev valakirina Agrî dikir. Belam Kurd ku pênc sal bû tama lezîz a azadiyê girtibûn, bi hêç çeşnî nikaribûn hazir bin azadiyê bi vê erzaniyê ji dest bidin, ji Agrî derkevin, navenda şoreşê bi neyaran bispêrin. Li ser wî qomandarê kurd welam* da, got: "Rast e di nav ev deryaya neyar de nexeniqîn dijwar e, belam em kurd in, ji gemarobûn* natirsin. Her an dil bikin û gemaro çiqas tengtir û zortir be jî dikarin wê bişkênin. Ji xwe em naxwazin ji Agrî derkevin !.."

Nuwînerên îsrar dikir, digot: "Qe nebe, fermandarê kurd nefsa xwe li gel xanima xwe ji Agrî derkeve." Welama qomandar jî wisa bû: "Ev pêşneyara te ji bo gotin nahêj e: ez ji bona jiyana şexsê xwe ji azadiya netewî dest nakêşim, giyanê min ezîztir ji hevalên min, ji ev qaremanan nîne, jiyana û mirina min yek e, ez tu car ji wan naqetim ! Heke teqdir be, em tevî hev dimirin ! Tu bi xwe dibînî sî-çil hezar hêzên neyar dor li me girtine, li pêşiya yek pêşmerge me ji sed û pêncî esker kêmtir nîne.

Top û bombe û froke jî zêde ne. Mayina te li cem me êdî pêwîst nîne, hê helqeya gemaro bi tamamî li dora Agrî nekêşane, hêzên Tirkan ku teze hatine Serdar Bulaxê îşev nikarin aliyên xwe qors bikin, ji vê derfetê kelk bigrin, şarezayên xwe jî hilde, îşev ji Agrî derdkevin !..”

Ev şarezayan pênc Ermenî bûn ku çend roj berê bi Agrî hatibûn. Femandar çû layê şerkarên xwe û nuwînerê ermenî li gel hevalên xwe çûn ji bo sazkirina ciyên xwe, wê şevê ji Agrî derketin. Çaxê çûyinê xwastine jina femandar jî ji Agrî derxin, gotine : “Ihsan Nûrî jî li pey me tê”. Jin di welamê de gotibû : “Her meteris be Ihsan Nûrî hebe ez jî hevbeş im, qet ewî di nav agir de nahêlim, xwe xelas nakim, hun herin, Xwedê yarê we be !”

(Dûmahîk heye)

---

akam : dawî ; Ararat : Agirî ;
aza : mêrxas, cesûr ; azayetî : mêrxasî, cesaret ;
balyoz : sefir ; bedaxewe : mixabin, maelesef ;
belam : belê, lêbelê ; bêlayanî : bêalîti, bêterefî ;
berwar : tarîx ; berewurd : dan ber hev, teşbîh ;
berper : kopya ; beyanî : sibehê ;
bîzotin : livîn, hereket kirin ;
çalakî : jêhatiyî, faalî ;
encam : dawîne, netîce ;
froke : balafir, teyare ;
gemaro : mihasere ; gemaro kirin : dor lê girtin, mihasere kirin ;
helmet : êriş ; helperanî : serhilanîn, isyan ;
helsam : rabûn ; hest : his ;
qorsî : giranî ; jandermarî : hêza, cendirmeyî ;
ji nav birin : şkênandin, mexlûb kirin ;
juen : hezîran ; jûiye : temûz ;
karesat ; bela, xax, mûsibet ;
kat : dem, wext ;
kelk : faîde, istifade ; kelk girtin : istifade kirin ;
komek : alîkarî ; kuhî : kûvî ;
mawe : dem, weş, navber ;
meteris : senger, mewzî ;
merr : pez ;
nebez : ê ku piştê wî nayê erdê ;
neng : şerm ; nîvro : başur, cenûb ;
padaş : xelat, perû ; pêkra : tevî hev, hevre ;
pelamar : êriş ; pena : stare, iltîca ;
role : zaro, mindal ; senger : mewzî ;
sereta : destpêk ; serboxo : serbixwe, misteqîl ;
şanazî : îftixar ; şar : bajar ; tavan : sûc ; tavanbar : sûcdar ;
temen : emr ; vurdî : hurî ;
xoşbextane : bextewerane ;
yaride : alîkarî ;

KURDNASI

NÊRÎNEK LI SER JIYAN Û XEBATÊN BASILE NIKITINE

Helkewt HEKÎM*

«Ma ji bilî lêgerîn û nivîsînê Nikitine tişteki din kiriye!» Gava karmenda pirtûkxaneyeye Parîsê ya rohelatnasiyê bersîva min da, ew behitîbû. Dîtina lêger a aborî ya ku li Banka Ticareta Dervayî ya Fransayê şûna Nikitine girtiye pir ji ya pirtûkxanevanê cuda nebû. Ew ne tenê ji Nikitine hiz dikir lê berdiket ku wê ew ne dîtibû. Lê, bê gûman, Kurd hê bêtir hewcê nasîna vî zaneyê hêja ne. Vêca, piştî borîna 25 salan li ser mirina wî, sedemek heye ku destpêkirina nasandina wî bi min xweş dike. Gerçî meznahî û çakiya karên wî destûra mirovî nadin ku bi lez û bi awayekî serveyî (sethî) wan bide nîşandan, lê ev destpêkek e, hêvîdar im ku dê xwendevan li kêmasiyên vê nivîsarê nenêrin.

JIYANA WÎ

Nikitine di sala 1885 de li bajarê Sosnovitsê li Polonyayê ji diya xwe bû ye. Di nav mirovên mala wî de kes nebû ku hewesa xwendin û lêgerîn li ser Rohelat bike an wa li ber wî şîrîn bike. Çaxê bû xort ew dest bi hînbûna Rohelatê kir û li ser wê diaxift bi seydayê xwe yê zimanê fransizî ku li gelek welatên Asyayê geriya bû. Kurtegerên wî li dorûberên Derya Reş û li Qafqasyayê di dilê wî de evîna Rohelatê peyda kiribû. Ev evîn ta rojên wî yên dawî di dilê wî de mabû.

Piştî qedandina lîseyê, di sala 1904 de Nikitine xwe li xwendegeha Lazarev, a Moskovayê, nivîsî ji bo fêrbûna zimanên farisî, erebî û tirkî. Çaxê vê xwendinê tamam kir wî bingeheke baş a van zimanan hebû. Paşê, wî çend rêvingî kirin, li Istanbul û li Parîsê guhdariya dersên hin rohelatnasên fransizî kir. Di sala 1908 de ew diçe paytexta rûsî San Petersburgê (Lenîngrada îroyî) xwe li xwendegeha wergerandinê ya girêdayî bi Wezareta Dervekariyê dinivîsî. Piştî salekê, wî ji bo

---

* Eslê vê nivîsarê bi zimanê erebî ji bo "Hêvî" yê hatiye nivîsîn, **Mûsa Kaval** wê ji erebî wergerandiye kurmancî.

zanîna xwe t k ztir bike  andin qonsilxaneyaya r s  ya Afganistan . Li w  der  kar  ji n z k ve bi n  ey n  ore a me r t  ya Iran  agahdar bibe. Gava ku sala w  diqede ew dizivire San Petersburg    li wir ke eka fransiz  (H. Laure) mehir dike, Laure ta mirina w  di gel w  ma.

Di 1911 de Nikitine imtihanekê Wezareta Dervekariy  derbas kir   hate bijartin Sekreter  werger li qonsulxaneyaya r s  ya Re t  (nav eya G lan ). Ew  ta bihara 1915 an li wir kar kir   pa   hate bilindkirin payeya dewsgir  qonsul      bajar  Tebriz . Ew gelek di v  pay  de nema, z  wek  qonsul ji Ormiy  re hate  andin. Ev bajar hind  meydana dijayet    xireciran b  di navbera Tirkan   Iraniyan, Kurdan   Filan de.

Nikitine s  salan (gulan 1915-n san 1918) li v  bajar  ma, s  sal n pir gir ng ji bo l koln n w  y n pa  n. Di van salan de w  kar  h n  ziman  kurd  bibe li cem Mela Seid  Qaz  y  Kurdistan . V  mirov  tes reke mezin li ser w  hi t. Ji ber v  yek  di niv s n n xwe de Nikitine her ji w  diaxive, hest n (his n) xwe y n k r ji bo w  diyar dike, bi  avek  mezin din re li t ghi stin   zan na w  ya di war n ziman, ol   tor  de, d tin n w  dicib ne.

Ji ber b yer n wan salan, Nikitine bi xebateke siyas  ya mezin bil  b .  ri  n Tirkan, rew a Kildaniyan   aloziy n e  r n Kurdan w  mecb r kirin ku li Kurdistan  bigere, bi e  r n kurd  re dan stan  bike. Di van hate-  nan de w  kar  gelek belge   malzeme berhev bike ku ew pa   b ne bingeh n sereke ji bo l koln n w  y n li ser Kurdan.

Pey  ore a bol ev k baweriy n komun stiy  belav b n li nav esker n r s  y n Iran . Rew a n  ne bi dil  w  b    w  biryar stend ku Iran  yekcar  biterik ne. Di sala 1919 de ew hate Fransay  da ku her li wir bim ne. Bi v  hatin  jiyana w  bi awayek  gi t  hate guhir n. Dev ji kar n siyas  berda xwe bi temami da l ger n   niv s n . Ji bo eb ra xwe ew 28 salan di  ax  l ger n n abor  y  Banka Fransiz  ya Ticareta Dervey  de xebit    piraniya dem n xwe y n vala bi l ger n   niv sandin n ku t kiliya wan bi kar  w  neb n diborand.

Di heft  hez rana sala 1960 de, Basile Nikitine    rehmet . Xebat n ku li pey xwe hi tine ew  nav  w  di b ran de tim  j ndar bih le.

Pi t  mirina w , mudir  kovara Afr ka-Asya gotineke xatirxwastiniy  li ser w  niv s  ku h jay  wergerandin  ye : *heke di v  gotina xatirxwastin  de em ji  akiya v  mirov  neaxivin, b g man, d  ti tine gir ng bih lin :*

- Nikitine dergeh  ser kaniya zanin n xwe vekir  hi tib  ji bo xort n hewesdar
- Ew merd b  ji bo komeley n zanist  ku ew di wan de endam b , nexasme ji bo komeleya me ya Asyay 
- Basile Nikitine di roj n dijwar  n jiyana xwe de j  xwe b  rawestan dab  niv sandineke paqij a k mheval¹

---

1 L'Afrique et l'Asie, 1961, r. 46-49.

XEBATÊN WÎ YÊN LI SER KURDAN

Bi kotekî mirov dikare lêgerekî bibîne ku lêkolînên wî yên li ser Kurdistan wekî yên Nikitine fireh bin, ewên ku wî di niv-sed-sala jiyana xwe de pêk anîne. Firehiya fikrên wî ne tenê ji bo gelên kurd meyweyê xwe daye, wî li ser gelên din ên Asyayê jî nivîsiye : ji ziman, dîrok, aborî, siyaset ta edebiyat û hinerê wan. Hejmara pirtûk, bend, nivîsar û wergerandinên wî digihê pênciyên. Ji wan hinek hê nehatine çap kirin. Bi borîna rojan, toza bîrkinê li ser wan pir dibe ; kaxezên wan ku bi daktîloyê hatine nivîsîn kurm dixwin, wekî wergerandina wî ya *Şivanê Kurd* bi zimanê fransîzî ku ev sî sal in radizê di hin pirtûkxaneyên Parîsê yên rohelatnasiyê an li ser refikên pirtûkxaneyên arizî yên hin kesên ku bi Kurdistan bilî dibin.

Çaxê ku B. Nikitine dest bi belav kirina nivîsarên xwe kir bi fransîzî, zanîna gelê fransîzî, bi awayekî giştî, pir kêr bû li ser Kurdistan. Tiştên ku Fransîz ji Kurdistan dizanîn, bi kotekî ev bû : fikra beşdarbûna Kurdistan a qirkirina Ermenîyan û daxwaza Kurdistan a bidestxistina mafên wan ên neteweyî piştî cenga cihanî ya yeka.

Heçî rûçikê Kurdistan li cem rohelatnasan, bi awayekî giştî, ew hatibûn naskirin bi nivîsarên rêwingên ku li Kurdistanê û dorûberên wê geriyabûn. Di vegera xwe de wan agahiyên neqenc li ser Kurdistanê diyar kirine. Wan tenê bi hinek nêrînên serveyî û çend sêrpehatiyên xwe Kurd didan nasîn. Ev hikm pir zor bû û ji bêalîtiyê gelek dûr bû. Nikitine ku baş gelê kurd dinasî û ji wî hiz dikir li ser xwe ferz dît ku dest bi belavkirina nivîsandinên rast û durist bike li ser Kurdistan. Di yekê jî bendên (meqaleyên) xwe yên pêşîn de ku di kovareke ne ji bo pisporan de hatiye belavkirin, wî çend bîr û dîtin ên giştî nivîsîne. Paşê li ser Iranê û Filan bend belav kir û bi vî awayî wî hejmareke mezin ji hewesdarên nasîna Rohelatê baştir agahdar kir.

Nikitine, ji bo baş firîşkê civata Kurdistan a hemden bizane xwast ku dîroka wan, pêşveçûna wan a siyasî, aborî, civakî û ramanî (fîkrî), sîstema eşîrtiyê binase. Eşîrtî ji mercên xwezayî (tabîî) yên Kurdistanê peyda bûye. Ji ber ku her navçeyek Kurdistanê têra xwe dikir û serbixwe bû, serokatiya wê ketiye destên eşîran. Bi vî awayî li nik mirovê kurd kesdarî xurt bû û wî her tiştê derveyî eşîriyê avêt. Demeke dirêj pergala (nîzama) mîrîtiye bi ser eşîran ket. Gerçî ev pergala tiştê nebaş bû ji bo civaka kurdî, lê, tevî vê yekê jî ew, li gora Nikitine, tê hejmartin yek ji wan pêkeran (faktor) ku zanava (huwiyeta) Kurdistan parast. Ew dîn jî gelek girîng dibîne û bawer dike ku dîn yek ji kiltîrên sereke ye ji bo nasîna gelê kurd, nexasme lêgerîn li ser tarîqetên sofîyan wekî Qadîrî û Neqşebendîyan. Belavbûyîniya xelîfên şêxan di nav eşîran de hêzeke nû peyda kir di nav civaka kurdî de. Xurtahiya wan tixûbên eşîrê dibuhire. Di gel vê yekê destelata (otorîteya) şêxan a navendî. Nikitine bawer e ku misilmaniya Kurdistan xas û xweser e. Bê gûman îro dîtinên wî yên li ser van pirsan rastiya xwe nîşan didin. Lewra vêga pêlên misilmaniyê li welatên îslamiyê din xurt in lê li Kurdistanê tu deng ji wan nayê.

Lêkolînên Nikitine li ser pêşveçûna tevgera neteweyî ya kurdî jî yekemîn lêgerînên zanistî ne û pirtir bi serûber in. Ew dîroka vê tevgerê dike sê qonaxan :

I. Qonaxa serhilarîn û tevgerên bê tenzîm

Van tevgeran tu bernameyên giştî nebûn. Ev qonax bi serhilarîna Abdurehman Paşayê Baban dest pê dike (1806) ta tevgerên Mîrê Kor (1839), Bedirxan (1843-1846) û serxwerabûna Şêx Ubeydullahê Nehrî (1880).

II. Qonaxa destpêka tenzîma tevgera neteweyî

Eve dest pê dike piştî salên pûçbûna tevgera 1880 û ta dawiya Cenga cihanî ya yeka dom dike. Di vê demê de yekemîn teşkîlata siyasî ya kurdî çêbû, çapa kurdî peyda bû. Ew li nav Kurdan belav bûn û şûnên xwe çêkirin li ser xwendayên kurd û li ser ramana wan.

III. Qonaxa nasîna navneteweyî ya daxwaziyên Kurdan

Lihevkerinên Sevr (1920) û Lozanê (1923), pirsîyariya Mûsilê, çêkirina Komîta Serxwbûnê û gelek tevgerên din ên Kurdan ta cenga cihanî ya duwemîn dikevin vê qonaxa sêyan.

Bawer im ku ya çêtir ev e ku nivîsarên sereke yên Nikitine li ser Kurdan bi kurtî bidime nasîn.

- *Quelques observations sur les Kurdes* (Çend mişahede li ser Kurdan), di kovara *Mercure de France*, cild CLV, r. 662-674.

Tê de hin dîtin li ser dîroka Kurdan, firîşkê (karakterê) civaka wan û sedemên peşveneçûyîna wan a ta destpêka sedsala XXan hatine pêşkêş kirin.

- *Les Valis d'Ardelan* (Waliyên Erdelanê) di kovara *Revue du monde musulman*, Paris, 1921, cild XLIX, r. 77-104.

Ev wergerandineke kurt a pirtûka Elî EKBERXAN-SADIQ bi navê *El Melîk Baxê Nasirî* ye. Tê de agahdarî li ser coxrafya Mîraniya Erdelanê, hejmara eşîrên ku di bin hikmê wê de dijîn û qasiya bêşa ku wan didan, hatine dayîn û çend rûpel jî li ser dîroka vê mîraniyê û li ser jiyana wê ya siyasî û leşkerî hatine nivîsîn.

- *Les Kurdes et le christianisme* (Kurd û fileyî), di kovara *Revue de l'histoire des religions*, Paris, 1922, cild LXXXV, no.3, r. 147-156.

Piştî nasandina afirandinên filan wekî dêrên wan ên kevn, adetên wan û teqlîdên wan ên ku niha di nav Kurdan de têne dîtin, Nikitine dibêje ku di navçeyên

Kurdistanê îroyî hejmara filan di deh sedsalên pêşîn ên mîladê de ji ya Kurdan bêtir bûye.

- *La vie domestique kurde* (Jiyana navmalî ya kurdî) di kovara *Revue d'éthnographie et des traditions populaires*, Paris, 1922, r. 334-344.

Ev bend li ser jiyana rojane li Kurdistanê ye : Teşe û pergala malan, xwarin, lixwekirin, orf û adetên di nav Kurdan de belavbûyî wekî banqutkan ji bo ji dayikbûna zarokan, jinanîn, veşartina miriyan, xurafe, hwd...

- *Les thèmes religieux dans les textes kurdes de la collection de B. Nikitine* (Babetên dînî di metnên kurdî yên ku B. Nikitine berhev kiriye) di *Actes du Congrès International de l'histoire de la religion*, Paris, 1923, cild II, r. 413-431.

Çaxê ku Nikitine hinî zimanê kurdî dibû li cem Mela Seîdî (di navbera salên 1916-1917) wî hin çîrok û serpêhatiyan jî berhev kiribû. Li ser naveroka wan a olî (dînî) lêgerînek pêk aniye û wê di Kongra navneteweyî ya dîroka olan, ku di 1923 de li Parîsê civiyaye, de pêşkêş kiriye. Di vê lêgerînê de ew qala Kurdan û misilmaniya wan (şêxên Kurdistanê Tirkîyê, dîtinên Mela Seîdî li ser cihadê), helwesta (mewqifa) Kurdan li ser şîftî û li ser fileliyê dike.

- *The tale of Suto and Toto* (Çîroka Sûto û Toto) di *Bulletin of School of Orient and Afric studies*, London, 1923, r. 69-88.

Çîroka Sûto û Toto di nav Kurmancan de rind tê nasîn. Nikitine wê bi alîkariya Major Soane wergerandiye inglîzî û tevî kurdiya wê (bi tîpên erebî) çap kiriye.

- *Vue d'ensemble sur le théâtre de la Grande Guerre dans le nord-ouest de la Perse* (Nêrîneke tevayî li ser cîgehên Şerê Mezin -cenga cihanî ya yeka- li bakûra rojavayî ya Iranê) di kovara *l'Asie française*, Paris, 1924, cild XXIV, r. 340-345.

Ev nivîsar ji rewşa Afşar, Kildanî û Kurdan diaxive ; para pirtir a wê li ser peywendiyên Kurdan digel Kildanî û Afşaran di salên cenga cihanî ya yeka hatiye nivîsîn. Tê de agahdarîyên hejmarî hene li ser eşîrên Kurdan ; ciyên wan, navên serokên wan û hejmara malbatên her eşîretê jî hatine diyar kirin.

- *La féodalité kurde* (Derebegîtiya kurdî) di kovara *Revue du monde musulman*, cild LX, Paris, 1925, r. 126.

Di vê lêgerînê de agahdariyên çak li ser dîroka derebegîtiya Kurdan, xasîtiyên wê, peywendiyên wê digel dewletên misilman -dewleta tirkî û ya farisî- hene. Nikitine bawer dike ku derebegîtiya kurdî di hundirê împaratoriya osmanîyan de bipergaltir û pêşveçûyîtir bû ji derbegîtiya kurdî ya hundirê împaratoriya farisî.

- *Les Kurdes racontés par eux-mêmes* (Kurd li ser xwe dipeyivin) di kovara *L'Asie Française*, Paris, 1925, no. 231, r. 147-157.

Ev bend piştî perçiqandina serhîlanîna Şêx Seîdê Pîran hatiye nivîsîn. Di wê heyamê de rojnamevanên fransîzî bi awayakî rast an derew li ser vê tevgerê dinivîsîn. Nikitine dêmekî nêzikî rastiye ji Kurdan dide nîşan dan ji bo ramana

tevane (reyî a'm) a fransizî. Ew berxwedanên kurdî yên berê bi bîr tîne, ji dîrok, civak û siyaseta Kurdistanê û ji rewşa Şêxên Barzanê û Nehrî diaxive û çend agahdariyên kurt li ser Şêx Xalit jî dinivîse.

- *Kurdish Stories from my Collection* (Çîrokên kurdî ji yên ku min berhev kiriye) di *Bulletin of School of Orient and Afric Studies, London, 1926*, cild IV, r. 120-138.

Ev sê serpêhatî ne ku Nikitine ji Mela Seîdê Qazî yê Kurdistanê wergirtine. Wan tevî pêşgotineke kurt bi kurdî (tîpên erebî) û wergerandina wan a ingilîzî çap kiriye. Me'neyên hin gotinan li rexên pelan nivîsiye.

Ev çîrok ev in : Çîroka Mam Mizgo ; Xort û pîr ; Şêx Silêman ; Çîroka mîrê Hekarê û mizgîniya teyrê biharê.

- *Où en est la kurdologie ?* (Kurdnasî gihiştiye ku ?) *Annali del Real Institute Orientale de Napoli*, Napoli, 1932, r.1-5.

Ev nasandineke kurt e li ser lêkolînên kurdî ji zimanê keşe M. Garzonî (bavê kurdnasiya awrûpayî), nivîskarê *Gramatica della lingua kurda* (Gramera zimanê kurdî, Roma, 1787) ta salên Cenga Cîhanî ya Yeka.

- *Une apologie kurde du sunnisme* (pesneke kurdî ya sunîtiyê) di kovara polonî *Roeznik Orientalistyczny*, cild VIII, Lwow, Polonya, 1933, r. 116-160.

Ev nivîsar hatiye hilkişan ji çîrokeke kurdî bi navê *Serpêhatiya Derwêşê Kurd ji Silêmaniye digel Mictêhidê Kerbelayê*. Nikitine vê çîrokê tevî wergerandinên xwe bi fransizî, tevî çend dîtinên xwe li ser pirsên zimanî belav kiriye. Di pêşgotinê de ew lêkolîneke kûr dike li ser vê serpêhatiyê û dixwaze astengên ku derdikevin ser rîya lêgerên hewesdar ên nasîna sunîtiya Kurdan nîşan bide.

- *Notes sur les Kurdes* (Nîşe li ser Kurdan) di kovara *Oriental Studies*, Oxford, 1934, r. 305-335.

Ev lêgerîneke li ser ziman e. Tê de B. Nikitine sê tiştan dide nîşan dan.

- Gelo kurdî zimanekî îranî ye ?

- Teoriya Jafetiya kurdî

- Avahiya zimên : çêbûna gotinan, lêvandin (telafuz), hevok, hwd...

Wekî gelek zaneyên din Nikitine bawer e ku zimanê kurdî ji malbata zimanên îranî ye. Baweriya wî li ser daneyên zimanewanî, nijadî, dîrokî û folklorî ava ye. Ew li ser teoriya zimanên jafetî (zimanên asyayî yên serbixwe wekî gurgî) dimîne û nîşan dide ji ber çî kurdî nakeve vê malbata zimanî.

- *Le système routier du Kurdistan* (Sîstema rêyên Kurdistanê), di kovara *Géographie*, Paris, 1935, r. 360-385.

Ev bend li ser rêyên Kurdistanê û awayê çêkirina wan e. Nivîskar ji tiştên ku çaxê li welatê Kurdan bûye bi çavên xwe dîtiye diaxive. Tê de hin nexşe (xerîte) û dîdemên ji Kurdistanê jî hene.

- *Essai de classification du folklore kurde à l'aide d'un inventaire socio-économique* (Cêribandina tesnîfa folklorê kurdî bi alîkariya envanterek civakî û aborî), di *XVlème Congrès International de l'Anthropologie*, Bruxelles, 1935.

Nikitine vê gotarê li Kongra XVI ya navnetawî ya mirovnasiyê ku di 1935 de li pâytexta belçikî Bruxelles'ê civiyaye pêşkêş kir. Ew çîroka Mem û Zînê ji xwe re dike bingeh û dixwaze dîdemek civakî û aborî ji jiyana gelê kurd bide nîşan dan, ji avahî, cil, çek, jiyane rojane, çandin, nêçîr, dewarxwedîkirin û karên destî yên wê demê diaxive.

- *Le Problème kurde* (Pirsa kurdî), di kovara *Politique étrangère*, Paris, 1946, No. 3, r. 251-262

Piştî Cenga Cihanî ya Duwemîn li pir ciyan ji Kurdan dihate axaftin û Nikitine bi vê nivîsandin a xwe xwast wan bi qencî bi xelkê bide nasîn. Ew daneyên bingehî yên wê pirsê pêşkêş dike, qala dîroka wê dike, Kurdan diparêze û benda xwe bi gotinên han didawîne : daxwaza gelê kurd daxwazeke adil e, nabe ku hela wê her bête paşvedan.

- *La poésie lyrique kurde* (Helbesta evînî ya kurdî), di kovara *L'éthnographie*, Paris, 1947-1950, r. 39-53.

Di vê lêgerînê de Nikitine xasîtiyên stranên kurdî daye nîşan dan û çend helbestên Kamuran Bedirxan wergerandiye fransizî. Wergerandina erebî ya vê gotarê di kovara *Studia Kurdica* N° 2 de çap bûye.

B. Nikitine dîtin û lêgerînên xwe bi awayekî kurt kom kirine di pirtûka xwe ya bi navê *Les Kurdes*. Ev lêgerîneke civaknasî û dîrokî ye. Ew nivîsandina vê xebatê di 1943 de tamam kiriye, lê ew piştî sêzde salan karibiye bê çap kirin. Hindê pirtûkên li ser Kurdan nivîsî kêm dihatin xwendin û ji ber vê yekê çapkeran di xwe re nedidît wê belav bikin. Li ser daxwaza çend zaneyên fransizî yên navdar, wekî rohelatnasê bi nav û deng Louis Massignon ku pêşgotinek ji bo wê nivîsiye û bi alîkariya diravî ya Navenda (merkeza) neteweyî ya lêgerînên zanistî ya Fransayê, pirtûk hate çap kirin. Ew tê hejmartin wekî firehtirîn pirtûka ku ta niha li ser Kurdan hatiye nivîsîn, lê her lêgerek, di çî warê kurdnasiyê de be, pêwistî vê pirtûkê ye di warê lêgerînê de di dema nihoyî û di salên wêbêyî de.

Pirtûk berê bi zimanê fransizî hatiye nivîsîn, paşê hatiye wergerandin bi çend zimanên biyanî : tirkî, rûsî û erebî. Wergerandina erebî ya xerabtirîn e ku li Beyrûdê *Dar Al Rewaih* çap kiriye.

Ji bilî van lêgerîn û nivîsaran, B. Nikitine hin bendan li ser şexsiyetên kurdî û hêlên Kurdistanê nivîsîne di Ansîklopediya Islami de, wekî : Bradost, Bedirxanî, Şemizdînan, Oremar û Rewandiz.

Dîsa wî di kovara *L'Afrique et l'Asie* de li ser hin pirtûkên ku li ser Kurdan hatine nivîsîn bendên nasandinê belavkirine. Gava wî li ser gelên cînarên Kurdan nivîsiye, wekî Iran û Yekîtiya Sovyetî, di pir ciyan de dîsa ji Kurdan axiviye.

Basile Nikitine qencyeke mezin li me Kurdan kiriye. Hêvîdar im ku ev çend gotinên ji bo bibîranîna wî wekî spasîyek biçûk bînin qebûl kirin.

SERDAR

Tosinë REŞÎT

Serdar kesirî gihîşte mal. Pîrejina wî, Xatê, hema ber şêmîkê şerbîkê av li ser destê wî da kir û Serdar îdî nehişt pêşgîrê bîne, hema bi dawa dêrê wê destê xwe ziwa kir. Paşê kete hundur, kurtîkê xwe êxist stûnê va bi dar da kir û li ser kulavê ber stêr qatkirî rûnişt. Xatê textê ku spartibûne stûnê li ber wî danî û şiv da berê, kerî nanê ceh, kaxîkek tijî dew û hebek pêqaska bê rûn kelandî, pêqask ewê bi xwe hema li dora malê berev kiribû.

Serdar du parî nan di nava dew da şil kirin, kirine devê xwe, demeke dirêj cût, paşê hema ji kaxîkê hinek dew bi ser xwe da kir û piştê xwe da stêr. Xatê texmîn kir, wekî mêrê wê îdî nan naxwe û sifrê berev kir.

Serdar berê jî pîrbêj nînbû, lê van çend mehên paşîn çiqas diçû, ewqas kêr dipeyivî, tê bêjî roj bi roj ji bona neferê malê xerîb dibû, roj bi roj li dora xwe çît vedigirt, dîwar hildijenî. Car dibû, wekî Xatê bi heftiyên gilî ji devê wî nedibihîst, bi heftiyên çavê wana rastî hevûdu nedihatîn. Serdar timî serî berda bû, timî bi xwe da diponijî, te digot gunekî mezin kiriye û niha nizanê xwe çawa efû bike. Xatê carna dizîva li mêrê xwe dinihêrî, rojêd buhurî xweş danîne bîra xwe û kizîn ji dilê wê dihat, bi xwe dikewgirî.

Êvarên xwe ew û Serdar li ser kevirê rex şêmîkê derbaz dikirin. Timî di pey şivê de li ser wî kevirî rûniştî, pê kêra berya xwe, ya her roj tûj dikir, ji darê tayê kevcî, hesk, an jî darîkê nexşe ji bo stuyê nêriyan û beranan çêdikirin.

Lê îro ew ji mal derneket. Çû quncîkê malê li ser qonc rûnişt û cixara xwe vêxist. Xatê îdî zanibû, wekî mêrê wê dixwaze pal de. Loma jî kulavê li ber stêrê qatkirî hema di cî de vekir û li ser wî ciyê mêrê xwe danî. Serdar cixara xwe kişand, derê vekirî avête derva û kete nav nivîna.

Ew îro dîsa bi gewrayiya sibê re ji malê derket. Hê negihîştibû serê zeviya xwe, gava pencê rojê yê pêşîn esman tiş kirin, xwe avêtne serê çiyayê bilind û di bin wan penca de berf mîna durê qaşa gustîlka çirisî. Bakî tenikî, lê seba vê dema biharê hebekî sar, ji beralpê çiya peya dibû û tê bêjî li Serdar kinc tune bûn, bi carekê re çermê wî qul dikir û nava hestiyê wî derbaz dibû. Ricif kete navdilê wî yê xalî û ji bo hebekî germ be, ewî xwe li ber kendalekî teland. Kalitiyê îdî zor didayê, canê wî, laşê wî bêdeyax bûbû. Van demê paşîn ew zû jî diwestiya. Ew yek, ewî çend meha pêş de texmîn kir û gelekî ber xwe ket. Gava pêşmerge bû, dibû tevî hevalan piştîyê giran li piştê 70-80 kîlometir rê diqedandin. Serdar zexm bû, carna piştîyê hevala jî ewî hildida. Ew jî wan roja, gava dibû rojê carekê nan dixwarin, bi şeva ranedizan. Lê hingê ew nedwestiya. Ewî hingê li ber her tiştî deyax dikir, li ber riya dirêj, li ber piştîyê giran, li ber birçîbûn û tîbûnê, li ber şevê bê xew û zivistana sar. Tu tiştî hingê zora wî nedibir. Lê germa başûrê, li ku ew salekê sirgûniyê bû, ew qels kir. Pêşiyê ew çend cara li ser hev bi tayê ket, paşê rûviyê wî êşiyar û ji mehekê zêdetir hema wisa vedireşiya, nava wî diçû. Mehên sirgûniyê paşîn movikê hestiyê wî êşiyar û di pey vegerandina malê êşa rûviya û ta derbaz bûn, êşa movika ma.

Û niha, gava Serdar dabû ber kendêl, mîna birîneke ku xwey têkî ser, dîsa şewat ketibû movikan.

Vê zûla erdê ewî havîna derbazbûyî kirî. Lê tenê navê wî erd bû. Beralpê çiyê, tijî kevir, kuçik, ker biketayê dê diranê wî bişkesta. Heynese cîkî wisa, wekî tenê gûnî û gongil lê şîn dibûn, ew jî di nava keviran re. Tu cara, ne gîsnê cot, ne jî devê merê bi wî erdî neketibûn. Ew çî bikira, diravê paşxistî ancax têra erdê wisa kirin. Lê çawa jî hebiya dîsa ax bû, dîsa berbîn bû.

Û Serdar heşt meha bi axê re kete şer, ewî berî gişkî axê ji striya paqij kir, kevirên ser erdê berev kirin, paşê bi kulinga kevir ji nav axê derxistin. Kevirên mezin bi çakûça dişkênandin, dikirine xurcê, xurc davête ser milê xwe û ew kevir dibirin, li dora zeviya xwe dikirine sûr, wekî pez dewarê xelkê nekevê. Zeviya Serdar pey derxistina keviran re bû mîna erdê bombakirî û ewî bi sepeta xweî anî, ew çalekort tijî kirin. Heta zivistanê jî ewî bi bêran berf dida alîkî û ji axa tevizî kevir derdixistin. Û bi vî teherî heşt mehan.

Li ber kendalekî telyayî Serdar texmîn kir, wekî tavê navmîla wî germ kir. Ewî hizîngêk da xwe, xwe hebekî raçivand wisa rûnişt, wekî tav bide piştê wî gişkî.

Xweş bû. Tirêjên tavê tê bêjî hêdî-hêdî ba û serma ji nav canê wî derdixistin û çiyê wan digirt. Demekê şûnda Serdar kolozê xwe êxist danî ser kevirêkî, zivirî ser piştê û singê xwe da ber tavê. Vê siba biharê ji van tirêjên tavê xweştir tişteke tune bû. Refê reşêlan, dûmeqeskan û çivîkên firo jî li erdê wî danîbûn û ji nav xweiyê kurm berev dikirin.

Roj gelekî bilind bû. Serdar dixwast rabe, lê tirêjan mîna mîxan germê yên mezin ew bi kendêl va mîx kiribûn û nedihîştin ji cî bilibite. Lê Serdar rabû, çû mer û

kulingê di qûçê da veşartî anîn, bi devê merê hin şelê mezin şikenandin, hin kevrên hûr ên ber destê xwe berev kirin û careke dinê rûnişt. Di cî da, rûniştî, bi kulma xwe hinek xweli hilda, di destê xwe da guvaşt û dîsa berda. Xweliyê hev berda, wisan e îdî dema çandiniyê bû.

☆☆

Û niha, gava ew ketibû cî, ji dew û nanê cehê xwarî qure-qura zikê wî bû, movikên pişta wî ji êşê hev berdidan, ewî ew gişk texmîn nedikir. Wê sibê axa xwe biçine ! Wê berbangê zû rabe, cehê xwe bibe biresîne, tirmix ke, paşê çalê ji bo darê fêkiyan kolayî bijmêre û peyayî nav gund be wekî dara peyda ke. Sêv, hirmê û xoxên berpâlên van çiya di temamiya welêt da kifş bûn û eger ew dar ber bigrin, bawer bikî wê bikaribe zmêre zivistanê bi firotana fêkiyan bikire. Serdar bawer dikir, wekî viya sala nangiraniyê ya paşîn e ji bo mala wî ; wekî payîzê wê çandiniya axa xwe berev ke û sala bê rojê sê caran nan wê bê ser sifra wî. Hêviya Serdar li jor mabû li Xwedê, li jêr li vê bihusta axê.

☆☆

Serdar ji 65 salî derbas bûbû. Xata jina wî jê re sêzde zik zarû anîbûn. Lê zarû anîn hê hindik e ; gerekê bikaribî wan zarokan xwedî kî, mezin kî. Li dinê hê şer-ceng hene, birçîbûn û xelayî hene, li dinê hê nexweşî hene û li serê wî çiyayî bê doxtor û derman, rokê têr, yekê birçî, bi talî tengiya wanan ra li hev hat tenê sê zariyan mezin kin. Û ewana dîsa ji Xwedê gazin nînbûn.

Zariya wan a nûxurî Fatê bû. Fatê di 16 saliyê de dane mêr. Du sala şûn de, gava îdî dergûş li ber milan bû, di gund de mêr hate kuştin, dijminayî kete gund û mala xezûrê Fatê barkir çû wî berî sînor, çûne Makûyê, nava pismamên xwe. Çend salên pêşîn hatin-çûyîn hebû, lê eva îdî panzde sal bû tu behs ji wê tune bû.

Milkê Serdar tune bû. Li vî gundê nava çiya de, ji bajar û riya dûr, ku ne lingê tiyan lêdiket, ne jî yê birçiyar, ewî ebûra zariyên xwe bi xebata milê xwe dikir. Sal donzde mehê rezê Hecî Hesen xwedî dikir û bi vî teherî heba nan tanî nav zariyên xwe. Lê gava kurê wî yê mezin Silêman zewicî û zar jê re bû, qazanca Serdar îdî têra neferê malê nedikir. Silêman di gund de kar nedît, mecbûr bû here bajêr û piştî çend mehan gava îdî kete ser kar, cîwer bû, hat jin û zarê xwe jî birin. Barê bavê jî hebekî sivik bû. Herke hebe şekir biya, çay biya, an jî kincek biya, çawa jî hebiya Silêman destevala bi ser bavê de nedihat.

Lê zûtirkê jina wî Eysê tevî kurê xwe veqeriyane gund û gotin ku Silêman çûye gihîştîye pêşmergan. Pey 11ê adarê da ew carna dihate gund, çend rojan li malê dima, alî bavê dikir.

Di destpêka sala 1974a bi sipartineke girîng ewî dişînin bajêr. Dema vegerandinê ew dikeve destê caşan û wî gule dikan.

Birê Silêman î çûk, Dilşad, ku îdî bavê du zariyan bû, guh neda lavayiyên dê û hema ji şîna birê tiving avête stûyê xwe û hilkişiya çiyê. Dema şkestina şoresê, di adara sala 1975a de ew derbasî Iranê bû û ji wî îdî tu behs negihîştine wana. Carekê gilî ketibû guhê dê ku Dilşad li ser sînorê hatiye kuştin. Di malê de bû şîn û girî, bav pey enena ket, lê kesekî gilîkî rast neda destê wî. Û kur bû xema şevê bê xew, bû daxeke şewat li dilê Serdar.

Lê rojekî leşker hatine gund, gazî Serdar kirin, birine qereqolê. heta sibe ronî bû lêdidan, dizêrandin, pirsra kurê jê dikirin. Û Serdar bi devûdiranên xwîni lavayiya wan dikir :

- Ez benî, axir ez nizanim Dilşad li ku ye, eva ji du sala zêdetir e ku ez tu tiştî derheqa wî de nizanim . Xwezî min bizanibiya niha sax e, rûbarê dinê ye, bila Xwedê hema wê demê ruhê min bistenda.

Lê leşkerekî kin î qalin î bi lêvê fistiqî, ku biriyê wî yê reşê dirêj hatibûn li hev qelibûbûn, tê bêjî dixwast heyfa vê eblûbûna xwe bi lêdanê hilde. Bi qamçîkî rêzîn bê rawestan li Serdar dixist û pê re jî digot :

- Keftar, ezê wan hersê qîlê te jî bikişînim di nîtkî te de bikutim, hingê tê ka ser de bi xwe me bibî bal wî, yan ji te tirê tê bi dek û dolaban me bixapîni. Qey bêjî em hay ji wî emrê te yî gemarî tune ne.

Û wisa heta Serdar ji xwe ve diçû. Paşê ava sar lê dikirin û dîsa lêdidan. Evan lêdana bi dilê Serdar bûn, wana şabûneke geş dikire dilê wî ; «ne axir Dilşad sax e, wekî sax nebûya van kûçkana wê çira ha har bûna». Ji Serdar pê ve zêdetir îdî tu tiştê vê demê ji Xwedê nedixwast.

Gewrayî ketibû sibê, gava zabitekî zirav î bejinbilind kete hundur. Ji çavê wî yê werimî di hate xwanê, ku hê ji xewê rabûye û têr ranezaye. Ewî bi destan leşkerê kinik da sekinandinê û di bin pozê xwe da kire mirte-mirt :

- Tiştê nabe, zûtirkê emê laşê kurê wî bidinê, wê hingê cîyê wî baş zanibe.

Leşkerê kin î qalind, bêyî dilê xwe qamçî wê da avêt, bi hêrs Serdar ber bi derî kişand, bi pihîna tevda derva û di nava dirana got :

- Here kelbo, tu vê carê hêsa ji destê min filitî, lê wisa bike careke dinê nekevî destê min.

Serdar xwast xwe li ser piya bigre, lê ji wî re li hev nehat, ew hebekî şewişî û mîna simla dirûtî jor de nixilî. Ewî hew çavê xwe vekir, di mal de ne û gundî li dorê top bûne. Li ser lêvê wî yê werimî xwîni bûbû wekî ceger, beşerike sar çirûsî û ewî bi dengê ew qas hêdî, ku meriva bêyî libata lêva ewê tiştek jê fehm nekira, got :

- Dilşad sax e.

Bûka Serdarê mezin, Eysê, herdû keziyê xwe yê zer jêkirin dane ser meytê mêrê xwe û xwast here bigihîje pêşmerga, lê xesiyê û jintiyê nehîştin. Lê yeke, pey kuştina mêr re dilê wê hêsa nedibû, tebatî nediketê û zûtirkê ew bi ciyê binka (qışla) pêşmergan hesiya û bû qasida wan. Rûn, çay, tûtin, birinc û tiştên mayinê, ku gundiya danîne mala wan, ewê êvarê dereng, dizî ve digîhande binkê.

Wê payîzê berf zû ket. Eskerê ku mîna kûçkê bînê, îdî çend meh bûn ji sibê heta êvarê gund serobinî hev dikirin, wekî bizanibin, kê qasidiya pêşmergan dike, li pey rêça wê çûn û ew girtin. Girtina Eysê dilê wana şa kir. Ew bawer bûn, ku bi çend derbê zexm, wê dest xwe da zimanê jina canik vekin û tiştê eva çend meh bûn nikaribûn pê bihesyana, wê hêsa bizanibin.

Lê Eysê tişteke negot. Tê bêjî ji zar-ziman ketibû. Na, ewê ne ku xwe li lalîtiyê danîbû, ne ku dixwast xwe bi teherekî ji destê wana bifilitîne, lê rastî bi xwe nizanibû çî bêje. Helbet ewê ciyê binkê nebêje, lê di dewsa rastiyê de gere çî bêje, çî bersîva wana bide, ewê bi xwe nizanibû. Lewma jî çîla bûbû û tu deng jê dernediket. Vê kerbûna wê leşker lap har dikirin.

Pir lêdan. Pêşiyê bi qamçiya lêdan, paşê bi pihîna, bi qundaxa tivingan, lê xeyn ji nalînên fetisandî, wana tu tişt ji devê Eysê nebihîst. Paşê ew dane ber sînga hespa û berê xwe dane gund. Gava îdî ranêzîkayî gund kirin, zabitê ku li pêşiyê diçû, ji hespê xwe peya bû, dizgîna hespê da destê leşkerekî, çû ber Eysê sekinî, herdû destê xwe qure-qure dane ser navkêlka xwe û got :

- Binhêr, em îdî dikevî nav gund, (ewî bi destê xwe yî çepê gund nîşan kir). Ez cara paşîn bi namûsî ji te re dibêjim, herke tê ji min re ciyê binkê bêjî, bêje û tê hema li vêderê aza bî û herî mala xwe, yan nebêjî, ezê yeke wisa bînime serê te, ku te ne dîtiye, ne jî bihîstiye. Lê nefikirî ku ezê te bikujim, li ber kirina min, kuştin def-dawet e.

Lê ev gilyana tê bêjî nedigihîştine guhê Eysê, ew zûr bûbû, li cîkî pêşiya xwe dinihêrî.

- De baş ! (Zabit bi gotina xwe re pihîneke zexm da hêta wê), ezê niha zimanê te vekim, (û zivirî ser leşkeran),

- Kinca jê bişiqitînin, (bi xwe jî paş de çû ser kevirêkî rûnişt, pakêt ji beriya xwe derxist û cixarekê vexist.

Eysê tê bêjî nişkê va ji xewê hişyar kirin, vecênîqî, bû kûrîniya wê :

- Na ! (Û mîna dîna li dora xwe nihêrî.)

Lê şurtiya îdî kinc jê dişiqitandin.

Jina terecan mîna gureke har ber xwe dida, nedihîşt dest bidinê, ew tev didan, pencirûk dikirin, dest û milê wan digeztin. Lê çî feyde, kincê wê gişk

zîtl-zîtol kirin, jor de anîne xwarê. Eysê di cîda qincilî, xwast xwe sitar ke, lê sitar nebû û zariya :

- Ax li min bênamûsê !

Paşê leşkerek herdu destê wê girêdan, serê şîrîtê avêtine zînê hespekê û bi rêketin. Li ser canê Eysê berfa qerqaşî, şiverêd reş di dewsa derba dihatine xuyanê, porê gijikbûyî ketibû ser çavan. Wisa di nava gund re anîne mala wan. Di rê de Eysê çend cara dixeriqî, leşkera bi ava sar hişê wê danîne serî, hey jî wisa pey hespê re kirkaş dibirin, heta gihandine mala wan. Eysê çawa çav bi kurê xwe ket dîsa ji xwe ve çû, dîsa av bi ser de kirin, dîsa dest bi pirsra kirin, dîsa dest bi lêdanê kirin. Lê Eysê îdî tu tişt nedibihîst.

Demek hat, tê bêjî leşker jî tê gihîştin, wekî lêdan bêfeyde ye, an jî dibe ku bi xwe westiyan û rûniştin, cixarê vêxistin.

Lê celat ji betaliyê hiz nakin, gava celat betal dibin, cezayê hê zor disêwirînin. Gava leşkera cixarên xwe kişandin, rabûn, xesî û neví ve bi stûnê ve girêdan û pêşiyê zabit, pey da jî hersê leşker çûne bal bûkê.

Paşê leşker tevî çend çêlekên gundiyan wisa jî çêleka wana tenê birin. Wana digot, wekî çêleka dibin, jî bona îdî gundî nikaribin rûn, penêrê wan ji pêşmergan re bibin. Wana wisa jî ji malê gundiya gelek tûtin, rûn û çay berev kirin.

Di pey çûyîna leşkeran de gundî hatin Xatê û neví vekirin.

Xesî û bûk, mîna merivê nenas heryekê bi alîkî de çûn. Herduyan jî nikaribûn li çavê hevdu binhêriya, tê bêjî ji bo herduya tevayî ser vê dinê cî nemabû. Bû kûrîniya Azad, xwe avêt pêsîra dê. Eysê pêşiyê serê wî bi bedena xwe ve guvaşt û paç kir, paşê bi herdû desta serê wî girt, hebekî dûrî xwe xist û dûr bû lê nihêrî. Ji meriya tirê dixwaze nas bike, an jî tişteki têke bîra xwe. Çavê wê zoq mezin bûbûn û bê jîn li kurê xwe dinihêrî. Merivê li dorê nizanibûn ew çi dixwaze, nizanibûn bi xwe çi bikin. Paşê ewê hêdîka kur ji xwe dûr xist, hizîng da xwe rabû, şewişî, lê xwe girt û hêdî-hêdî ber bi tendûrê çû. Bista ber tendûrê hilda, serê wê yî tûj da ser kevçîka dilê xwe û xwe bi ser de avêt.

Xatê pişta xwe dabû stêr, destê xwe tevwer kiribû û lê dinihêrî. Cînarê berevbûyî kesek ji cîyê xwe nelebitî, kesî necêriband wê bidine sekinandinê, tenê bûkeke canik kurê wê hemêz kir, serê wî bi sîngê xwe ve guvaşt û bû îske-îska wê.

Kesekî ji bo Eysê jîn nedixwast, ji bo wê îdî li ser vê topa dinyayê cî nemabû. Paşê jîneke pîr carcimek anî avête ser meytê Eysê û çavê wê girtin.

☆ ☆

Pey mirina bûka mezin û birina çêlekê re rewşa wana hê xirab bû, devê wana lap ziha bû. Berê dîsa çawa hebûya, herdu bûka tevayî diçûn malê xelqê zibaretî dikirin, qene nanê rojê danîn û tevî şîrê çêlekê abûra xwe dikirin. Pey bênamûsî û mirina Eysê, Xatê nedixwast bûka xwe yê tere-can bi tenê bişîne malê. Ewê digot : «Eva bênamûsiya heta-hetê besî me û heftê heft bavê me ye. Hê baş dibe em gişk bi ser hev li ser hev ji birçîna bimrin».

Û wisa roj bi roj arvanê wan kêm bû, roj bi roj şikeva wana vala bû û rojekê jî bûkê tap nekir, zariya :

- Dayê, tu çira dengê xwe nakî ? Bes e, ez îdî nikarim bibînim çawa zarê min ber çavê min jî birçîna roj bi roj ditemirin. Were em vî welatê wêran bihêlin herin, vî welatê kambax de kes nemaye meriv here ber derê wan pars jî bike !

Xatê pêşiyê dengê xwe nekir. Paşê ji kîsikê xwe kaxez û titûn derxist, cixara xwe pêça, vêxist, qulapek dudu danê, çavê xwe kutane çavê bûkê, bi hêsira ve tijî û got :

- Lê ezê vî goristanî li hêviya kî bihêlim.

Roja dinê, hê gewrayî neketibû sibê, bûkê herdu zarê xwe ji xewê hişyar kirin, kincê wana lêkirin û her sêka da ser riya bajêr. Ewê jî malê tu tişt hilneda. Xesiya, ku temamiya şevê xew neketibû çava, xwe razayî avêt û wisan jî wa xatirê xwe ji hev nexwest.

Gava îdî bûkê derî li pey xwe girt, ew bi tena kiras rabû, çû çok da ser bermalê, herdû destên xwe ber bi esmên bilind kirin û bû zarîniya wê:

- Ya Xwedê, seva kîjan guna tu ewha tînî serê min, ya Xwedê te mala min şewitand, kaf-kûn kir, qene li wan her du zarokê biçûk were rehmê, hêviya me ji erd û esman hate birînê, tenê tu mayî, yekî jorînî bê heval, tu bibe piştevanê wan her du biçûka, tu î çara, tu î dermanê hemû derda.

Hema wan roja, Serdar ji sirgûnê vegeyriya. Mala vîqî vala. Xatê heta nivînê şevê, heta derdanê malê jî firotibûn, dabû bi keriyê nan, ku neviyê xwe yî bê dê û bav mayî ji devê mirinê bifilitîne.

Serdar hebek arvan anî malê, qul-bûcaxê di arîkê de vebûyî girtin, du bizin û zûlek erd kirî.

Û niha, gava Serdar di nav çiyayî de difikirî, wekî wê sibê çandiniya xwe bike, şabûnek ketibû dilê wî. Ew gelek şevê bê xew li hêviya vê rojê bû. Mîna xewnerojka, ew hebekê erdê di nav kevir û kuçikan de, rezê kulfîlkdayî dihate ber çavê wî. Nava van mitalan de ew hê jî xew re neçûbû, gava li derî xistin.

Xatê, ku ber çirê kincê neviyê xwe pîne dikirin, li mêrê xwe nihêrî. Eva îdî salekê zêdetir bî kesî derê wan venedikir, kesî li deriyê wan nedixist, ew jî awa bêwext.

- Rabe binihêr kî ye. (Serdar di nav cî de rûnişt).
- Ew kî ye ? (Xatê bi dengêkî nizim pirsî, çimkî neviyê wê di xew re çûbû.
- Rêwî ne, metê, çika derî veke. (Ji derva dengê xortekî hat. Xatê dîsa li mêrê xwe nihêrî).
- Veke, veke, (Serdar got û ji nav ciya rabû).

Salên ew li çiya pêşmerge bû, hîn bûbû tevî kinca razê û ew yek, ji wî re bû xeyset, niha jî tevî kinca ve radize, tenê heftê carekê kincê xwe seba şûştinê derdixe.

Xatê derî vekir. Li ber şêmîkê du mêrên tifing di milan de sekinîbûn. Ewana ketibûne bin milê xortekî. Serê xort bi laçikeke spî pêçayîbû. Fêza çavê çepê xûnê di laçikê re dabû der. Ji rengê wî yê spîçolkî dihate xuyanê, gelek xûn jê çûye.

- Kerem kin, kerem kin werine hundur, (Xatê got û ha hanga qoncek dani ber sitûnê).
- Êvara we bi xêr ! (mêrekî bi baqê simêlê qalîn, ku îdî têlê sipî ketibûnê, ber poz got).

Ew hatin hundur û xortê birîndar li ser qonc dane rûniştandinê. Xort xwe sparte stûnê, çavê xwe girt û av xwast. Xatê şerbikek av jê re anî û bi destê xwe dayê. Lêvê xortê çila dilerizîn. Gava ewî xwast bi destê xwe şerbik bigre û destê wî bi destê Xatê ket, ewê texmîn kir, wekî destê xort ji germa dişewitin.

- Ser çavan re hatine, keremkin hûn jî rûnên, (Serdar gote herduyê sekinî).
- Na mamo, Xwedê bi siheta te re be, em rûnanên, em bi lez in, (vê carê xort got) tenê ricak me heye, birîna hevalê me giran e, em nikarin wî bi xwe re bibin. Wê çî bibe, tu ewî di mala mala xwe de xwey kî, sitar kî, heke me îşev hesp bi dest xistin, emê îşev bêne pey, lê heke me hesp bi dest nexistin, şeva bê emê ese bêne bibin.

Serdar dengê xwe nekir, zûr bûbû li neviyê xwe dinihêrî, ku ji denga hişyar bûyî, di nav cî da rûniştî çavê xwe mizdidan û dixwast bizanbûya çî dibe. Evê bêdengiya Serdar dirêj kişand. Xatê demekê serê xwe kiribû ber xwe nizanibû çî bike, paşê tevhebûyî li mêrê xwe nihêrî, xortê birîndar nihêrî û xwast vê bêdengiya giran bibire.

- Ew çî bû ? lawo, (Xatê got). Hê tu mêvan, bêqedir ji vê malê neçûbûn.

Lê gava çavê wê rastî bi çavê mêrê wê hatin û ji wê re li hev nehat bizanibe gelo wan çavan de hêrs e, eynat e, êş e yanê çi ye, ewê dengê xwe birî, gilî li devê wê da nivîşkan ma.

- Na ! (Mîna dengê birûskê yî ji dûr hatî, Serdar dengê xwe di bedena xwe de fetisand,) mala min de nabe.
- Lê emê vê şevê ku de bibin, mamo ?
- Ax waye, gundî li biniya me ne, çi ye, dibêy qey li vira tenê mala min e, bibine maleke gund a dinê.
- Mamo, axir gund hin gelekî dûr e em naxwazin paş de vegerin, hin jî li wê mal li ser hev in, tu were behs belabe û gilî bigihîje leşkeran. (Xort xwast ecêbmayîna xwe veşêre.)
- Na, mala min nabe, (Serdar gilî di devê wî de birî), herin ku de dixwazin herin rê li ber we ye, dibêy qey li vî welatî de tenê mala min e, hûn çi ji min dixwazin, herin, ji mala min derkevin, xeta xwe ji mala min dûrxin, (Serdar, wisa zû-zû peyhev got, tu bêjî qey ditirsiya da nikaribe gotinê xwe gişka bêje.)
- Erê, baş dibêjî, (pêşmerge xortî ku simbêlê wî teze xû dabû got), em xwe dane mala te, erê tu rast dibêjî, qey em ji bo beriya xwe xûna xwe dirêjin, lê çawa.
- Herin, herin, ez nizanim hûn ji bo kê xwînê dirêjin, ez nizanim min ji bo kê xwîn rêt, lê bes e, seba min xwîn nerêjin, bes e, me îdî têra heftê bavê xwe xwîn rêtiye.
- Hêrsa xwe ranake, mamo,(pêşmerge bi salan mezin got), tişt nabe, em ewqas jî acizayê nadine te, emê va herin, (di dengê wî de hêrsa fetisandî dihate texmînkirinê. Paşê vegeriya ser hevalê xwe), de rabin, eglebûn ji me re dest nade, em gere xwe bilezînin, wekî qena heta sibe li me ronî be em xwe bigihînine mêşe, yanê nav van berpalê reqe rût sibe li me ronî be, em ji dest leşkeran nafilitin.
- Bisekinin, lalawo, ezê va çayê deynim ser, hûn kesirî ne, hebekî bîna xwe bistînin, paşê hûnê dîsa herin. (Xatê, ku ewqas wext şaş metel mayî li wan dinihêrî, tê hêja bi ser hişê xwe de hat).
- Na, metê, em bi lezin, (îdî ser şemîkê yekî bersiva Xatê da).

Pêşmerge birîndar, bi şev nivê şevê, tî-birçî ji mala xwe derxistin.
Tirsiya ?

Ewî gelek cara bi çavê mirinê nihêribû û tu cara berê xwe jê neguhastibû.

Lê vê carê tirsiya. Vê carê seba neviyê xwe yî tayê bi tenê tirsiya. Niha jî seba wî vê dinya rengîn bi tenê nevî bû. Nevî bû xema dilê wî, ew bû hêviya

wî yê pašîn. Û ewî nedixwast duyê ocaxa wî bê birînê, nedixwast konê rengînî niha ser stûnekê mayî jor da bê xwarê.

Serdar bi xwe tayê bi tenê bû. Ewî derdê tenêbûnê dîtibû û nedixwast zarên wî tenê bimînin. Bi cor cefa, bi talî tengiyê sê zariyan mezin kirin, qîz da mêr kur zewicandin, nevî jê re bûn. Lê niha dîsa ew e û neviyê biçûk î tayê bi tenê. Ew hê di nava van mitala de bû gava dîsa li derî xistin.

- Ew kî ye ? (Kalê metelmayî pirsî û di bîra wî de di nava çend deqîqa de hezar û yek tişt derbaz bûn). Cara dudiwa bi qundaxa tivingê qewîn li derî xistin.
- Ew kî ye ? (Kalî dîsa pirsî û ji ciyê xwe rabû).
- Leşker in, zû veke, (ji wî aliyê derî deng hat û dîsa ser hev li derî xistin).
- Ava, niha vedikim, (Serdar bi lez bi ber derî çû û di tariyê de likumî). Ewî zerze ancax vekiribû, gava leşkeran derî wisa tev de, ku Serdar paşopêş çû û ancax xwe bi stûnê girt.
- Pêşmerge li ku ne ? (Yekî bi fenera destê xwe nav malê kire ronayî). Xatê serê nevî bi singê xwe ve guvaştibû û bi çavê tirsiyayî li leşkera dinihêrî.
- Çiya te re nîn im, (yekî xwast bi qundaxa tivingê li serê Serdar xe, lê paşê di nivî de poşman bû û tivingê hêdîka danî). Serdar, ku bê hemdê xwe destê xwe bilind kiribû wekî xwe xweyîke, zarî bû.
- Pêşmerge çî, maqûl, di mala min de pêşmerge tune ne.
- **A gişk wisanin**, gava dikevîne destê me haj bayê dinê tune ne, dibine teyrikê buhuştê, lê hema fersend dikevê, dibine gurê har, (û dîsa vegeriya Serdar û ji nivşkeva pihînek da kêlekê.) Serdar kêleka xwe girt û mîna dîwarekî ji erdê jînê bihelişe, jor de hate xwarê.
- Bê şeref, yekî îdî gotine me, wekî pêşmerge bi vê rê de çûne, ew bifirine ber perê esmana jî ji destê me nafilitin, baş dibe tu zû bêjî hela hê ew rihê teyî gemar di nava laşê te yî genî de ye. Gunê te bi te nayê, bira bi neferê te bê, tu bi xwe jî baş zanî ev koxika te xurê narincokê ye.
- Destê we ye ez çî bêjim. Ez im ev koxik e, yek jî wê kêlekê mereka viqî-vala, dibêy qey şaneşînê min hene, wekî min pêşmerge tê de veşartine.

Leşkera îdî mal gişk serobinî hev kirin, dû re jî ji wana tivingê xwe ji stuyê xwe anîne xwarê û ber bi merekê çûn.

- Keftar, yekî tevî wana birîndar heye û ew nikarin dûr herin, çawa jî hebe gere te ew dîtibin.

- Ezê li ku wan bibînim, çawa tarî dikeve erdê ez îdî ji mal dernayê, çavê min jî îdî nabînin.

Leşker tu tişt nedîtin û hatin ber zabitê xwe sekinîn.

- Saet îdî çar e, em îşev jî ranezan, (leşkerekî xort got).
- Tişt nabe, va sibe ronî dibe. Yek, ew di vî destî de nin, (ewî kefa destê xwe yê rastê nîşan kir), ez van ciya baş zanim. Wê ku de herin. Ger li tu ciya egle nebin, niha îdî peyayî deştê bûne, eger egle jî bibin, niha li berpala çiyê ne. Heke niha saet çar e, emê berbangê re bigihîjine serê çiyê û li wê her tişt wek li ser kefa destê merya wisa tê xwanê.

«Rastî jî ev kûçkê devxwîn van çiya baş zane, -Serdar fikirî-, eger ewana niha bi rêkevin, wê xwe bi pêşmerge bigihînin.»

- Lo kê zane pêşmerge di çi rê de çûne, hûnê vê şevê çi bidine ser rê. Ne ev jî mal e, ava ye. We îşev derê me vekiriye, qe nanekî, avekê, de çi heye. Serê vî çiyayî mêvanê mînanî we tu her roj derê meriya vedikim ? Kerema xwe rûnên, ezê ji we re du mirîşkan şerjêkim, hema bi sivikayî parî nan bixun, heta sibe jî ronî dibe, paşê rê li ber we, Xwedê li ser we.
- Ax ! Kelbo, ew tu çawa wisa merd bûyî, ne min ji te re got ez van ciya û merivê vir baş nas dikim. Ji te tirê ez nizanim, wekî niha ji destê bihata te yê em her şeş bînekêra bişandana wê dinê. (Ewî gilyê paşin nava dirana re gotin). Heke rastî wisa merd î, emê di veğerandinê de bêne mêvaniya te, (ewî got û ji malê derket).

Serdar pey wan derket, demekê li ber derî sekinî li wan nihêrî û veğeriya malê. Serê wî bûbû gêjgerînga fikra. Mîna girtiyê li hebsa teng de, ewana cî nedidane hev. Lê fikrekî li mejûyê wî de nik bibû û yê dîn gişk li dora wê diçûn dihatin.

Leşkera saeteke şûn de dê xwe bigihînine gêdûkê, paşê li berpâlê rût in, binatarê jî hemî deşta rast e. Wisan e ku pêşmerge li tu ciya nikarin xwe veşêrin. Helbet ewana hay ji van leşkeran tune bûn, yanê na wê çawa bixwastana birîndarê xwe di mala wî de bihêlin. Mala serê rê ya tekûtenê, cîkî wisa, wekî qet tu şik tune be jî, leşker dikarin hema seba kasek av jî derê mala wî vekin. Paşê jî eger ewana hay ji leşkera hebûna, wê çawa jî hebiya bigotana.

Wisan e filitandina pêşmerge tenê dikaribû qelaçiya gêdûkê be. Eger ewana pêş de hay ji leşkera hebûna û di qelaçiyê de hêviya wana bûna, şeş na bîst û şeş leşker jî bihatana, bi wana nikaribûn. Xudanê vê qelaçiyê, siltanê vê riyê ye. Her tişt di ber lûla tivinga wî de derbaz dibe. Lê ew nasekinin û degme ji destê leşkeran bifilitin.

Serdar aniya xwe ya xwêdayî mizda.

Lê wekî ew bibe xudanê qelaçiyê. Ne axir van gelfî-gêdûka, deşt newala kesek mîna wî nizane, ne axir gelek cara ewî li wê qelaçiyê şer kiriye û hê tu cara ji dijminan re li hev nehatiye ewî ji wê qelaçiyê derxin.

Tevinga "Birno" tevî sed fişekî di keloşkê de veşartibû.

Leşker çiqas jî bi lez herin, ji saet û nîvekê zûtir nikarin xwe bi gêdûkê bigihînin. Lê di şiverêya binê newalê va, ku ewî mîna pênc pêçiyê xwe zanibû, dikaribû lap pir, çil deqeyî de bigihîje qelaçiyê.

Lê paşê...

Û seba «paşê» neyê, ne be hasêgeh li pêşiya niha, ewî benikê sola xwe girêdan, potê xwe yî ji stûnê dardakirî avête ser milê xwe û ji malê derket.

Xatê, neviya êdî di xew re çûyî nixamt û da pey mêr, li ber şêmîkê sekinî. Ewê dît çawa Serdar bi lez ber bi keloşkê ve çû. Û her tişt ji wê re ronî bû. Ewê turîş nekir pêş de here, destê xwe tev werkir û dûr ve li mêrê xwe nihêrî. Xatê baş zanibû ku vê demê gilî-gotin êdî erzan in, vê demê tu tişt nikare qirara Serdar biguhêze, tu kes nikare wî bide sekinandinê.

Destê wê dîsa ji erd û esman qetiyar.

Gava reşê Serdar di nava tariya berbangê de bişkifi, Xatê vegeriya koxikê û bû xule-xula hêsira ji nav îske-îska fetisandî de kişiyar.

Ya Yezdanê mezin, tu çi ji me dixwazî, kurê te bimre, tu ji xwîna me têr nebûyî ?

Demeke dirêj di nava bêdengiya berbangê de tenê îske-îska Xatê dihat. Pşaê ji aliyê gêdûkê bû xurmîniya gullan. Xatê ha-hanga derkete derva.

Dengê çend gulla jî hat. Paşê her tişt kerr bû.

Sibe îdî ronî dibû...

ENWERÊ MAYÎ Û BERHEMÊN WÎ

Dildar BERWARÎ

Di kovara Hêvî, hejmara 3 an de, min gotareke Dr. Rehber Rêzan xwend ku li ser nivîskar û dîroknivîs Enwer Mayî û berhemên wî bû. Bi rastî gotara Dr. Rehberî cihê nixandî û spasîyê ye. Çunkû hêsta kesî mafê Enwerê Mayî ji xwendin, lêgerîn û vekolînê nedayê. Lewra gelek aliyên jiyana wî nependî mane.

Dr. Rehber di navkirina berhemên Enwer Mayî de, para bêtir li ser Ronahî palpişt (istînad) kiriye. Mixabin ku piraniya van berhemên hêja, ên ku Ronahî û Hawarê navkirine, wenda bûne an jî ji ber serûberê Kurdistanê yê aloz, hatine sotin.

Di vê gotarê de, dixwazim bêtir ronahiyê bixim ser jiyana şehîdê toreya kurdî Enwerê Mayî.

Navê wî Enwer, kurê şêx Mehemed Tahirê kurê mela Ebdulrehman, kurê mela Taha, kurê mela Mehemed, kurê mela Omer, kurê mela Îbrahîm, kurê mela Îmadeddîn, kurê Xan Avdel, kurê Del'î ye. Del bi xwe jî gundê Elkê-Beytuşebabê ye, li devera Hekarî li Kurdîstana bakur. Bi qinêta (silisile) xwe jî digehe hoza Mukriyan a bi navûdeng li Kurdîstana rohelat (Îranê).¹

Enwer Mayî sala 1913 an li gundê Mayê, li devera Berwarî, bakurê bajarê Amêdiyê, li Kurdîstana başûr (Iraqê) ji dayik bû. Li jiyê (emrê) du saliyê bavê wî mir û diya wî ew xwedî kir ta ku jiyê wî bûye şeş sal. Paşê wî şandiyê bajarê Bamernê cem pismamê wî da ku li gel feqî û mirîdên şêx Behadînê Neqşebendî zanîne wergire. Enwer, ta ku Îngilîz Îraqê dagîr (zeft) kirin li Bamernê ma. Ancax di pey vê de Enwer çû Kurdîstana bakur û heyamekê li wir ma, ta ku serûberê welatî aram bû, bi şûn de vegeyriya welat. Rêza (sinifa) şeşan a destpêkî li dibistanê qedand, lê ji ber serûberên jiyana xwe yê aloz nema dikarî zêdetir bixwîne. Lewma vegeyriya tekiyan û li navbera bajarên Zaxo, Duhok û Amadiyê geriya. Dema birayê wî Kemaleddîn hate kuştin, ji bona diya xwe xwedî bike naçar bû zivirî Mayê. Mela Enwer bû îmamê gundê Mayê. Lê nikaribû li wir bimîne, ji ber bîrûbaweriyên wî yê şoreşgerî û hesta wî ya netewî, îna gund bi cî hişt û serûbinê Kurdistanê geriya.² Di

¹ Min ev qinêta (silisile) Enwer Mayî ji rehmetî Elî Ubeydulah Mayî bihîstiyê, roja 14.4.1980 li Kurdîstana jêrî (Iraqê)

² Binêre : Rojname Iraq, Bexda 6.5.1978, gotarek li ser Enwer mayî, Dildar Berwarî.

sala 1933 an de bû bîst salî û ji xwe re jin anî. Lê piştî salekê jina wî mir û di pey de keça wî mir. Ew digel pîredayika xwe bi tenê ma.

Enwer li ser dawîkirina xwendina xwe gelekî rikoyî bû, bi rastî jî li ser vê çendê baş dixebitî. Di sala 1936 an de li ber destê Şukrî Efendî, miftiyê Amêdiyê, rêdana zanyarî (îcaza ilmê) wergirt. Di 17.12.1936 an de careke din jin anî³, di vî çaxî de jî helbestên xwe yên vehandî, baş xwendin û dubare çak kirin.

Di sala 1939 an de li gundê Şîrwan bû mamosta û salekê li wir ma, paşê bû karmendekî mîrî (resmî).

Ji ber tevgera sala 1945 an, biryara girtina wî derket, lê karî du salan xwe veşêre. Paşê hate girtin û kete zîndanê. Piştî berdana wî, dest bi nivîsandina babetên dîrokî kir û di 1952 an de bi navê "Dîroka Berwarî Bala" pirtûkek derxist. Lê paşê wî ev pirtûk berfirehtir û mezintir kir, navê wê guhart kire "Kurd li Behdînan"⁴. Ev pirtûk di 1960 an de li çapxana El-hîsan, li Mûsilê bi erebî hate çapkirin. Ji bilî çend gotinên pêşiyar, çend helbest û êdî tişteki wî yê neçapkirî nema.⁵

Piştî şoreşa 14 Tîrmehê, sala 1958 an li Iraqê Enwer Mayî di rojnama "Rastî" de bû nivîsevan. Ev rojname li Mûsilê bi erebî-kurdî derdiket ; ta bîst û sê hejmara derket, paşiyê hat daxistin.

Enwer di yekîtiya torevanên (edîbên) Iraqê de endam bû. Sala 1959 an digel zihvanekê (heyeteke) iraqî çû seredana Çînê û li wir, li ser Kurdan bi navê "muhadere li ser Kurdan li Çînê" bi zimanê erebî gotarekê xwend. Ev gotar di sala 1959 an de li Bexdayê çap bû.

Di sala 1960 an de fermana girtina wî derket, xwestin wî ji welat dûr xin, lê ew karî ji destê dijminan bifilite.

Di 15.1.1961 an de hate girtin û wî şandin Kela Salih li başûrê Iraqê. Gelek tê neçû, ew ji wê derê revî û xwe gihand şoreşa Kurdistanê.

Enwer bi qaremanîti beşdarî gelek şeran bû. Di 22.6.1963 an de şehîd bû û li gundê Eredîna, nêzikî bajarê Bamernê wî spartin axa Kurdistanê, ku ew tim û tim evîndarê vê axa delal bû û li dawiyê bi xwîna xwe ya sor av da.

---

³ Rojnama Iraq, Bexda 27.5.1978, gotareke Me'sûm Enwer Mayî.

⁴ Binêr li jêdera 2

⁵ Binêr li jêdera 3

HEMÎDO Û AVÛKAT

Firat CEWERÎ

Hemîdo li deriyê daîra avûkat xist û kete hundir. Avûkat ji cihê xwe rabû, destê wî hejand û cih dayê. Dû re cigara xwe ya Marlboro ji çavîka masê derxist û dirêji wî kir :

- Kerem bike, cigarê bikişîne, got bi ken.

Hemîdo cigarek ji pakêtê kişand û vêxist. Piştî ku du-sê hulm li cigarê xist, ji avûkat pirsî :

- Ma gelo rewşa lêwik çawan bû ebûkat beg ? Ewê bi vê îfadê bê berdand an na ? Avûkat destê xwe avêt simbelê xwe, hûrik hûrik pê leyist û bersiva Hemîdo da.

- Min ji te re carekê soz daye camêr... Vê carê ewê bê berdand. Soza min soza mêrand !

Gava ku avûkat wilo got, Hemîdo ji cihê xwe rabû, ku destê wî maçî bike. Lê avûkat destê xwe kişand û nehişt :

- Ez rica dikim Hemîd, got, em birayên hev in.

Hemîdo dîsa li cihê xwe rûnişt.

- Wisa kêfa min tê, ebûkat beg. Ji kêfan ez nizamim bê çî bikim. Axx... ku di vê mehkemê de Seydo bihata berdand. Wele ez di van riyand de birim, ez di bin deyna de şewitîm.

Avûkat destmala xwe ya kaxizî ji bêrika xwe derxist û pozê xwe pakij kir :

- Lê bazara ku me kiribû nabe, got. Divê ku tu pênc hezar lîrayên din jî bidî.

Hingê ew kêfa Hemîdo hemî lê bû kul û derd. Ji hêrsand û heyecanê lerizî û çavên wî weke du fîncanên qehwê vebûn. Kîsikê xwe yê titûnê ji bêrika xwe derxist û bi lez cigarek pêça. Gava ku cigare dipêça, ji hêrsand tiliyên wî weke hêlkan dihejyan û bi qasî cigarekê jî titûna wî rijiya ser şalwarê wî. Ew cigare bi hestê xwe yê gazê vêxist û du hulmên kûr li ser hev li cigarê xist. Dû re kursiya xwe ber bi masa avûkat ve kişand.

- Me berê bazara xwe bi deh hezaran kiribû, lê te kir panzdeh û te soz da, te got, ku ezê lêwik bidime berdand. Lawik nehate berdand. Dû re te pênc hezarê din jî li min zêde kir û te got, ku çawa bibe, bila bibe ezê vê carê lêwik bidim berdand. Lê

dîsa lawik nehate berdan. Va niha tu pênc hezarên din jî li min zêde dikî. Ma ezê van peran ji ku bînim ebûkat beg ? Ezê herim xwe bavêjim kê û peran ji wan deyn bikim ? Ma tu kesên ku min pere ji wan nexwestibin mane ?..

Avûkat hebekî bi sert peyivî :

- Tu peran ji ku tîni bîne. Ger ku tu pênc hezar lîrayên din jî zêde nekî dibe ku lawik vê carê jî neyê berdan.

Lawê Hemîdo du pirtûkên kurdî pê re hatibûn girtin. Ji bo herdû pirtûkan qala heft sal ceza dibû. Hemîdo ji bo ku lawê xwe bide berdan, tiştên ku ji destên wî dihatin fikir. Mala wan tê li Diyarbekrê bû. Lê ew ji bo îfada kurê xwe ji heftê carekê diçû Edenê. Ji ber ku lawik li Edenê hatibû girtin û divabû ku îfada wî li Edenê bihata dayin. Avûkatê ku girtibû hertim li wî holê fikir. Her car digot "A ezê vê carê kurê te bidime berdan,, û carê pênc hezar lîra lê zêde fikir û lawik nedihate berdan.

Dibû ku jî berdana lêwik ne di destên avûkat de bû. Lê wî her dem Hemîdo dixapand û digot "Bi soz ezê lêwik bidime berdan,,. Cara pêşî bazara wan deh hezar lîra bû, lê dû re avûkat lê zêde kir û kire bîst. Her carê ku lê zêde fikir digot "Ezê lêwik bidime berdan,,. Hemîdo jî ji bo berdana kurê xwe diçû xwe davêt nas û dostan, pere ji wan deyn fikir û tanî dida avûkat. Lê hêviya Hemîdo ya mezin di vê carê de bû. Gava ku vê carê jî avûkat behsa pênc hezar lîra kir, Hemîdo di dilê xwe de got "Weleh vê carê jî lawik nayê berdan,,. Piştî ku hebekî hizirî.

- Baş e, got bi dengê nîzîm, ezê vê carê jî qebûl bikim. Lê ku lawik vê carê jî neyê berdan ?

Yaho min ji te re carekê soz daye. Soza min soza mêran e ! Ma qey tu ji min bawer nakî ?

Wexta Hemîdo bigota, te berê jî digot soza min soza mêran e, lê negot. Rabû ser xwe û jê pirsî :

- Îfada wî saet di çî de ye ?

Avûkat milê çakê xwe hebekî hilda jor û li saetê mêze kir.

- Îfada wî saet di sisiyan de dest pê dike, got. Saet niha deh e. Piştî pênc saetên din divê ku em li wir hazir bin.

Hemîdo xatir xwest û ji hundir derket.

Hemîdo yekî dirêj û zeyif bû. Emrê wî an çil hebû an tune bû. Lê porê wî giş spî bûbû. Ne bi tenî porê wî, her wisa simbêl û rûyê wî jî spî bûbûn. Ku ne ji lixwekirina wî ya Diyarbekrî biya, mirov dê bigota kalekî şêst salî ye.

Wî bi wî awayî serê xwe xiste ber xwe û bi dilkulî ber bi mala dostê xwe ve meşiya. Gava ku gihîşt ber mala dostê xwe û kete hewşê, dostê wî digel jin û zariyên xwe li hewşê, li bin siya mêmê rûniştî bûn. Ku ew çav li Hemîdo ketin, hemî ji cihê xwe rabûn û cih danê. Piştî ku Hemîdo rûnişt, jinekê berî mêmê xwe jê pirsî.

- Kekê Hemîdo, ma rewşa lêwik çilo bû gelo ?

Hemîdo herdu destên xwe ber bi hewa vekir :

- Ez li ber rehma Xwedê me.

Mêrik ji cihê xwe rabû û cihê xwe da Hemîdo.

- Hela tu cihê xwe xweş bike kekê Hemîd, got û li jina xwe zivirî : Keçê niha kekê Hemîdo birçî ye, hela tu malhaziriyekê jê re bîne.

Jinîkê destên xwe dane erdê ku rabe ser xwe, Hemîdo nehişt.

- Na xwişka min, got, Tu li cihê xwe rûnî. Ez têr im.

- Ma tu çayekê jî venaxwî ?

Hemîdo destê xwe yê rastê danî ser sînga xwe, serê xwe tewand û got :

- Xwedê zêde bike. Weleh dilê min naçe tu tiştî. Lê tenê riceke min ji we heye.

Mêrik bi pêş de hat.

- Estexfurula kekê Hemîd, got. Em birayê hev in. Tiştê ku tu dixwazî ser serê min û ser herdu çavên min. Lê tenê ku ji destên min bêt.

Hemîdo qederê deqîqekê fikirî.

- Wele pênc hezar lîra ji min re lazim e, got, dû re bi stûxwarî, îfada lêwik îro saet di sisiyan de ye. Wî bînamûsê ebûkat dîsa pênc hezar lîra li min zêde kir. Ku ez îro wan peran negihînimê berdana lêwik tune ye. Qala heft sal ceza dibe.

Mêrik ji jina xwe nepirsî, ku bê tu perên wan li mal heye an na. Weke ku milyonên wî li mal hebin got :

- Wey ser serê min û ser çavên min. Mirov carekê li hev diqewime. Ji bo Seydo tiştên ku ji destên min bînin ezê bikim. Ferqa Seydo û Silêman li ba min tune ye. Li ba min ew jî weke Silêman e. (Silêman lawê wî bû).

Piştî wan peyvên mêrik, hêviyek ji Hemîdo re çêbû. Dîsa ew kul û derd hemî ji bîr kir û şûna wan kêf şahiyê girt.

- Çer ku ez vegerim ezê perekên we ji we re poste bikim, got bi dilşahî.

- Hela hiş be lo, jehr di nav peran de be. Bila lawik bê berdana bavê ji min re tu pere nelazim e. Dû re rabû ser xwe û çû hundir. Piştî du-sê deqîqan jina wî jî da dû, çû hundir û jê pirsî.

- Kuro ma ka emê evqas pere jê re ji ku bînin ? Ma tu pere li mal hene ?

- Na Wele, evqas pere li mal tune bin , ka tu dê jê re ji ku peyda bikî ?

- Ma gelo dê li ba cîranê me Elî tune be ?

- Ku tu bi a min bikî li ba wî hebe jî jê nexwaze. Ew dinyanediya wê me di koda ribabê ke. (Yanî ewê ji herkesî re bibêje).

Mêrik tiliya xwe ya eşedî danî ser cênîka xwe û hebekî fikirî.

- Ma dê wekî din li ba kê hebe, got dû re. Gelo ez ji kê bixwazim ?

- Ma dê li ba cîranê me Bozo tune be gelo ?

Mêrik herdu destên xwe li hev xist.

- A Weleh dê li ba wî hebe, got bi ken. Wî erdê xwe yê li gund firotiye. Ku li bawî hebe ew ji min re nabêje na.

- De zû here, berî ku ew ji mal derkeve, got jina wî û çû çaydan tijî av kir.

Mêrik bi kêf derket der û çû ba Hemîdo. Destûra neh-deh deqîqan ji wî xwest û ji hewşê derket.

Hemîdo di çîrokê de derxistibû. Lê dê çi bikira ? Ger ku ew ne di wê rewşê de biya, wî tu caran dostê xwe fedîkar dernedixist.

Piştî ku mêrik ji hewşê derket, jinik di gel sîniya xwarinê hate bin siya mêmê, ba Hemîdo.

- Te dê zehmet nekira xwişka min, got Hemîdo bi devkenî.

- Ma çi zehmeta wê heye kekê Hemîd ? Me ji te re tu berx ser jê nekiriye. Weleh malhazirî hew ev bû. Divê ku tu li qusûra me nenihêrî.

- Ez ê çi li qusûra we binihêrim ? Yên ku li qusûra min nenihêrin hun in.

Dû re li ber sîniya xwarinê çarmêrkî veda û xwar. Piştî ku têr xwar, av vexwar û ji sîniyê vekeşiya.

- Xwedê zêde bike, min têr xwar, got.

Jinikê dîsa sîniya xwarinê ber bi wî def da.

- Çima kekê Hemîd, ji bo çi te nexwar ? Ma qey xwarina me ne xweş bû ?

- Xwedê zêde bike, got Hemîdo dîsa. Weleh min têr xwar. Xwarina we ji serê min û bavê min zêde ye.

Piştî ku Hemîdo cigarek pêça û vêxist, mêrik bi kêf da ser mîderê. Hemîd cigarek pêça, dirêjî wî kir û bi stûxwarî got :

- Mehmûd, divê ku tu li min bibûrî, tu li qusûra min nenihêrî. Ez çi bikim, ku ez ne di vê rewşê de biwama, min tu caran tu fedîkar dernedixist. Lê ez mecbûr im, ku biraziyê te xelas bikim.

Mehmûd destê xwe xiste bêrika xwe, ew pênc hezarên ku ji cînarê xwe deyn kiri bû dirêjî Hemîdo kir.

- Ez rica dikim kekê Hemîd, got. Tu ne hewce ye, ku xwe evqasî kêmbibînî. Em birayên hev in. Ma bavê te hindikî alîkarî bi bavê min kirî ye ?

Hemîdo ew pere ji destê wî girt, spasên xwe jê re got û cigareke din pêça û vêxist. Piştî ku cigara xwe kişand, destûra xwe û rabûnê jê xwest.

- Ma gelo kêrek we ya zêde tune ye, got. Belkî ez ji xwe re li bajêr pê fêkî mêmî bixwim.

Jinikê bazda hundir, kêrek piçûk anî û da destê wî. Hemîdo ew kêr ji dest jinikê girt û xist bêrika çakêtê xwe.

- Bi xêr ku ez carek din bêm ezê kêrika we ji wer bînim, got.

- Carek din çawa, got mêmîk. Hun îşev mêvanê me ne. Bi xêr çer ku kurik hate berdan rast werin vir. Bila kurik xwe rihet bike. Ev serê du mehan e, ku girtiye, niha ew pir westiya ye û aciz bû ye. Emê îşev şîvekê bi hev re bixwin.

Hemîdo rabû ser xwe û destên wan hejand.

- Bi xêr ku lawik bête berdan em îşev mêvanê we ne, got û derket û çû.

Piştî ku Hemîdo çû, mêmîk lawê xwe şande bajêr ji bo ku hin goşt û hêşinayî bikire.

- Weleh heqê vî bînamûsê ebûkat kuştin e, got jinikê ji mêmî xwe re. Ma îcar ev çî ye, ku her carê pênc hezaran li vî belengazî zêde dike. Derewan jî lê dike, dibêje, ezê lawê te bidim berdan.

Mêrik serê xwe hejand.

- Ne keçê tu bi vê hukûmeta bêbext nizanî. Ev hukûmet hikûmeta bêbavan e ! Bi rewşa feqîr û belengazan çet nizane !

Êdî hew peyivîn. Mêrik cigarek vexist, çakêtê xwe avêt nav milê xwe û derket der ve. Lê, jina wî bi dû de bang kir.

- Mehmûd, îro hebekî zû were mal ha ! Dibe ku kekê Hemîdo û lawê xwe zû werin.

Mêrik weke ku di ber xwe de bipeyive.

- Erê erê, got, ezê zû vegerim.

Gava ku Hemîdo gihîşt ber avahiya avûkat, saet bûbû du. Hemîdo destmala xwe ji bêrika xwe derxist, xwêdana ser çavên xwe pakij kir û bi derencan de bi jor ket. Çû ber deriyê oda avûkat, li derî xist û kete hundir. Avûkat pirtûkek mezin di destên wî de bû û lê dinihêrî. Gava ku Hemîdo kete hundir, avûkat pirtûka xwe ji destên xwe de danî, rabû ser xwe û destê xwe da wî.

- Maşalê te pere anîbin, got bi dengêkî ne zelal.

Hemîdo di mana «erê» de serê xwe hejand û ew pereyên ku anîbûn dirêjî wî kirin.

Piştî ku avûkat ew pere hejmartin, çavîka masê kişand û xistiyê. Dû re li Hemîdo zivirî.

- Divê ku em hêdî hêdî herin, got, tenê nîvsaetê me maye.

- Ma çî jê dikeve serê te ebûkat beg ? Got Hemîdo bi stûxwarî. ma tu dibê wê lawik bê berdan vê carê ?

- Erê erê, got avûkat. Ez texmîn dikim ewê bê berdan.

Paşê rabûn ser xwe. Avûkat çentê xwe xist destê xwe, Hemîdo da dû wî û di derencan de daketin jêr. Li otomobîla avûkat siwar bûn û berê xwe dane dadgehê.

Hemîdo ji hêrsan dilerizî. Mûyên canê wî lê qij bûbûn, çavên wî fireh bûbûn û firnikên pozên wî radibûn û dadiketin. Wî hêdî destê xwe dirêjî bêrika çaketê xwe ya hundir kir, du-sê caran destê xwe di ser kêra xwe de bir û anî. Di dilê xwe de got "Ku îcar jî lawik neyê berdan, ezê vî avûkatî bidim ber kêran, eyn ez zanibim ku ezê bême bi dar kirin.,,

Gava ku ketin hundirê avahiya mehkemê, wir tijî mirov bûn. Di êywanê, de du-sê caran çûn û hatin. Hemîdo kîsikê xwe derxist û cigarek pêça. Piştî ku cigara xwe vexist, ji avûkat pirsî :

- Ma tu dibê wê vê carê lawik bê berdan ebûkat beg ?

Avûkat li ber pencerê bû, li derve mêze dikir ; weke ku dengê Hemîdo neçûyê, bêdeng ma.

Hemîdo dîsa got :

- Ma çî jê dikeve serê te, ebûkat beg ? Ma tu dibê ewê vê carê bê berdan ?

Berî ku avûkat deng bike mehkeme vebû. Avûkat û Hemîdo bi lez ketin hundir. Herdu destên lêwik kelepçekirî bûn û di orta du eskeran de di huzûra hakim û sawcî de rawestabû. Gava ku lawik çav li bavê ket, herdu destên xwe yê kelepçekirî jê re bilind kir û got :

- Bavo, ma te çi kir ?

Leşkeran nehiştin ku lawîk bipeyive.

- Hiş be, gotin, deng meke !

Hemîdo şewqê wî di destê wî de bû û bi heyecan li wan du-sê gotinên ku avûkat gotin guhdarî kir. Avûkat ew tiştên ku ji Hemîdo re qotibû, ezê bibêjim, qet negotin.

Bi wî awayî, bi biryara dadgehê heft sal ceza li lawê Hemîdo hate birîn.

Hingî Hemîdo bû weke dînan. Hêrs bû û lerizî. Mûyê canê wî lê gijbûn, çavên wî fireh, mezin û sor bûn. Mirov digot, a wexta çavên wî ji nava serê wî bipengizin. Destê xwe hêdî bir ser kêra di bêrika xwe de û wextê êrîş bibira avûkat. Lê nekir, li lawê xwe zivirî û bi dengê nîvhêvî got :

- Ez bavê te me, tu hîç meraqan meke ! Ez zanibim ku serê min jî tê de here ezê te bidime berdan. Li xwe miqate be lawê min !

Lêwîk xwest ku tiştê jî bavê xwe re bibêje, lê eskeran nehiştin bi milên wî girtin û ew kişandin hundir.

☆☆☆

Piştî wê bi mehekê, Hemîdo li Edenê ji otobusê peya bû. Wê êvarê ew çû mala dostê xwe Mehmûd. Sibehê zû ku rabû ser xwe, berî ku taştê bixwe rast çû ba avûkatê xwe. Ser masa avûkat dîsan wek hercar tije kaxiz û pirtûk bûn. Lê ji berdêla ku ew li pirtûkan binhêre, pere dihejmart. Gava ku çav li Hemîdo ket, ew perên di destê xwe xiste çavîka masê, rabû û bixêrhatinî da Hemîdo. Hemîdo destê wî hejand, û bi destê çepê ew kêra kelanî, ya ku ji mal anî bû di zikê wî de çikand. Çokên avûkat sist bûn û ew laşê wî yê giran li erdê ket. Gava ku ket jî, serê wî li qorziya masê ket û bi yek carê ve can da.

Hemîdo zû zû bi milên wî girtin û ew kişande paş masê. Dû re çavîka masê vekir, ew pere jê derxistin, xiste bêrika xwe û derket derve.

Sê-çar meh di navberê de derbas bûn nebûn lawê Hemîdo hate berdan. Dibêjin, bi saloxan, Hemîdo bi peran sawcî bertil kiriye û lawê xwe daye berdan.

NEVÎ YÊ KALÊ SIYAMEND

KALO

*Siyamendê Silîvî şarge bûbû di Sîpan,
Pêgera hespê te ye tevayîya Kurdistan.
Di çavên te dibînim şopa mêrxasên leheng,
Li pêş te rawestiye dozek mezin û giran.
Doza azadiya kurd di Rohilata Navîn,
Jê ra divêtin kesin dilpola û qehreman.
Bawer im tu ew kes bî, di pêşendeyek ne dûr,
Neyaran tarûmar kî şerpeze û perîşan.
Welatê xwe aza kî, tê da serbilind bijî,
Damezrînî⁽¹⁾ dewleta kurdan di nava cîhan.*

10.10.1985

---

(1) Damezirandin : hîm danîn

ŞELMAQA COXRAFYAYÊ

Çerkezê REŞ

*Qîza min vegerya û girya !
Qîza min vegerya û girya !...
Ez îdî naçime mektebê !
Ez îdî naçime mektebê !...
Dersdar qe tişteki nizane !
Dersdar qe tişteki nizane !...
Min xwest ser xerîte bibînîm !
Min xwest ser xerîte bibînîm !...
Lê wê go - Kurdistan tune ye !
Lê wê go - Kurdistan tune ye !...
Qîza min vegerya û girya !
Qîza min vegerya û girya !...*

PIRTÛKÊN NÛ

Aide Médicale Internationale, Le Kurdistan d'Iran (Kurdistana Iranê), Paris, 1984, 95 r.

Komela Arîkariya Tibbî ya Navneteweyî (A.M.I.) ji bihara 1981 bi vê de li ser gaziya Partiya Demokrat a Kurdistana Iranê doktorên biyanî dişîne Kurdistana Iranê, nexweş û birîndarên kurd derman dike. Di vê pirtûkê de fotoyên hin ji van dostên gelê kurd hene li ser Kurdan û welatê wan. Ew, her çiqas ne afirandinên pisporan bin jî, ji hemû gotinan xurtir sefalet û belengaziya ku gelê kurd tê de dijî nîşan didin. Mixabin ji ber kêmasiya gengaziyên diravî A.M.I. tenê fotoyên reş û spî kiriye vê albumê.

J.B.

ANDREWS, F. David, The Lost People of the Middle East, Documents of the struggle for survival and independance of the Kurds, Assyrians and other minority races in the Middle East, (Gelên windabûyî yên Rohelata Navîn, Belge li ser şerê ji bo jiyana û serxwebûnê yê Kurdan, Suryaniyan û rêgezên hindikahî yên din ên rohelata navîn), Documentary publication, Salisbury, N.C., 1982, 171 r.

Ev pirtûk ku jê tenê 350 çêle (nisxe) hatine çap kirin, berhevokeke ji hijde destê belgeyên ji arşîvên hikûmata Dewletên Yekbûyî yên Amerikayê derêxistî, yên ku ta niha «nihênî» an «ji bo xwendina kêman kesan» bûne pêk hatiye. Belge li ser heyama adar 1945 - çîle 1947 in û bi serekeyî li ser Kurdan in, bilî sê ji wan : 1) Gaziyeke serokên suryanî ji bo neteweyek serbixwe (r. 26) û pirsiyara suryanî (r. 31). 2) Lîga cihû ya anti-sionîst a Iraqê (r.73) û 3) Gelemşeyiyên nijadî li Xûzistanê (r. 113) û nûçeyên greva Abadanê (r.122).

Amanca vê berhevoka belgeyan, dibêje F. David Andrews di ketiniyê de, cefakêşî û xwestekên gelên Rohelata Navîn û bi taybetî yên Kurdan danîn ber roniyê ye.

Belge ji sefaretê Dewletên Yekbûyî li Bexdayê tîn û ji servîsên agahdarî yên Washingtonê re hatine şandin. Wekî mînak : belgeya yekemîn nameyeke «nihênî N° 674» e ku di 22 adar 1945 de William D. Moreland, Jr., meslehetgûzar, ji Sekreterê Dewletê re şandiye Washingtonê. Ew li ser giliya welatparêzên kurd ji xedra ku hikûmeta Iraqê li wan dike ye. Tevî nameyê çend belgeyên ji kurdî wergerandî hene.

F. David Andrews fihristeke navên kesan û ciyan bi ser pirtûka xwe ve kiriye. Pirtûk agahdariyên balkêş dide li ser rewşa Kurdan li Iraqê pey Şerê Cihanî yê duwemîn.

J.B.

BELLI M., Türkiye, toplum yapısı, ulusal sorun, Kürt davası (Tirkiye, avahiya civakî, pîrsa neteweyî, doza kurdî), Emekçi Yayınları, Författares Bokmaskin, Stockholm, 1984, 167 r.

M. Belli ji 1965 bi vê de pir pirtûk û bendan li ser civaka tirkî û xaseten li ser Çepê

Tirkîyê nivîsiye, wan li Ankara, Istanbul û Munchenê belav kiriye. Ev pirtûka han jî di 1980 de ji çapê re amade bûye, lê darbeya eskerî imkana derêxistina wê li Tirkîyê nehiştiye.

Di birrê ku li ser pîrsa neteweyî û doza kurdî (r. 109-136) ye, nivîskar dide pêş ku şerê gelê kurd ji bo rizgariya xwe ya neteweyî pareke şerê hemû gelên Rohelata Navîn û xasmê yê gelê tirk e. Dîroka hemdem pir caran nişan daye ku sernivîştî (qedera) tevgera neteweyî ya kurdî û ya şerê hêzên pêşverû yê Tirkîyê miştêrek e. Di çaxê Şerê Serxebûnê (1919-1923) de Kemalîst, ku li dijî dagirkirina Tirkîyê berxwedaneke çekdarî dikirin, qewla nasîna mafên neteweyî yê "demokratîk" ên Kurdan dabûn û Partiya Kommünîst a Tirkîyê jî eşkere dixebitî. Piştî perçiqandina Serxwerabûna Şêx Seid, di 1925 de, tevî teşkilatên Kurdan hemû teşkilatên tirkî yê pêşverû jî hatin qedexe kirin. Gava ku siyaseteke hov a asimilasyona Kurdan pêk dihat, dibêje nivîskar, weşanên marksîst û dijekariya (mixalefeta) çep jî qedexe bûn.

Sernivîştî miştêrek a çepê tirk û tevgera neteweyî ya kurdî îro bêtir eşkere ye. Rejîma eskerî bi eynî xedariyê li demokratên kurd û tirk zilmê dike. "Bê çareyeke demokratîk ji pîrsa kurdî re, dinivîse M. Belli, li Tirkîyê tu guherandineke bingehî û civakî nikare çê bibe".

J.B.

BLAU, Joyce, *Le mouvement national kurde*, di Les Temps Modernes, Paris, 1984, N°. 456-457.

Kovara fransîzî Les TEMPS MODERNES hejmareke taybetî (461 r.) li ser *Tirkîyê* derxist, ji ber ku dibêjin weşankarên wê kovara navdar "Tirkîyê kêr û xerab tê nasîn", dîroka wê, rewşa wê ya stratejîk û têkoşînên ku li wê tê kirin hêjaye baldanê ne. Ev hejmara rûmetar bi du nivîsaran yek li ser pîrsa ermenî (Anahide Ter Minassian, *La permanence d'une revendication*, r. 419-446) û ya din li ser pîrsa kurdî diqede.

D.F.

BRUINESSEN, Martin van, *The Kurds*, (Kurd), Merip Reports, N°. 121, sebat 1984, r. 6-12.

Nivîskar ku çêtirîn pisporê rojavayî ye li ser pîrsa kurdî li Tirkîyê, tevgera neteweyî ya kurdî li vî welatî jî Şerê Cihanî yê yekemîn bi vê de di çend rûpelên xurt de pêşkêş dike û dixê bîrê ku piraniya gundiyan kurd ên Tirkîyê hê di bindestiyeke nîve-feodal de dijîn.

Piştî salên 1920, îdeolojiya yekîtiya netewî wekî pêkerê (faktorê) meşrûkirina karîne (îktidarê) şûna dîn digire : her xwesteke kurdî ji bo wekî gelekî cihê jîyan dibe sedemê şerên xwînrej. Di êvara Şerê Cihanî yê duwemîn hemû "navçeyên rohelatî" hatibûn "aram kirin" û mirov dikaribû bifikire ku Kurdên Tirkîyê bi carekê hatine asimîle kirin. Di hemû gundên piçek girîng de qereqol hatibûn danîn û ew dixwestin pêşî li axaftina kurdî, lixwekirina cilên kurdî û her xuyabûniya çanda kurdî bigirin. Di bajarên piçûk de berebere zimanê tirkî ciyê kurdî digirt. Lêbelê di dawiya salên 1950 de şoreşa 14ê temûzê li Iraqê giyanekî nû anî, xasme nav xwendekarên kurd ên Tirkîyê. Partiyên siyasî û sendîka hingî diçe bêtir bala xwe didin pîrsiyara "Rohelat". Kurd li Ankara û Istanbulê komeleyan datînin û şaxên wan berebere li Kurdistanê bi xwe zêdetir dibin. Di 1979 de xedr û zordestiya dijî Kurdan bi îlana îdara orfî di hivde navçeyên kurdî de digihê bandevê.

Ev nivîsara hêja ya li ser tevgera neteweyî ya kurdî li Tirkîyê bi nêrîneke kurt li ser dîrok û bernamêyên siyasî yê teşkilatên kurdî yê sereke diqede

J.B.

DIZEYÎ, Awazî Hemedemîn, *Folklorî kurdî le nawçeya dizeyîyan da*, Idareya giştî ya çand û caniyê, Bexda, 98 r.

Li ser hunerê geleri yê kurdî kêr pirtûk dertên û xebatên ku pareke pêmahiya (mîrasa) çandî ya kurdî ji tariyê derdixin timî hêjayî balkêşiyêke mezin in. Stî Awazî

Hemedemîni Dizeyî şaireke kurd e, di sala 1946 de hatiye dinê ; malbata wê û ew ji vê navçeya Dizeyê ne û kes jê baştir nikaribû qala vê navçeyê bikira.

Birrê yekemîn ê pirtûkê li ser adetên zewacê li nav Kurdan e (bedêlkirina keçan, dêyîti, lorî, êşên zarotiyê...) ; § 2, Cilên mêran û jinan û "xeml" ; § 3, xwarin (xurîni, firavîn û şiv, çeşneyên nan, xwarinên bi goşt...) ; § 4, leyistikên zarokan ; § 5, adetên kevnare û § 6, stranên folklorê (dawet, govend, stranên nêçirê, yên ber dewkulê, yên jinan, ên şinê, ên paleyîyê...)

Di dawiya pirtûkê de "têderxistinok" hene.

A.M.

EFTEXAR Abdullah Nahid, *Xatiratê men* (Bîranînên min), Tehran, weşanên Nafisifar, 1983, 107 r.

Eftexar leqebê Abdullah Nahid, wênekar û mirovê siyasî yê naskirî ye kurd e. Ew di 1891 de di gundekî nêzikî bajarê Saqizê hatiye dinê û di 1945 de li Saqizê miriye.

Van "Bîranînan" Ehmêdê Qazî, ji malbata navdar a Mahabadê, neşir kiriye. Merivatiya Eftexar bi vê malbatê re hebûye.

Eftexar di *Meclîsa XII û XIII* a Iranê de Kurdên Iranê temsîl kiriye. Bîranînên wî li ser demeke girîng a dîroka Iranê û Kurdistanê di navbera her du şerên cihanî ye. Beşê li ser bûyerên Mahabadê gelek balkêş e. Nivîskar bi xwe Ismaîl Axa (Simko), ku di 1930 hate kuştin, û serekên eşîra navdar a Feyzullahbegî (ku li nêzikê Bokanê diman) û ya Dehbokrî (nêzikî Mahabadê) dinasî.

Di dawiya pirtûkê de çend ji tabloyên Eftexar hatine çap kirin. Pirtûk ji bo kesên ku balewarê dîroka Kurdistanê ne gencîneyeke agahdariyê ye.

J.B.

GLAZERBROOK, Philip, *Journey to Kars, a modern traveller in the ottoman lands*, Çûyina Qersê, gerokek nûjen li ser erdên osmaniyan de), Pinguin Books Ltd, 1984, 246 r.

Philip Glazebrook, ku di 1937 de hatiye dinê, ta niha çar romanên nivîsiye. Li ser şopa gerokên kevn ew li dinyayê geriyaye û navçeya Qersê, di welatê Kurdan de, qonaxa dawîn a rêwîtiyêke dirêj a bêtirî deh hezar kilometir e. Nivîskar pir xwendiyê, hîn bûye û berî her tiştî li pey serûwena ye. Xwastiye ku bide ser rîya pêşhatiyên xwe yên navdar, ên ku nivîsandinên wan xeyala nîfşên (neslên) temam dagirtiye. Tevî reşîya wan, li bin siya xebatên wan ew heya vê "kela ku Tirk, Rûs û Farisan ji heyamên kevntirîn ve li serê şer dikirin û ku ji bo min sînorê ku di cihanê de zêdetir bi dîrok û romantîzmê barkirî ye."

Xwendina vê pirtûka ku niho û boriyê bi aheng tevî hev dike xweş e lê tê de agahdariyên bikêrhatî li ser jiyana niho yê Kurdên van navçeyan kêman.

Li ser rûyê pirtûkê gravureke sedsala XIX ya Qersê ku S. Cholet li ber wêneyeke qelemî ya Kont B. de la Bourdonnaye (Musée des Arts Décoratifs, Paris) çêkiriye heye.

J.B.

ME'MÛN BEG ibn Beygebeg, *Mudekkerat* (Bîranîn), Mihemmed Cemîl el. Rojbeyanî û Şukîr Mistefa ji tirkî wergerandine erêbî, weşana Akademiya Zanistî ya Iraqê, destey kurdî, Bexda, 95 r.

Ev "Bîranîn" li jêr navê *Memun Beyin Hatîraları* di *Bellefen*, kovara Civata tirkî ya dîrokê, cild XXXVII, no 146, nîsan 1983. r. 191-229 de bi destê Ismet Parmaksîzoğlu ku li Bexdayê ser bi destnivîsê vebûbû çap bûbûn.

Me'mûn Beg di nîvêka sedsala XVI de waliyê Ardalanê bû û bêtir bi navê Me'mûn II tê nasîn. Piştî mirina bavê xwe di 1534 de di şûna wî de bû wafî. Mecbûr ma bikeve jêr hikmê Osmaniyan û ew wî sirgûnê Istanbûlê dîkin. Bi arîkariya Şêx Tahmaspê Sefewî, mamê wî Surxab Beg Ardalan milkê wilayetê Ardalanê digire. Hindê Sultan Suleyman Qanûnî Me'mûn Beg dişîne Hillayê, navçeya Bexdayê, da ku ew milkên xwe ji nû ve zevt bike, lê ew bi ser nakeve. Şeref Xan Bedlîsî di *Şerefnama* xwe de dinivîse ku di 1597 de Me'mûn Beg he lê Hilla dijî.

Destnivîs bi osmanlî hatiye nivîsîn, roja 22.12.1597 xelas bûye û ji Sultan Murad III'ê, bi hinceta hatina wî ya ser text, hatiye pêşkêş kirin. Ev pirtûk ji bo nasîna dîroka xanedana sefawî, ji dema ku Şah Ismaîl wê damezrandiye bi vê de, gelek girîng e. Tê de agahdariyên ronak hene li ser iradeya vê xanedanê ji bo tesbîyê kirina Benî Ardalanan û li ser peywendiyên navbera Osmanî û Sefewîyan di wê heyamê de. Her du werger têbiniyên bikêrhatî bi ser metnê ve kirine. Lê mixabin ku wergeran ciyên ku tê de çêrî Şah Ismaîl û dewleta Sefawî hatiye kirin "sansur" kirine.

A.M.

MENTEŞAŞVİLÎ, A.M., *Kurdy, Oçerki Obşçestvanno - ekonomîçeskîx otnoşenii, kul'tury i byta* (Kurd, lêgerîn li ser peywendiyên aborî-civakî, çandî û jiyana rojane), weşana Nauka, Moskva, 1984, 240 r.

Ev pirtûk ketiniyeke gelek baş a medeniyata hemdem a Kurdan û hemû beşên Kurdistanê ye. Ew ji sê pişkan hevedudanî ye. Pişka pêşîn li ser aboriya navçeyên kurdî, bajar, jiyana rojane (ol, avahiya malbatê) û li ser çandê ye.

Di pişka duwemîn de nivîskar ji avahiya eşîrên Kurdistanê diaxive û xasme qala konfederasyonên eşîretan li navçeyên cihênak ên Kurdistanê dike.

Pişka sêwemîn li ser peywendiyên ziraî û aborî ye; ew xasme peywendiyên ziraî di Heyama Navîn de, veguherînên wan, rewşa îroyîn a pîrsa axê di çar perçeyên Kurdistanê de dadihurîne. Ev pişk hinek li ser pîrsên bi pêşveçûna bajaran ve girêdayî jî dimîne.

D.F.

MINORSKY, V.F., *Kurd*, ji erebî wergerandiye Heme Se'îd Heme Kerîm, weşana Zanîngeha Selaheddîn, Erbil, 1984, 192 r.

Heme Se'îd Heme Kerîm pirtûka Vladimîr Minorsky *Kurdy, zametki i vpeçatleniya* (Kurd, nişe û intiba) ku di 1915 de li Petrograd çap bûbû ji wergerandina wê ya erebî kiriye kurdiyeke bedew. Mixabin wergerandina erebî ya Marûf Xeznedar (*El-Ekrad, mulafadat we entiba'et*, Bexda, 1968, 97 r.) bi lez hatiye kirin û tê de gelek xeletiyên wergerandinê hene û Heme Kerîm ji ber nezaniya rûsî hemû xeletiyên pirtûka M. Xeznedar wergerandiye kurdî.

A.M.

MORE, Christiane, *Les Kurdes aujourd'hui, mouvement national et partis politiques* (Kurd îro, tevgera neteweyî û partiyên siyasî), pêşgotina Maxime Rodinson, L'Harmattan, Paris, 1984, 310 r.

Pirtûka C. More ji sê pişkan pêk hatiye. Di pişka pêşîn de, ji bo ku xwendevan hewcê serlêdana pirtûkên din nebin, nivîskar bi kurtî agahdariyên giştî li ser gelê kurd û li ser dîroka wî dide. Pişkên duwemîn û sêwemîn xasîtiya vê xebatê pêk tînin: ew li ser partî û teşkîlatên kurdî yê ku di her yek ji dewletên ku Kurdistanê li hev par kirine de bi dizî an niv-dizî şer dikin e. C. More xurtahiya her hêzê li Kurdistanê bi xwe, (ku hebe) temsîlkariya wê ya derve, dîroka wê, ideolojiya -pirîcar guherok- wê û bernameya wê ya xebatê heya mimkin be -ji ber rewşa Kurdistanê ev karekî hêsa nîne- diyar dike.

Pirtûkeke ciddî û serwest, bikêrhatî ji bo kesên ku bala xwe didin dîroka nûjen a Kurdan.

J.B.

PELLETIERE Stephen C., *The Kurds, an unstable element in the Gulf* (Kurd, unsûrekî bê istiqrar di Xelîcê de), Westview Press, Westview Special Studies on the Middle-East, Boulder (Colorado, U.S.A.) and London, 1984, 220 r.

Stephen C. Pelletiere "assistant -professor" ê zanistiyên siyasî ye di Union College a New Yorkê de. Ew di destpêka kariyera xwe de rojnamevanî kiriye û di salên serê çêkdarî yê Kurdên Iraqê li dijî rejîma Bexdayê çend hefte li cem Mistefa Barzanî maye.

Nivîskar pêkerên (faktorên) ku di dîroka hemdem a Rohelata navîn de arîkariya domkirina netewevaniya kurdî kirine dadihurîne. Ew xasme li ser veguherîna tevgera neteweyî ya kurdî di navbera her du şerên cihanî de, peywendiyên wê bi dewletên Rohelata Navîn, bi xurtahiyên mezîn, nemaze bi Yekîtiya Sovyetî û Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê dimîne. Bi ya wî, Kurd li hemberî teşebîsên asimilasyonê yên dewletên ku wan li hev parî kirine, bi xurtahî di ber xwe didin û ew unsûrekî pir girîng in di vê navçeya hestiyar (hesas) de. Ew sedemên "gelemşe-çêkerî" ya Kurdan di vê navçeya ku ji 1980 bi vê de şerekî bêgîdî dijî û dikare rojekê "super-xurtahiyên berî hev de" îzah dike.

The Kurds' çêtirîn pirtûk e ku ta niha li ser tevahiya tevgera neteweyî ya kurdî derketiye. Ji bo cara pêşîn, pisporekî ku çibigre hemû pirtûkên ku li ser vê pirsê hatine nivîsîn xwendiyê û nasîna xwe bi tehqîqên di cî de û bi hevpeyvîn tevî şexsiyetên ku beşdarî çêkirina dîroka Kurdan dibin temam kiriye, dahûrîniyeke giştî dike.

Pirtûk bi zimanekî sade û jîndar hatiye nivîsîn û çapa wê bedew e. Ew ji bo hemû kesên ku bi pirsiyarên Rohelata Navîn bilî dibin bikêrhatî ye.

J.B.

ŞAMİLOF A., *Hewl mesele el-Iqta' Beyn el-Kurd*, wergerandina erebî, pêşgotin û nîşeyên Kemal Mezher Ehmed, çapa duwemîn a zêdekirî, Bexda, 1984, 110 r.

Ereb Şemo di 1897 de li gundê Sûsîzê di navçeya Qersê de hatiye dinê û di 1979 de li Erîvanê miriye. Ew di dinya edebî ya kurdî de bêtir bi romanên xwe tê nasîn.

Lêgerîna ku dîroknas K. Mezher Ehmed ji rûsî wergerandiye û bi gelek nîşeyan dewlemend kiriye bi navê *Voprosu o feodalizme u Kurdiv* di Problemy Istorii do kapitalistiçeskix obşestv, 1934, N°. 9-10, r. 111-134 de derketibû. Bi ya nivîskar di nav eşîrên koçer ên kurdî de feodalîzm gava ku kerî mezîn dibin û divê ku çêre û kaniyan bi dest xî xuya dibe. Di nav ciwarbûyiyan de jî di dema destdanîna ser milkan û ser avê de peyda dibe. Xasiyeteke berbiçav a derebegîtiya kurdî parastina têkiliyên eşîrî ye. Peywendiyên navbera began, sazûniya hoz, eşîr û qebîlan stembarî tînin ji gundiyan re. Koledarî di nav Kurdan de ne bûye teşeyekî berbiçav ê kedxuriyê.

Lêgerîn balkêş û bikêrhatî ye, xasme ji ber nîşe û tefsîrên Kemal Mezher Ehmed.

J.B.

WALSER, Hugo, *Bergtürken oder Kurden: Das Kurdenproblem in der Türkei* (Tirkên çiyayî an Kurd, pîrsa kurdî li Tirkiyê), Dokumentations -Leitselle Moderner Deutsches Orient Institut, Aktueller Informationsdienst Moderner Orient, vol. 1, Ham-bourg, 1983, 88 r.

Franz Hart, ji Buroya belgewartî ya li ser Rohelata nûjen û ji servîsa Rohelata nûjen a Enstîtuya almanî ya Rohelatê bi tevkariya Enstîtuya almanî ya pişt-deryayî di 1977 de hejmareke taybetî li ser pîrsa kurdî derxistibû (Hambourg, 170 r.). Xebata Hugo Walsar tenê taroçeya pirtûka Franz Hart nîne. Nivîskar xasme bala xwe dide rewşa Kurdan li Tirkiyê ji 1977 bi vê de. Ewî bendine di rojname û kovarên rojavayî û rohelatî yên girîng de derketî berhev kiriye: *Le Monde*, *Le Monde Diplomatique* (Paris), *Daily Star* (Beyrouth), *Neue Zürcher Zeitung* (Zurich), *Kuweit Times*, *The Christian Science Monitor Weekly* (Boston), *Arabe News* (Jeddah), *Die Zeit* (Hambourg), *Turkish Daily News* (Ankara), *Jordan Times* (Amman), *Dawn* (Karachi), *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt), *The Economist* (London), *The Financial Times* (London), hwd...

Bend li gora babeta û rêza dîrokî hatine civandin. Ew pûçîtiya tezên resmî yên Tirkan li gora kîjanan "gelekî kurd nîne, di hivde wilayetên rohelatî de Tirkên Çiyayî yên nexwedewar ên ku zimanê xwe ji bîr kirine" nîşan didin.

J.B.

XUSREV ibn Mihemed benî Ardalan, *Xronîka* (Bûyerên dîrokî), wergerandina rûsî, ketinî û nîşeyên E.L. Vasilieva, Moskva, weşanên Nauka, 1984, 220 r. + 219 wênenivîs.

Stî E.L. Vasilieva, lêger li Kurdskej Kabinet a Enstîtuya Rohelatnasî ya Lenîngradê, çêtirîn pispora dîroka Heyama Navîn a Kurda ye. Fotokopiyên destnivîsa farisî *Tarîxê Xosrow benê Mohemmed benî Ardalan* di pirtûkê de hatine çapkirin. Ew di 1833 de bi destê Xosrow ibnî Mohemmed ibnî Manûşeher Ardalan, nebiyê Sulêman Xan Ardalan, waliyê Kurdistanê (1636-1655) û hîmdarê bajarê Sene (Senandac) hatiye nivîsîn. Xebata Stî Vasilieva ji çapê re amade bû gava ku wê bihist ku malbata Ardalan dike eynî metnê neşir bike (Ismailê Ardalan, Tehran, 1976).

Lêbelê her du çap jî netemam in. Her wekî me ji Stî Vasilieva re jî gotibû di destnivîsa ku pêşiyê navê *Lobbê Tevarîx* hildigirt de du birr hene : di birra yeka de gelemperîne hene li ser jiyana pêxemberan, xelîfan, îmaman û wisa jî li ser ya şahên Iranê û Sultanên Osmanî ta heyama Fetih Elî Şah Qacar (1797-1834). Pişka duwemîn ku Stî Vasilieva û malbata Ardalan her yek di tenga xwe de çap kirine li ser dîroka xanedana Ardalan ji 1120 ta dema Xosrow Xan Nakam (1824-1834)e. Stî Vasilieva li ser destnivîseke ku li Pirtûkxaneyê Neteweyî ya Parîsê hatiye parastin, bênav e û tenê birrê duwemîn ê *Lobbê Tevarîx* e xebitiye. Destnivîsa temam li cem Stî Qeşengî Ardalan li Tehranê ye û mora Xosrow Xan Nakam li ser e. Malbata Ardalan bi zanîna tenê birrê duwemîn ê destnivîsê bi navê *Lobbê Tevarîx, Tarîxê Ardalan* neşir kiriye.

Her du destnivîs weka hev nînin. Di ya Pirtûkxaneyê Neteweyî de rûpelên zêde (ji rûpela 95A ta rûpela 108) hene û, biserde, hin cih jî nû ve hatine nivîsîn. Em bawer in ku nivîskar bi xwe van guherandinan çê kiriye.

A.M.

YACOB Joseph, *La question assyro-chaldéenne, les puissances européennes et la Société des Nations* (Pirsa Siryanî û Kildaniyan, xurtahiyên awrûpayî û Civaka Neteweyan), Thèse de doctorat ès-Lettres et Sciences Historiques, Université de Lyon II, 1984, 4 cild.

Ev tez, ku dereca "Gelek baş" girtiye, xebateke bingehî ye li ser dîroka fileyên Siryanî û Kildanî ku ji demên kevtirîn ên dîrokê ve tevî Kurdan dijîn.

Piştî dîrokçeyêke dirêj li ser binemal û rehên van cemaetan, nivîskar ji dîroka wan a piştî Şerê Cihanî yê Yekemîn diaxive, qala siyaseta Brîtanya-Mezin û Fransa û paşê ya Sûriyê li hemberî wan dike. Ew bi dirêjî li ser biryarên Civaka Neteweyan ên li ser rewşa van cemaetan û li ser ciwarkirina wan di Kurdistanê Iraqê dimîne.

J.B.

EDEBIYAT

AKREYÎ, Ezîz Reşîd, *Çîrok û serhatiyên kurdî*, Koerdishe Arbeidersvereniging in Nederland, Den Hag, 1982, 41 r.

Pirtûkeke piçûk a xwendina kurdî ji bo derwelatîyên kurd ên Hollandayê. Nivîskar ji navçeya Akra, rojavaya Kurdistanê Iraqê ye û alfabe ya kurdî ya bi tîpên latînî bi kar anîye. Di nav rûpelan de gava ku gotineke kurdî dijwar xuya kiriye wergerandina wê ya erebî daye.

J.B.

BÎMAR Ebdulrezaq, *Dildarî ême*, weşana Idara Giştî ya çand û ciwanîyê, Bexda, 1982, 79 r.

Ev berhevoka duwemîn a helbestên Bîmar e. Bîmar ji navçeya Silêmanîyê ye û berhevoka wî ya pêşîn *Dîwanî Wenewşekan* di 1981 de derketiye. Hin ji helbestên wê ji niha ve bûne stran. Bîst helbestên vê berhevoka nû li ser evîne ne, hin bi weznên klasîk hin yê nûjen hatine nivîsîn.

Bîmar du piyêsên şanoyî jî nivîsiye : *Bûkî Perde* di 1960 de, *Şanoy Kurdistan* jî di 1961 de çap bûne.

J.B.

BLAU Joyce, *Mémoire du Kurdistan*, (Bîra Kurdistanê), weşanên Findakly, Paris, 1984, 223 r.

Ev pirtûka ku pêşgotina wê Maxime Rodinson nivîsiye berhevoka yekemîn a edebiyata kurdî ku ta niha li dervayî Rohelata Navîn û bi zimanekî awrûpayî çapbûyî ye. Ew wekî çend berhevokên kurt ên ku berê li ser edebiyata kurdî derketibûn tenê bi edebiyata devkî bilî nabe, cihekî fireh jî dide edebiyata nivîsî ya Kurdan.

Afirandinên nivîsî ku birrê duwemîn ê pirtûkê pêk tînin ji şair û nivîskarên sereke yê hewayê klasîk û ya hemdem hatine helbijartin. Nivîskarên nûjen, û ev jî nûyitiyeke pirtûkê ye, ji her du zaravayên mezin ên kurdî (kurmançî û soranî). Pişkeke mezin a van metnan ev cara pêşîn e ku hatine wergerandinî zimanekî awrûpayî.

Mémoire du Kurdistan ketiniyeke pêwîst e ji bo nasîna edebiyata kurdî.

D.F.

CELALÎ, Muslih Mistefa, *Şêx Nûrî, dengî resenî şîr*, Wezareta Çand û Rênişaniyê, beşa çand û weşanên kurdî, Bexda, 1984, 185 r.

Nivîskar jînenigariyeke zexm a şair Şêx Nûrî Şêx Salih, ku di 1896 de li Silêmaniyê hatiye dinê, di 1958 de miriye û ku ew wekî bavê hîmdar ê helbestvaniya kurdî ya nûjen dihesêbe, pêşkêş dike.

Şêx Nûrî di destpêkê de rojnamevanî dike û îdara kovara edebî û ramiyê (siyasî) *Rojî Kurdistan* ku li Silêmaniyê derdiket dixwe destên xwe (ji vê kovarê di salên 1922-1923 de 15 hejmar derketine). Piştî şer, di misebeqeyê neteweyî de Şêx Nûrî nişana yekemîn a zimanê kurdî distîne. Ew bi rêya şairên tirk, xaseten Tewfik Fikret, ji ekola romantîk a awrûpayî agahdar dibe û ev ekol bandûreke mezin dihêle li ser afirandinên wî. Ew jî dikeve nav koma şairên kurd ên Iraqê yê ku li dora hozanê mezin Goran dicivîn.

Birrê duwemînê pirtûkê lêgerînek e li ser afirandinên wî. Nivîskar dîtinên hemdemên navdar ên wî, bi taybetî yê Goran, Kamil el-Besîr, Elaedîn Seccadî, Refîq Hilmî, hwd. û yê pisporê vê pirsê Mistefa Ezedîn Resûl li ser Şêx Nûrî û helbestvaniya wî dide. Paşê hin ji helbestên wî yê welatparêzî (r. 55-98), civakî (101-110), evînî (r. 112-126), li ser bedewî û xwezayê (r. 129-134) û gazindî (r. 137-144) pêşkêş dike.

A.M.

EBRAHÎM Şukriye Resûl, *Pendî pêşiyên û qîsey nesteqî kurdî, nawerokî fikrî û edebî*, ji rûsî wergerandine Şukriye Resûl û Celal Teqî, weşana Idara Giştî ya çandê û ciwanîyê, Bexda, 1984, 150 r.

Ev pirtûk wergerandina kurdî ya teza Stî Şukriye Resûl Ebrahîm a ji bo doktora zimanewaniya zanîstî ye ku wê di 1976 de li Lenîngradê parastibû. Ev lêgerîn li ber destên profesor X.G. Karoglu, pisporê folklorê îranî hatiye pêk anîn.

Birrê yekemîn li ser dîroka xebatên ku ta wê rojê di vî warî de derketine ye; hemû weşan bi kurtî li gora rêza alfabayî hatine nasandin (r. 19-67). Ev pişk bê gûman ya hêjatiyêna pirtûkê ye. Her du birrên din li ser tesnîf, dahûrînî û hunerê edebî yê van pend û methelokan in. Di dawîya vê xebata, ku li ser hev bikêrhatî ye, pirtûknasiyeke dirêj heye.

A.M.

HEMDÎ, *Dîwanî Hemdî*, Silêmaniyê, çapxaneya Serkewtin, 1984, 424 r.

Cemal Mihemed Emîn afirandinên vî hozanê mezin berhev kiriye, civandiye, û ketinî, dahûrînî û nişeyên vê çapê nivîsiye.

Navê rastî yê Hemdî Ehmed Begî Sahêbqîran e û ew ji malbata hozanên navdar Abdurahman Salim (1800-1866) û Mistefa Begî Kurdî (1809-1849) ye. Ew di 1878 de li Silêmaniyê hatiye dinê û di 1936 de her li wî bajêrî miriye. Şagirtê Nalî, yek ji hîmdarên helbesta hemdem a bi kurdiya navendî, ewî wekî piraniya şairên dema xwe ne tenê bi kurdî lê bi farisî û erebî jî nivîsiye.

Ev hozanê "şoreşger" gelek helbestên welatparêzî nivîsiye û ewî di hikûmata Şêx Mehmûd Berzincî de Wezirîya Gumrikê (1922-1924) kiriye, hin ji helbestên xwe ji Şêx re ithaf kiriye.

Çapa pêşîn a *Dîwanî Ehmed Hemdî Beg Sahibqîran* bi destên Cemal Xeznedar di sala 1957 de li Bexdayê (Çapxana Gelawêj, 399 r.) belav bûbû. Lê ev çap netemam bû ji ber ku helbestên bi farisî û erebî nivîsî ne tê de bûn.

Di vê çapa nû de mixabin xeletiyên çapê, xasme di metnê farisî de, gelek in.

A.M

HÊMIN, Paşerokî Mamosta Hêmin, Mahabad, çapxana Seyedyan, 1983, 220 r.

Navê Hêmin ê rast Mihemed Emîn Şêx ul-Islamî ye û ew yek ji çêtirîn hozanên Kurdistanê Iranê ye. Helbestên wî di 1974 de hatine berhev kirin û *Dîwana wî* di nav weşanên Binkey Pêşewa de çap bûye.

Nivîskar di vê pirtûkê de bend, lêkolîn, pêşgotin û wergerandinên xwe yên ku bi serekeyî li Iraqê derketine û îro îndî bi dest nakevin civandiyê. Di nav wan de nivîsara wî Şêrejîn ku di kovara *Nûserî Kurd*, N°. 2, 1971 de bi hinceta 25 saliya qetlîamên Saqizê li ser heşt jinên kurd ên Saqizê, ku rejîma Iranî bi dar de kiribû, nivîsbû, bendekê li ser jiyana şoresgerî ya Xalo Qurban, Kurdê Kermanşahê ku di destpêka salên 1920 de ketibû nav tevgera cengê ya Gilanî hene.

Di dawiya berhevokê de pênc helbestên wî yên nû hene.

J.B.

MUKRIYANÎ Kurdistan Gîw, Honrawey afiretî kurd, lêkolînewe, Hewlêr, 1980, 175 r.

Stî Kurdistan Mukriyanî lêkolîna xwe li ser jiyana û afirandinên nozde jinên şair ên Kurdistanê Iraqê, yên ku şehrezayiya wan ji alî hemdemên wan de hatiye nasîn çêkiriye : Awaz Dizeyî, di 1946 de hatiye dinê ; Pakîza Refîk Helmî, li Surdaşê hatiye dinê ; Hezîne Xan (navê pênuşî yê jina Hecî Melay Ebdullah Celîzade), di 1842 de hatiye dinê û di 1911 de miriye ; Xanim Resûl Ehmed ; Xecîcey Mîrza Mihemedî Sablaxî, di 1906 de li Kerkûkê miriye ; Xorşîde Baban, di 1940 de hatiye dinê û gelek helbestên welatparêzî nivîsiye ; Daykî Sulav (Sebriye Xan Nûrî Xefaf), di 1928 de li Silêmaniyê hatiye dinê ; Serfiraz Elî Neqşebendî, di 1945 de li Bamernê hatiye dinê ; Şefîqe Elî Xorşîd, di 1940 de li Silêmaniyê hatiye dinê ; Fezîle Abdullah Mihemed Sidîq, di 1941 de li Silêmaniyê hatiye dinê ; Kewkeb Hewramanî, keça Xefûr Mistefa, di 1940 de hatiye dinê û kurteçîrokan jî dinivîse ; Mîhrebân ; Nesrîn Fexrî...

Nivîskar bi kurtî jiyana her hozanê û çend helbestên wê pêşkêş dike û paşê qala jinên şair ên Kurdistanê Iranê, notela hozana navdar Mestûre, dike.

J.B.

MÛSAELYAN J.S., Zembilfroş - Kurdskaia Poema i eë Folklornye versii (Zembilfroş, helbesta kurdî û guharteyên wê yên folklorî), Metnê kurdî, wergerandina rûsî, nîşe, pêşgotin û servengên J.S. Mûsaelyan, weşana Nauka, Moskva, 1983, 180 r.

Babeta helbesta navdar *Zembilfroş* tenê di nav Kurdan de tê dîtin ; wekî Leyla û Mecnûn, Üsiv û Zelfixe, hwd. di nav gelên cîran de helbestên dirûvdar ên wê nînin lê guharteyek wê di pirtûka Hezar û yek şev heye.

Bi ya A.I. Jaba guharteya edebî ya vê helbestê Mela Ehmedê Batê (nivîskarê Mewlûda kurmançî) nivîsiye. Stî J.S. Mûsaelyan ji vê dîtinê şik dike û bawer e ku bavê edebî yê helbestê Feqiyê Teyran, nivîskarê *Şêx Sen'an e*.

Metnê rexneyî yê guharteya edebî li gora şeş destnivîsên *Zembilfroş*, ên li pirtûkxaneyê Saltykov -Şçedrîn a Moskoyê parastî, hatiye pêk anîn.

Di pirtûkê de guharteyek edebî ya duwemîn, ku bi awayê gotî Mûrad Xan Beyazîdî nivîsiye, tevî dora panzde guharteyên geleriyan li nav Kurdên bi piranî nexwendewar li Tiffîs û Erîvanê hatine berhev kirin hene.

D.F.

NIKREFTAR Kayumars, Dîwanî Bêseranî (1641-1702), Idara Gelemerî ya çandê û ciwanîyê, Bexda, cild 1, 1982, 163 r.

K. Nikreftar helbestên ku Mela Mistefa Bêseranî bi zaravayê goranî nivîsiye berhev kiriye, bi dahûrîni û nîşeyên xwe wan ji xwendevanan re ronak dike.

Mela Mistefa li Ciwanro, nêzikî bajarê Merîwan (Kurdîstana Iranê) hatiye dinê. Li Seneyê (Senendacê) dixweyne û îcaza xwe ya melatiye digire. Helbesta *Sûfî* ya Bêseranî şop vedike û xasme li ser Mewlewî (1806-1882) bandûr (tesîr) dike. Nav û dengê Mewlewî ji yê mamosteyê wî dibuhure.

Ji 1961 bi vê de, K. Nikreftar li ser berhevkirina helbestên Bêseranî dixebite. Destnivîseke wan li British Museum a Londonê ye ; yek jî li cem V.F. Minorsky bû. Ev *dîwan* tevahiya afirandinên wî nacivîne û K. Nikreftar dibêje ku ewê di nêzik de cildê duwem jî bide çapê.

J.B.

RIZGAR Ebdullah, *Le qazêweyek de*, Författares Bokmaskin, Stockholm, 184, 54 r.

Sêzde kurteçirokên ku nivîskar di nav salên 1981-1984 di sirgûna xwe ya li Tehran û Şamê bi kurdiya navendî nivîsiye Rebwar bi wêneyên reş û spî pirtûkê xemilandiye û Stî Louise Nilsson jî çalpxê wê çêkiriye.

J.B.

UZUN Mehmet, *Tu*, weşanên Dengê Komal, Stockholm, 1984, 220 r.

M. Uzun di 1953 de li bajarê Siwerekê (Kurdîstana Turkiyê) hatiye dinê û xwendina xwe ya navîn li Diyarbekirê temam kiriye. Di 1972 de ew tê girtin û ji ber xebatên wî yê siyasî heşt sal ceza didine wî. Di 1974 de bi saya bexşîna giştî ji zindanê derdikeve û di kovara kurdî *Rizgarî* de dixebite. Di 1976 de, maweyek nû di girtîgehê de dimîne û paşê biryara çûyina Swêdê dide. Li wir kovara *Rizgariya Kurdistan* derdixe, hevkarîya kovarên kurdî *Berbang* û *Hêvî* dike û di rojnama Swêdî *Dagen Nyheter* de jî dinivîse.

Tu nivîsareke dirêj e, bi stîlê romana nûjen hatiye nivîsin û tê de demên nihoyî, borî û wêbêyî tevî hev dibin ; nivîskar qala jiyana xwe ya li Kurdîstanê û li Swêdê dike, ji kesên xiyalî re dipeyive û xewna dinyayêke çêtir datîne.

Nivîsarên dirêj bi kurmancî gelek kêr in. Lewre derketina her pirtûkê girîng e û dibe bûyereke edebî. Piştî nivîsandina helbestan Kurdên Tirkîyê zimanê xwe di nesrê de jî bi kar tînin û ev pêşveçûneke hêvîbexş e.

J.B.

XEZNEÐAR Marif, *Le babet mêtûy edebî kurdîyewe*, Bexda, 1984, 499 r.

Ev berhevoka mezin li ser edebiyata kurdî bi destên yek ji çêtirîn pisporên vê pîrsê hatiye pêk anîn. Marif Xeznedar ji malbateke xwenda ya Hewlêrê ye, ta niha gelek pirtûkan nivîsiye û xebatên wî di warên xwe de xwedî girîngî ne. Piştî temamkirina doktoraya xwe li Lenîngradê ew dibe profesore edebiyata kurdî li Fakulta edebiyat a Zanîngeha Bexdayê û bi salan li wir ders dide.

Ev pirtûka nû çarde bendên wî yê ku di kovarên taybetî, xaseten di *Govarî kolêcî edebiyat* li Bexdayê derketine û li dervayî Iraqê bi dijwarî bi dest dikevin berhev kiriye. her lêkolînek xebateke girîng e ji bo nasîna edebiyata kurdî (ya navendî) ji heyama Nalî (1800-1856) bi vê de. Nivîskar xasme afirandinên hozanên kêr an xirab naskirî û berhemên helbestî yê salên nav du şerên cihanî pêşkêş dike. Tê de destnivîseke neçapbûyî ya Martin Hartman li ser *Mem û Zîn* (ya rastî ew li ser *Memê Alan* e) ku di Pirtûkxaneyaya Enstîtuya Rohelatnasî ya Lenîngradê de hatiye parastin (Nº. B 2514), destnivîseke Alexandre Jaba, *Vocabulaire kurde des dialectes de Hekîari et de Revendî* (Peyivdanka kurdî ya zaravayên Hekarî û Revendî), ku tarîxa Erzerom, 15 adar 1848 (D 448) hildigire û di eynî Pirtûkxaneyê de hatiye parastin û wisa jî helbesteke neçapbûyî ya hozan Agirî, ku navî wî yê rastî Elî Gelawêj e, ji malbata navdar a Begzade Feyzullabeg ê Bokan û Saqîzê ye, hene.

HUNER

IZZETPÜR Fatih, *Nigarişî kutah xoşnivîsî der Kordistan*, weşana İdara Gelemperî giştî ya rênîşaniya islamî ya navçeya Kordistan, Senendec, 1983, 61 r.

Di vê albumê (31 sm × 23 sm) de 21 rûpel xetên xweşnivîsên (xetatên) navdar ên Kurdistanê Iranê hene. Pirtûkê Fatih Izzetpûr, gerîndeyê naskirî yê xwendegê xweşnivîsî ya Seneyê (Senendecê) ye.

Di nav van hunermendên mezin de : Emîr el-Kuttab, ku navê wî yê rastî Hecî Mîrza Ebdolhemîd Melik ul-Kilamî ye, di 1883 de li Sene hatiye dinê û di 1949 de her li wir miriye, gelek xweşnivîsînên wî di Muzexaneyê Tehranê de û li Şirazê li ser gora Saadî hene ; Mela Hesên ku di 1934 de li Sene di nav belengaziyê de miriye û îro afirandinên wî bi bihayên gelek giran tînin frotan ; Emîr Nîzam Garûsî ku di 1821 de li Bijarê hatiye dinê û di 1899 de miriye, hîmdarê ekola *Xettê şikeste* ye, gelek metnên wî di Pirtûkxaneyê Neteweyî û li Muzexaneyê Tehranê de ne ; Mehdî Kemalî Kurdistanî ku di 1921 de li Sene hatiye dinê û yek ji mestirîn xweşnivîsên jîndar e û niha li Sene ders dide ; Merî Zerî, ku di 1959 de hatiye dinê û yek ji şagirtên şehrezatir ên nivîskarê vê pirtûkê ye.

A.M.

MAMOSTE, Dengê Xêzikan, weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1984, 80 r.

Mamoste navê pênûsî yê karîkaturîstê kurdî Abdurahman Gezgin e, ku di 1954 de li Bismilê, di navçeya Diyarbekirê de hatiye dinê. Ew niha li Swêdê dijî û hevkarîya kovarên kurdî *Tirêj*, *Berbang*, *Armanç* û *Hêlin* dike.

Di vê albuma pêşîn a ku Kurdekî Tirkîyê derdixe karîkaturên bi piranî siyasî yê dijî rejîma leşkerî ya tirk hene.

J.B.

MÛSÎQÎ

CEWARÎ Nûra, Stranên K'urdayê cime'tiyê, Erîvan, Akademiya Zanistîyan a YKSS, 1983, 341 r.

Berhevokeke 137 stranên folklorî yê kurdî tevî notayên mûsîqîyê ku musîqînasa hêja Nûra Cewerî, keça Heciyê Cindî, pêk aniye.

Ketiniyeke dirêj, bi zimanê ermenî, pirtûkê bi xwendevanên ermenî dide nasîn û di dawiya pirtûkê de jî wergerandina ermenî ya her stranê hatiye dayin.

Metnên kurdî bi alfabeya kirîlîk (rûsî) a guhartî hatine nivîsîn.

J.B.

MÛSAELÛAN, J.S., Kurdskie narodnye pesni, (Stranên geleri yê kurdî), weşanên Nauka, Moskva, 1985, 130 r.

Kurdnasê navdar A.J. Jaba di salên 1860 an de gelek çîrok û stranên kurmancî berhev kiribû. Destnivîsên wî li Pirtûkxaneyê Saltykov - Şçedrin a Moskovayê ne. J.S. Mûsaelyan di vê pirtûkê de stranên bi alfabeya erebî çap kiriye, wergerandina wan a rûsî daye û ji wan re pêşgotin û nişeyan nivîsiye. Di dawiya pirtûkê de fihristeke navên kesan, yeka navên coxrafî û yek jî ji bo navên qewm û eşîran hene. Ji stranên di vê pirtûkê de berhevkirî hin ên şeran, ên din ên dilan û dilanê ne.

D.F.

ZERÛ Ahmed Abdullah û YAQÛB Xalid Huseyn, Stranê şahî û dîlana, komelayekê, weşanên Idara Gelemperî ya çandê û ciwanîyê, rêz N°. 18, Bexda, 1981, 80 r.

A.A. Zerû û X.H. Yaqûb xelkê navçeya Behdînan in. Wan ji devê dê û bavên xwe û ji nav rûniştevanên Zaxo, Amêdî û Dihokê stranên kevn ên welatê Behdînan berhev kirine. Ev stran ên demên şahî û bextewariyê yê jiyana ne : bûyîn, zewac, serêrezan, zayîna pezan, hwd...

Stran bi alfabeya erebî hatine nivîsîn lê bê nota ne. Tevî vê kêmasiyê jî pirtûk ji bo parastina folklorê kurdî ya dewlemend xizmetek e.

J.B.

PIRTÛKÊN ZAROKAN

BACELAN Rostem, *Baxçey mindalan*, weşanên Idara Gelemperî ya çandê û ciwanîyê, Bexda, 1983, 84 r.

Berhevokê piçûk a helbestên kurt ji bo zarokan. Bacelan li xwendegêha navîn a bi navê Rizgarî, li Hewlêrê, mamoste ye û pisporê helbestên ji vê çêşnê ye. Ew ji 1977 ta 1982 heft berhevokên din jî belav kiriye.

J.B.

BOZARSLAN M. Emîn, *Serketina Mişkan*, weşanxana Deng, Uppsala, 1984, 85 r.

Di vê pirtûka bedew de şeş çîrokên zarokan hene. Mehmet Emîn Bozarslan wan bi zimanekî sade û xwerû nivîsiye û Ahmet Cantekîn jî wan wênanîye. Bozarslan rojnamevan, werger û nivîskarekî ji Kurdîstana Tirkîyê ye û niho li Swêdê dijî. Dervayî wergerandinên hêja, xasme ên *Mem û Zîn* û *Şerefnamê* bi zimanê tirkî, wî bi kurdî *Alfabeyek* û pirtûkine çîrokan derxistiye : *Meyro û Mîr Zoro* di 1981 de, *Gurê Bilûrwan* û *Kêz Xatûn* di 1982 de.

J.B.

ZIMAN

BEKIR Şahîn, *Hokirina zimanê kurdî*, Bankstown, Australya, 1984, 48 r.

Ev pirtûka teksîrkirî bi kurmancî, tîpên latînî hatiye nivîsîn û kaseteke wê ya bilêvkirinê (telafûzê) heye. Ew ji bo xwendin - nivîsandin hinkirina Kurdên nexwendewar ên li Australyayê ciwarbûyî ye.

Fêrên (dersên) pirtûkê di bernameya kurdî ya Radyo Sydney de hatine neşir kirin. Di dawiya vê pirtûka bikêrhatî de ferhengokeke kurdî - îngilîzî - tirkî - almanî - erebî heye.

J.B.

COLLETTI Alessandro, *Grammatica e dizionario della lingua curda, dizionario curdo (sorani, mukri, kurmanji) - italiano, pratico, etimologico, comparativo* (Rêziman û ferhenga zimanê kurdî, ferhenga kurdî (soranî, mukrî, kurmancî) - îtalyanî, ya pratîk tevî rîşenasî û danberheviya gotinan), cild. 11, beş 1, hemze-b, weşana A. Coletti, Roma, 1984, 141 r.

Ev destpêka ferhenga Alessandro Colletti yê rehetî (ew berî çend heftan ji tromboza mêjî wefat kir), dūmahîka *Grammatica e dizionario della lingua curda*, cild I, 1979 e.

Ji bo kurdiya Silêmanîyê nivîskar : T. Wahby û C.J. Edmonds, *Kurdish English Dictionary*, Oxford, 1966 ; D.N. Mackenzie, *Kurdish dialect studies* I, London, 1961, II, London, 1962 ; J. Blau, *Manuel de kurde*, Paris, 1980 ; J. Blau û H. Hakem, *Les perles d'un collier*, Paris, 1981 ; Ji bo kurdiya mokrî, metnên Oskar Mann (1906) ; ji bo kurmancî xebatên D.N. Mackenzie ; J. Blau, *Le kurde de Amadiya et de Djabal Sindjâr*, Paris, 1975 û xebatên Maurizio Garzoni (1787), bi kar aniye.

Pirtûknasiyeke çibigre bê kêmasî (r. 23-30) ketiniya vê ferhengê temam dike.

Çend roj pêş mirina xwe ya bê wext, nivîskar ji me re gotibû ku beşê duwemîn ê vê ferhengê di nav weşanên Herder, Piazza Montecitorio 120, Roma de derketiye.

J.B.

ELÎF Û BÊ, weşana Komisyona Fêrkirin û perwerdeyî ya Komala, 1983, 86 r.

Vê alfabeya bi tîpên erebî desteyek mamosteyên endamê Komala ya Kurdîstana Iranê çê kiriye.

Di vê pirtûkê de wêneyên rengîn ên ciwan hene, xwendina wê xweş e û ew bi gelek zîrekî hatiye pêk anîn.

A.M.

FEXRÎ Nesrîn û MUKRIYANÎ Kurdistan, *Rêzimanî kurdî*, Zanîngeha Selaheddîn, Hewlêr, 1982, 215 r.

Vê rêzimana kurdî du mamosteyên Zanîngeha Selaheddîn a Hewlêrê (Kurdistana Iraqê) ji bo xwendekarên sala yekemîn amade kirine.

J.B.

KURDOEV K.K. *Rêzimanî kurdî be kerestey kirmancî û soranî*, ji rûsî wergerandiye kurdî Kurdistan Mukriyani, weşanên Idareya Gelemperî ya çandê û ciwaniyê, rêz N°. 4, Bexda, 1984, 381 r.

Stî Kurdistan Mukriyanî, profesora zimanê kurdî li Fakulta Edebiyat a Zanîngeha Selaheddîn a Hewlêrê (Erbîlê), pirtûka Kanatê Kurdo *Grammatica kurdszego jazyka na materiale dialektov kurmanzi i sorani*, Moskva, 1978 wergerandiye kurdiya navendî. Bi vî awayî xwendekar û pisporên kurd ên ku bi rûsî nizanin ewê dikaribin ji vê xebata danberhevî ya her du zaravayên sereke yê zimanê kurdî kelk (istifade) bigirin.

A.M.

SMIRNOVA I.A., EYYÛBÎ K.R., *Fonetîka Kurdszego Jazyka* (Fonetîka zimanê kurdî, zaravayê mukrî). Weşanên Nauka, Lenîngrad, 1985, 340 r.

I.A. Smirnova û K.R. Eyyûbî vê monografya duwemîn (piştî *Kurdszgj Dialekt Mukri*, Leningrad, 1968) xwe didin dahûrîniya pratîk a zaravayê mukrî yê zimanê kurdî (navçeya Mahabadê).

Birrê yekemîn ê pirtûkê gelek teknîk e û bi arîkariya radyografî telafûza pênc Kurdên wê navçeyê hatiye pêk anîn.

Birrê duwemîn ê pirtûka mukrî û veguherîna wê li gora zaravayên kurdî yê din (xasme kurmancî) û zimanên îraniyên din.

**Joyce BLAU
Dominique FERNANDINI
Abdullah MERDÛX**

KEREMÊ REŞ Û PIRTÛKA WÎ YA NÛ

Têmûrê Xelil MÛRADOV

Keremê Reş bingehdar û sermiyanê klûba şûrkêşî ya "Vîktoriya" ya bajarê Novosibîrskê (li Sibîryayê) ye ; gelek bend û nivîsarên wî yên li ser cûre û perwerdeyîya (terbiya) zarokan di kovarên sovyetî *Moskva, Smena, Sobesednik*, rojnama *Sovyetskeya Kûltûra* û hinên din çap bûne û rûmet dîtine. Hostayê hêja vê gavê jî endamê sermiyaniya (prezîdyûma) Federasyona Yekîtiya Sovyetî ya spora şûrkêşiyê ye. Hetanî îro li Moskovayê du pirtûkên wî çap bûne : *Em we dawetî şûrkêşiyê dikin* û *Havîn li ser bihurê*. Kerem li ciyên ku şoreşgerê kurdî yê navdar Fêrîk Polatbekov (Fyodor Lîtkîn) derbas bûye geriyayê, rastî merivên ku Ferîk dinasîn bûye, ji wan bîranînên derheqa wî berhev kiriye. Yek ji xebatên wî yên berbiçav jî senaryoya filma *Dartanyan, Alyona û Seryoja* nivîsiye ; ev filma belgwerî di sala 1971 de di festîvala (mihrecana) Mînskê de hatiye ecibandin û di 1978 de jî li bajarê Rîgayê madalya tunc stendiye.

Jiyan û karên vî lawê kurd ê ji gundê Heko (li navçeya Talînê li Komara Ermenistanê) ev qas bi adan, kêrhatî û bi berhem in ku meriv dikare tenê bi kurtî giliyê wan bike.

Ez ji sala 1979 ve Keremê Reş nas dikim û ji wê rojê hetanî îro hersal gava ku riya min bi Moskovayê dikeve ez rastî wî tîm. Derecêd xebata wî wisa ne ku merivan zindegirtî dihêlin. Sala 1983 bû gava ku ewî pirtûka xwe ya pêşîn *em we teklîfî şerkariyê dikin* ji min re şand. Em Kurd razî û serfiraz bûn ku pirtûka wî li Moskovayê derketiye û qîmeteke bilind dîtiye.

Niha pirtûka wî ya duwemîn bi sernivîsa *Havîn li ser bihurê* li Moskovayê di nav weşanên "Molodaya gvardia" de ronahî dît. Perçeyek vê romanokê wekî kurte (xulase) di sala 1982 de di hejmara 6 a kovara *Moskva* de çap bûbû û ji bo wê Keremê Reş bi xelata edebî ya sovyetî ya li ser navê Nîkolay Ostrovskî perû kirin. Tîraja vê pirtûkê 50 hezar lib e û wê ji bona frotanê şandinê hemû Komarên Sovyetistanê.

Pêşgotina vê pirtûkê nivîskarê navdar Albert Lîxanov, berpirsiyarê kovara zilamên sereke *Smena*, xwediyê Xelatên Nadejda Krûpskaya û Komsomolên Lenîni, nivîsiye. Ew dibêje ku romanoka Keremê Reş bi teqla welathizîyek gurr gelekî alîkariya xortan û zilaman bike ji bo bijartina riya wan a jiyane.

Bi kurtî serecema vê afirandinê awa ye : Di havîna 1959 de li Kareliyayê havîngehek tê danîn ji bona zaroyên sêwî. Xwedîkirin û terbiyekirina 80 zarokan dispêrin Keremê Reş û aşpêj Maria Ivanovna. Wî çaxî Kerem 21 salî bû û li Zanîngeha (Unîversîteta) Lenîngradê kursa 5a rohelatnasiyê dixwend. Ewî wekî xwendekarekî pêş wextê betlanê dişînin wî ciyê heweskar ku miqatîyê li wan zarokan bike. Xebata tevî zarokan ew qas pê xweş tê ku ew dixwaze ji Zanîngehê derkeve, çimkî ew bi zariyan ve gelekî hatibû girêdanê. Ew dixwaze di nav wan de evîna welêt qewî bike, terbiya welathiziyê bide wan, naxwaze ku zaro texmîn kin ku ew sêwî ne. Lê ewî nizanibû çawa bersîva mamosteyê xwe Orbêlî bide, ewê ku gelekî ji wî hiz dikir û dixwest ku ew bibe kurdnas.

Rojekê ew kûr kûr difikire û ber bi mala Orbêlî ve bi rê dikeve ku niyeta xwe jê re veke. Kerem li ser vê serpêhatinê dinivîse : *“Ez ber bi vê rasthatinê diçûm, fikra wê bi tenê bi şevan nedihîşt ku xew bikeve çavê min. Ez diçûme bal merivkî ku min qasî bavê xwe jê hiz dikir. Xulase, em rastî hev hatin û min niyeta xwe jê re got. Orbêlî bi kurdî awa gote min : «Gotineke kurdî heye : dibêjin filankes merivkî bibext e. Bextê mêrê kurd heye : divê ku ez bi gotina mezinê xwe emîn bim, mezinê min jî bi gotina min emîn be, hespê min bi gotina min emîn be, kûçkê min bi gotina min emîn be, ez bi gotina bavê xwe emîn bim, bavê min jî bi gotina min emîn be. Dêmek gerek e di wextê de hespê xwe av bidî, alif bikî, tîmar bikî, kûçkê xwe timî girêdayî xwedî mekî. Heke ji merivkî re dibêjin “ew kesekî bêbext e” ew meriv windabûyî tê hesabê». Paşê Orbêlî bi ser ve zêde kir ku di zargotin û edebiyata kurdî de di hîç ciyan de nikarî rastî meseleke teribandîna dostaniyê bêyî. Eger Kurd ji yekî re bû heval û jê re bêbextî kir, ji wê xirabtir tu tişt tune.”*

Sal bihurîn, dinivîse Kerem, *ez ji Instîtûta Rohelatnasiyê derketim, bi zariyan ve hatime girêdanê ; paşê min di nava sê salan de Fakulteya rojnamevanî ya Zanîngeha Lenîngradê kuta kir. Ez ne poşman im lê xeberdana min û Orbêlî di dilê min de bû xem : difikirim gelo min jê re bêbextî nekir ?*

Seydayê wî Hovsep Orbêlî zaneyek navdar bû, endamê Akademiya Zanîstiyên ya Yekîtiya Sovyetî û hîmdarê kabînetê kurdnasî ya Instîtûta Rohelatnasiyê ya Lenîngradê bû. Keremê Reş jê gelek tişt hîn bûye li ser Kurdan û li ser Rohelat. Ew wê zanîna xwe di romanoka xwe de bi kar tîne. Tê de dinivîsîne ku Med pêşiyên Kurdan bûne, di nav gelêd arî de xwedî nav û deng bûne. Ewan, wekî Kurdên êzîdî yên îroyî, rojê diheband, agir diparêst, lewma ji wan re “agirperest” dihate gotin. Di sedsala 12 de zanayek bi navê Hadî hin guhartin dixwe nav van baweriyên pêş-îslamî û hîmê êzîdîtiyê datîne. Paşê ew qala qumandarê Rohelatê yê mezin Selaheddînê Kurdî dike û dibêje : *“Bi texmîna min ew di nava dîrokê de mirovê bi tenê ye ku hemûyan, bawer bikî hemû mirov jê gelekî hiz kirine.”*

Ji bona Kurdan Selaheddîn ne tenê qumandar û pêşewa bû, ew sembolek îstisnayî bû. Dante qîmeteke mezin daye wî. Selaheddîn wisa jî hizkiriye nivîskarên navdar Walter Scott û Voltaire bû. Voltaire ew bi ser Sezar û Iskenderê Makedonî de digirt. Nivîskarê almanî Lessing di afirandineke xwe de li ser wî awa dinivîse : *“Ew xwediyê şexsiyeteke wisa bû ku dikaribû cihanê ji xerabiyê, hêsîrtiyê û teasubê xelas bike.”* Camêrekî wisa bû Selaheddîn. Di sedsala 12 de kûbarîke mezin bû gava meriv digot “Ez Kurd im” û di wan salan de çawa ku rohelatnasê mezin Marr jî

nivîsiye, qumandarêd Temare Xanimê yên navdartir Zakariya û Îvanê (bi kurdî. Zahar û Îvo) jî kurd bûn.

Di temamiya pirtûkê de mîna têleke sor tê kifşê şêkirdariya Keremê Reş ji bo H. Orbelî ku wî bi rihê welathizî û niştimanperweriyê terbiye kiriye, gelek sîrrêd kurdnasiyê li ber wî vekiriye, pê daye bawerkirin ku ew kurê gelekî mêrxas û aqilmend î wekî gelê kurd e.

Pey derketina vê pirtûkê, di 14 sebat 1986 de bi milyonan temaşevanêd televizyona Moskovayê Keremê Reş di bernama "Cihan û Cahil" de tevî kesên navdar di warê terbiyekirina zarokan de dîtin. Rojname Ciwanan "Komsomolskaya Pravda" jî di hejmarê xwe ya 16ê sebatê li ser vê yekê nivîsi.

Bi çîroka Keremê Reş mirov dikare bawerî bîne ku bi saya dilsozî, zîrekî û aqilmendiya pîrr, mirov dikare bighîje vê derecê, bibe nivîskar û rojnamevanekî bi nav û deng û dengê welatê xwe û gelê xwe bilind xwedî ke.

DIMILKÎ (ZAZAKÎ) YA BATÛMÎ *

Qanatê KURDO

Heval û hevkarê delal, Malmîsanij can !

Eva bû du car, ku ez namên te distînim. Min bersîva namake te nenivîsî, çimkî hingê ez nexweş bûm, li nexweşxanê de bûm, hekîma ez emelet (apêrasiya) kirim, jana hurê min birîn. Eva bû heft meh, ku apêrasiya derbas bûye, ez hêdî-hêdî û bere-bere li ser xwe de tîm.

Vê carê ez dikarim bersîva te bidim.

Destnivîsara min ya kitêba beramberkirina zaravên zazakî û kurmanckî heta niha li çapxanê de ye, çap ne bûye, dibêjin çapkirina wê girane, yekê jî hela hê dora çapkirina wê ne hatiye. Niha min biryar kirîye, ku dîsan ji serekê dîwana çapkirina kitêbên zimanê rohilatêra binivîsim, yan jî herîme Moskvayê, da'wa lê bikim ku bi zû çap bikin... di wê destnivîsarê de cûre-cûre tekstên zazakî û tercîma wan heyê, wîsan jî tekstên zazakîya Batumê hene. Ez gelek şa me, ku tu derbarey zaravê zazakî dixebitî...

De bi xatirê te.

*Lenîngrad, 5.3.1985
Qanatê Kurdo*

Heval û hevkarê delal,

Sala 1939 min ev qîsên jêrîn ji zarê du xortên Zaza nivîsîne. Wî wextî Zaza li perê (qeraxê) Batûmê, li aliyê roavayê, du kîlometir nêzikî Batûmê li gundekî de dijîn, wî wextî ji wan re digotin Gundê Kurdên Zaza, qasî 25 mal di wî gundî hebûn. Niha dibêjin, ew gund bûye pareke bajarê Batûmê, li şûna wî xanmanê 6-7 qatî çêkirine, zaza belav bûne. Hinek ji wan çûne ketîne nav gundên Acaran, Gurcan, hinek jî li Batûmê de mane, ketîne ser xebata li nav şêher. Niha ez haj wan nînim, çî hatiye serê wan, bi çî îş û karî ve mijûl in, kes tiştekî nizan e, li nav 46 salan de gelek tişt hatiye guhastinê...

*Lenîngrad, 23.4.1985
Qanatê Kurdo*

(*) Batum : Yew şaristanê Sowyetîstanî yo.

QISA CIMŞÎT

Namê min Cimşît o; namê bawkê min Serdar o. Min vîst û panc sal emir kerdo. Ez nêzanan kengê ma zi Romê ra ameyme etiya. Bawkê min va ke, înan ameyî, şer û qewxe bî. Romê de înan rencber bî, xele çandîni, pes wedî kerdinê.

Nika etiya ma baxewanî me, rezwanî me. Cinî û zarê min çinî, ez nêzewciyam, bawkê min merdo, qelenê min çino. Qelen bibo ezo bizewicana.

Daka min esta, di kiwî da rakewta, nêweş a. Namê daka min Sinem o. Di wayê min estî. Namê yew Esmer o, namê yewi z Mircan o.

Esmer vîst û hîrye sal a, mêrd kerda, di lac û yew kêni cayê estî. Mircan çares sal a, aya ver malê ma ya. Heta nika mêrd nêkerda, kiwî de îş kena, aw arena, nan pewjena, cil şo.

Ewroc wayî min Mircan nan û goşt hedre kerdiyo, ez zanam ke riya tû dîr o, nika to vêşan î. Haydê, ma bişêrîme kiwî, nan biwerîme, rezî nav engur biwerîme ; asan be, bi silamet ageyre.

- Ma şî kiwî Cimşît, wîşka ayî Mircan aw arde, ma destê xo şîştî. Ayî werêk da ver ma, ma dest pey kerd nan û goşt werdî. Paşê ma destê xo şîştî û zi kiwî ra derkewtîme. Min xatirê xo zi Cimşît ra weşt û ageyram şeher.

Batum, sala 1939
Ji zaravê Cimşîtê Zaza
bi destê Qanatê Kurdo
hatiye nivisandinê.

QISA ROSTEM

Ma di bira bî. Ez bîm, birayê mino çiç. Namê birayê min Ferman bî. Ez des sere bîm, birayê min heşt sere bî ke dak û bawkê min merd bî. Ma dewlemend nêbîme. Di ga, çeher çêl, hîrye golik û vîst mêşnê ma bî. Ma nêşênîma wedî bikerîme. Mamê ma Osman hemî pes û dewarê ma berdî. Ma kewtîme bin destê ciniya mamê ma. Her roc çimê ma ver destê înan bî.

Yew ser nanê dewê ma nêgeyişt. Ma bê nan vindîme. Mamê ma hemî pes û dewarê ma berdî şehêrê Dersîm û rotî. Ma rê genim û co girot, ardî bi kiwî. Eye ard têrê cinî û zarê mamê ma nêkerd. Ma nêşênîma xo wedî bikerîme. Ma zi dewi ra derkewtîme, ameyîme Qevqazê, ma cîranê xo het ameyîme etiya.

Etiya ma biyeme xulam û xizmekarê xelqê. Paşê hikimetê zemî da ma û ma bîyê bi rencber. Etiya ma cit kenîme, engur çînîme. Baxê ma esto, di bax de sêw, hirmê, zerdele, şilor, şewtelî, alîbalî û lîmo resenî. Des miyêr, çehêr biz û di çêlê ma estî. Ma zehf rind jîme, ma zi zilmê Romê azad biyeme.

Ez wazen bişêran bi şehêrê Tiffîsê, tede kirmanc hestî. Înan hewşewan û palewan î, zarê înan şeyenî dersxane, hênî zuwanan benî. To bixo di Tiffîsê de hên bîyî ? To çende ser wendîyo, çend zuwanan zanî ?

- Ez di Tiffîsê de zehf vendam çehêr ser têda hên bîyem, panc serî z di Lenîngradê de hên bîyem. Ez çehêr zuwanan zanan : zuwanê Kirmancî, zuwanê Rûsî, zuwanê Ermenî, hindek zuwanê Gurcî.

- Ma nê wendîno, lakîn ma rind hîrye zuwan zanîme : zuwanê Kirmancî, Zuwanê Ma û hindek zuwanê Gurcî. Nika di dewa ma de mekteb akirdîyo, zarê ma şyênî mekteb, hên byenî.

Batum, sala 1939
Ji zaravê rostemê Silêman ê
Zaza, bi destê Qanatê Kurdo
hatiye nivîsandinê

QAWXÊ NÊRIB Û HÊNÎ

Arêkerdax : Peter Ivanoviç LERCH

Verî coan yew merdum Nêrib ra werişt, şe Cewz^(*) ra ageyra, ame zimey Hênî. Yew merdum Hênîyic zime de xoe rî cit kerdîni. Enoe merdumî Nêrbic ame enoe merdumî Hênîyic ra va ke :

- Ti çi benî etya cit kenî ?

Merdumî Hênîyicî va ke :

- Ez xizmkarî Mela Hesenî Muxara ya, etya cit kena.

Merdumî Nêrbicî va ke :

- Mela Hesenî Muxara xoe ra dişmenî min û, wextî pîrikî mi de yew xizmkarî pîrikî min kiştû, ez eyroe heyfî tue ra gênû.

Mêrdumî Hênîyicî va ke :

- Ez xizmkar a, derdî tue ebe me derman nêbenû.

Merdumî Nêrbicî va ke :

- Ez tue kişena.

Merdumî Hênîyicî şi çekî xoe gerawtî, tirsî xoe kerd xoe dest, şimşyêrî xoe werand, şi merdumî Nêrbicî ser. Merdumî Nêrbicî wica vazda, şi çekî merdumî Hênîcî tera gerawt, pey serê merdumî Hênîcî tera kerd kişt, ca de verda, şi Nêrib Xelef Axay het, yê ra va ke :

- Me yew merdumû Hêneyic kişt.

Xelef Axay ye merdumî ra va ke :

- Merdumû Hênîyicû tû kiştû, merdumî kam yû ?

Ye merdum, Xelef Axay ra va ke :

- Xizmkarî Mela Hesenî Muxara û.

Xelef Axa va ke :

- Muqaytê xoe bî, şima merdumî şarî kiştî, şar yenû malê şima benû, şima kişenû. Merdumî va ke Xelef Axay ra :

(*) Cewzî : Ewro yew dewa Hênî (hanî) ya (Gürbüz).

- Axa, xebere b'erşawe Nêribû Qic, Deştêy Henzî, wa muqaytê xoe bî, wa malê xoe bêwayêr nêkerî, kam rocû ke xebere Hêne ra amey, wa çew çehetîya nêşîrû, ma qawxe bikerî.

Xelef Axay xebere erşawute Nêribû Qic Wesman Axay rî. Va ke :

- Xebere b'erşaw Deştêy Henzî Mehmet Axay rî.

Wesman Axa xebere erşawute Deştêy Henzî Mehmet Axay rî va ke :

- Terarekî xoe bikerî, Hêneyicî ma de qawxe kenî, barut bigêrî, hadre kerî, kam rocû ke Hêne ra xebere ameye ma qawxe kenî.

Mehmet Axay xeber erşawute Wesman Axay rî va ke :

- Xelef Axay ra vacî : Ma ha hadrey, kam rocû ke xebere Hêne ra ameye qawxê ma qawxe û.

Ke aşmî mend, Daqma Begî Hênî xebere erşawute Nêribû Pîl Xelef Axay rî :

- Tue çîrî enoe merdumî me kiştû , waxtê xoe de hadre be, rocî pancine qawxê me qawxa û.

Xelef Axay xebere xoe erşawute Hêne Daqma Begî rî va ke :

- Rocî pancine nê meyste bye ma qawxe bikerî.

Daqma Begî zerey Hênî de delalî weyn da :

- Neçe w xerîb şahrestan bîngeî, pyerû çew bye sîla megêrî. «Ez» Daqma Begî va ke :

- Kamê k' vêna bye sîla, serey cey dana puroe.

Daqma Begî va ke :

- Nêrib ra Xelef Axay ra xebere ameya : Meyste qawxe û, çew keye de destî çuwa gêna çew mêvîndî, meyste qawxe û.

Daqma Begî, xebere erşawute Nêrib, Xelef Axay rî va ke :

- Eskerê me hadre û, meyste ma yenî pey rezan.

Xelef Axa xeber erşawute Daqma Begî rî Hêne, va ke :

- Emşoe muqaytê xoe be, ez emşoe şahrestan veşnena.

Daqma Begî eskerê xoe heme top kerd, esker pyerû kerand pey qunaxê Temir Begî, barut, qırqışun da eskerî xoe, espar vicî. Peye pyerû erşawut pey kuçan, espar pyerû erşawut pey rezan. Şefaq bestîya bi roşt, xeber erşawute Nêrib, Xelef Axay rî va ke :

- Teres, emşoe heta soba ez nêrakewta, sozî tue senê (senên û) soz û, te bye qawxe xoe rî vêne, eskerî me hadre û.

- Xelef Axa werîşt be espar, dumilbazî da puroe, kewt eskerî xoe ver va ke eskerî xoe ra :

- Metersî, yê Tirk î, yê neşyênî qawxe bikî, ma canmîrdê aşîran î metersî, ez ha şîma ver, key ke ez merda şîma hema şêrî qawxe.

Eskerî Xelef Axay va ke :

- Pekî axa, heta ke ma nêmirî ma nêverdanî te şyêrî qawxa.

Xelef Axa va ke :

- 'Eferem axalerim !

Xelf Axa kewt eskerî xoe ver, şî vecîyay dîyarî Hênî, awanay ke eskerî Daqma Begî pyerû ha rûnişte, espar kay kenû, kamû k' biyû peye, kamû k' na wenû, kamû k' govendi kenû. Xelef Axa veyn da Daqma Begî, va ke :

- Migaye waxtê xoe de hadre be, ez ameya.

Daqma beg werişt be espar, venga eskerî xoe da, va ke :

- Keye xerebyayênî, eskerî Xelef Axay amê, warzî, şyêrî metirisî !

Xelef Axay eskerî xoe ra va ke :

- Çewî eskerî Daqma Begî vera medî, hemîne bikşî.

Eskerî Xelef Axay va ke Xelef Axay ra :

- Îzmî ma bide, te sêr bike.

Xelef Axay va ke :

- Erş !

Eskerî Xelef Axay kerd waqe-waqe. Hyêris û çeher tenî eskerî Daqma Begî ra kiştî, eskerî Daqma begî rema. Eskerî Xelf Axay kewtî dime, berdî kerdî zerey şahrestan, yew mehelay Hênî veşnay, serey Xelil Efendî tera kerd, ard da Xelef axay ra. Daqma Begî va ke :

- Eman efendim, ez qawxe nêkena, eskerî me çinû.

Xelef Axay xeber erşawute Daqma Begî rî va ke :

- Şahrestan ra bye teber, ez yena şahrestan veşnena.

Daqma begî wica yew koele erşawut Xelef Axay rî va ke :

- Eman efendim, çewdê ma çinû, neşyêna qawxe bika, te mi de çitaw qawxe kenî ? Ez tenê ya.

Xelef Axay va ke :

- Bye eskerî ez dana tue, şue bye mi de qawxe bike. Heta hîrye rocî qawxê me qawxa û, ez eskerî tue ra we şahrestanî tue ra çewî nêverdana, hemîne kişena, tue kişena, cenîyay tue ez ana.

Daqma Begî xebere erşawute Xelef Axay rî va ke :

- Des rocî mawlet bide me.

Xelef Axay va ke :

- Haydî, wa tue rî vîst roc mawlet, wica ra pey bye, ma qawxe bikî, eke te nêrî ez şahrestan pyerû veşnena, serey tue wena.

Daqma begî xebere erşawute Xelef Axay rî va ke :

- Heta vîst roc qawxê me çinû, wica ra pey ez tue rî xebere erşawena.

Xelef Axa va ke :

- Pekî efendim, haydî tue rî îzm û.

Vîst roc mawlet da Daqma Begî ra. Daqma Beg şî, esker tople kerd, heta vîst roc, çeher henzarî esker tople kerd. Vîst û yew roc bî tamamî, Daqma Begî xeber erşawute Nêrib, Xelef Axay rî va ke :

- Eskerê me tamam û, meyşte ez yena qawxe, qawxê mi qawxa û.

Xelef Axay xebere erşawute Daqma Begî rî va ke :

- Wextê xoe de hadre be, ez meyşte şefaq de yena Duzî Hemyera te eskerî xoe

bîge bye rezan metirisî, ma qawxz bikî, na te serey me wenî, na ez serey tue wena.

Daqma Begî xeber erşawute Xelef Axay rî va ke :

- Mevinde, şan de yenî sebah bye !

Xelef Axa xeber erşawute Daqma Begî rî va ke :

- Ena hale ez ama.

Daqma Begî xeber erşawute Xelef Axay rî va ke :

- Warze, bye, ez çimanî tue vecena !

Xelef Axa werişt, dumilbazî day puroe. Eskerî Xelef Axay pyerû ame pyeser, Xelef Axa va ke eskerê xoe ra

- B'awnî axaler, ma şuenî qawxe, metersî, eskerî Daqma Begî zav û hema pyerû Tirk î, neşênî ma de qawxe bikî, ma pyerû canmêrdî Kirdan î, myerdey 'aşîran î, metersî ma ha şuenî, heta ke serey me nêwenû, şima çewî rî çî çinû.

Eskerî Xelef Axay va ke :

Xelef Axay va ke :

- 'Eferem axalerim.

- Ma ha şuenî, heta nêmirî tue rî çî çinû.

Xelef Axa werişt kewt eskerî xoe ver, şî vecîyay dîyarî Hênî, awnay ke eskerî Daqma Begî pyerû tabure besta pey rezan de. Eskerî Daqma Begî çeher henzar î, eskerî Xelef Axay di henzar î. Eskerî Xelef Axay va ke Xelef Axay ra :

- Eman Efendim, îzmî ma bide, ma şyêrî qawxe.

Xelef Axa va ke :

- Erş !

Beyraqdar kewt eskerî Daqma Begî, kewtî têmya, di sa'atî qawxe kerd, peynî de daqma Begî eman waşt, va ke Xelef Axay ra :

- Ez neşyêna qawxe bika tue de.

Xelef Axay eskerê xoe kerand, ame Nêribi, awnay ke : eskerê xoe de şeyştî ten çinû, xeber erşawute Daqma Begî rî va ke :

- Şeyştî ten eskerî me ra çinû.

Daqma Begî xeber erşawute Xelef Axay rî va ke :

- Eskerî tue şeyştî ten çinû, eskerî me se w heyşte ten cinû, pyerû kişyay, bye meytanî xoe bere, meytanî me wedare, çewdê me çinû.

Xelef Axay merdum erşawutî va ke :

- Şyêrî meytanî ma biyarî.

Merdum şî, meytî ardî, ronîşt.

Daqma Begî xeber erşawute axanî Zirikî, va ke :

- Byêrî min û Xelef axay dawû pyerû, byerî ma pya weşî kî.

Axay Zirikî weriştî amey Hêne, Daqma beg gerawtî amey Nêrib key Xelef Axay. Daqma Beg şî lew na Xelef Axay linge rû, Xelef Axay lew na Daqma Begî dest rû. Xelef Axay di sey myeşna day Daqma Begî rî. Daqma Beg yew rez da Xelef Axay ra, pya bî weşî, terekna. (*)

(*) P.I. Lerch, Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nord-Chaldäer, 1858, St. Petersburg.

HEME BÊ HERRI Û XWI RA CÊR DIYAYEY⁽¹⁾

Enver GÖKÇE

Niy
awî
geyrenê
ha
geyrenê
Qeresu
Murad
Çemişgezeg
Engu
û
Mîran
geyrenê
ha
geyrenê
Bi daran
herran
banan
û
mêrdimandê xwi
Laya
Mîran
ey ma
lay ma
Teqena

---

(1) Enver Gökçe, «Küllî Topraksız ve Horlanmış», Panzerler Üstümüze Kalkar, 2. Baskı, Doğruyu yayınevi, 1977, İstanbul

Koyanê
Çeneqçîyan ra
û
çimedê xwi ra
Rayan
daran
kendalanê
xorînan
miyan ra
çanqilêna
dekewena
cêr
vaje
henzar
serri ra
vişêr o
aw dana
herranê mayê
cefakêşan
û
Kurdî
Alewî
Xerraçî
jiyenê ⁽²⁾
bananê
herrênan
û
keyman dir
Dinya ra
bê xebir
Roşneya
lambaya
qazaxî dir
hewnênê
çimandê
yewbînan
miyan ra
bi taket-naket ⁽³⁾

---

(2) jiyayîş (jiyayini) : 'emir viyarnayîş

(3) taket naket : şubhe, şik

bi hewayîş
û
tersayîşî
reyra
Heme
bê herri
heme
bê paştî
û
xwi ra cêr diyayey.

Tirkî ra tadayox : Malmîsanij

BİBLİYOGRAFYA DIMİLÎ (ZAZA) – III

MALMÎSANIJ

- 226 - Armenia and Kurdistan (Handbooks prepared under the Direction of the Historical Section of the Foreign Office, no : 62), 1920, s : 5, 7
- 227 - Avcioglu, Doğan ; Türklerin Tarihi, Tekin Yayınevi, cilt : 3, cilt : 4, s : 1507-1508, 1252-1525
- 228 - (Aydemir), Şevket Süreyya ; «Derebeyi ve Dersim», Kadro, no : 6, (1932), s : 41-45
- 229 - Aydemir, Şevket Süreyya ; Tek Adam, 8. basım, cilt : 3, s : 212
- 230 - Aydemir, Şevket Süreyya ; Suyu Arayan Adam, Remzi kitabevi, 4. baskı, 1971, s : 60-62, 78
- 231 - Ayre (Meçmuaya Ziwanî), Stockholm, ser : 1985, no : 3, 16 r. ; ser : 1986, no : 4
- 232 - Azad û Derwiş Welî ; «Abraham Lincoln», Mizgîn (Kovara agahdarî û peywendiyê ji bo Kurdên Almanyaya Federal), no : 4 (1986), r : 28
- 233 - Bois, Thomas ; Connaissance des Kurdes, Khayats, Beyrouth, 1965, p : 92
- 234 - DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) Dava Dosyası, cilt : 1, Koma! Yayınevi, Ankara, 1975, s : 199-200
- 235 - Dewran, Hasan ; «Ez Ho ra Pers Kon», Mizgîn (Kovara agahdarî û peywendiyê ji bo Kurdên Almanyaya Federal), Bonn, no : 4 (1986), r : 32
- 236 - Dilêr, Azad û Hêvî, Bêkes ; «Zalim», Mizgîn (kovara agahdarî û peywendiyê ji bo Kurdên Almanyaya Federal), Bonn, no : 4 (1986), r : 32
- 237 - Dilaçar, A (gop) ; Dil, Diller ve Dilcilik, TDK yayınları, 1968, Ankara, s : 118
- 238 - Ehmedê Xasî, «Mewlidê Nebî», Hêvî (Kovara Çandîya Giştî), Paris, no : 4 (îlon 1985), r : 75-97
- 239 - Eröz, Prof. Dr. Mehmet ; Doğu Anadolu'nun Türklüğü, İstanbul, 1982
- 240 - Firat ; «Folklorê Dersimî ra», Hêvî (Kovara Çandîya Giştî), no : 4 (îlon 1985), r : 121-126
- 241 - Hêvî, Bêkes ; «Hîrê Imbazî», Mizgîn (Kovara agahdarî û Peywendiyê ji bo Kurdên Almanyaya Federal), Bonn, no : 4 (1986), r : 32
- 242 - Kurdoyev, Prof. Q. ; Hendêk Bîrûbawerî Hele le Barey Ziman û Mêjûy Kurdewe, wergêranî : D. Ewrehmanî Hacî Marif, Bexda, 1973, r : 23, 33
- 243 - Lerch, P. ; «Qawxê Nêrib û Sîwanî», Mizgîn (Kovara agahdarî û peywendiyê ji bo Kurdên Almanyaya Federal), Bonn, no : 4 (1986), r : 33

- 244 - Malmîsanij, «Şêx Seîd Hame pîran», Hêvî (Kovara Çandîya Giştî), no : 4 (îlon 1985), r : 111-114
- 245 - Minorsky, «Kürtler» (maddesi), Islam Ansiklopedisi, cilt : VI, s : 1091-1093
- 246 - Özkök, Kurm. Binb. Burhan ; Osmanlı Tarihinde Dersim İsyancıları, 1937
- 247 - Özlü, Demir ; «Mergê Xalit begê Cibî», Tirkî ra tadayox : Malmîsanij, Hêvî (Kovara Çandîya Giştî), no : 4 (îlon 1985), r : 115-120
- 248 - Perk, Kadri ; Cenup Doğu Anadolu'nun Eski Zamanları, İstanbul, 1944, s : 67
- 249 - Pietschmann, Victor ; Durch Kurdische Berge und armenische Städte, Tagebuch der Österreichischen Armenien expedition 1914, Wien : Luser 1940, 400 s : 200 bild, 1 kt.
- 250 - Ronahî, Zurich, no : 21 (1977)
- 251 - Saraçoğlu, Hüseyin ; Doğu Anadolu, İstanbul, 1956, Maarif Basımevi, XX + 529 s.
- 252 - Sasuni, Garo ; Kürt Ulusal hareketleri ve Ermeni Kürt İlişkileri (15. yy'dan günümüze), çevirmenler : Bedros Zartaryan -Memo Yetkin, Orfeus Yayınevi, Stockholm, 1986, s : 18, 28-34
- 253 - Say, Ahmet ; Bingöl Hikayeleri, Milliyet Yayınları, İstanbul (?), 1980,
- 254 - Sevgen, Nazmi ; «Kürtler», Belgelerle Türk Tarihi, no : 5 (1968) s : 29
- 255 - Silom mi Êst, Dengê Komkar (Kovara Federasyona Komelên Kurdistan li Elmenya Federal), no : 18, r : 8
- 256 - Solanelli, Gartano ; «Ermeniya û Nawçekanî ser be Turkiya», Roma, 1882
- 257 - Sıhhesenanlı, Doğan Kılıç ; «Zorla Makale Bastırmanın Yolu Bulundu,» Barış Dünyası, no : 15 (Haziran 1963), s : 357-358
- 258 - Şukur Mustafa ; «Goranî Kurdîy Zazayî», Karwan, Hewlêr, no : 38 (Tışrînî duwem 1985), r : 107-112
- 259 - 'Usman Efendî, «Biyîşê Pêxemberî», Hêvî (Kovara Çandîya Giştî), Paris, no : 4 (îlon 1985), r : 98-110
- 260 - Xalê Nûrî, «Pêkenînek jî bi Dimilî», Mîrkut (Kovara her tiştî ye jî bo her kesî ye), no : 2 (1985), r : 37
- 261 - Zilfî, «Hayderê», Roja Nû, Stockholm, no : 7 (1979).
- 262 - Zilfî, «Piyakerê Koledarûnê Tirkî - II», Ronahî, Zürich, no : 23 (Mart 1978), r : 7
- 263 - Zilan, Reşo ; «Kurtenivîsarek li ser Dîroka Zimanê Kurdîyê Nivîsandî», Berbang, Stockholm, no : 11, r : 7-8.

HÎRI GONÎ

HEYDER

Lac tebera xebetaynî
May pawitîn rayirê yê
Yew qaxid ame
Pîy girowt, şî dîy yew wende
- «Inî mi rî biwane lacêm» va.
Wendî xubixu wendîn,
Çimê yê hesirî debîy.
Pêrî ki fahm kerd
- «Bidi mi» va, «mewoni mi rî
Mardo lacêm.»
Wendî, pey bi çimon va : - «E.»
«- Mi rî çi lazim o hukimat,
Lacê mi şî. Wecaxê m kor bi» va.
Xu ra cêr û cor ewniya,
Inî hêgay, inî rezî wa çini bîynî.
Da piro şî,
Hîri rojî, hîri şewî
Ha ina îstesûni, ha aya
Hetanî Estembul,
Parsa parsâ, dîy mardey xu.

☆☆

Yew milqalin veciya, va :
- Ahmet oğlu Mehmet Candaş !
- He begim.
- Bekle !

Çokê yê şikiyay, taqet nêmend
Yew kate, yew gon.
Teney xu day yew dês,
Welat durî.

☆☆

Yewî veynda :
- Ahmet Candaş ! Tabutu getir !
Veng nêveciya yê ra.
Hewna veynda, hewna veynda
Veng û hes çinê bi.
Yew cendirme :
- Bu olacak komutanım !
- Dürt kalksın !
Dekutî bide,
bêgon bi, kewt 'ard.
«- O ne ? ölmüş bu ?» Va cendirmî.
- Atın gitsin !

☆☆

Durî ra mendî di gonî.
pawitîn maray yê :
«- Lacê mi nêwardû, pîy yê onu»
Vaciriyay vaciriyay û barmay...
hetanî nimacê serê sibay
Pawitînî pawitînî,
Ha vecînî, ha veciyay.
Şew 'eciz bîy tira
Ya 'eciz nêbî vindartiş ra.
Ha ina gom, ha ina hili
Estarey dey rî bîy imbaz
Karm û kêz bîy hewî.

☆☆

Zimisto ome, karm û kez qediyay
Estarey asmênî nêveciyay
ya nêeciziyay.

Şewê zimistonî dey rî nêdecay,
«Bes» va, goynî nêşî vindarti,
Kewti ortmîser
Ya zî şî.

☆☆

Serron serrî fetelnay
Rocû rocî
Awkey deron nêedeliyay
Estarey akewtî, karm û kêz veciya
Zemon bedeliya.
Lacî nêdîy, pîy nêdîy, mari nêdîy...
Ay ki mendî ay rayir ra şîy
Suwendî wendî :
«Hetanî roşney şonî ma»
«Pêrî têdî»
Kardey lacî cemat ra cemat vaciyay
Dew ra dew qalê yê biyîn
Hima zî vacêna hima zî vacêna.

1982 - Himbêl

DAYÊ WELAT BOL ŞÎRIN O

Xortê KURD

*Dayê welat kewt mi vîrî
Welatê ma bol şîrin o.
Nê qedyena raya durî
Dayê welat bol şîrin o.*

*Bê welat sebrê ma nîno,
Bişew û roj tim nalenî.
Şew jî hewnê mi nîno,
Dayê welat bol şîrin o.*

*Welatê ma Kurdistan o
Pêro rez û bostan o ;
Dinya alem serbest o,
Welatê ma bin destan o.*

BÊBEXTÎ

Umero ADIRIN

Vera şanî bî, durî ra hêdî hêdî vayê honik ameyê. Remo û merdimê xo sersida gozêr di ronîştî bî. Pê jewbinya kewtî bî qisey.

Remo :

- Vengê Firat çend xof bido merdimî jî şênayiya ci kesî rê bes a. Her kesî rê jî qismet nêbeno. Lê na kiştîna birakî yena mi aqil, heme çî şino mi vîra. Heta neka mi çend finî xo ceribna nêbî. Ma pêriko jî zanê ki qandê çiçiya nêbeno. Sekim neka destê ma ra teba nîno.

A kiştîna bîn ra jî dişmenê ci ameyê jew ca mabêndê xo di vanê ma sekim Remoynan faq ro dim ? Senî bikim, senî nêkim... wija ra jew fesadok vijyeno û aqil dano înan :

- Girdê aşîr, ti rast vanê. weş kewt serê mi jî, bê winay çareyê ci çinyo. Ti jî ma ra piya bêrê rind o.

Welhasil fesadok, girdê aşîr û jewnî bîn haqîbeyê xo pir kenê altunî, nişenê astoran, verê xo danê Elezîz û kewnê ray. bahdê hîrê çeher rojan resenê Elezîz. Wija di jî jew merdimî vînenê û meselaya xo ci rê vanê :

- Uso şima heta nika çiçî rê niyameyê, no girwe mi do rew bivînayê. Fina jî teba niyo, şima tiya roşê, ezo şîrî cayê û bêrî.

Uso ray ra xobixo rê qisey kerdê : Winî eyseno ki no girwe ra mi rê jî vêşî pery dê bimanê. Ê dê kotî ra bizanê ki pêriko altunê ci mi nêdayê qumandarî qe ê nêanê aqildê xo.

Wija di cendermêk :

- Tiyê xo ser şînê kotî ? Vinde !

- Ezo şina qumandarî hetî, girweyê mi esto,

- Tiya vindê, ez ci ra vacî bahdo. Heta neka zê to çend teney ameyê, mi nêverdayê zere.

Bahdê çend deqîçan Uso şî qumandarî hetî. Qumandarî senî Uso vîna, ci vera werîşt pay :

- Kerem ke, roşe !

Ageyra cendirmey ra va :

- Ma rê qahwekê viraze, rew ! Êee... kêf-halê to ? Senîn ê weş ê ? Rewna wo ti nêaysenê. Na qor ti qandê çîçiya ameyê ?

- Wilay ez qandê mêrdimandê xo ameya.

- Na qor tebayê werdî nêwazena xebera to bibo.

- Nê nê, na qor qe ti nêşenê texmîn bikerê.

- Beno... neka ti şo, emşo bêrê.

Usoy merdimandê xo ra va :

- Ma dê gamek ra şim kê qumandarî.

Bi şew Usoynan resay kê qumandarî. Qumandarî senî altunî vînay, çimê ci zê lûyana akerde mendî. Rastî jî heta neka henday altunî nêkewtî bî destdê ci. Ey jî zanayê ki no girwe vêşî zor o. Çend finî eşto dew ser nêşawo teba bikero. «Neya tepya jî ez çend berzî înan ser jî ezo nêşî teba bikerî û nêşana Remoy bifinî destdê xo. Çimkî heme ca koyê asî yê. Ancax bi fen û xapînayîşa ez ey bifinî destê xo.»

Usoynan ra va :

- Zerya şima wa weş bo. Ezo nê rojan di nê girwey sero vindêrî neka şima şirê dewa xo.

Çend rojan ra pey qumandarî emir da cendirman, va vajê «Corî ra ef ameyo, iyê ki heta neka teber ra yê wa bêrê hukumat do înan ef bikero». Çend cendirmey jî venday xo tek, cendirman ra va :

- Şima dê şirê dewa Remoyînan, nê nameyê (mektubê) mi bidê ci û vajê «cor ra ef ameyo, ti jî bê teslîm bi. Qumandarê ma vano xortek zê ey camêrd mi heta neka nêdî. Ez wazena ci di kerwayîni bikerî» ti se vanê ?»

Ê rojan di cewabê Remoy senê qumandarî rê amê, hema suk ra qumaş û tayna çî-mîy girot û cendirmana piya verê xo dayê dewa Remoy. Çend seatî ravêray, amey nezdî dew. Qumandar ageyra cendirman ra va :

- Şima dê heta şewra tiya bê. Sekenê bikerê, xo vînê kerê ki wa kes şima nêvîno, heta ma bê. Neya tepya zî şima zanê sekerê.

Qumandar di cendirmana piya ame dew. Qelaşan estorê ci ant zere, va :

- Kerem bikerê, ma şim zere.

Remoy va :

- Ti xeyr ameyê qumandar beg, ti senîn ê, weş ê ? Kerwayê mi senîn ê ?

- Pêriko jî weş ê, lew nanê kerwadê xo desta.

Qumandar çimanê xo zere ra geyraneno «Ha ho...» vano «Kê mi ney tek zê axura wo». Ewna kişta bîn, çapliyê ci û rextê ci dar da yê. Qumandarî dewam kerd :

- Willay kerwa to qelbê mi nêşikna, ez zê qeçkana şa biya ki ez rew ameya. Mi nêşa to rê vêşî teba biyarî. Eke qiymetê ci çinêbo qusurê mi meewnî.

- Çimandê mi ser cayê to esto, wil ez nê wazena ti wina qisey bikerê. Neya tepya heke mabeyndê ma wina teba nêvajîyo...

- Ti rast vanê, qusurê mi mewnê. Winî ame mi fek û mi va. Fina ez wazena ma

teneykê rew şimi. Mi tedarekê xo nêkerd, neka çimê çeçekan ray ra mendê.

- Çimandê mi ser çi mehal wazenê ma şim. Labrê jû maya mina kokim esta, ez ci bivînî bahdo ma şim nêbeno ?..

- Senî nêbeno, kêfê to yo ti zanî.

- Dayê ! Dayê !..

- Çiçi yo, tiyê se vanê bê vaje. Çiçi yo tiyê durî ra qîrenê !..

- Wilay qumandar vano...

- Ê na qor to ra çiçi wazeno ? Ez nê zana ê çi kutik ê !..

- He vind.. ez qîsenê xo biqednî bahdo se vana vaje. Mi va ki qumandar ameyo vano ma kerwayîn bikim, hadreyina xo kerdo, ma dê piya şîrê, ti se vana ?

- Qur'an to aqilê xo kerdo vînî, ti biyê xînt se biyo to ? Heta neka mi jî vatê lajê min vêşî aqil o, şar nêşeno ey bixapîno. Kê mi veşya, way gidî... berxê min, niyê kenê to bixapênê û faq ro dê ; ala bo, ne ef vijyayo ne teba, ti şîrê meytê to do bêro !

- Nê dayê, zê to niyo. Finê amewo kê ma, cila ma ser ronîşto, niyetê ci xirab niyo, wil ezo şîrî.

- Berxê min, lew nana to ligan meşo. Hukmatê Tirk bêbext o. Destê înan ra bêro gûniya ma şimenê. Hala neka teba nêbiyo ci ra vaj maya mi razî niya ez bêrî. Bew ti şîrê şîtê xo to rê helal nêkena !

- Maya mi ti jî zana ki ez nêşena vajî, ez vajî se neya tepya ez do senî bewnî dewijan rîy ra. Ê dê nêvajê ki qumandar ame cila ci ser, tersa şiro ciya kerwayîn bikero. Wil se beno wa bibo ezo şîrî.

- Ez lajdê xo ra vana meşo, kam se vano wa wajo. Bê goş bide marda xo û ney jî ber lay (çem) fek û bierzi miyan. Îllah ti dê şîrê se waya xo jî xo di ber.

Remoynan heqibeyê xo kerdê pirdê altunan, waya xo ya û Qumandar pêriko piya niştî estoran kewtî ray.

Qumandarî xobixo rê va :

- No şeno di finî înan ra vêşî altunî bido mi. Winî ayseno ki altunê nînan daha vêşî yê.

Azmîni di estarey hêdî hêdî jew bi jew biyê vînî. Gam gam şewqê tiji vêşî biyê, koy sero dîrî ra zerecan wendê ; winî wendê ki merdim vano ki xo rê tiya roşî û tim û tim goşdariya nînan bikerî. Remoy kotî ra zanayê ki o yo gam gam şino nezdiyê mergdê xo.

Qumandarî estor kay dayê, kêfê ci ca di bî. Zê lûyan jî şeytan bî. Lû wexto ki tebayê tefşena rewrew nêkişena, verî ci di kay kena. Bîbî ê qumandarî. Senî ame nezdiyê cendirman, destê xo hawa day, cendirmey zê moclana siyan û dahlan tek ra vijyay jewfek ra tifengê xo teqnay. Remo estor sero şî ame, şî ame herunda xo di guna erd ro.

- Keko keko !..

Qîrîna waya ci şîna koyan û ageyrena :

- Keko kekoo...!

To qay vatê erd û azmin o lerzeno.

Remoy bi zor milê xo tada, çimê xo açarnay qumandarî :

- «Bêbextî guniya şima eskeranê Tirkan di esta.» va û wija di gan da.

FOLKLORÉ DERSİMÎ RA - II

Arêkerdax : FIRAT

GULÊ*

Vore vora, esto riyê hardî
Qesê ke min û to kerdî
Awa derî berdî

Nerê Gulê Gulê
Ez naye to rê vonû
Tu rindek a coka to rê vonu

Ezo şino (sonu) Erzînganî
Gulê - vaze - to rê çi biyarî
Nerê şêmê (paçê) verê çarî

Aynê verê miye
Şala (sala) manê barî
Nerê kostekê serê sarî

Nerê Gulê Gulê
Ez naye to rê vonû
Tu rindek a coka to rê vonû

Ezo şino Sûka Îstanbolî
Çimê mi gina be Gule
Şeytano kor vano «çimê Gule veze
Soder pê nonê tîre bore.»

* Tay qesey na deyîre (lawike), deyîranê binan di zî vajiyênê.

BAVA

Na lawike (deyîri) lajê Seyîd Rizay, Bava'y sero vajiyaya. Milkî sero aşîra Qirxon be aşîra Abason ra çar-ponc serî danê pêro. Heştey (80) mordem kişêno. Hîre mordemî Qirxon ra zêde (jêde) mirenê. Wucay sera Bava'y kişênê.

Bava : lajê (lazê) Seyîd Rizayo ortî yo. Hîre lajê Seyîd Rizay bî. Pîlê ho Şih (Şêx) Hese, qijê (qizê) ho zî Huşê bî.

Şîne* romerdiye bo cîno (ciwenan)
Biko, serê ho (xo) wedare
Ez sewê to ware be ware fetelîno
Di serî yo dano pero
Tufengê min û Qirxû erjîno
Acîya to giran a biko, hêfê to nîcêrîno
Kam sa vano wa ho rê vazo
Derdê cîgere derdo dê çetin o
Sarê ho wedare, ezo sewê to heso dirbetin o.

Vacî vacî Bavayê ho sero vacî
Bavayê mi şîyo Xozat
Cêno padîşayena Kirmanci
Derdê aşîronê Kowê Dersimî lacê mi bî
Ewro Şîna vesayiye de pêro ho ra kerdê rajî
Cinaza lazê mi wedarê
Ezo sero komet û turbûn virajî
Tarîx û yazî berjî ci
Ho vîra nîkerê yê min û Qirxî hata azê azî
Ezo havalê pepugî bî
Kowû be kowû bifetelî
Kot' bivînî cencyêna to lazî.

* Şîne : Yew (ju) dewa aşîra Qirxan a, pabesta Xozat'î ya.

Şine romerdiyo, hîni yo şên o
Seyîd Rizay camê dolabûn onto be we
Pusula gureta rawa (raya) Bavayê ho ra seyr keno
Vanê : «Rayber !* Qol şiyô virêndiya Bavayê to.
Na raye çetin ho xelesneno.»

- Lazê mi çer o, çer o xex o,
Çutor sono dewa dismenî de meyman maneno ?
- Bawo, mi va rozê Xizirî yo
Kes be kotiligîye hetê mi ser nanîdano.
- Biko, tu nuzena mordem ho ra be yeqraro
Yîmano xeletîno, coka row mireno ?

Cinaza Bava'y na wa ar de
Şih Hese koto vêrendîya cenazê birayî ver berbeno
Seyîd Rizay vozdo zerê oda,
Ho sero çêvero kilît keno.

Şih Hese vano :

- Bawo ayb o, tim lazê camerdiyo hewl mireno
Dormê ma de çor (çahar) perî Kalûn, pêro dismen o.
- Biko, derdê cîgere zor o, şerm-edeb nîzono,
Sima ra kam hurendîya Bavayê mi cêno.

☆☆

Şine romerdiyo bo gavan o
Seyîd Rizay camê oda onto be we
Rawa Bava'y de nadano.
- Lazê mi çer o, çerode xex o,
Çutor sono dewa dismen de qeseson dano ?
- Bawo, mi va roza Xizirî ya, kes be xirabiye mi de nanîdano.
- Biko, tu nîzona lazê Silêman Axay dirbetin o,
Dirbetinê destê ma abasan o ?
Astê ho vetê, kerdê dismale, vera ho kerdê dare.
Roz rêra tey nadano.
Tu nuzona biko, lazê Silêman Axa'y honde ke wes o,
Çutor naye ma rê verdano ?
Biko, çêvesaye Hukmatî hetê ra biyo bar,
Nozan mi ra sa vano ?

---

* Seyid Rizay ra vanê Rayber.

** Rozê Xizirî : Alewiye Dersimî her sere hire rojî roze gênê, qirbano danê, naz kenê vila ; nî rozûn vanê Xizir yeno.
qarişê kesî nébeno.

Acîya to giran a, na axirwaxtîya ho de
Onca to sero çekûn girê dano.
Acîya to giran a, na efkarûn axrete niyanû,
Darê heq aşîron re ronê,
Lazê mi ho ra Sultan Silêman o
Dama o pîyo kokim o
Çutor pay ra (pe ra) bimano ?

SANIKA PÎRE BE LUYE RA

Luye sona dijda kuna çê pîre*, sitê pîre dijda wena. Pîre resena pe luye cêna, dimê luye binê de çêl kena. Luye dime ho wazena.

Pîre vana : - So sitê mi biya !

Luye sona çê Kole**, vana :

- Kolê sit bide mi !

Kole vana : - So dare ra mi rê velg biya !

Sona dare ra vana : - Velg bide mi !

Dare vana : - So mi rê awe (owe) biya !

Sona hîni ra vana : - Hîni, hîni ! Awe bide mi !

Hîni vano : - So çêna Pasay biya, (wa) mi rê bireqeşiyoy !

Sona çêna qasay ra vana : - Bê hîni sero bireqeşiyoy !

Çêna Pasay vana : - So mi rê qundurûn biya !

Luye sona qundureçî ra vana : - Qundurûn bide mi !

Qundureçî vano : - So mi rê hakûn biya !

Sona kerge ra vana : - Kergê, kerge ! Hakûn bide mi !

Kerge vana : - So mi rê qut biya !

Sona pêtaga ra vana : Pêtag, pêtag ! Qut bide mi !

Pêtage vana : - So sil biya mi ra ke !

Sona, vana : - Gao gao ! Sil bide mi !

Ga vano : - So mi rê vas biya !

Sona vas gay rê ana, sil cêna bena kena pêtage ra, pêtage ra qut cêna, kerge ra hakûn cêna, qundureçî rê bena, qundurûn cêna. Çêna Pasay qundurûn cêna pira, hîni sero kay kena. Hîni ra awe cêna, bena dare. Dare ra velg cêna, bena Kole rê. Kole ra sit cêna, bena pîrê rê.

Pîre sit cêna, çarpê çulpê ho kena. Luye dimê ho cêna, sona xeleşîna.

---

* *Pîre* : Cinîka kokime, cambaze.

** *Kole* : Biza ke lîrtîrî (qoç) ê ho çîna.

HESO BIR BE FEQÎR RA

Ju feqîr beno, towayê ho çine beno. Ju cinika ho bena, domanê ho, ju çî qatira ho bena.

Her roz sono kolûn bir ra birneno, beno Suke de roseno ; çor qûrusû cêno, çêyî rê letê non herînenno, motaye (matacê) keşî nîbeno.

Rozê onca sono be bir. Kolû birneno, nadano hayleme ortê bir de yeno. Sono reye nadano ke eke se biyo : Heso bir ortê dara çataline de mendo. Se keno nîşkino ci ra vejîyo. Ji luye pê kay kena, pey ra sona loqana ci. heso bir qarîyo, kowûn puf keno. Taliye şay re orte dare ra nîşkino, heso bir orte ra vejîno.

Heso bir vano :

- Bê pa (piya) birayen bijeme, to ez tenge ra xelesno.
- Tu mi rê se bikerê, ezo kolûn birneno beno suke de roseno, halê mi na ro.
- Naye ra têpa ez to rê kolûn keno be top. Tu bere birose, to ra towa nuwazeno. To ra rica konu, nawa ke bir ra amê sarê mi ser, keş rê qesey meke.

Feqîr vano : - Ya.

Raşî kî, heso bir her roz kolûn bir ra erzeno be pêser.

Feqîr tim roze de barê berdênê rotene, nika dide, hîre, çor nîvano hên beno roseno.

Feqîr durumê ho tam keno be rind. Herçî êndî çê feqîr de bollixî ya.

Rozê domonê faqîrî yaxê feqîrî ra nîverdanê, vanê :

- Bawo, to tim honde kolî nurotênê, nika je makîna gurîna. Sona, ho destê bir ra bar kena, yena.

Feqîr se keno ho domonû dest nixelesneno, vano hal-hareket na wo. Têde qesey keno.

Qese domonû de nîmoneno. Dewe de her ca de qesey ben o. Heso bir rozê heşîno be pê ke vengê ho koto be çor kosê dîna. Domên bîle pê ey lax kenê. Faqîr sono bir ke heş kolî top nîkerdê pozgun o. Ju lewê ho hard, ju osmên (asmên) liseno.

Faqîr vano :

- Bira hes, ku yê kolî ?

Heso bir :

- Torje bicê (bigîre) ortê çarê mi de pure de, honde ke qeweta to esta.
- Bira, o senê qese o, ez çutor torje ortê qafika to de pure dî ?
Nadano çare tey nîgineno ci, Feqîr "hi" vano, torje çarê Hesê bir de dano puru.
Gon verdîna be ser. Heso bir beno vînd, sono.
Asmê zeman kono orte, tepa Heso bir vejîno yeno, vano :
- Bira Feqîr, reyê nade hurendiyê torjenê to mi berde lişte. Asme de kerde wesî.
Hurendiyê qesê to yo ke to her ca de va, hona wes nîbiye. To ho rê, ez ho rê.
Heso bir ho rê şî, Feqîr onca kot be halo verîn.

MEHMED ŞERİF EFENDİYO GORUZIJ*

Ahmet SAY

Senê ki qalê "Mehmed Şerîf Efendiyê Goruzij" î beno, Gökselo Teşvîkiyeyij mi vîr keweno. Göksel yew xorto verradaye bi ki şiyis serreya xo di yew mektebê ecnebî di sinifa diyini ra belge girewt bi. O gula Beyoxlu bi. Yê pavyon, bar, keyey randevûy û pastaxaney Beyoxlu'y hezey namey xo şinasnaynî ow nî cayan di keyfê yê keyf bi. Bêcus bi. Ne qala yê qali bî, ne zî karê yê kar bi. Bêvind zurî kerdînî. Hima ma vajîm eke kê Galatasaray di rastê Göksel'î bihameynî ow kê tira bi persaynî ki şono kamca ; eke şono Taksim, vatînî «Ez şono Tünel» i ; eke şono Tünel'i, vatînî «Ez şono Taksim». Bawerî bi çiyekdê yê nêbinî...

La Mehmed Şerîf Efendiyo Goruzij tam eksê Göksel'î bi. O en pank, raşt û saxlemê mêrdimanê dinya ra yew bi. Yew efendiyê rojhelaî bi ki 'erf û 'edetane hezar û hîrisey Serran ra neseleya bi, hame bi... Tebayê bawerkerdiş û kerdişê yê boylî û qet'î bî : Çiyê ki ebe şerîet caîz bî kerdînî, çiyê ki caîz nêbî nêkerdînî.

Mehmed Şerîf Efendî 'emirdê xo di caran zûrî nêkerdîbî. Qet zûrî pê nêardînî. To dî yew yew hewa esto ki kes şiyeno ebe yew zûra wirdêki a game ser di vêro... Yê na zî nêkerdînî. Bişînaynî xo bi na zûri bixelesno zî, qet bala xo nêdaynî bider, zirar yê biresaynî zî raştî vatînî.

Qe se biyo, gege merdim zûrî nêkeno ? Ney ! Şeytanî nêşînaynî Mehmed Şerîf Efendî bixapêno !

Ez mamostayê (ma'lumê) Goruz'î biyo. Rojo verêno ki ez şiyu dewî, muxtarî raşt ez berdo «oda» Mehmet Şerîf Efendî. Ez ki şiyu zerre, mi yew pîro erdiş sipîyo vaje neway serre dî. Doşekê xo sero ronîştînî. Ez diyo nêdiyo, cadê xo ra werişt, ca da mi. Ebi cadê xo ra weriştîşê yew pîrê neway serrî ez mat mendo.

Ez lalikiyawo, mi va :

- Estaxfirullah, estaxfirullah...

Hetana ki ez nêronîştînî Mehmed Şerîf Efendî zî nêronîştînî. Mi yew mînder xo çima kerd û ez ca dî ronîştu. Labrê naray, xebetiyaynî ki mi kuj di bido ronîştîş.

(*) «Göriz'li Mehmet Şerif Efendi», Bingöl Hikâyeleri, Milliyet Yayınları, 1980, r. :62-70

- Estexfirullah... - mi va -, ti herrunda bawkalê mi dir î, ti yew merdimoy erjaye yî. Zehmet mekewe.

Nî qalê mi zaf weşbê yê şîybî. Dima tîmo vatîni :

- Rojo verên ra ti hêştê mi kewtî xoca !

Ay rojo verên, pêpersayîşê ma ra pey, Mehmed Şerîf Efendî abîqîya, rind mi ra hewnîya, hewnîyayîşî dima, persa :

- Namey to xeyr xoca ?

- Ehmed.

- Namewo weş o, namewo pîl !...

Peşmirîya. Yew pîro nûranî bi. Ca di weşbê mi şî. Rismanê Mela Nesreddîni mendîni. Beno ki hina weşek bi. Piragirewtîşê yê, hasayîşê yêyê teberî eynî zey Mela Nesreddîni bi. Ebi paçê xo, şalbaranê xo, mûnda xo, kurtikê xo û xafa xona xişîna ki erdîşa yêya sipî weş nawitîni...

Hergu roj xafa xo bedelnayîni. Reng bi reng şa'rê yêyê elbisimênî bîy, hergu roj yew xafa xo ro piştîni. Şa'ra yêya sura-zerdeki gelekî bider ameyni. Mi vatîni :

- Bawkal... (Mi hinî yê ra vatîni bawkal), bawkal qey to a şa'ra xona sura-zerdeki nêpişti ?

Peşmirîyayîni.

- Wa pey xatirê hewzî nêmano...

Ebi şewan ma terreqnayîni. Hima hima ki ez hergu şewi şîynî oda yê. Halê dinya, şaristananê girdan, medenîyetan, heyatê cematânê medenîyan mi ra persayîni. Mi ki dey rî niyan sero qalî kerdîni, mat nêmendîni, xo hin nawitîni heze ki niyan zano. Labrê hayîya yê biyayeyanê demê ma ra çînnîbî. Mehmed Şerîf Efendî sewbîna çîy zanayîni. Raştey zanayîni, saxlemey zanayîni. Herra verêni bi...

Zaf heskerdîni ki mesela Cengê Dinyayê Diyini goşdaroy.

- Heeyy gidî, dinya enawa ya ! -vatîni- Ademîzad kura ra hame, şono kura !...

Ow ser kerdîni :

- Labrê na dinya çewî rî nêmanena xoca ! Na dinya fir'awnan rî nêmendi.

Ez zî xebetîyayîni ki deraqde yê di hukim bido. Mehmed Şerîf Efendî, «Axa» şînasiyayîni, labrê milkê yêwo asarên çînnîbi. O yew «ocaxzade», «xanedan» o efendiyo feqîr kewte bi. Qeçekê yê û tornê yê biz û mêşney yê û daçewres citêr hêgay yê weye kerdîni. Semedo ki pîr bibi, Mehmed Şerîf Efendî, gorebê 'erf û 'edetan oda xo di mînderê kujî sero ronîştîni, kitabê Erebkî, Farîskî û Kirdkî wendîni ow mêmanane xo rî menqibey vatîni.

Xususîyetê yêwo gird, nermeya yê bî. Musamahakar bi. Kesî ra nêvatîni «ti enawa yî, ayawa yî, şaş î !». Demewo ki fikrê xwîno 'eks bivatîni, wextanê verênan sero menqibey vatîni, şîretê xo neraşteraşt dayni. Pawitîni ki keso ki vera yê dir o, meselan ra ders vejo.

Eke tira yew çî persîya, verî rind peşmirîyayîni, giran giran dest bi qalî kerdîni :

- Rojî, Hezretê Ebubekîr...

Ayê ki qandê mişewriyayîşî hameynî yê hetî, «ayê ki daba yîni» timo ebi nî rayirî roşn kerdîni :

- Rojî, Hezretê Usman...

Panj ziwani zanayni : Erebkî, Fariskî, Kirdasî, Zazakî (Kirdasî û Zazakî diyalektê yew ziwani yê -Malmîsanij-) û Tirkî. «Fek ra» Kirdasî ra tay çiy tadayni Tirkî :

Devewo ki hergu roj
Ti êm û aw danî bider
Ti tîmar kenî,
Roj yeno
To ver di kênat besteno !
Nêbo nêbo ti vajî «goş pa mekewe»!
To erzeno bindê xo
Mirda xo to pellixneno !
Şêro nêweşo ki
Ti yaban ra vazday ardimê yê
To xo vîra nêkeno
Xo vîra nêkeno hewla to !

Dêmax ki
Ne birakî timo birak bizane
Ne zî dişmenî timo dişmen !
Birak û dişmen
Weş ca bedelnenê !

Mi na şîri zaf begem kerdîni. Kam gama ki firset dest kewtîni mi bi Mehmed Şerîfî dayni wendiş. Zivan weş gurinayni, herçiqas ki Tirkîya yê zêf bî, weş Tirkî qalî kerdîni. Labrê hina vîşî menqiban vatiş di westa bi. Ziwane yê tam goreba menqiban bi ! Ma vajîm, enawa dest bi menqibe kerdîni.

- Ya Umer ! No Kurtik kamî da to !

Nê zî :

- Ey Elî ! Yê goş to nênanê ! Yê ki yeweya Homay bawer nêkenê, yê ki kafir ê...

- Homay Hezretê Umerî ra razî bo ki, yê va : «Gelê merdîman, eke şima mi hetî yew çewtey dîy rast bikerê»...

Indî bi dayîş bawerkerdiş qalî kerdîni ki, demewo ki ma Mehmed Şerîf goşdari-tîni heze ki ma hemîni demey hinzar û hiresey serri ra ver di 'emir viyarnayni. Hinzar û hiresey serri ra ver, ma Hezretê Umerî rey di Mekke di çarşu di geyrayni. Gerrey Mugiyre bîn Şa'beyî sero, ki deraqê vişeya hergû roj di dîrhemî xerac girewtîşê koley xo Ebû Lu'lu Fîrûz'î (yew Mugiyrewo Nesranî) di bi, ma hemîni pîzze ra cewabê Hezretê Umerî tesdîq kerdîni. Ow rojo bîn Mescido Şerîf di demey raşt kerdişê safanê nimajê sibhay di ki no xayîn hame zerre û pey yew

xencerê dilejgî Hezretê Umer şeş cayan ra birîndar kerd, ma hindi dejaynî ki heze ki ma bi xo xenceran reydi birîndar bibîm.

Yew menqibe bi ki yê zaf tira hes kerdîni. Mehmed Şerîf Efendî hil û gam vatîni :

- Rojî, Hezretê Umer, demewo ki rayirê Qudusî di Şîynî, ebi dori o yû koley xo devî wenîştîni. Ow demewo ki şonî Qudusî miyan, dora wenîştîşê devî amey bî kolî. Na sero kole şermaye ow va ki :

- «Ey Umer ! Ti qocaman yew xelîfe yî ! Ez nêzano şaristanî miyan di devî wenîştîşê min caîz o ! Ya Umer, se beno, mi nî şermî ra bifilitini û dori bigîri !..»
Labrê Hezretê Umerî va ki :

- Ya koley mi ! Bisilmaneyey ma hurdîni yew gêna. Dora to ya ow ti ganî devî wenîşî !..»

Yew yew şewi, raykerdişê mêmanan ra pey, min û Mehmed Şerîf Efendî ma hetanî erey erey qalî kerdîni, terreqnaynî. Ez verra nêdaynî :

- Ti şonî ça Xoca ? Ti merdimo ezêb î ! emşo oda mi dir bîmane !

Ow veynda tornê xo Mihoy daynî vatîni ki wa mi rî livîni bihederno. Tayn zeman zî ma cilli miyan di ronîştîni terreqnaynî. Hewnê ma ki hame Mehmed Şerîf Efendî fitîla lamba qazaxî sist kerdîni, pitpitiyaynî, de'ey kerdîni rakewtîni. Labrê ez hewnî ra ver kewtîni xeyalan miyan. Gilanga Göksel hameynî mi vîr ! O tam 'eksê Mehmed Şerîfî bi. Bê kok û reya, çew nêzano çi bi...

Dewa goruzi di bîna mektebî çinîbi. Ma yew axuro verên di yew oda kerd bî mekteb. Halbuko, heto bîn ra, mi dîynî ki dewijî miterhî reydi çêher-panc rojan miyan di bananê xo virazenê. Der û cîranî ki hameynî pêser û dest bi girweyayîş kerdîni, yew rojî miyan di yew dês viraziyaynî ? Tirê 'eynî bi ayhewa mekteb zî nêviraziyaynî ?

Mi mesela Mehmed Şerîfî rî roveti, mi tira ardim waşt. Dewi di qala yê goşdariyaynî. Nêşinaynî Mehmed Şerîfî bişiknî. Va :

- Vatişê to ca dir o xoca ! Ti ay cay axurî ra bixeleseye ! Ma to yû qiçekan rî yew bîna rindi virazîm !..

A şewi weynda dewijan da. Bi vengdo nerm û şîrin mesela vati. Zazakî qalî kerdîni. Zey şîiri qalî kerdîni. Hindi weş, yew bi yew vatîni ki, bêxeyja goşdaritiş û sere têşanayîşî, çînaydê kerdîşê ayanî ki weyca dir ê çinêbi.

Vatişê xo qedêna, vera xo mi kerdi, va :

- Xoca ! Meştî şewra dewijî heme qandê girweyîşî yenê ! Ti zî sero vindere, zerba xo mektebî bidi viraştîş !

Tam ayo hing di vengê Sîrko'y heme :

- Ez nîno, ez çinno !

Sîrko yewdo hêrsokin bi. Semedê na hêrsokineya xo ra gege enasar çiyê xamî kerdîni. Labrê vera Mehmed Şerîfî ? Vera Mehmed Şerîfî no nêbîynî !

Ma heme Sîrko'y ra ewniyaym. Seki hal o, Sîrko'y vera vatişê xo, tevgerê ma xo çima kerdî bî. Bi heyecan bi. Recefiyaynî.

Sîrko'y ganî ena nêvatîni. Ganî tebado enayên nêkerdîni. Çi fayde ki gilangî tiri kemanî ra vejîyay bî.

Hez ki bira vengê Sîrko'y nêşêro Mehmed Şerîfî. Peşmiriyaynî.

Dewijan dest pey kerd cixara xo pişti. Vengê tetunîyo ki pelî miyan di qirri-çiyaynî tena hameynî.

Dima, Mehmed Şerîfî hêdîkî mirûzê xo tirş kerd, persa :

- Çi ra Sîrko ? Çi ra ti nînî ?
- Meşti karê mi esto ! Zaf muhîm o !
- Çi yo ?
- Ez nêvano. Çend vajî ehendi muhîm o !

Mehmed Şerîfî fina peşmiriya.

Ma hemîni cixarey xo pa nay. Ma pêrunî piya cixarada xo ra yew cîfo xorîn ant.

- Wabo Sîrko. Bêro bê.
- Ez nîno !
- Qey ?
- Ez nêwazeno nî mektebî di bixebetîyo !

Yew bêvengî dekewti oda. Ma heme qojanê ki kuçlan di veşenî ra hewniyaynîm.

Mehmed Şerîfî pejmîriyaynî. Rayna Sîrko'y bêvengî heremnay. Sîrko zaf aver şî :

- Qeçek meçekê mi çinê ! Mekteb ra mi rî çî ?

Tenganeya zerrey ma zaf vîşî bîybî. Mehmûdî yû Cimo'y çimê xo paday bî.

To vatîni qey Sîrko'y beng werdo :

- Ey Mehmed Şerîf ! Ti bîlla sebeb girweyenenê !
- Mehmed Şerîf peşmiriyaynî.

Sîrko ser di şî. Waştîni gandê yê fino.

- Ti neheqey kenî !

Nay serra Mehmed Şerîfî dest pey kerd yew bi yew va. Deey wextanê verênan ser di ageyra, bi vatîşbê yew menqîbe waşt ki şîret bido :

- Rojî Hezretê Umer...
- Ez nêwazeno. Hinî ez nêxapiyêno. Ez estanekan nêgoşdareno !

Mehmed Şerîfî, heze tîrkeman cadê xo ra virr bi, bi lekmatan û paşkîlan Sîrko'y resa.

Ma heme destsivikeya Mehmed Şerîfî sero mat mendîm. Heze yew xortê tadayî lekmatî pa vistîni, paşkîlî daynî piro. Çewerî vengê xo nêkerdîni. Ma cixarandê xo ra cîfê xorîni antînim.

Sîrko'y vera Mehmed Şerîfî destê xo hewa nêna. Ebi deriyayîş û çungurriyayîş kerdîni ki xo bipawo. Xora eke xo têbidaynî, bikerdnî ki bido Mehmed Şerîfî ro, bi dest bê yîni ta'niyaynî. Sîrko'y na zanaynî. Bê vengê xo kerdiş, darbê xo wardîni.

Mehmed Şerîfî hêrs bibi. Hetana ki bibeteliyo Sîrko kut. Dima apey ageyra, doşektê xo sero ronîşt.

Ma vengê xo nêkerdînim. Oda di pit çinêbi. Gege vengê hilpanê bermî Sîrko'y hameynî. Be'dî dewijan dest pey kerd yew bi yew oda ra vejîyay. Înan ra yewî zî

çengiley Sîrko'y tebîşt, bi hewabê embazey o oda ra vet.

Nika ez û Mehmed Şerîf ma oda di mendî bî.

Ma qisey nêkerdîni. No weqe'eto ki gama bîni ciriya bi, yew weq'eto bêdad bi ki, bêveng vindertiş û seredê xo miyan di hewanayîş ronayîşê yê vîşer ma nêşinaynîm çiyra bikerîm.

Mehemd Şerîfî, kitabanê xo ra yew girewt û dest pey kerd xo bi xo wend. Demewo ki wendîni lewanê yê kay kerdîni.

Ez zî vera yê doşekî sero ronîştîni.

- Miho hame zerre, mi rî doşek rakerd.

Mi xo doşekî sero derg kerd, mi leheyf kaş kerd seredê xo ser.

Mehmed Şerîfî zî fitîla lamba qazaxî nimiz kerdî.

Mi leheyfî miyan ra yew quli ra temaşey yê kerdîni.

Mehmed Şerîf bermaynî ! Çimandê yê ra hesrî herrikiyaynî, bêveng, xorîn xorîn bênavitiş bermaynî. Heze încî dalpey hesran erîşda yê ra mendî bî.

Bermayîşê yê zorbê mi şî. Pîzze ra mi gunay, ez ver kewto.

Eke ez biwerîştîni, mi bivatişîni «Bawkal mebermi... Çiydê bermî çiniko !», mi daynî yê ri ro. Yê na nêwaştîni ! Heze ki de'a biwano, lewê xo têdaynî.

Heze încî, dalpey hesranê çiman erîşda yê sero rêz bîbî.

Mi nêşîna vîndero, mi leheyf xo sere ra eyşt, mi va :

- Çi ciryawo bawkal ? Qey ti dejenî ? Eya, ganî to Sîrko bikutîni ! Na to kewtîni. Yew tutê vîst serrî, vera to pîrê neway serrî bêhurmetey kerdî ! To ceza yê day ! Ca di bî, to rind kerd ! Qey ti ver kewenî ?..

- Ez kutîşdê xo ver nêkeweno ! Zerra mi qandê tebayna teng biya !

- Çi yo bawkal ? Zerra to çirî teng biya ?

Kitabo ki dest di bi, rona, pejmiriya û dima yew menqibe vat :

- Rojî yew kafirî anê Hezretê 'Elî hetî... No kafir, anasar yew kafir o ki, ca di kiştîşê yê wacib ! De ti zanî 'Elî zî pahlîwan o ! Zorê kalmey yê hewt duyelan wîrdî keno. Hezretê 'Elî ena vano :

- Lo kafiro ! Eke ti eşheda xo biyarî, ez ganê to to rî bexş keno !

Labrê kafir kelîma şehadeti nêvano !

'Elî zî hinî nêpaweno, rameno mêrdekî ser, kalmey xo anceno, tam gama ki dano piro mêrdek wardeno pay, vano «towbe towbe».

Persenê, vane :

- Ya 'Elî ! Se bi ? Kiştîşê nî kafirî wacib o, qey ti milê yê nêpernenî ?

Hezretê 'Elî vano :

- Ey Ometa Muhemmedî ! Raşt a, ganî mi no kafir bikiştîni. Ez zî ka nî girwî bikero. Labrê, gama ki mi'enê kalme daynî piro, mêrdekî tuf ridê mi kerd ! Ez hêrs biyo ! Zaf nêmend ki hêrsî reydi ez piro da ! Ey cematê muslimîn ! Mi o qandê hersdê xonê şexsî kiştîni ? yan zî semedo ki kafir o ? Ez ki hêrs biyo, mi nêda piro, mi xo gunekar nêkerd...

Tirkî ra tadayox : Malmîsanîj

RAŞTÊ ŞAŞANÊ ÇAPIÎ (Hêvî, no: 4)

riper	rêz	şaş	raşt
75	18	tia	tira
75	21	Îbrahîie	Îbrahîme
75	25	mûderris	mûderrisi
75	31	ki muftî bo	ki no, Hacî Îbrahîm Efendî bo.
76	27	mêrdinê	mêrdimê
76	27	pîrîç çîzadey	Pîrîncçîzadey
76	33	Hezaniyan	Hezanijan
76	36	Kçkaya	Koçkaya
76	40	Ebdûlhemîd'î xetaba	Ebdûlhemîd'î semedê xebata
76	41	şes	şes
76	44	Terîza	Teqrîza
76	46	Mewlid	Mewlidê
77	15	Fezeley	Fezley
77	31	înê	îbnê
77	34	Dilîlê	Delîlê
78	14	bido	bibo
78	15	melûd	mewlûd
79	37	edeb	ebed
80	11	meniyyê	me'aniyyê
80	21	esyan o	eşyan o
81	22	tebr	teber
82	35	îl	îla
83	4	Xeliqê	Xaliqê
85	1	ma bid'	ma selam bid'
85	7	hewa	Hewwa
85	30	şîsî	Şîsî
85	38	beşek	bêşek
86	25	nêfeyrenê	nêgeyrenê
86	32	Ama	Ame
86	38	'askere	askerê
87	11	bido	bibo
87	24	di	de

88	11	şis	Şis
88	13	îdrîs	Îdrîs
88	17	pancîne	pancine
88	17	heştî	heştî
89	12	wesselem	wesellem
89	26	Çike	Çike
89	31	eşya	eşya
90	24	bo	yû
92	1	elem	'elem
92	30	Çike	Çike
93	21	Kû	kû
95	28	bekesan	bêkesan
97	3	elmeî'yye'	el-me'îyyel
97	11	azan	azane
98	9	'emre	emrê
98	16	Salih	salih
99	4	berînan	berînan
99	20	melûd	mewlûd
100	17	dinî û di	dinî di
102	2	yê	ya
102	4	şewen	şewên
102	38	Gile	Gilê
103	14	Kerdên	kerdên
104	3	veynda : «Mustafa	veynda û va :
			Merheba to rê Muhemmed Mustefa!
104	45	bî girwey	bî may girwey
105	14	Çeresên	Çewresên
105	42	secde nebî	Secde ê nebî
107	34	hebî	hebîb
108	8	banî	binê
108	12	çendî	çendi
108	25	Tî	Ta
109	17	Qadrê	Qedrê
110	2	keandê	ke'andê
110	6	merdîmanê	merdimanê
111	7	Şêx	Şêx
112	23	Medan	Maden
112	33	hameyanî	hameynî
112	41	brîdar bi. Verî	brîndar bi. Ma Verî
113	5	jini	jîni
113	17	wexteno	wextano
113	33	Mihikê	Mihikî
113	37	Pîran	Pîran.
113	38	receb	Receb
114	2	Hemid	Hamid
116	7	endî	endi
116	18	rşî	raşt
116	30	dikani	dikanî

116	31	panca	paca
118	21	dedewa	dewa
118	22	Ye	Yew
119	16	Şaristanî	Şaristanê
119	24	babnan	banan
119	35	germî	gemî
120	14	nîşanê,	nîşanê
125	22	çi	çî
125	23	tepo	tepa
128	49	Macerî	Maceraî
129	38	Îsayni	Îsyani
130	11	barbaros	Barbaros
130	16	Orenkij	Oranskij

52. بیگومان شوروی یا رمتی ده و له ته سوسیالیسته بچوکه کانی دا وه که کاتی مه له بهر ژه ونندی دیپلوماسی خوی بووه . سه باره ت به قبیله تنام کی ته توانی گومانی هه بی که نه له بهر ژه ونندی چینونه هی شوروی بووه که ته مریکا بنک هی کی سه بازی له ئا سیادا هه بی .

برانه M. Halpern, *The Rise and Decline of Fidel Castro* (Berkeley : 1972), p. 271.

54. Alfred Cobban, *The National States and National Self-Determination* (London : 1969), Vol. I, p. iv.

25. «On the Manifesto of the Armenian Social Democrats,» in *Iskra*, February 1, 1903 ; emphasis in the original. See Lenin, *collected Works*, VI, 329.
26. See *ibid.*, p. 454.
27. *Ibid.*, p. 460.
28. Stalin, *Marxism and the National Question*, p. 140.
29. S. Mazlakh and V. Shakrai, *On the Current Situation in the Ukraine* (1919 ; Ann Arbor : 1970), p. 173.
30. R. Smal Sftocki, *The Captive Nations : Nationalism of the new Russian Nation in the Soviet Union* (New York : 1960), dsp. 43.
31. Carr, *The Bolshevik Revolution*, p. 298, quoting V. Vinnichenke
33. L. Fischer, *The Soviets in World Affairs* (London : 1930), Vol. 1, p. 85.
34. *Bol'shaia Sovetskaia Entsiklopediia*, Vol. (1970), p. 368 ; Carr, *The Bolshevik Revolution*, p. 350.
35. *The Encyclopaedia Britannica* (1955 ed.), Vol. 2, p. 380.
36. M. Rodinson, preface to Hélène Carrère d'Encausse, *Réforme et révolution chez les musulmans de l'Empire russe* (Paris : 1966), p. 13.
37. Carr, *The Bolshevik Revolution*, p. 307.
38. لوکسومبورگی به کان لایان با شتربووکه پۆلۆنیا یرووسی کۆن بیی به
پا رچه یهک له شوره وی. ئەمرا یه جارێکی تر، دوا ی جهنگی جیهانی دووم،
ها ته به رچا و به لام سه رنه که وت
39. Lenin, *Collected Works*, XLII, 421 22 ; letter of September 26, 1922. See also Lenin, «The Question of nationalities or 'Autonomisation'» in *Collected Works*, XXXVI, 605 10.
40. Salodv, in *International Affairs*, p. 93.
41. شوره وی به خیرای بی ئیعتیرافی به به نگلادیشکرد "به را به ری پرنسپلی
چاره نووسی گه لان" (*the New York Times*, January 25, 1972) به لام ئەم روودا وه مانای
ئەوهی نه دا که شوره وی پرنسپلی ئە و چاره نووسی به یان قه بوله و چینی-
یهکان قه بولیان نییه، به لکو ئە و پۆزیسیونانە ی که هه ره که له ودووانه
وه ری ده گرتی به ستر او به شه رایه ته سیاسی به کان.
42. N. Bhattacharya, "India Colonial Legacy", *Guardian*, (New York), December 25, 1974, p. 14
43. Jarius Banaji, "Nationalism and Socialism", *Economic and Political Weekly* (Bombay), September 1974, p. 1539.
44. Lowy in G. Haupt et al., *Les Marxistes et la Ouestion Nationale, 1848-1914* (Paris : 1974), p. 378.
45. N.D. Kiknadze, October 1916, in *Collected Works*, XIX, 266. نامه بو:
46. نوخته یه کی جالب که شایانی لیکۆلینه وه یه ئە وه یه که ئایا
شۆقینیزمی ئە سیوپی - که ئا مانجی به رده و ام بوونی سه یته ره یه تی له
سه رئه ریتیریا برپه وی ته ئیسیری پیشکه وتنی ئە و بزوتنه وه یه که رژیمی
هیلاس یاسی ته و او کرد، گوری؟
47. *Marxism Today* (London), September 1970, pp. 178-80.
48. J. Chikwe, "Africa : Unity and Differentiation", *World Marxist Review*, January 1972, p. 90
49. Rudolf Schlesinger cites on this point M. Rappaport, "The Essence of Present International Law", *Sovietskoye Gosadarstvo i Pravo* (1940), p. 142 ; see Schlesinger, *Soviet Legal Theory : Its Background and Development* (London : 1951), p. 288.
50. "Analysis of the Social Structure", in A. Cabral, *Revolution in Guinea* (New York : 1969), p. 58.
51. J. Kramer, "Letter from Lisbon", *The New Yorker*, September 23, 1974.

سه رچاوه کان

1. Julius K. Nyerere, *Freedom and Socialism / Uhuru na Ujamaa : A Selection from Writings and Speeches 1965-1967* (Dar Es Salaam : Oxford University Press, 1968), pp. 26-32. Quoted in Lionel Cliffe and John S. Saul, *Socialism in Tanzania : An Interdisciplinary Reader*, Vol. 1 : *Politics* (Dar es Salaam : Oxford University Press, 1972), p. 72
2. بروانه S. F. Bloom in *The World of Nations* (New York : 1941), p. 33.
Horace B. Davis, *Nationalism and Socialism* (New York : 1967), p. 14
3. *Le Courrier International* (London), March 16, 1867 ; emphasis not in original.
4. Bert Andreas, November 4, 1971. راکه یانډنیک له لایه ن
5. څه شرافه کانی شلاستا، که پوچه نده ها سا ل ناسیونا لیزمی پو لونی یان له سر شانی خو یان هلگرت، له راستی دا چینیکی په رت و بلا و بوون . جگه له مه لاکه کان ژماره یه کی گه وره ی څه شرافی هه ژاریان تیا بوو .
6. بروانه «Marxism and the National Question.» in Josef Stalin, *Marxism and the National Question : Selected Writings and Speeches* (New York : 1942), pp. 7-68.
7. دوو ورگه کانی مال دیق، سالی ۱۹۶۵ له ریکخرا وه ی وولاته یه کگرتو وه کان وه رگیران، که څه وکاته ژماره ی دانیشتونانی له سه دهه زار که متربوو . هه رڼه وه خت ش بوو که کوم له یچو کتریش تیا یدا وه رگیران .
8. V. I. Lenin, *Collected Works* (Moscow : 1961, 1964), XXI, 410.
9. له "Ginius pamphlet" دالوکسومبورگ باسی "مافی سه ربه خویی" ده کات . به لام څه و دهر برینه ی څه و زور روون نه بوو .
10. Michael Lowy, «Rosa Luxemburg et la question nationale.» *Partisans* (Paris), May August 1971, pp. 66-67.
له راستی دا هه روه ک بینیمان، لوکسومبورگ دان به وه دهنی که ناسیونا لیزم چنه د لایه نه کی پوزه تیقی هیه constructive aspects.
11. V. I. Lenin, *Selected Works* (Moscow : 1961), III, 510-11.
12. *Ibid.*, p. 512.
13. Lenin, *Collected Works*, VI, 434-63.
14. Lowy, «Rosa Luxemburg et la question nationale.» pp. 65-66.
15. In J. Hentze, ed., *Rosa Luxemburg : Internationalismus und Klassenkampf* (Luchterhand : 1971), p. 217.
16. Rosa Luxemburg [Junius], *The Crisis in German Social Democracy* (New York : 1969), pp. 94-95, 98.
17. «The Junius Pamphlet», in *Collected Works*, XXII, 305-91.
18. See Lenin's "Theses" of 1916, in *ibid.* pp. 144-45.
19. *Ibid.*, XIX, 297 ; emphasis in original.
20. E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923* (London : 1950), Vol. 1.
21. *History of the CPSU (B) : Short Course* (Moscow : 1939), pp. 190-91.
22. Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution* (New York : 1919), p. 27.
23. ښو تیزو پرؤگرا مه کانی کوم له یی پیا تا کو فی بوخاری بروانه : O. H. Gankin and H. H. Fisher, *The Bolsheviks and the World War : The Origin of the Third International* (Stanford : 1940), pp. 219ff.
24. R. v. Daniels, *The Conscience of the Revolution : Communist Opposition in Soviet Russia* (Cambridge : 1960), p. 97.

کووماری دیموکراتی ئالمان (ئالمانی روژههلات) ئیمزادهکا ، که تییدا
 هر کامیک له وانه "مافی دیاری کردنی چاره نووس" بویه کتیری ده سه لمینن ،
 مانای ئه وه یه که هر کامیکیان بوونه وه ری ئه وی دیکه یان به ره سیمی
 ده نای و ئاماده یی ئه وه ی تییدا پیوه ندی ده گهل هه بیی .
 کاتیک وییه تنامی سه روو ، کووماری دیموکراتی وییه تنام ، ئه وه ی سه
 ره سمی نای که وییه تنامی خواری و مافی دیاری کردنی چاره نووسی
 هه یه ، ده ی کوت تائه و جیگایه ی که مه ربووت به وییه تنامی سه روو بیی ،
 وییه تنامی خواری سه ر به خویه . هه لهت ، رووداوه کانی دواتر بوونه
 هو ی ئه مه که ئه و به یان نامه یه ئالوگوری به سه ردابی .

هه رچلۆنیک بیی ، روژالۆکزامبورگ له یه کییک نوخته نه زه ره سه ره کی
 یه کانی دا سه بارهت به دیاری کردنی چاره نووس ، قسه که ی راست ده چوو .
 ئه ویش ئه وه یه که ئه گه ر ئه م ئیستیلحه به وردی مانا و سنووری دیاری
 نه کری ، وه خوکردن و بهرز کردنه وه ی ئه و درۆشمه له وانیه چاره سه ریک
 نه بیی بو جی به جی کردنی مه سه له که ، به لکوله وانیه بیی ته
 ئامرازیک بو خولی لادانی .
 دنیا هیشتاش چاوه ری مارکسیته کانه بو ئه وه ی دابه زانن و وه کار
 خستنی ئه م دوزراوه یه وه گییان خه ن .

پیچراوه ته وه وله پېشدا له بهر مولا حزا تي هیژوده سهلاتی میلی دیاری۔
کـــــراوه .

ثامرازی پرسین له بیرو رای گشتی ، که سرده مایهک هیوا یه کی زوری
پیوه به سترابوو ، هیشتاش جاروبار ده کار ده کزی ، وه کوو شه وه ی کسه
له سالی ۱۹۶۱ بو دیاری کردنی سنوره کانی کاتیروون که لکی لی وه رگیرا .
پیاو وای بو ده چی که شه و ناو چانه ی قسه یان له سر بوو بو شه وه ی بخر۔
ینه نیو سنوره کانی شه و ولاته وه یان نا ، کانگای سروشتی بن زه وی ۔
شه و تو یان نه بوو که ههستی نیگه رانی چ قازانچیکي سره کی ثابوووری
ببزویین . له کامیروون داده بوو نه و تیکي زور نه بووی . جابویه به کار۔
هیئانی پرسین له بیرو رای گشتی هاوکاری ههردوو لایه نی کیشه کنه ی
پیدویست و ههروه ها مهیلی ههردووکیان بو پیممل بوون به ثاکـــــامی
لی پرسینی گشتی ، له و جیگایانه ش دا که ریککه وتنی ثا و انا کـــــری
سازبکری ، وه کوو که شمیر ، ثامرازی پرسین له رای گشتی ده کار نا کری .

سهرکه وتنی دوکتورینی مافی دیاری کردنی چاره نووس له سه روبه ندی
شهری یه که می جیهانی دا ، به تایبه تی جی به جی بوونی له هیندی ک
ده وله تانی ثورویای روژ ههلات (ده وله ته سه رکه و تو وه کان) به چساوی
کوبانی میژوونووس راوهک روودایکی شادی هینر ده بیندري شادی هینر
واته ، بو له هیستانی یه کان ، و چیکه کان و ناسیونالیسته کانی دیکه .
واریکه و ن که شه م دوکتورینه شه خلاقیه تاراده یهک ده گه ل قازانچو
به رژه وه ندی هیژه گه وره کان که په یمانی ویرسایان سازکرد جور بیته وه .
ته نانه ت ئیستا ، شه و دوکتورینه شه خلاقیه زور زیاتر له وسه روبه ندی
بلاوبوته وه ، به لام دانان و وه کار خستنی ماشینیک بوچی به جی کـــــردن
و ده گیان خستنی به ده سته وه نـــــییه .

" مافی دیاری کردنی چاره نووس" وه کی شه و رووده کار ده کـــــری
مانای شه مه یه که شه و واحیده سیانی یه ی که له بهر باس دایه ۔ و ئیمه
ده بی وای دابننن که سنووو سه راوه ردی دیاری کردنی ۔ له چوارچیپوه ی
روانکه ی خوی دا تائه و جیگایه ی که مه ربووت به وگه له ده بی که مافه که ی
دراوه تی و پی رازییه ، ده توانی هووییه تی خوی هه لبژی ری و دیاری بکـــــا .
جابویه کاتیک کو ماری فیدرالی ئالمان (ئالمانی روژاوا) په یمان ده گه ل

بهلام دروست بوونی شه و بیرو راویشنیاره له هه موولایه کسه وه
 جوابه جهنگی ده گهل ده کری. (خهلک ده لیلن ئایا شه وه راست نییه کسه
 قازانج و بهرزه وهندی شورشی نیونه ته وه یی سوسالیستی به باشرین
 شیوه به بوونی ولاتانی به هیزی سوسالیستی خزمه تی پی ده کسری؛
 بو شه وه ی یارمه تی ولاته کزتره کان به گه یشتن به سوسالیزم بیده ن؟
 ئایا قازانج و بهرزه وهندی دریز خایه نی سوسالیزم خزمه تی پیده .
 کری شه گهر چین (یان، به کییتی شووره وی یان وییه ننام) بئکه نه و بهر .
 ده سه لاتی شه مپریالیزمی سه رمایه داری ؟

بروو سکه یه ک فکر کردنه وه هه موو جوړه ته وه هومیلکی شه وتسپو
 له زهین دانا هیللی . گشت شور شه سوسالیستی به سه رکه و ته وه کان له سالی
 ۱۹۱۷ وه تاسالی ۱۹۶۰ نه ک هه ربه بی یارمه تی چالاکانه ی به کییتی شووره وی
 کران به لکوو له راستی دا له دژی پرس و راویژی شه ویش به ریوه چوون ۵۲ .
 ده وله ته به هیزه کانی سوسالیستی له وان هیه ده وله ته لاواز تره کان به ره .
 و سوسالیزم بهرن وله وان شه له سوسالیزمیان دووریان کهنه وه .
 شه وان هیه چاویان له زاری سه روکه کانی ده وله ته سوسالیستی به کان
 بریوه بو شه وه ی له سه ر مه سه له وگری و قور تی تایبه تی ریئوینی یان
 لی بیهن ، له وان هیه سکه ونه وه زعیکی ئا و او ه کهنه توانن به حیا خان
 له کروکاشی دا بوله ناویردن و هاشه بر کردنی روونا کبیرانسی
 پاکستانی روژهلات (بهنگالادیش) مه حکووم کهن . یان له وان هیه
 پاکانه بو په لامار درانی ده وله متیکی ئاشتیخوازی پچووکتی بئکه ن .
 راستی به کیه شه وه یه کهنه ماڻو ، نه تیتو ، نه کاسترو و نه هیچ قسه بیژن .
 یکی هیچیه ک له ولاته سوسالیستی به کان ، نا توانی هه لو یستیکی شه وتو
 بگری که دژی سیاسه ته میلی یه دیپلوما تیکه کانی ده رچمی .

مارکیزم فهلسه فه ی هیز ، فهلسه فه ی به قه وه تی و موزنا یه تی نییه ،
 مارکیزم فهلسه فه ی هه ژاران ، فهلسه فه ی پیشیل کراوان ، فهلسه فه ی
 پرولیتاریا و بیژراوانه ، مارکیزم فهلسه فه ی وه کوویه کی ، فهلسه فه ی
 کومونیزمه . شه و فهلسه فه یه ده کری به هو ی هه مووکه سه وه ، وله هه مووکات
 وساتیک دا ره چا و بگری ، ته نیا شه وکاته ی نه بی که بیرو رای کا بئرا

له راستی دا شتیکه که به بهرچاومان داتیده پهری .

ئامیلکار کابرا، سهروکی کوچ کرده وهی جولانه وهرزگار یخوازی میلی گینهی- بیسائو، نه و پرسیاره ی هیئا گوری که داخوا دواي شه و هموو قسانه دروشمی دیاری کردنی چاره نووس له لایهن شه مپریا- لیسته کانه وه نه هاتوته گوری بو شه وهی وهک ئامرازیک بوپاشه کشه ی خوئیانی به کار بیئن . شه وقامکی بو شه وهی راداشت که هیئزه شه مپریالیستی به کان رزگاری خوازی میلی یان وه کووئا مانجیک بسوو گه یشتن به مه بهسته کانی خوئیان دا هیئا وه .

ئهن ته نانه ت تا شه و جیگایه ی دهروم بیرسم که داخوا، به له بهر چا و گرتنی پیشکه وتنی سو سیالیزم له جیهان دا بزوو تنه وهی رزگاری خو زای میلی ئیبتیکاریکی شه مپریالیستی نییه . ئایا شه و دامه زرا وه حق ووقی یسه که وه کوو شاییدیک بو مافی گشت شه و گه لانه ی که هسه ول ددهن خوئیان رزگار کهن باسی ده کری، به ره ممی شه و گه لانه یه که خهریکی رزگار کردنی خوئیان؟ ئایا شه و دامه زرا وه له لایهن ولاتانی سو سیالیستی را که هه هارده نگ و پشتیوانی میژووی ئیمن پیک ها تووه؟ شه مه له لایهن ولاتانی شه مپریالیستی را مور کرا وه، شه وه ولاتانی شه مپریالیستین که مافی هه موو گه لانیان بسوو سه ربه خوئی میلی به ره سمی ناسیوه ، جابویه ئهن له خوم ده پرسم داخوا ئیله ده کری شه و ده ستپیشخه ری یسه به هی گه لی خومان دابنن له کاتیک دا که له راستی داده ست پیشخه ری دوژمنه؟ ته نانه ت پورته غال ، که له گینه دژی گه لی ئیله بو میای ناپال به کار دینی، به بیاننامه ی مافی هه موو گه لانی بو هه بوونی سه ربه خوئی ئیمزاکر دووه . . . . ئا مانجی ولاتانی شه مپریالیستی شه وه بوو که پیش له گه وره بوونه وهی کامپی سو سیالیستی بگرن، هیزه کونه په رسته کان له ولاتانی ئیله دا رزگا بکن که له لایهن ئیستیعمار وه به قه وه ت

ته نانه ت شه گهر هیزو ده سه لاتی شی هه بی، نازانی چون بچولیت ته وه، شه وه
 پرینسیپانه ی که شیایو دابه زانندن و جی به جی بوونی که لاله نه کسراون،
 به یان نامه ی کو بوونه وه ی گشتی ریگخراوی نه ته وه یه گگر ته وه کان سه با -
 رته به "به هیز کردنی شه منیه تی نیو خوی" که له سالی ۱۹۷۰ به ده سه ست
 پیشخه ری یه کی تی شووره وی په سند کرا، ده لی ده بی سه رکوت کردن و به
 کارهینانی هیز دژی شه ونه ته وانیه بو ژازادی خویان له ده سه لاتی
 ئیستیعماری شه رده که ن کوتایی بی بدری، شه وه یان نامه یه پی له سه ره وه

داده گری که به خه با تی مه شرووعی شه ونه ته وانیه یارمه تی بگری، ۴۸ زور
 له وه ش گرن گتر، دانی چهک به گینه ی بیسا شو بوو له خه با تی خوی له
 دژی پورته عالییه کان دا و ههروهک چه کدان به موسته عمه ره کانی
 دیکه ی پورته غال له وه ده می به وه، (به کی تی شووره وی، به دانی چهک به
 بزوتنه وه ی رزگار یخوازی یه کان له گینه - بیسا شو و شانگ گولا،
 ئیعتیباری بو خوی بیگ هینا.)

" مافی دیاری کردنی چاره نووس"
 ته نیاسه رزازه کی ده سه لمیندری

* * *

حقوق زانه نیونه ته وه بی کانی شووره وی قهت شه و یان نه سه لماند وه
 که فکری دیاری کردنی چاره نووسی میلی پرینسیپکه که به بی له بهر
 چا و گرتنی قازانج و بهرزه وه نده کانی شورشی سو سیالیستی - یان، ئیمه
 ده لین، بهرزه وه ند و قازانجی یه کی تی شووره وی، بایه خی هه یه، ۴۹
 له بهر شه وی که له ده وه له تو میلیه تانی دی ناکری چا و روانی شه وه
 ناکری که له هه لومهر جیک دا که پرینسیپی دیاری کردنی چاره نووس
 له و پرینسیپانه ی - یان بهرزه وه ند و قازانجانه ی - که خویان به
 گرنگی ده زانن بترازی، بی سه لمینین، وا وه بهر چا و دی که هه لسورانی
 پرینسیپی گشتی دیاری کردنی چاره نووس هه ره له نمونه ی شه و هادا ته نگه -
 بهر ده کری که له سه ره هیچ لایهک به گرنگ و گران رانا وه ستی، وشه وه

یان نموونهی کورده کان له بهرچاو بگرن، که به در یژایی سالانسی ۱۹۶۰ بوئازادی له ده سه لاتی سه ره روی عیراق خه باتیان ده کیسه برد، ناسیونالیسته زیاتر ئیفراتیه کانی کورد لایه نگری کوردستانیکی سه ره به - خوبوون که به شیک له ولاتانی در اوسی ئیران و تورکیا بگریته وه ، شه رله هه لو - مه رجیکی گری پوو چکه دا کوتایی بیهات وله سالی ۱۹۷۰ دا کورده کان له سالی به چوارچیوهی عیراق اده له ئوتونومی یان درایه وچه که کان یان دانا ، حیزبسی کومونیستی عیراق به مه رجیک هه موو عیراق دیموگراتیزه گرابا لایه نگری ئه وریک که وتنه بوو ۶۴۷، پینچ سال دواتر ، وه کوو به شیک له پیک هاتنی گشتی عیراق و ئیران بو نه هیشتی جیا وازیه کان یان ، ئیران موافه قه تی کرد که ده ست له پشتیوانی خو له کورده کانی عیراق هه لگری ، ئه رته شی عیراق گورج جووه ناو کوردستانی "ئوتونوم" و سه روکی میللی کورد موسته فا بارزانی په نای بو هه نده ران برد .

هیچ بزوتنه وه یه کی رزگاری خوازی نه ته وه یی نابیی بوو ئوتونومی له چوارچیوهی واحیدیکی گه وره تر دا خه بات بکنا ئوتونومی وه کوو سه پروسیکه نهی مه زه بی وایه ، وه رکاتییک ده توانی نه مینیی و ته و او بی ، ههروهک ئه وهی که پروتستانه کانی فه رانسه یی فیژی بوون کاتییک لوویی چارده هه م له سالی ۱۶۸۵ - فه رمانی نانتی هه له سه شانده وه .

هه ره وه به سه نییه که ئه وه مه به سه گشتی یه له پهروه ندهی ریک خراوه - یه کگرتو وه کان دا گو ریکری ، چونکوو ئه و داو و ده زگایه بو شه وه دوست نه کراوه که خوی له م گرو گرفته وه خه ریک کا ، ئه و په رده توانی بریارنا - مه یه ک په سن دکا ، و ته نانت ئه وه شی لگی رانه پی نا کری . ریک خراوی نه ته وه یه کگرتو وه کان بو ئه وه دانه مه زراوه که ستان داری ره فتسارو جولانه وه به سه ر ده وله ته گه وره کان دا که خو یان خراپترین پیشیل که رانی پرینسیپی دیاری کردنی چاره نوو سه پینیی . به لام ئه وریک خراوه

* ئه و بزوتنه وه یه ئیستاش هه ره به رده و امه (وه رگیر)

بهلام شه و هوش هه زوه ها راسته كه له هه ل و مه رجي قهيرانى ئا بوورى دا، ههروهك شه وهى له سالى 1921 يوگوسلاوى داگر تبوو، كه شان وهى رق و قينى ميللى له وانه يه هه مامه خوينه كانى سه روبه ندى شه رى يه كه مى جيهانى، كا تيك كه كرا و ته كان و سى ربه كان له كز يه ك رو چوو بوونو يه كتر يان ده كو شته وه، دووپا ته بكا ته وه. بو حكوممه تى نا وه ندى له هه لومه رجي كى ئا وادا پيره وى كردن له سياهه تى خو تپوه ردان و ده ست له سه رده ست دانان خه ته رى فاجيعه و كاره ساتى به دوا وه يه، رق و قينى نه ته وايه تى، وه كو و رق و قينى ره گه زى هيندى جار زور ئا سانتر ده بزويند رين له وهى كه دا بمر كيند رين .

چاره سه ريكى كه روژا لوكزامبورگ بو مه سه لى له ههستانسى دو زيبوو شه بوو كه "شان شينى له ههستان" وه كو و هه ريميكى ئوتونوم له چوار چيوه ر ووسياهه كى بپهوكرات دا دا بمه زريند ريه وه .

ميو وى تازه به رتهنگ بوونى شه جو ره چاره سه رانه ي نيشان دا وه — ئيريتيريا له نيوان ئيتيوپى و ده رى اى سوور دا هه لكه و تو وه، و تا — راده يه كى گرنگى ستر اتيزيكي هه يه چونكو ريگاي چوونى ده رى ا كو شترول ده كا. له سالى 1890 ئيريتيريا كه و ته به رده سه لاتسى ئيستيمارى ئيتاليا، له شه رى دو وه مى جيهانى دا كه و ته به رده ستى برى تان ياهه كان، پاش برانه وهى شه ر پيشنيار كرا كه ئيريتيريا بخري ته سه ر ئيتيوپى، به لام جو ولانه وه يه كى سه ربه خو يى خواز دژى شه و — پيشنياره ويستا. له سالى 1952، ري كخرا وى نه ته وه يه كگر تو وه كان پشتيوانى خو ي له گه لاله يه ك ده رى رى كه به گو يره ي شه و ئيريتيريا ده بوو به ده وله تيكى فيدرا تيو له ژير ده سه لاتى شاي ئيتيوپى، به ئوتونومى نا وچه يى ته وا وه، بو ده و ره يه كى ده ساله، كه پاش شه مه ده كرا مافى ديارى كردنى چاره نووسى خو ي به كار بينى .

له و كا ته وه كه شه ر ته شى ئيتيوپى ها ته نيو ئيريتيريا، ئوتونومى ئيريتيريا بوو به چاو ترا و يلكه يه ك. له سالى 1962 ئيريتيريا سا به رسمى خرايه سه ر ئيتيوپى بزوتنه وهى رزگار يخوا زى ميللى ئيريتيريا ده ستى به خه با تى پارتيزانى كرد، كه هه تا نه مافى ده سه لاتى

ریشه‌یان له‌هوی دیکه‌دایه ،ویان تیکه‌لاویک له‌مانه‌بوونه‌هوی‌شکبات و ناره‌زایه‌تی. (شه‌وه‌نوخته‌ی گز له‌سکالا و ئیستیدلالی‌کراوتیایه‌کسان دابوو). لاینین همیشه پی‌ی له‌سهر شه‌وه‌داده‌گرت‌که‌وه‌زع‌به‌گشستی لیکه‌لابکریته‌وه و همه‌لایه‌نی‌لیک‌بدریته‌وه، "جابویه‌شایه‌د، ئیسه‌هله‌ت‌زینه‌وه‌ی ده‌ولته‌جنوبی‌یه‌کانی‌شه‌مریکاله‌سالی ۱۸۶۳ (که‌زا) به "هله‌ت‌زینه‌وه‌ی میلی، نه‌زانین " ۴۵ .

شه‌گر ئیمه‌پرسیاریکه‌ین کی‌یه‌که‌شه‌ولیک‌دانه‌وه‌ی به‌شه‌ستوبگری، وه‌لام شه‌وه‌یه‌هله‌بت شه‌وه‌یه‌که‌جیاوازیخوازه‌کان و حکومت‌ه‌ناوه‌ندی‌یه‌کان هرکامیان لیک‌دانه‌وه‌ی خویان پیشک‌شه‌ده‌کن و به‌ربه‌ی‌خویانسی ده‌پیون ، و هیچ‌داوه‌ریکی بی‌لایه‌ن نییه‌که‌ئیدیعاکانی شه‌وان‌هله‌سه‌ه‌نگینی . به‌لام‌ته‌رکی سه‌رثانی مارکسیسته‌کانه‌که‌له‌سهرمه‌به‌ستی ئاوا قه‌زاوه‌ت‌بکن و حوکمی خویان‌بدن ، و "بیرورای ئینسان" هه‌روه‌که‌له‌سهره‌وه‌باسمان کرد همه‌میشه‌ش خوی له‌به‌ر نفوز و ته‌ئیسیرتی‌کردن- ناپاریزی .

ده‌رمانی‌که‌وناران‌سونه‌تی مارکسیتی بوچاره‌سهرکردنی تالوتووشی نه‌ته‌وایه‌تی، بوونی دیموکراسی زیاتر له‌ولاتی جی‌ی باس‌دایه ، شه‌وه‌ده‌رمانیک بووکله‌لایه‌ن شورشگیره‌کانی فه‌رانسه‌را بو‌دل دانه‌وه‌ی که- مایه‌تی‌یه‌نه‌ته‌وایه‌تی‌یه‌دژه‌کان له‌سالی ۱۷۳۹ دا درا، ریگاچاره‌یه‌کی که‌له‌لایه‌ن ئینگلیس‌را په‌سند کرا، هه‌ره‌مان چاره‌سهر به‌رله‌شهری یه‌که‌می‌جیهانی له‌لایه‌ن لاینین را هاته‌گوری، پاشان به‌توندی له‌لایه‌ن ستالین را نامیلکه‌ه‌ی دا له‌سالی ۱۹۱۳ قسه‌ی‌لیوه‌کرا، شه‌وحه‌مامه‌خوینه‌ی که‌به‌ده‌م پیک‌هاتنی پاکستانه‌وه له‌سالی ۱۹۴۷ دروست‌کرا به‌هیندی‌یک‌عه‌داله‌ته‌وه، خه‌تاکه‌ی خرایه‌سهر، سه‌رکوتکردنی ئازادی‌بیمان له‌لایه‌ن بریتانیا‌یه‌کان له‌هیندوستانی موسته‌عمه‌ره‌دا، یه‌کی‌تی‌شووره‌وی- ناتوانی ئیدیعای شه‌وه‌بکا که‌سیاسه‌تی لاینستی میلی پی‌سه‌وه‌ی‌ده‌کا له‌کاتیک‌دا که‌شاژیتاسیونی نه‌ته‌وایه‌تی له‌کۆماره‌نه‌ته‌وایه‌تی‌یه‌کان دا به‌به‌زه‌یی وشیلگیرانه‌سه‌رکوت‌ده‌کا هه‌روه‌که‌شه‌وه‌ی‌باووه .

و چ سو سیالیستی له قانونی ئەساسی خۆی دا چ ئامرازێکی وای جێننه کردو تهوه که به هۆی ئەو جیا بوونه وه وه دهی بی ، و ناش کړی کسه س چاوه روانی شتیکی وایان لپکا ههروهک ئابراهام لینکولن کوتویسه ، هیچ دهوله تیک ماده بو هه له شانی خۆی گه لاله ناکا .

ده ره جهی ئەو ئازادییهی که به موخالیفه میلی یه کان بو خه بات بو سه ره خۆیی دراوه ، له ولاتیکه وه تا ولاتیکه دیکه ، وله چوارچیوهی ولاتانی تایبه تی له سه روبه ندی جیا وازدا ، به گجار زور جیا وازه ، له وانه یه هیشتا بلوی ، ته نانه ت له چوارچیوهی سیستمی سه رمایه داری دا ، که وای له چوارچیوهی سیستمی سو سیالیستی ش دا ، که ری وشوینیک بو جیا بوونه وهی دۆستانه دا بندری . لینین قه ت دهستی له باسی جیا بوونه وهی نو روویژ له سوید له سالی ۱۹۰۵ هه لنه گرت . له وانه یه ته وه ش راست بی که وهک ته وهی مارکس و لینین پیش بینی یان کردو وه له "دواقوناخ" کومونیزم دا رقه به ری یه کانی نه ته وایه تی له ئارادانه بین . به لام له حالی حازر دا ، ده وله ته سو سیالیستی یه کان هه ره ته وه ند به توندی پارێزگاری له به ره ژه وه نده نه ته وایه تی . ان خویان ده که ن که ده وله ته سه سه رمایه داری یه کان ، و چی دیکه ویناچی ریگا به ته بلیغات جیا وازیخو . زانه بدهن ته نانه ت له وه ش که متر ریگا ده دن ، که و ابووبه بیروزی لویی ده وله ته فره نه ته وه سو سیالیستی یه کان که گرووی نه ته وایه تی نارازی یان تیدا یه ، ئەوان ده چه وسینه وه ته و قسه یه بیر و رای به شیکه به رچا وله حیزبی کومونستی کرواتیا ش بوو له سالی ۱۹۷۱ ، ههروهک پیشتر باسما ن کـرـد .

به ره له وهی ئەو بوچوونه به سلمینین ، ئیلمه چه وچی مان به ولامسی هیندیک پرسیا ری دیاری مه یه . ئیلمه چه وچی مان به وه یسه بزانی داخوا دا وای جیا بوونه وه به راستی نوینه رایه تی هه ست و مه یلی پرولیتاریا ده کا ، یان هه ر فکری هیندی ده ست و دا یه ره ی پچوکه ، ئیلمه چه وچی مان به ئاگا دار بوون له وه هیه که داخوا ته وتال و تووشی یه سکا لایان له ده کړی له بهر فه رق و جیا وازی ده گه ل دانانی نه ته وایه تی یه ، یان ته وسکا لایانه

چاره نووس له بیر بهرته وه . بویه حالی بوون له هه لویستی حیزبسی کومونیستی هیندوستان سه باره ت به که شمیری به کمان ، میزوکسیان ناگاکان ومیلییه ته چکوله کانی دی زه همه ته . ۴۲ له لایه کی دیکه وه هه لویستی حیزبی کومونیستی هیندوستان له سالانی ۱۹۴۰ داکه پشتیوانی له سه ربه خوئی پاکستان ده کزد وه ک "سیاسه تیکی ته و او شوپورتونیستی ۴۲ هیژنی کراوه ته سه ر . کومونیسته کانی هیندوستان له گه لاله کردنی ستراتیژیکی شورشگیرانه دا زور به کاوه خو بوون، لینین سه باره ت سه نمونهی نه وتو چ ریئونیکی تایبه تی ناکا ؛ هه رنمونونه یی ده بسی به کوپره ی سنوو ر و سه راوه ردی خو ی له به رچا و بگیری .

نه و بیرو رایهی که له لایه ن میشل لوویی و نه وانی دیکه وه ها توت ته گوری واته : بهر په رچ دانه وه ی مافی پیک هیئانی ده وله تی سه ربه خو ، بو خو ی زورداری نه ته وایه تی یه ، ئیستاتا نه وجیگایه ی که بگریته وه سه ر موسته عمه ره کان به گشتی ددانی پیدا ها تووه ، به لام هیشتا له سه ر نه وه ی که کولونی "موسته عمه ره" چیه مونا قه شه و دمه چه قه به رده و امه . کاتیک نه لجه زاییره کان به شیلگیری له سه ر داوای سه ربه خوئی خویان راوه ستان و پیمان داگرت ، قسه ی گشتی داو ده زگا کانی فه رانه نه وه بوو که نه لجه زاییر ، به شیکی جیا نه کراوه له نه ته وه ی فه رانه سه یه ، نه و ولامه نه یتوانی سه لمینه ربی و قنیات به خه لک بی نی ، به لام نه شی توانی پیش به حکوومه تی به ر له شورشی پورته غال بگری بو . نه وه ی سه باره ت به موسته عمه ره کانی پورته غال له نه فریقا به کاری نه هیئنی . قسه ویژه کانی حکومه تی ولاته یه کگر تووه کانی نه مریکه پورتیریکو به موسته عمه ره دانانین .

ماده ی حه قده هه می قانونی نه ساسی یه کیلتی شووره وی به راشکاوی ده لی که کوماره نه ته وایه تی په کان مافی دیاری کردنی چاره نووس (جیا بوونه وه) یان هیه ، به لام قانونی نه ساسی کوماری گه لی چین ماده یه کی نه وتوی تیدانییه . ماده یه کی نه وتو کاتی خو ی له قانونی نه ساسی یوگوسلاوی ش دا هه بوو . به لام هیچ ده وله تیک ، چ سه رما یه داری

نیشانه یه کی ناسیونالیزم و شوینیزم، بیان هرشتیکی که شالوزان و تاق
که و ته بی نه ته و ایه تی پیک بیئی، ته حه مولناکا " ۴۰ وه که ده بیندری
ثم قسه یه ته و او راشکا و روونه .

به لام ئایا نه ته و یه کی دیکه ی سوسیالیست، که ده گه ل هه مان
مه سه له به ره و رووه، بلئی ریگایه کی زور له سه ره خوتر بوچی به چی کردنی
بگریته بهر؟ بو ماوه یه ک و ا وه بهر چا و ده هات که یوگوسلاوی، که
پیشینه یه کی به رزی سه یاره ت به مه سه له ی نه ته و ایه تی هه بوو، له
وانه یه له سه رگوت کردنی بزوتنه و هجیا و ازیخو ازی یه کان که له وی گه شه
بیان سه ندبوو ده ست بگریته وه .

به لام وانه بوو، وپاشان له ۱۹۷۲ له کرواتیا کاتیک له نیوان حیزبی
نه و ناوچه یه حکومتی مه رکه زی دا که تیتو قسه بیژی بوو کیشه سازبوو،
ئاخره که ی وت وویژی جیا و ازیخو ازانه دامرکیندرا، نه و کار به ده ستانه ی
حیزبی کرواتیا که پشتیوانیان له جیا بوونه وه کردبوو دا وایان لیکرا
ئیستیقاله بکن، به لام وه کوو ناسیونالیسته کانی ئوکرایینی له
سالانی ۱۹۳۰ دا ده رنه کران، به لام به ته و او ی ده رکه وت نه گه ر ناسیونالیزم
به مانای له به ریک هه لوه شانندی ده و له تی یوگوسلاوی بی به هیچ جور ته حه مول
ناکری. حکومته سوسیالیسته یه که له سه ر ریز گرتنی سه ر زاره کی له
ئه سلی گشتی دیاری کردنی چاره نووسی نه ته و ان به ده ستی خویشان
به رده و ام بوون له کاتیک دا به کرده وه له سه ره مه سه له یه ک به گویره ی
قازانجه نه ته و ایه تی یه کانی خویمان بریاریان داوه . نه و قسه یه چ له سه ر
چین، کوبا چ له سه ر نه ته وه کوئتره کانی سوسیالیست راسته . هه لبسه ت
چاوه ری نه وه نه ده کرا که چین مل بو دیاری کردنی چاره نووسی ته بیه ت
له لایه ن خه لکی نه و ولاته را راکیشی، به لام دژایه تی چین له گه ل دیاری -
کردنی چاره نووس بو به نگالادیش (به نگالی روژهلالت) شی کردنه وه ی زور
چه توون تره ۴۱ دیفاعی فیدیل کاسترو له داگیر کردنی چیکوسله واکسی
به ده ستی شووره وی له سالی ۱۹۶۸ زه حه ته به هه لو یستیکی ئوسولسی
" مه بده ئی " دابندری .

حیزبی کومونیستیکی که له حکومت دا نییه له وانه یه بکه و یته داوی -
ته مایولاتی ناسیونالیستی تا راده یه کی نه و تو که دروشمی دیاری کردنی

دا چ ناتەبابی لە گۆری دانەبوو، بەلام بوونە هۆی ئەو هی که لێنین و ستالین لە سەریان بەگژ یەکتەری دابین .

لێنین لە وەبروایەدا بوو که بە سەرکەوتنی شورشی رووسیازۆرداری میلی لە خو و بە شیعوی ئۆتۆماتیک" لە ناوێ چوو، جابۆیە زۆر بەگەر مەبو بەرگری لە گەلانی که مایەتی راپەری . لە هاوینی سالی ۱۹۲۲ دا، وەختایەکی سلامەتی لێنین بەرە و خراپ بوو دە چوو، لێنین بیستی کسە لە لایەن ستالین را پیشنیاریک بوو تەنگە بەر کردنی مافی چەند کۆماران لە پروژە یە دا که ناوی "ئۆتۆنۆمی یزە" کردنی لێنراو هە تۆتە گۆری . بە گویزە ی پروژە ی "ئۆتۆنۆمی یزە" کردنی ستالین کۆمارە نە تە وایە تی . کان دە بوو لە سەربنا خە یە کی واپسیرە وی لە یە کی تی شوورە وی یکن کسە دە بوو هۆی لە کیس دانی زۆر لە مافە کانیان .

لێنین لە م بارە یە وە بە ییدا گرتنە وە دە یگوت دە بی هە موو میلی یە تە کان یە کسان بن : "ئیمە خو مان ، کۆماری سۆیالیستی شوورە وی ئۆکرایینو کۆمارە کانی دی، وە کوویە ک دادە نین و لە سەربنا خە یە کی وە کیە کوبە رام بەر دە گە ل ئە وان تیکە لای، یە کی تی ی کی تازە ، فی دراسیۆ نیکی تازە دە بین ۳۹ " مونا قە شە ی نیوان لێنین و ستالین کۆتا بیسی هە اتە هەر وە کوو هە می شە کە ئە م جۆرە مونا قە شانە ، بە سەرکەوتنی لێنینە وە - دوا یی دە هاتە لێزە شدا بیرو رای لێنین بوو بە هە وی نی گە لالە یە ک کسە پە سنە کرا .

میژوو ی دواتری دیاری کردنی چارە نووس

کرده وە ی شاگردە کانی لێنین ، سە بارە ت بە دا بە زانندن و دە گیان خستنی تیوری دیاری کردنی چارە نووس، لە ناو وە ولە دە رە وە ی یە کی تی شوورە وی چ بوو ؟

یە کی تی شوورە وی لە کۆمارە کانی خو ی دا روونا دا بە بزوتنە وە ی جیا وازی خوازە کان . نووسرا وە یە کی تازە لە م بارە یە بە راشکا و ی دە لی :

"حیزبی کۆمۆنیست، لە کاتیک دا بۆ گە شە کردنی هە موو بایە خەرە سە نە نە تە وایە تی یە کان هە ول دە دا و هە مە لایە نە پشتیوانی یان لی دە کا ، هـیچ

فەنلاندا و ئەو نەخشەیی پوچەل کردەو.

لە ئەھیستان لایەنگرانی لۆکزامبۆرگ، کەبە "ئەنترناسیونال" لیستەکان "نیو بانگیان بۆلۆ بیووه"، ئەگەر ئەرتەشی سوور ئەرتەشی لە ئەھستانی شکاندبا یە بریار و ابوو حکوومەتیک دامەزرینن دەسگیرانەو هەی کریکاران و جوتیارانی لە ئەھستانی لە پشٹیوانی رووسەکان، دیارە مایە پەژارە زۆری لێنین بوو، تا ئەوجیگایە کە گەراباوە سەر جوتیارەکان، مەسەلە میلییەت بە شیک لە هوی ئەو بیەمەیلییە بوو، لە ئۆکرایین جوتیارەکان پشٹیوانیان لە بولشەویکەکان کرد، بەلام لە ئەھستانی نەیان کرد، پروفیسۆر کار ئیشارە بەو دەکا کە زۆربەیی خاوەن ملکەکانی ئۆکرایینی رۆژشاوا بەبچە کە لە ئەھستانی بوون، جابۆیە عونسوریک لە دوژمنایەتی میلییەتی لێنین بوو و جوتیارانی ئۆکرایینی دا هەبوو: "مەسەلە میلییەتی توندوتیزبوو کاتیک نیو رۆکیکی کۆمەلایەتی و ئابووری پەیدا کرد. " ۳۷ بەلام لە ئەھستانی، هەم جوتیاران و هەم خاوەن ملکەکان لە زۆری لە ئەھستانی بوون، هەر و هەم سیاسەتی زەوی و زاری خیزبی کۆمونیستی لە ئەھستانی پێی نە دەکرا سەرەنجی زۆری جوتیاران بە رەولای خۆی راکیشی.

مەسەلە کە، ئاخەرە کە، بەو شێوەیە و ریگایە دا جی بە جی کرا کە رۆزا لۆکزامبۆرگ پێش بینی کردبوو، واتە بە زەبری چەک، ئەگەر چینی ئاکامی ئەم کارە هەر ئەوە نە بۆ ئەو ناخۆش بوو کە بۆ لێنین. ۳۸ فکری ئەو هەی کە تیوری دیاری کردنی چارە نووس بوو هوی لە بەریەکە هەلۆە شانی ئیمپراتووری رووسیا هەر ئەوە نە دەهەلە بوو کە بۆ چوونسی پێچەوانە، واتە ئەو قسەییە کە گویا لایەنگری کردنی کۆمارە سەر سنووری یەکان لە بولشەویکەکان لە بەربوونی ئەو تیورییە بوو. چە لگبە و نیشانەییەکی دیاری و روون بە دەستە و نەییە بۆ سەلمینی کە تیوری دیاری کردنی چارە نووس بە شێوەیە کە لێنین بوو بێتە هوی ئەو کارە.

نۆختەکانی دیکە لە بەرنامە میلییەتی لێنین دا وەکوو - وەکوو یەکی نەتەوان، ئازادی فەرھەنگی نەتەوانیەتی بۆ گەشەکردن - گرن گئی کی یە کجار زۆریان بوو، لە سەر ئەو بابەتە لە نیو لێنین و لۆکزامبۆرگ

کۆماری رۆژ ههلاتی دوور ، که له سیبریا بێک ها تبوو ، پاش ئه وهی که بولشه ویکه کان دهسهلاتی نیزامیان به سهرا ئه ونا و چه به داگرت له نیوچوو . ههروهک سهردیژی رۆژنامه یهکی که له و سهرو بهندی داسه بارهت به وروو - داوه ئاواي نووسی ، کۆماری رۆژ ههلاتی دوور "بو چاوه جوانه کانسسی مهکه و خۆی گوشت ."

لایه نه که ی دیکه سیاسه تی لاینین سه بارهت به گه لانی سنوور نشین ئه وه بوو ، که له نیو هه رکام له و نا و چانه دا دوستانه شور شده نگ بسدا ، و حکومه تی شور شکیزی بیانی دامه زینتی ، و ته گه ری پیویست بوو (ههروهک ئه م پیویستی به ده رکه وت) به یارمه تی سه ر یاز ه کانی ئه رته شی سوور دهسته به ری هیزه دهسته وه گرتن و دهسهلاته ر بوونی ئه و حکومه ته بی . ئه م سیاسه ته شیوا ی دیفاع لی کردنه و به پیچه وانه ی دیاری کردنی چاره نووس نییه ، چونکوو هه رسیاسه تیکی دیکه ره چا و کرا باشورشی له مه توسی ده خست به بی ئه وه ی هیچ قازانجیکی بو کومه لانی خه لک تیدا بی . ۳۶

ئاخره که ی زۆربه ی موسته عمه ره کانی پیشووی قه یسه ری ها تنه وه پال به کیاتی کۆماره سو سیالیستی یه کانی شووره وی . به لام له وشوینانه ی دا که هیزه رۆژا وایی یه کان له باری نیزامی را دهسهلاتی خۆیان دا کو تا بوو ، وهک فه لاند و کۆماره کانی بالتیک ، بیان له وجیگایانه ی ئه رته ئسی سوور تیک شکا بوو ، وه کوو له هیستان ، دیاری کردنی چاره نووس به دهستی بورژوازی سه رکه وت .

له م پیوه ندیسه دا وینسه ی فه نلاند ده ریکی باشه . حکومه تی تازه ی فه نلاند که تازه له لایه ن بولشه ویکه کان را به ره سمی ناسرا بوودا وای کرد ئه و واحیدانه ی ئه رته شی سوور که ئه وده می له م ولاته دامه زارا بوون ، له خاکی وی پاشه ک شه بکن . لاینین ئه و کاره ی نه کرد . مه به ست ئه وه - بوو که کۆمونیسته فه نلاندییه کان را په رینیک بکن ، و له لایه ن ئه رته شی سوور یارمه تیان بدری بو دامه زاندنی حکومه تیکی تازه ی که لایه نگری یهک گرتنه وه و چوونه وه بال رووسه کان بی . به لام هیژیکی ناردرای - ئالمانییه کان له ژیر فه رمانده یی فون دیر گولتس به وه خت گه یشته

میشویکه کانی گورجستان نا وی خوینا نا بوونا سیونا لیستی گورجی، شه و ان قهت، دا وی جیا بوونه و هیان له ئیمپراتوری قه بیه رنه کزدیوو، وهه ولسی شه و هشیان نه داله حکومتی کرینسکی جیا بنه وه، کاتیک بولشه ویکه کان هیژ بیان بدهسته و گرت ریبه رانی مینشویک سه ربه خوینی گورجستان بیان راگه یانسد و فیڈراسیون یگیان له حکومتی ته کانی شه و پهری قه فقاز پیک هینا، له مساوه ی مانگیک دا کار بدهستانی گورجستان له ئالمانی یه کانیان گیژ او ه کبه هیژ بنیژنه شه وی و ۳هه زار سه ربازی ئالمانی له گورجستان دا به زین، ۳۳

به شکانی ئالمانی یه کان له سالی ۱۹۱۸، فیڈراسیونی شه و پسه ری قه فقاز له به ریک هه لو ه شا، له سه ردا وی حکومتی مینشویک، بریتانیا یی کان جیگای ئالمانی یه کان له گورجستان گرت ه وه، له ناز ه ربا یجان کوما ریگی شووره وی دامه زرا، له ۷ مه ی، ۱۹۲۰، حکومتی بولشه ویسک په ایمانیک ده گه ل حکومتی مینشویکی گورجستان ئیمز اکرد. به گو پره ی شه و په یمانه، حکومتی گورجستان ده سته به رده بوو که گشت پیوه ندی یه کانی خو ی ده گه ل رووسه کانی دژی شورش بپسینی، هه موو هیژ نه نیز امی په بیگانه کان له خاکی گورجستان وه ده ربنی، ریکخر او ه بولشه ویکی یه کان له گورجستان به قاشوونی بزانی، و هه روه ها کوماری شووره وی ناز ه ربا یجان به ره سمی بنیاسی ۳۴.

بولشه ویکیه کان ئه رمه نستانی ناسیونا لیستی بیان به شیوه به کی نیوه ره سمی ناسی، شه و ده می تورکیا له ئاسیای پچووک خه ریکی شه ردژی یونانی یه کان بوو و بولشه ویکیه کان پییان خوش بوو یارمه تی تورکه کان بکسه ن؛ "له مه سکه و له مانکی مه ی ۱۹۲۰ بولشه ویکیه کان پیشنیاری یارمه تی بیان به نوینه رانی ئه رمه نی کورد به و مه رجه ی ریگابده ن سه رباز انی رووسی به ریگای ئاسنی قارس دا بو رزگار کردنی تورکه کان تیپه رن" ۳۵ حکومتی ئه رمه نستان پیشنیاری رووسه کانی ره ت کرده وه .

دواتر، ئه رمه نستان، ناز ه ربا یجان و گورجستان هه موویان له سه ره بناخه ی وه کوویه کی و یه کسانی ره سمی هیئرانه نا و فیڈراسیونی کوماره سو سیالیسته کانی رووسیای شووره وی (RSFSR)

بکریته وه . شاهیدیکی که شاییدی دانیوی له مباره وه وه قه بول کسراوه و
 بروا به قسه کانی ده کری . قی ، قینچینکویه ، که سه رۆکی سکر تاریه تسی
 گشتی و به ریوه به ری رادای ناوه ندی (حکومه تی بورژوازی ئۆکرایین) بوو
 به زور له سه ر کار وه لانراکاتیک رادا له به ریه ک هله وشا ورووخا .
 شه و ئازادانه پی لی نا که تاکاتی وت وویژه کانی بریست (وت وویژی
 نیوان ده وله تسی شووره وی و ئالمانی نازی وه رگیر) ، رادا کسه
 نوینه ره کانی رییان درابوو بچه شه وکونفرانسه ، چ پشتیوانیکی له
 ناو خه لکی ئۆکرایین دانه مابوو . تا شه وده می ، شه وکوتی "زوربه ی هه راوی
 دانیشتوانی ئۆکرایین دژی ئیله بوون" ۳۱ . ولی زیاد کرد : "شه گهر
 جوتیاران و چینی کریکاری خومان له ئیله را نه سیابان ، حکومه تسی
 رووسیای شووره وی له وزه ی دانه ده بوو دژی ئیله هیسه چ بکا . . . .
 ئیله به هوی گه لی خومان له ئۆکرایین ده رکراین نه ک به ده ستی حکومه تسی
 رووسیایا " ۳۲ .

سیاسه تی دوولایه نه ی لینین

* * * *

ئی کردنه وه ی "ره سمی" بولشه ویکی له سه ر شه وقوناخه ی میژوو ی رووسیای
 شه وه یه که سیاسه تی دیاری کردنی مافی چاره نووسی لینین بو کومساره
 سنوره یه کان هویه کی سه ره کی بو سه رکه وتنی شورش بوو . شه مبوچوونه
 هوجی ی به هیندی لیدوان هیه .
 سیاسه ستی لینین له مه ر شه وگه لانه ی له سه رسنورده ژیان دوولایه نه بوو .
 له سه ریکه وه ، حکومه تی ناوه ندی بولشه ویک به ته واوی تیوه چوو بو به ره سمی
 ناسینی ئاواتی شه وگه لانه بوئا زادی شه گه ر خویان شه وه یان پی خوش بی .
 یه ک له هه وه لین کاره کانی حکومه تی تازه دانی سه ربه خویی به فه نلاندبوو ، و
 شه م کرده وه یه له جیژنیکی ره سمی دا که تیله استالین نوینه رایه تی حکومه تی
 بولشه ویکی ده کرد په سندکرا . کوماره کانی بالتیکی شه ره سمی ئیعتیرا
 فیان پی کرا .

کونگره له راستی دا رستهی "دیاری کردنی چاره نووسی" له بهرنا-

مهی بولشه ویکی وه لانا .

بهلام رستهی مافی جیابوونه وهی له و بهرنامه یه دا هیشته وه ، چاپاشان ستالین پشت ته ستوور به وه توانی را بگه یه نی که شه مئالوگوره چ فه - رقیکی ساز نه کردوه ۲۸ .

شه وانهی که تیوری دیاری کردنی چاره نووسی لینین یان به جیدی وه رکرت حه ولیان دا له ههل و مهرجی تایبه تی دا دای به زینن توو - شیان به تووشی گیر وگرفتی له راده به دهر بوو ، بو وینه ، له ئوکراین خه لک له وزه یان دانه بوو بزانه که دیاری کردنی چاره نووس چل - بریاره دا ببه زیند ری . شه وگیرو گرفته شه وده می ۱۹۱۹ له لایه ندوونوو - سه ره وه که خویان به کومونستی به شه مگ داده نا به لام له هه مان کاتیش دا حه زیان له ئازادی ئوکراین ده کرد قسه ی لیوه کرا ، شه وانده یان کتوت :

پیمان نیشان دهن دیاری کردنی چاره نووس چلون بریاره دا ببه زیند ری ، شه وده می ، "ئیمه به راشکاو و به ئاشکرا سه ربه خویی ئوکرایسن مه حکوم ده که یین و ده بیینه پشتیوانانی هه ره دلپاکی یه کگرتنه وه " ، ۲۹ .
ئیمه هیچ ئامراز یکمان به ده سه ته وه نییه که قسه ی شه نووسه رانه ی پی - هه لسه نگینین ، به لام شه و دووریانیه شه وان باسیان کردو وه له وان ه بوو له به رده م قوت بنه وه ، جابویه لینین خوی خسته بهر توانج وه یرشیک که له میژ بوو ده بوو کرابا . پاشان تیوری "دیاری کردنی چاره نووسی" لینین وه کوو "که له کیکی پروپاگانده یی تاکتیکی بو هه لفریواندنسی (غه یره رووسه کان) و " کوو ژاندنه وه خیرای کولو هه لپه ی هه ستسی شه وان " ناوبرا ۳۰

وه زعی ئوکراین بو بولشه ویکه کان شه وه نده ش خراپ نه بوو به و جوړه ی پیاتا کوف لیکیده دا وه ، کومه لانی کریکاران وجوتیاران - زوړ به یان ، پشتیوانیان له بولشه ویکه کان ده کرد ، شه گهرچی دهره تانی شه وه ش نه بوو که به ریگای لیپرسینسکی گشتی دا رای وان تاقسبسی

تا سالی ۱۹۱۹ لیٲن له وه گه یشٲبوو که "دیاری کردنی چاره -

نووس بوچینی کریکار" فورمولیکی په سندنیهه ، لیکولینه وه یه کی ورد ده ری ده خاکه هم درو شمه ، دروشمیکي واقعی نییه ، چینی کریکار که سر به خوئی بو و احدیکي نه ته وایه تی وه ده ست دینی وده وله تیک داده مه زړینی ، چه فکر وچ له کرده وه دانه ته وه یه کی پیک هیئاوه ، شه گهر شه وده وله ته چه وسانه وه هیئا به تی ، هیشتا مه سه له ی له ناو برنی شیوه کانی دیکه ی چه وسانه وه و یان خو پاراستن له به رامبر شه وانسی تی دا ده مین ته وه . چینیکي کو مه لایه تی ده کری ده وله - تیک کونترولکا ، یان (به لانی که مه وه له تیوری مارکسیستی دا) ده وله تیک دامه زړینی ، به لام ناتوانی سدر به خو و جیا له ده ولت بی و دهره وه ی ده ولت داهه بی ده وله تی بی چین ، که تا کوئیستا ته نیلوه کوو مه فهومیکی تیوری هه بووه ، ته نیا به بوونی خوئی ناتوانی هه موو مه سه له کانی میلیهت چاره سدریکا ، بولشه ویکه کان شورشیکي سدرکه و توویان له ژیر دروشمی شه نترناسیونالیزم و کو تایی پیدانی ده سه لاتی چینایه تی کرد ، به لام شه گهر شه وان به ه سوئی پرینسیپه کانی لیٲن له مهر ئازادی میلییه کان ریٲنونی سه کرابان تا شه وراده یه ی که شه وان ریٲنونی کران ، "ده وله تی بی چین" به زه حمهت توانای مانای هه بوو ، و ناسیونالیزمی زووسیش بو ماوه یه کی دوورودریژ دووره په ریزنه مایه وه . "دیاری کردنی چاره نووس بو چینی کریکار" له ناوه روکی خوئی دا ، مانای "گشت هیلاز بو چینی کریکار" ، گشت هیلاز بو بولشه ویکه کان ، برمی ناسیونالیسته بورژواکان ، برمی بوزژوازی بوو . به کار هیلانی دروشمیک لسه زه مینه ی ناسیونالیزم دا له خه باتیک دا که به شیوه یه کی سهرکی خه باتی چینایه تی بوو . له وانیه وه کوو تا کتیکیکي شورشگیلرانه هلال بووی ، به لام وه کوو پی شنیاریکی مه نتیقی چ مانایه کی نه بوو و چ یارمه تیکي به ده وله مه ندر کردنی ناوه روکی دیاری کردنی چاره نووس نه ده کرد .

ئەورايىيەى ھىناگورى كە قازانجى شورشى نيۈنە تەوھىيى لەسەر ووى ھە موو
 شتيكى دىكە وھىيە ، ولەم بارە يە بە تەواوى لەلايەن پىياتا كۆفە وھ پىشتىوانى
 لى كرا ، پىشان لەسەر مەسلەى ئۆكرائىن كە باسى روژ بوو ، بووخارىيىن
 بە توندى داواى كرد كە لەلايەن ئەنترناسىونالى كو مۇنىستى تازە دامە -
 زراو را كونتروللى ناوھندى بەسەر ھە موو جولانە وھ پرولىتارىيە كان دا
 بەرپوھ بچى . پىياتا كۆف درۆشمى مافى نە تەوھ كان بو دىارى كردنى چارە -
 نووسى وھ كوو درۆشمىكى كۆنە پەرەستانە مەھكوم كرد . درۆشمى روژى -
 دىارى كردنى چارە نووس بو چىنى كرىكارى ھە موو مىلىيە تىك بوو ، بەلام
 پىياتا كۆف بەوھش پىكىملەنە بوو ، و كوتى زووسىاي شورھوى دەبى -
 كونتروللى ئۆكرائىن ، تەنەنەت لەدژى ويست و ئاواتى پرولىتارىيە ئۆكرائىن .
 يىنىش بە دەستە وھ بگرى . ۲۴ و بەم پىيە بىروراي لوگزامبورگى بە
 ئاكامى مەنتىقى خوى گە ياند (لىنىن پىياتا كۆفى بە شوو يىنىستىكى
 گەوزەى رووس ناو نا) .

درۆشمى "دىارى كردنى چارە نووس بو چىنى كرىكار" لە يەكەم تىي
 روانىن دا واوھ بەرچاودى كە جىگاي ئىدە ئالى بورژوازى دىارى كردنى
 چارە نووسى لەلايەن نە تەوھ يەكەوھ لە تىورى شورشگىرانەى بولشە ويكە -
 كاندا گرتىبىتەوھ ، كە بناخەى لەسەر چىنى كرىكار پىك ھا تووھ ، لىنىن
 بو خوى لەسالى ۱۹۰۳ دا ئەو درۆشمى بەكار ھىنا بوو . ئەو دەمى سىو
 سىالدىمۆكراتەكانى ئەرمەنى ھەلوپىستيان بە قازانجى دىارى كردنى
 چارە نووس بو ئەرمەنستان گرتىبوو . لىنىن لەو بارە يەوھ نووسى :
 "ئىمە خۇمان بو دىارى كردنى چارە نووسى پرولىتارىيە لەنىوھەرنە تەوھ -
 يەك دابى تەرخان دەكەين لەجىيات ئەوھى كە پىشتىوانى لە دىارى كردنى
 چارە نووسى گەلانپا نە تەوان بەكەين . " ۲۵ لىنىن ھەمان راي لەنووسراوھى
 "مەسلەى مىللى لە بەرنامەى ئىمەدا" ۲۶ (ژووشىيەى ۱۹۰۳) دووپاتە
 كردهوھ . ئەو سەبارەت بە پىداگرتن لەسەر مافى دىارى كردنى چارە نووس
 دژايەتى دەربرى چونكوو پىي و ابوو ئەمكارە بىرو راي چىنايەتى

شەلوئ دەكا . ۲۷

شهر دا (شهری یه که م- وەرگیژ) دژی فکری دیاری کردنی چاره نووس بوون، له نوامبری ۱۹۱۵ دا شهوان له ریزه تیزیک دا به نیوی "تیزیک" سه پارهت به دیاری کردنی چاره نووس و بهرنامه یه کی ۱۵ نوخته یه سی "هه لویستی خویان گه لاله کرد و پیشکەشی کۆمیتەیی ناوهندی حیزبیان کرد، ئیستیدالی وان بهم شیوه یه خواره و به بوو:

له ده و زانی ئه مپریالیزم دا، مهیل شه و یه که ده و له تانی گه و ره ی سه رمایه داری گه و ره توبن، شه و مه یله له ته بیعه تی ئه مپریالیزم دایه و نا کرئ به چرچری خه با تی له دژ بکرئ؛ ته نیا چاره سه ر له نیو بردنی یه گجاری ئه مپریالیزمه . بولشه و بکه کان نابو و انه سیحه تی پرولیتاریا بکه ن که هیزه کانی خوی بو "دیاری کردنی چاره نووسی" میلی له . چوار چیوه ی سه رمایه داری داده کار بیئی؛ چونکرو شه مه . شتیکی خه یالی یه ، و ته وه هوم سازده کا . وه ک شه وه وایه که بو بهر به ره کانی دژی میلیتاریزم دا وای "نا و بژی که ری" و "چه ک دامالین" بکرئ .

ئهرکی کریکاران شه و یه که پرولیتاریای نه ته وه ی سه ر ده ستو نه ته وه ی ژیز ده ست، له ده وری دروشمی شه ریکی نیو خوی و چینه یه تی و له پینا و نیو سیالیزم دا کۆبکا - ته وه . له ولاته موسته عمه ره کان دا ئیمه ده توانین له راپه ربینی کومهلانی خه لک ، وه ک روودا و یکی که ولاته سه رمایه داری یه کان کز ده کاپشتیوانی بکه ن، له ناوچه ی ئا وادا ئیمه ده توانین ده گهل بسور ژوازی میلی ها و کاری بکه یین . جی به جی کردنی مه سه له که به ریگای پید اگر تن له سه رمافی ئه ابستراکت که له م پیوه ندی یه دا چمانا یه کیان نییه ده ست نا دا ، به لکوو به ریگای لیک دانه وه ی وه زعی نه ته وه یه کی

تایبه تی له سه رو به ندیکی تایبه تی داموگه رده کرئ ۲۳ له سالی ۱۹۱۹ ، له کۆنکره ی هه شته می حیزبی بولشه و بکه کان دا ، بوخارین

راست بوو که کوماره سنووری به کان له قوناغی سره تایی شورشی نوکتوبر دا، له حکومتی ناوهندی جیابوونتهوه، وئوان ته نیا دواي زه حمه تیکی زورگیز درانه وه و هاتنه وه بالی، به لام داخوا جیابوونته وهی ئوان له بهر دروشمی دیاری کردنی چاره نووس رووی دابوو؟ روزا له وه زعیکی وادانه بوو که ئیساتی کا ئه و جیابوونته وه به له بهر ئه دروشمه بووه، ئه وه تهنیا ئه وه ندهی راگه یاند که به بیرورای وی، هوی جیابوونته کان ئه و دروشمه بووه.

بو نشان دانی دژواری دابه زاندنی پرینسیپی دیاری کردنی چاره - نووس، ئه و قامکی بو بورژوازی له کوماره سنووری به کان را داشت (مه بهستی گومانی تیدانییه، مینشویکه کان له له هیستان بوو) که ده سه لاتی توندو تیژی ئالمانیان له وهی که ده گهل بولشویکه کان به ک بگرن پیی باشتیر بوو. ۲۲. به لام ئایا ئه و حکومت به راستی نوینهری خه لکونوینهری کریکاران بوو؟ روزا به دلنیا ییه وه کوتی که هیچ ئامرازیک به ده سه ته وه نییه که ههستی کومهلانی دانیشتوانی پیی تاقی بگریته وه و نشان بیدا که ههستی وان جیا له حکومت ته (غهیری نوینهره) که یان.

ئه و بوچوونه قانوونییه ده گهل دوونوخته نه زهری روزا لؤکزامبورگ له نووسینه کانی دیکه دا جورده نایه نه وه. به کم، روزا وه کووسوسیالیستیکی شورشگیز قهت پیی وانه بوو که شورش به هیمنی ده کری؟ ههستی کریکاران له نیو سه نگران داخوی نشان ده داو نهک له نیوسند ووقی دهنگ دان دا، مه سه لهی دیاری کردنی چاره نووس، هیز چاره سه ری ده کا ونهک ماف دووه م، ئه و به ته واوی له تیکوشانی لینین بوگیرانسه وهی ئه و گهلانهی که ژیرده سه لاتی قهیره ی رووسیا دابوون تا ئه وه ندی که کرابا بو نیو ده وله تی تازه ی سوسیالیستی پشتیوانی کرد.

به م تیره جیا که ره وه یه، ده کری بکوتری، که ده مه ته قه نیوان روزا لؤکزامبورگ ولینین کوتایی پیی هات به لام ئه و بایه تانهی ئه وهینایه گوری بوما وه یهک دواي ۱۹۱۸ قسه یان لی وه ده کرا.

ده سه ته یهک که به ده وری بوخارین پیا تا کوته وه بوون، له جه نگیسه ی

لینین له "تیزه کانی خویدا سه بارهت بومافی نه ته وان بودیاری کردنی چاره نووسی خویان" (مارسی ۱۹۱۶) پی له سهر "له باری سیاسی به وه ته بیعه تی مشرووتی وناوه روکی چینایه تی ته و اووی داواکان بی بی دیموکراسی سیاسی، وله وان نه ودا وایه؛" داده گرت. شه و به تایبه تی شه می بهر بهر چداوه که مافی دیاری کردنی چاره نووس کاته گوری به کی جیاواز له داوادیموکراتی به کان بی. لینین نوخته به کی دیکه شی هینا گوری که گرنگی زوری هه بووئه ویش: "پیویستی جیاوازی دانان له نیوان شرکه دیاری به کانی سو سیال دیموکراته کانی (کومونیسته کاب نیشیان ده گهل) میلله تانی سهرده ست و ئی میلله تانی ژیر ده ست". شه و بوچوونه پرناوه روکه تیوری لینین سه بارهت به دیاری کردنی چاره نووس له هیندی راگه یاندنی بی سهره و به ره که شه وده می له نیو تیوری سیاسی لیبرالی دابسا و بسوو جیا ده کاته وه.

دیاری کردنی چاره نووس له شورشی رووسیادا

* * *

کونفرانسی هه و ته می حیزی بولشه ویک له ئاوریلی ۱۹۱۷ دا به ستر. لیدوان ریاسیکی زور سه بارهت به مه سه له ی میلی له و کونفرانسه دا به رو بوری په سندکرانی پیشنیاره دووقولی به کانی لینین ستالین بوو. کونفرانس بوپاراستنی که مایه تی به نه ته وایه تی به کان، و بی له ناو بردنی ههر جور ئیمتیا زیکی تایبه تی به ههر میلی به تیک دا وای " - ئوتونومی هه راوی ناوچه یی لهینا گوری به لام نهک ئوتونومی میلی به ره نه ئی

سالی ۱۹۱۸ شورشی بولشه ویک سهر که وت به لام له هه موو لایه که وه که مارو درابوو. هه لویستیکی که میلی به ته کانی سهر سنوور گرتبایان گرنگی کی زوری بو مانه وه ی شورش تیدا بوو روزا له وسه رو به ننده دا له ئالمان له زیندان دا بوو و له حاست ره و تی رو ودا وه کان زور نیگه ران به به روش بوو. له نامیلکه به که دا که سالی ۱۹۱۸ دا نووسیویه تی و دوا ی مردنی سالیک پاشتر چاپ و بلاو کرا وه ته وه ("شورشی رووسیایا") شه وای بو ده چی که - دروشمی دیاری کردنی چاره نووس، له راستی دا کانگای ده ردی سهری هه ره توندوتیژی شورش، شیایو لوانه. دیاره شه وه

پروفسور کارثه وه به بناخه‌ی "تاراده‌یه که ناروونی" سیاسه تی بولشه ویکه
کانی سه بارهت به مه‌سه‌له‌ی میلییه تان ده زانی، جوکم دانلیکی که تی‌لدا
دی‌لیته وه. هه‌لو‌یستی لی‌نین له‌حالی بوونی زور چه توون‌بوو. ۲۰

له‌گه‌ل شه وه‌شدا، پلاتفورمی لی‌نین سه بارهت به مه‌سه‌له‌ی میلییه‌ی به‌شی
دیشی تی‌دا بوو، بو‌شه وه داوا ته‌واو ناروونانه و بو داوا‌ی تاراده-
یه‌ک بی مانای "دیاری‌کردنی چاره‌نووس" بوو که لی‌نین ته‌واو تی‌وه‌چوو
بوو و له‌سه‌ر بناخه‌ی شه‌مانه‌بو مه‌سه‌له‌ی میلییه‌ی خه‌باتی ده‌کرد. شه و
پری‌نسیپانه‌ی لی‌نین توانی به پی‌ره‌وانی خو‌ی به‌لمیلی و سه‌رنجی
شه‌وانی به‌ره و راکیشی به گشتی دوو پری‌سیپ بوون: (۱) یه‌کسانی نه ته‌وان
و (۲) مافی میلییه ته‌کان بو بوونه‌وه‌ری فه‌ره‌نگی له‌مه‌رخو‌یان.
لایه‌نی دیکه‌ش ها تبووه‌گو‌ری، شه‌وه لی‌نین بوو که خه‌بات بو‌یشتی‌وانی
قانوونی له که مایه‌تی به‌کانی میلییه دژی فه‌رق وجیا و ازی ده‌گه‌ل‌دانان-
یانی به‌ریوه‌ده‌برد، لی‌نین بوو که خه‌باتی ده‌کرد شه‌وان مافی خو‌یندن
و به‌شداری له‌دادگا‌کانیان به‌زمانی خو‌یان هه‌بی، شه‌بوو که خه‌باتی
ده‌کرد شه‌و زمانه‌ی که له‌را بر دو‌دا قه‌ت پی‌یان نه‌نووس را بوو، پی‌یان
بنووسری. لی‌نین بوو که خه‌باتی ده‌کرد بو‌شه‌وه‌ی له‌نا و چه‌دا که و توو‌کان
سه‌رمایه‌داری تازه‌ی و ادابندری به‌و‌ثا مانجه‌ی که ستان‌داری ژیان-
دانیشتوانی شه‌م جو‌ره ناو‌چانه بگا‌ته ریکی ناو‌چه‌ه‌ره‌پیشه‌چوو‌ه‌کان.

لی‌نین شه‌وپری‌نسیپانه‌ی دان‌ه‌ینا، که به‌گشتی شه‌وسه‌رو به‌ندی
باسی روژ بوو و قسه‌یان لی‌توه ده‌کرا. شه‌وپری‌نسیپانه به‌ده‌م خه‌بات وه
پی‌گه‌یشتی‌بوون، به‌ده‌سه‌پیشه‌ری گه‌لانی که مایه‌تی خو‌یان. و شه‌وه-
لی‌نین به‌ئیعتیباری کی به‌رده و ام‌ده‌ژمیردری که رای گه‌یان‌دبا-
پری‌نسیپلیکی گشتی له‌گو‌ری دایه، واته مافی - که مارکسیسته‌کان
نه‌یان ده‌توانی به‌ری‌هرچی سده‌نه‌وه- چینی کریکار بو‌رزگار بوون له-
زور‌داری نه‌ته‌وا‌یه‌تی و هه‌روه‌ها چینه‌ایه‌تی. لی‌نین بروای به‌وپری‌نسیپه
بوو و به‌گو‌یره‌ی شه‌و ده‌بزو‌ته‌وه. رو‌زا ش شه‌وپری‌نسیپه‌ی کرد به‌به‌ردی
بناخه‌ی بو‌چوونی خو‌ی.

ته و تیزانه له سالۍ ۱۹۱۶ دا بلاو بوونه و له و تیزانه دا دژایه تی سه ربه خو بوونی له هیستان کرا بوو، لینین بو بهرچرچ دانه وهی ته و قسانه له و تاریکی تایه تی دا به ناوی ("پوخته ی لیدوان سه باره ت به دیاری- کردتی چاره نووس") ولامی له هیستانیه کانی دا وه

هه لو یستی دژ له هه قی لینین

* * *

له م "ولامه" دالینین بیرو رای سه روکی لوکزامبورگ سه لماند، واته ته وهی که له هیستان له هه لومهرجی مه وجود دا نا توانی بیی به ده وه تیک که بتوانی له سه ری پی خوی را وه ستی، جابویه مه سه حه تی وی سو سیال دیموکراته کانی له هیستان ته وه بوو که پی له سه ر به خوی له هیستان دا نه گرن، له هه مان کات دا ته و قسه ی پیشووی خوی دووپا ته کرده وه که گره ک سو سیال دیموکراته کانی ئالمانی ئوتو ریشی و رووسی مافی جیابوونه وه بوله هیستان به ره سمی بناسن و ددانی پیدا بهینن. ئاکامی ته مه سیاسه تیکی تیکه لوی لیده که و ته وه که هیچی روون نه ده کرده وه، به قسه ی لینین :

ته و که سانه ی که بیریان له مه سه له که نه کرد و ته وه ، پیان وایه ته وه هه لو یستیکی "دژ له هه قه" سو سیال دیموکراته کانی میلله تانی سه رده ست پاله سه ر "ئازادی جیابوونه وه" دابگرن سو سیال دیموکراته کانی میلله تانی بن ده ست له سه سه ر "ئازادی یه ک گرتن"، به لام برووسکه ی سرنجدانیک نسیشان ده دا که چریگایه کی دیکه بیو ته ترناسیونالیزه کردنو لیک هالاندنی میلله تان، له وه زیاتر به دی ناکری، وه سه ر له وه لو یسته رایه که ئا مانچه ده ست ده دا . ۱۹

شهری به کمی جیهانی و ده جهنگی شهردا بهره وام بوو، کاتیک روزا له ئالمان له ژوور زیندان یان له دهری بوو، له کورکومه لی بولشه ویکسی دا بیرو راکانی وی له لایه ن پیاتا کوف ("کیفسکی") و بوخارین اقسه یان لیوه ده کرا .

شهری یه که می جیهانی

* * *

روژالۆکز امبۆرگ له نامیلکه یه که دا به ناوی "جونیس"، که سه سالی ۱۹۲۶، به ناوی نهینی له زینداندا نویویه، دیسان باسی مه سه له ی دیاری کردنی چاره نووسی هیناوه ته گۆری، له نووسراوه یه دا شه و زمانه ی به کاره یندر اوه، زۆر جار ان له سه ره خۆتر، به لام بیرو رای نه گسۆراوه و ههروه کوو خۆی ماوه ته وه، له و نامیلکه یه دا، روژاده لپی "سۆسیالیزم" مافی هه بوونی سه ره بخۆیی و مافی ئازادی کۆنترۆلی چاره نووسی خۆبه ده سه وه گرتن به هه مووخه لکیک ده سه لمینی، به لام، هه ره به دوای شه و دا لپی زیاد ده کا که دیاری کردنی چاره نووس وه دیه اتنی له سه رمایه داری دا نا گونجی و ده لی؛ شه و رو که نه ته وه له عه با یه که نه بی زیاتر نییه که ته ما و ئاره زووی شه مپریالیستی، هه رگیفی رقه به ری یه کانی شه مپریالیستی دا ده پو شی، "۱۶" جونیس" ده لی؛ شه ره میلی یه کان ئیترو چی دیکه ده سه ت ناده ن، لیئین، به زمانی هه ره دوستانه . شه و قسه ی به ره رج دا وه (شه و له پیش دانه ی ده زانی کی شه و نامیلکه یه ی نووسیوه) و کوتی، به پیچه وانه، شه ره رزگار یخوازه میلی یه کان له سه ره ده می شه مپریالیزم دا به ته واوی مه و دای هه لگی رسانیان هه یه و له راستی دا له ده سه تووری روژ دان، ۱۷ شه و ههروه ها شه و راییه ی لۆکزامبۆرگی شه ی نه سه لماند که له ژیر ده سه لاتی سه رمایه داری دا و وه دیه اتنی دیاری کردنی چاره نووس نا گونجی ۱۸.

شه و له هه یستانیا نه ی لایه نگری بیرو رای روزا بوون ریژه تی زیکیان سه باره ت به مه سه له ی میلی له کونفرانسی زی مروالد دا هینا یه گۆری.

لهوتاره سهره تايي به تيوريه كانى خوى دا، لوكزامبورگ به تاييه تى پيى له سهر لايه نه ئابوورى يه كانى ناسيونا ليزم داده گرت و گرنكى لايه نه سياسي يه كانى ئه و ديارده يه ي به كه م ده گرت ۱۴۰ جابويه تيورى رۇزا ده رباره ي ناسيونا ليزم ته عميمي پيئادري، وحق به ليينين بوو له م باره يه وه ره خنه له رۇزا بگري، له وه ش زيات سر لايه نه سياسي يه كانى ناسيونا ليزم گرنكى هه ره گه و ره يان هه يه له شه ره كانى رزگار يخوازي ميللى دا كه له شه رى دووه مى جيهانى به م لايه وه شانوى كومهلان داگرتوه. رۇزا هه روه ها، گرنكى هاوپه يما نانى پروليتاريانى، له خباتى شورشگيرانه دا، به كه م گرت چ ميلله ته پچوكه كانو چ وه رزيسران. له گهل ئه وه ش دا ئيمه ناتوانين ئه و بروايه كه جاروبارده رده بردرى به لميينين، ئه وه ي كه گويا رۇزا چاوى له ته ئسيري زوردارى ميللى له سهر چيني كريكار قوچاندووه و گووى نه داوه تى. ئيمه واى ليك ده ده ينه وه كه ريسوا كردنى راشكاوى زور دارى ميللى له لايه ن رۇزا را، و هه روه ها پيئادگرتنى ئه و له سهر به ربه ره كانى و خوراگرى له به رابه ر زوردارىكى ئه و تو زياترنيوه روكيكى ئيحساسى هه يه تا ئه وه ي كه ته نياچه وسانه وه ي ئابوورى بوو بيته هوى هه ستيكى ئاوا، و ئه وه به نيشانه ي تيگه يشتنى رۇزا ده زانين له ته ئسيري قوولى جولانه وه ي ميللى يه كان له سه رچيني كريكار دا. بوو سه لماندنى ئه و قسه يه لي ره دا به شيك له يه كيك له نووسراوه كانى رۇزا كه هيشتا له زمانى له هيستانى راوه رنه گيردراوه، به شاهي ده هينينه وه، له سه ره تايه كي كورت سه باره ت به مه سه له ي ميللى كه رۇزا له سالى ۱۹۰۵ دا سه رپه رشتى نووسيني كردووه :

ئه وه جيى ئيعتبارو شانازى مروقه، كه ميژوو له ريكي نيو ته وه يى دا سه لماندوويه تى كه ته نانه ت زوردارى هه ره غه يري ئينسانى مادى، ناتوانى هه ستي غه زه بو تووره يى، وه له ته زينه وه وه كسوو پيشيل كردنى ژيانى رووناكيري به گشتى، يان زوردارى دينى وميللى بيزوينى . ۱۵

دمه ته قه ي سه باره ت به ديارى كردنى چاره نووس تا داگيرسانى

ئەگەر باسى ئەخلاقى سۆسپالىستى بىرئى ، وئەمە مەفھومىك بوو كە
لەزەينى رۆزالمۇركا مېورگ دا بوو .

ئايا لىنن بىرئى بەئىدە ئەخلاقى (سۆسپالىستى) ھەبوو؟ بىئى
ئەملاوئە ولا لىنن بىرئى ھەبوو . لە ئۆكتۇبرى ۱۹۲۰دا ، لىئى
وتارىك دا بۇيەك بىئى كۆمۇنىستى ئاوا ، لىنن كوتى ؛ "ئايا شىك بەئىئى
ئەخلاقى كۆمۇنىستى ھەبە ؟ ديارە شىك بىئى ھەبە" وئە لىئى زىاد كىر
ئەخلاقى ئىئە لەبىئاو خەبەت بىئى چىنايەت بىرئى پىرولېتارىادا بىئى . . . . .
ئەخلاقى كۆمۇنىستى ئەخلاقىكە . . . . . كەخەلكى كىرئىكاردئى ھەموو جىورە
چەوسانە ھەبەك بەك دەخا . " ۱۲

بادەمىك لەسەرستەئى "ھەموو جىورە چەوسانە ھەبەك" ئىست بىرئى
دئى چەوسانە ھەبە زىان ؟ ديارە . دئى زۆردارىمىللى ؟ روونە . لىنن
لەسەرستەئى زىان خى دا نىشانى دا كەبەكردە ھەبە ئامادە بىئى دئى ھەبوو
جۆرە چەوسانە ھەبەك ، لەھەركوئى كە سەر ھەبىئى بەر بەرەكانى بىئى .
كەوا بوو جىاوا زى نىوان ئەوورۇزا لىرەدە لىئى چى دا بىئى ؟ لىرە دا ھىئى
جىاوا زى بىك بىئى . جگە لەشىئە ھەبە گەلە كىرئى قەسەكانى بىئى
زىاتر بىئى بە چەوسانە ھەبە ئا بوورى (چىنايەت بىئى) لە نووسىنەكانى
لىنن دانەبى . لىنن بىئى و ابوو كە خەبەت بىئى چىنايەت بىئى گىرئىكى ئەوئى
ھەبە كە ھەموشتى دى ھەبەرخوئى دەگىرئى . بەلام ئەو ھەبەئەش بىرئىراوان بوو
كە بىئىلەمىئى كەلەئىر ھەبەئى ھەلومەرجى تايەت بىئى دا لەوانە بىئى
مەسەلە مىللى شىاوى بىئىگىرئى زىاتر لە خەبەت بىئى چىنايەت بىئى .
جىاوى ، مەسەلە مىللى لە ھىرئىشى بىئى خەكانى كۆمەلە بىئى دا
شوىئى لەبارى خوئى بەبىدا دەكە ، و ئەخلاقىكە تەواوى سۆسپالىستى
دەبىئە شىك بىئى گونجاو ۱۳ .

بەم چەشە دەبىن بىئى كە بەكار ھىئەئى رستەئى ھەك ، "مافى دىارى
كىرئى چارە نووس" لەلەئىن ماركسىستەكانە ھەبەئە ھەبە خىراپ لىئى
ھالى بوون . بە ھەموو ھىساب بىك ئىستىلاھى "ئازاد بوون لە زۆردارىمىللى"
لۆكزامبۇرگ زال و پىر مانا ترە .

له گورځي دايه كه كيپه شهو بريساره ددها، يان، لهچي چاوهر روانده كسري كه ميلله تي له دهست نازاد بكري. بهلام رسپته ي ديارى كردنسي چاره نووس له پرسياره كه دا خوي ناروون وليله، داخوا مه بهست لسه و سه ربه خويي يان هوويه تيليكي كه متر سه ربه خويي يه جولانه وه ي دزي — گولونياليسته كاني شهو سالانه ي دوايي لايه نكري سه ربه خويي بوون، وكاتيكي شهوان خويان به جولانه وه ي "رزگار يخوازي ميلي" ناوده بهن، كسه س گوماني تي داپيك نايه كه شهو ماناي چيپه .

نازاد بوون له زورداري وهك مافيكي معنه وي

شايد سوسيال ديموكراته كان شركي شهو يان نيپه كه دزي زورداري ميلي شيعتيراز بگرن. روزا لوكزامبورگ گوتي به پيچه وانه، سوسينال ديموكراته كان شركيانه كه دهنگي شيعتيراز هلبيرن، نهك له بهر شهو ي كه زورداري ميلي يه، بهلكوو به ساده يي له بهر شهو ي كه زورداري يه . روزا لوكزامبورگ پي داده گرت بو شهو ي پي — او سوسياليستيكي بي دهبي له دزي هه مووجوره زورداري يهك شيعتيراز بگري، و له م باره يه لينين چ ولاميكي راسته قينه ي نه بوو .

نايا كاتيكي لوكزامبورگ باي شركي ماركسيسته كاني ده هينا گوري بودا يه تي وشيعتيراز ده گهل زورداري، شهو خهريك نه بوو مه فهووي معنه وي، به دهركي پشته وه دابيه ينيته وه ناوه وه، له كاتيكي دا خوي به دهركي پيشه وه دا تازه تسووري هلدابوو؟ هينديكيان له بهر هيرشي په پيتا په يتا و به رده وامي ماركس بو سه ر شه خلاق "بورژوازي" تسووشي شهو هله يه هاتوون وابير بكه نه وه كه ماركسيزم شه خلاق و مه فهوومسي معنه وي به هيچ كلوه جي به هيند ناگري و ته نيافه لسه فه يه كي تهق و ره قي هيزه وچي تر، فه لسه فه يه كي كه تي دا "كريكاران هه ميشه به ره قن" بهلام مه فهومي معنه وي كه و ره تر، كه ماركس كاري بوده كرد، ته نيابه ماف و شرکان کوتايي بي نايه، بهلكوو ماركسيزم له سه ر راده يان ناسي، ونيوه روكيكي تازه يان پي ددها. جابويه شمتيكي ناكوكنيه

بکوتری که روز الوکزامبورگ کاری ده نیو داده کردن، و له رووسیا شاکرا بوو که روژه کانی سره روپی قه یسه ر له ناخري خوی دابوو، جابویه له هیستانی په کانی "شانشین له هیستان" عه قلی تیده چوو که هیوایان به شوونومی و / بیان دیموکراسی هه بی له چوارچیوهی داها تووی چاوه رو- ان کراودا.

لیکدانه وه له سر هه لومهرجی تایه تی بوو که لوکزامبورگ ولینینی لیک جیا ده کرده وه، نه که میتودی لیکولینه وه بیان نوخته ی خه ره که ته که هی هردووکیان وه که به کتری ده چوون . لینین وه که ئینترناسیونالیستیکی رووسی، دژی شووینیزی که وره ی رووسی شهری ده کرد. لوکزامبورگ، وه که ئینترناسیونالیستیکی له هیستانی (ئالمانی)، دژی نیشتمان په رستی سو سیالیستی له هیستانی (شووینیزم) به شه رده هات. سه یر شه وه بوولسه هه لوپست دهر برین سه باره ت به دیاری کردنی چاره نووس دا شه وان به شاکامسی ته واو پسه چه وانه ده گه یشتن. به لام لوویی وای بو ده چی که هه لوپستی لینین زاله به سر هه لویستی روزا دا چونکه له شوپینی دیش دا دابه زیندراوه ، بو چوونی لینین لامینه خولقینه ره کانی بزووتنه وه ناسیونالیستی په کان ده ناسی به شیوه په کی وای کسه لوکزامبورگ بوی ناچی وسه رده ری لی ناکا . . ۱۰

ثایا " نازادی له زورداری میلیلی " (نازادی په کی که لوکزامبورگ لایه - نگری لی ده کرد) هه رعه ینی " دیاری کردنی چاره نووسی میلیله تسانه "؟ دژایه تی توندو به رده وامی روزا ده گهل ره سته ی دووه می شه مپرسیاره وا ده خاته به رچاو که شه وپی و ابووه که له ناو شه و دووانه دا جباواز- بیه که هه په . شه گهر وایی ، چ جیاوازیه که ؟ ثایا شه و ته نیادژی شه و فکره بوو که دیاری کردنی چاره نووس مافیکه ؟

رسته ی وه که "رزگاری میلیلی" و " نازادبوون له زورداری میلیلی" به دلنیاپی په وه ، مه فهوومی لیل وگشتین ، به لام که متر لسه هه یی "دیاری کردنی چاره نووسی میلیلی" . له هردووکیان دائی مه ده بی مانای چاوه رواشکراوی میلیله ت لیک بده ینه وه و بزانیان چ وه به رده گری واته سنووری زه ویستی شه و ، دیاری بکه ین ، هه روه ها شه و مه سه لسه ش

"مافی" دیاری کردنی چاره نووی بهرپرچده داوه . ۹

لینین له راستی داپیش بینی شه وهی نه ده کرد که "مافی" جیابوو نه وه ده کار بکری ، بهلام شه وئاماده بوو به لمینی که میلله تیکی پچووک له رووسیا (به کیتی شووره وی) جیابیته وه ، چونکوو شه به ته واوی چاوه روانسی ده کرد که بهرژه وه نندی ئابووری سه ربه واحیدیکی گه وره تنزی ئابووری -- په وه بوون ، و ههروه ها بو کریکاران ، قازانجی بوون ده گهل ده ولته تی کریکاران ، هه رجوره میلله تیکی جیاوازی خوازی شه و تودیسان ده گیریتنه وه .

لوکزامبورگ له پیرنسیپ دا دژی پیک هیئانی ده ولته تانی تـازـه ، پچووک و وهک شه دهی دی نه شسیاوی له سه ریچی خوراوه ستان بوو ، ته نانه ت شه گهر بکری نیشانیشر بدری که هه مووچینه کان، کریکارانیش ده گهل ، لایه نگری له کاریکی ئاواده کن . لینین وه کوو روزا به روونی دهی دی که هیژه ئابووری په کان به ره وپیکهینانی ده ولته ته کانی گـهـوره و گه وره تره وه دهرون ، بهلام لینین شتیکی دی که رۆزا نهی دی (بیان به ئانقسه ته چاوی لی قووچاند) ، شه ویش شه وه بوو که هیژه کانی دژ ، که به ره و دروست کردنی ده ولته تانی پچووکتر ده چن ، له قه ده رخویان به هیژنولسه کورت خایه ن دا له وان به بریارده ریش بنـ لینین دژی به خود اشکاندنه وه و که مته رخه می سه باره ت به ناسیونالیسته کان بوو ته نانه ت شه گـهـر ده گهلیشان موافیق نه بووبایه . شه وان ده بی وایان هفتارده گهل بکری که خویان هه له بوونی ریبازی خویان ببینن ، له کاتیک دا که ئازادی ته واوی فه ره نگی یان بو میللیه ته کانیان ده دریتی .

لوکزامبورگ له سه مه سه له هیستان تووشی به تووشی وه زعیکی سی تایبه تی به وه هاتبوو (دیاره نهکئه و جوره ش ده یکوت) له هیستانی په کان ئوتوتیش به نه غسده ن ئوتوتوئیکی غهیری ره سمی یان هه بوو وخواه نسی مافی دیموکراتی بهرچاوبوون ، وکریکاران له هیستانی له وی زورده سکه و تیکی که میان ده بوو و له وان به بووزیا تریان له کیس بجی بی تو خرابانه نیو له هیستانیکی دامه زراوهی ژیر ده سلاتی بورژوازی و خاوه نملکان . هه ره بینی شت ده کری سه باره ت به له هیستانی په کانی پروسیای روژه سلات

هم ئەو سەرۋەبەندى ۋە ھەمىش دواتر، ھەلوپىستى لۆكزامبۇرگىش ئەو ۋەندە بەدىلى خۇپارىزان (Conservatives) نەبوو، بەلام ئەو ۋە لەو ۋە يەكە تاوانى دوو روويى لى بىدرى رزگارى بوو .

لېئىن بۇ دىيارى كىردى ھەلوپىستى خۇى سەبارەت بەجىابوونە ۋە يەكە مىللەتە پچوگە كان لە گە ۋەرە ترەكان، نىسۋوسى :

قەت لايەنگىر لە دە ۋە لە تەكان ناكىرى، يان پارچە كىردى دە ۋە لە تان بەگشتى، يان پىرىنسىپى فېدراسىۋن، ماركس جىابوونە ۋە يەكە مىللەتتىكى زۆرلىكراوى بە ھەنگاۋىك بەرە ۋە فېدراسىۋن دەزانى، لە ئاكامدا، نەك بەرە ۋە جىابوونە ۋە يەكە، بەلكو بەرە ۋە پالۋىكدان تە مەركوز، چەبارى سىياسى ۋە چەبارى ئابوورىسە ۋە يەكە، بەلام پالۋىك دان تە مەركوزىك لە سەربىناخە يەكە دىمۆكراسى .

جىاۋازىيەكانى نىۋان لۆكزامبۇرگ ولېئىن بە شىكىيان لەسە بەر جىاۋازى نىۋان ئەۋرىزە "فاكتانە" يەكە ئەۋان بە دەستيانە ۋە بوو . ئەۋ جىاۋازىيە بەروونى سەبارەت بە جىابوونە ۋە يەكە نۇروۋىژ لەسە سوپد لە سالى ۱۹۰۵ دا خۇى نىشان دەدا . لە راستى دازە ھەم تەپىياۋ باۋەربىكا، دوای خويىندە ۋە يەكە شى كىردە ۋە يەكە ھەردوۋكىيان، كە نۇوسەران باسى عېنى رووداۋ دەكەن . پىشنىارى لۆكزامبۇرگ لە مەر ئەۋە يەكە كە سوپد ئامادە بوو رېگا بەدا نۇروۋىژ جىابىتە ۋە يەكە، قەسە يەكە بوو كە لېئىن نە يەكە تەۋانى بەرپەرجى بەداتە ۋە يەكە . ناكىرى بىكوتى لېئىن بە راشكاۋى دەدوۋى كاتىك لە لۆكزامبۇرگى دەپرسى؛ ئايا بەرە سى نايىسى ۋە كەۋو يەكە مىللەتەن، ناسىنى مافى جىابوونە ۋە يەكە دەگىرپتە ۋە يەكە؟ يەكە مە، لە بەر ئەۋە يەكە ھەروەك كوترا ، چە بۇچوونىكى سەلمىندراۋ لە سەرمانا يەكە مىللەت نەبوو، ۋە دوۋە ھەم، "مافى" جىابوونە ۋە يەكە ئىستىلاھىك بىسۋو لۆكزامبۇرگ بەسە جى بەرپەرجى دەداۋە، ھەر لە بەر عېنى ھۇى كە ئەۋ

(وا هلهکوت کائوتسکی که له بهر پیداکرتن له سرگر ایشی زه و وزوو- کهری سرمايه داری هاو چرخ، له لایه ن روز الوکز امبورگ راره خنه لی گیرا بوو، دو ای شوری جیهانی یه کهم ها ته سرته و باو ره که ده گزنی ناشتی به باشتین شیوه له لایه ن کو مه لیک له میلله تانی پیشوه چووی سرمايه دار را ده سته بهر بکری!)

لینین به بیانگه و ازدان بو " مافی دیاری کردنی چاره نووس بو میلله تان " شه وئیده ییسه ده سه لماند که میلله تان مافی بیان هیه . لوکز امبورگ سه ته و او ی شه وهی بهر په رچه داوه و ، ده یگوت شه گهر شه و تا ماده بی قسه سه مافان بکا، شه و لیدوان و قسه لی کردنه ی ته نیا و ته نیا له سر مافه کانی چینی کریکار ده بی .

له بهر شه وهی که لینین به ته و او ی له بهر شه وه نندی تا بووری ده وله ته سه گه وره کان تیده گه یشت شه و نیازی و ابوو که کو مه لی سو سیالیستی داها توو له سر بنا خه ی و احدیکی تا قانه ی تا بووری دا بمه ز رینی، و احدیکی شه و- تو ی که نه که ره به گه وره یی ئیمپراتوری قه یسه ری به لکوو له ویش گه وره تربی و له بهر شه وهی که لینین، وه کوو مافیکی به جی ، سهیری " مافی میلله تان بودیاری کردنی چاره نووسی خویان " ی ده کرد و شه و مافه ی به تا مانجه کانی شورشی سو سیالیستی به وه ده به سته وه ، تا یاه و خه ربکی هله خله تان دن سه میلله ته پچوو کتره کان سه باره ت به جه وه هری " دیاری کردنی چاره نووس " نه بوو ؟ الوکز امبورگ پی ی و ابوو لینین له راستی دا خه ربکی کاریکی و ابوو، و شه و له مه شزیاتر ده یگوت له رقه به ربیک دا که باسی میللیه ت بیله- گوری، چینی فه رمانده و اگشت کار ته ته کانی به ده سته وه یه له هه موو سه رو به ندیک دا- له سو سیالیزم دانه بی- هه ر جو ره دیاری کردنیکی " دیمو- کراتیانه ی " ، تا واته کانی " گه ل " ، ته نانه ت هی پرولیتاریاش، چاوه روانی شه وه لییده کری زور به بو سورژوازی نیشان بدا .

شه مه ره خنه یه کی بنچینه یی له هه لو یستی لینین بوو . چونکو ولینین تا نوخته یه کی تایبه تی له دووی دیاری کردنی چاره نووسی ده دا ، شه وانه ی که تا واتی دیاری کردنی چاره نووسی ان زیاتر له م نوخته یه هه با وولسی تی تیپه ر بوویان- شه وانه ی مه یلیان سو شورشی کو مه لایه تی تیدا نه بی (جگه له وهی که بهر به ره کانی ده گه ل بکن) - هه له ت لینین به دو ورووی تا وانبار ده کهن، کاریکی شه و توشیان کرد .

ده گرتته وه؛ پرولیتاریای نه ته وه پيشوه چوه کان، به يهک گرتن ده گهل ميللیيه ته پچوکه کان، سه رمایه داری ده روخینن و ژا زادی بومیللیيه ته پچوکه کان، وموسته عمره کان له چنگ نا وه ند، له ژیر حکومه تیکي سوسیالیستی دا داده مه زینن. تاگه یشتن به چاره سه ریکی شه و تو، لوکزامبورگ له وبروایه دابوو که میللیيه ته پچوکه کان له چوارچیوهی ولاتیکی گسه و ره (شه میریالیست) تر دا وه زعیان باشترده بی. شه و ته نانه ت له به ره شه وهی که مارکس لایه نگری له سه ره خوئی له هیستان کردبوو ره خنه ی لیده گرت. شه و پیی وابوو کاریکی وا به رو بووی پاراستن و پته و تر بوونی کونترول پی ده وله مه ندان (و، پلشان، بورژوازی) ده بی، وقا زانجی که می بو وه رزیران و کریکاران ده بی، که ده بی له گهل کریکاران و وه رزیرانی ولاتی گه و ره تری دا که تییدا ده ژین یهک بگرن.

شه وه له راستی دا جیا وازی سه ره کی نیوان لینین ولوکزامبورگ بوو به لام جیا وازی به کی که زیاتر له سه ره حوکمدان سه باره ت به دابه زانندی به کرده وهی تیوریيه که بووتا له سه ره تیوریيه که خوی یان می تود بی. تیکوشانی لینین بو شه وهی تیوری لوکزامبورگ به "ثابستراکتست" و "میتافیزیک" له قه له بدا زیاتر له به ردیاری کردنی سه را وه ردی مه به. سته که بوو. لینین دهی پرسی بوچی روز الوکزامبورگ مانای میلله ت به گویره ی لیکدانه وهی میژوو بی - ثابووری کا ئوتکی دیاری ناکا و ته نیا خوی به بوچوونی تایبه تی ئوتوبا ویر که له لیکدانه وهی مانای میلله ت به دا باری روو حی ده کاته بیوانه ده به ستیته وه. لینین به هیئانه گسوری قسه یه کی ئاوا بن پیی خوی ده کولی، چونکو وینه که م، سستالین، تازا به دنده ی لینین و تاریکی بلا و کردبو که تییدا مانای میلله ت به شیک پی به گویره ی "باری روو حی" ئوتوبا ویر لیک درابووه. و دوو هم، کا ئوتسکی که به شیوه یه کی به رده وام سه باره ته به باسی میلله تی ده نووسی، به و ئاکا مه گه یشتبوو، که مانای میللیيه ت به گویره ی زمان لیک بدا ته وه، مانا لیکدانه وه یه کی هیئنده نا ته واو که لینین خوی له جی داو ایلیهات هیرش پی یکا. لینین خوی له وه خمه ته پاراستکه مانای میلله ت لیک بدا ته وه، به لام شه وهی نه کردبه به لگه یه ک بو شه وهی مانا لیکدانه وه و ناسانندن به زوری به سه ره لکی دیکه دابه سپینی.

له م باره په وه ، بهر نامه يه كي كه شه گهر چي له سه ربنا خه ي گشتي ديساري
 كردني چاره نووس دانه دهن درا ، بهلام له گه لئه وه شدا ده سته بهرده بسوو
 بو ده رجه يه كي پيويست له حكومته تي خويي و ئو تونومي فهره نكي بو
 گله كه ي . لينين به سكالوه ده يگوت كه روز الوكز امبورگ دا واي ئو تونومي
 ته نيا بوله هيستان ده كا وبه س ، بهلام پيويست نه بو و نه وقسه يه ي و ابسي :
 له بوچووني ديالكتيكي دا كه لينين بو خوي ره چاوي ده كرد ، له وبروايه
 دا بوو كه هه موومه سه له يه ك پيويسته به ثيوه يه كي تايبه تي له بهر چاو
 بگيري ، و نه مكاره پيويسته له جيگايه كه وه ده ست پي بكا .

روز الوكز امبورگ چه ندي چار ده ري بريوه كه بوچي به برواي نه وليتواني
 و گورجستان سه رزه ويني له بار نابن بو نه وه ي پرينسيبي ئو تونومي
 يان تيدا دابيه زيندري . هوي بوچووني نه وبه ساده يي له بهر نه وه بوو كنه
 نه وان زور پچووك بوون - ته نانه گورجستان به يه ك ميليون و دووسه ست
 هه زاردانيشتوووه له چاو روز الوكز امبورگ دا شويني كي وان به بوو كه شياوي
 له سه رپي خوراوه ستان بي . به پيچه وان ، لينين نه ژماره يه كي كه مي
 ۵۰/۰۰۰ كه س شي به شياوي ئو تونومي هه بوون ده زاني و له راستي ش
 دا هينديك له ميليه تان له يه كيتي ي شووره وي دا نفووسيان لسو
 ژماره يه زياتر نييه -۷۰ لينين له بهر نه وه ي ثاماده بوو له سه ر ميليه -
 توكان بكا ته وه ، نه وه ميله شي تيدا بوو كه واحيده كاني به ري سه وه
 به ري قه رال نشيني كوني رووسياش دابتاشي و له بهر يه كيان به ري نه گه ر
 نه مانه زياتر له يه ك نه ته وه يان تيدا بي .

بهلام ثايا لينين نه وه ي نه ده زاني كه نه ته وه يه ك ته نيا به
 په نجا هه زار كه سه وه له وزه ئي دانابي بهر گري له خوي بكا ، يان بازار يكي
 نيو خوي وه هاگه و ره په رپي بدا كه بتواني قازانجي به سه ره هم
 هينانيكي بهر بلاو وه دي بيني ؟ نه ته وه ي وه ها پچووك چون ده توانن
 بميننه وه ؟ روز الوكز امبورگ ، به رويشتن سه رچه ي ماركس و ئينگلس دا
 پي ي له سه ر گرايش به ره و پيك هيناني واحيده گه و ره و گه و ره تره كاني
 ميلي داده گرت ، نه و ريگا چاره يه كي روزا بوچي به جي كردني مه سه له ي
 كو نترول ي جه ما وه ري ده ي هينا گوري له گه ل سونه تي ماركسيستي دا يه كي

۱۹۰۸ و همیش دو ای ئەم سالدە دە یگوت که قازانجی شورشی پرۆلیتاریایی بەرزتر لە هەموو شتێکە، و ئامادە بوو هەموو کاتێک مافی دیاری کردنسی چارە نووس لە پێناو شورشدا بەخت بکا. ئەو هەر وەها بە شیوەینەکی ئابستراکت لایەنگری مافی دیاری کردنی چارە نووس نەبوو، لاسە بەر ئەو هی لەوانە یە بگا تە ئاکام و بەروبووی ئا و ای که شیای سەلماندن نەبی.

رۆژا لۆکزامبۆرگ ئەو هی بەرپەرچ دەدا وە که " مافی " ئازاد بوون لە زۆرداری هەبی. ئەو لە وێروایەدا بوو، مەسە لە ئا و ا، بە هیژ بە سترا و نە تە وە و هەربە هۆی هیژیش دا بین دە کرین. ئەو دە یگوت که بی توو نیسە کریکاران بلی " مافی " دیاری کردنی چارە نووسیان هەپە وە ک ئە وە وایە پێیان بلی لە دە وری زیرین دا بخۆن.

لە کۆمەڵێکی چینیایە تی دا، باسی دیاری کردنی چارە نووس بـ " گەل " کردن، بە شیوەینەکی ئاسایی مانای دیاری کردنی چارە نووس بـ چینی فەرمانرە وایە، و کریکاران وە ک رابردوو لە هەلوێستی ژیر چە پۆ. کە بی دا دە میننە وە. هەربۆیە ش بوو که رۆژا لە دە مە تە قە و لی د و انە. نە کاسی دا و بە سەر قال بوونی زۆر وە سە بارە ت بە لە هیستان، بەرە وە ئە و هەلوێستە چوو که دیاری کردنی چارە نووس بە مانای دیاری کردنی چارە نووس بۆ چینی کریکار بزانن. ئەم هەلوێستە، هەر وە ک د و وایە دە بینین، دروشمێک بوو که لە شورشی رووسیا دا بە کار بردرا.

لە بەر ئەو هی که لۆکزامبۆرگ بە تاییە تی دژی مافی دیاری کردنی چارە نووس بوو، لەوانە یە وادا بندری که ئە و دژی هەموو جورە سەرنجی کی تاییە تی سە بارە ت بە میلیلە تە بچوو که کان بوو بی بە لام لی کدا نە وە یە کی ئە وە ها سە بارە ت بە روانگە ی رۆژا بە هیچ کلە و جی دروست نییە. ئە و هەستی کی توندی سە بارە ت بە ئۆتۆنۆمی لە هیستان هەبوو، میلیلە تی کی پچوو کتری که ئە و زیاتر لە هەموان گیرۆ دە ی بوو. تە نیا پێویستە که شە مین و دواین وتاری زنجیرە ی نوسرا وە کانی رۆژا لە سالانی ۱۹۰۸ - ۱۹۰۹ دا بخویندری نە وە بۆ ئە وە ی بە تە وایە وە بگەین که چە ن دە ئە و بە روی وە بوو و ئامادە بوو تیبکوشی بۆ گە لالە کردنی بە نامە یە ک

دیاری کردنی چاره نووس دانه گرت، نه گهر چی هیشتاش هه مان هملوئستی
 سالی ۱۹۰۳ ی خوځیان پاراستبوو، نه وان له و کونگره یه دا هاوکاریان
 له گهل لئینین کرد و به م شیوه یه زاده ی نیژیکایه تی بیرورای خوځیان و
 لئینین بیان نیشان دا. به لام مه سه له ی بنه ره تی فه لسه فی هه روا به جی
 به جی نه کراوی له ناویان دامایه وه.

رؤزا لۆکزامبورگ به وردی هه لویستی خو ی له زنجیره یه ک و تاردا هینا
 گوری، " مه سه له ی میلی و ئوتونومی " که له نیوان سالانی ۱۹۰۸ و ۱۹۰۹

دا له و گو قاره ی که به ناوی PRZEGLAD SOZIALDEMOKRATYCZNY

ده ری ده کرد، بلاو کراوه. مارکسیسته کانی دیکه ش له ودوان و دمه ته قه دا
 به شداری بیان کرد، لئینین، سم تالینی نه سپارد نامیلکه یه ک له سه ر
 مه وزووعی ناسیونالیزم بنووسی، نه و نامیلکه یه له سه ر ه تای ۱۹۱۳ دا،
 وه ده رکه وت و به شیوه یه کی سه ره کی بو به ره رچ دانه وه ی بی سه رو رای
 کارل رینر و ئوتوباویر سه باره ت به ئوتونومی فه ره هنگی میلی ته رخان
 کرابوو . ۶

له گهل نه وه شدا، له راستی دا هیچ که س ولامی رؤزا لۆکزامبورگی
 نه دا وه و لئینین بوخوی نه وه سه رکه ی وه نه ستوگرت " سه باره ت به مافی
 میلیه تان بو دیاری کردنی چاره نووس " که له سه ره تای سالی ۱۹۱۴ دا
 نووسرا، راسته وخو به تایبه تی له دژی روانگه ی رؤزا بوو.

" مافی " دیاری کردنی چاره نووس

* * *
 رؤزا لۆکزامبورگ ده یگوت، نه وه غه یری مارکسیستی یه، یسه
 شیوه یه کی مو تله ق با سی مافان بکری، بیان له راستی دا هه ر نیوی ماف بیته
 گوری، چونکوو دیالیکتیک بوونه وه ری مافان به شیوه ی گشتی نانا سی،
 " دروستی " و " هه له ی " هه لومه رجیککی تایبه تی ده بی به ریگای لیکدانه وه ی
 هه لومه رچی میژوو یی د الیک بدریته وه و دیاری بکری.

لئینین وه ک مارکسیستیک به هیچ جور ولامی بوقسه یه کی نه وتونه بوو،
 چونکوو بوخوی زور جار عه ینی بیرو رای ده بری بوو. نه وه م به ره سالی

واوه بهرچا و ده هات که هم حیژی سو سیالیستی له هیستان و هم
 حیزه کانی دیکه سهرنجی کریکاران یان بهر ولای خویان راکیشابیی
 کونگره ی نه نترناسیونال سو سیالیستی له ندهن (۱۸۹۶) گوئی لسه
 قسه ی همر دوو لاکرت، بهلام به کرده وه بریاری دا که ده ست له ئیش و
 کاریان و هرنه دا، نه وده می واوه بهرچا و ده هات که SDKPIL له سالی
 ۱۹۰۳ دا ته نیا لایه نگریکی که ی بووی، بهلام کاتیک به که میهن
 شورشی رووسیا له سالی ۱۹۰۵ هه لگیرسا کریکاران له له هیستان ی
 رووسیا به پانه وه روویان له SDKPIL کرد وده گه ل کریکارانی
 رووسی به کیان گرت له چهن دین شاری له هیستان دا سه نکه ره له قه ندرا
 و ئه وشارانه شهری سه رشه قامانیا به خووه دی. حیژی سو سیالیستی
 له هیستان (P.P.S) لیک بلاویو : به شیکی به ره و هه لویستی SDKPIL
 چوو و ئاخره که ی (له دیسامبری ۱۹۱۸) دا تیکه لاوی بوو، ده سه ته به کی
 پچوو کتو، له ژیز ریبه ری پیلودسکی، خوی راگرت و ئاخره که ی، دو ای شه،
 سه روکایه تی ولاتی تازه دامه زراوه وه ی له هیستانی به ده سه ته وه گسرت
 هه لویستی روزا لوگزامبورگ سه باره ته به ناسیونالیزم ئه وه بوو که
 ناسیونالیزم جولانه وه به که که تییدا چینی کریکار ته نیا قازانجی کی
 ناراسته و خوی هه به . روزا هه میسه له و بروایه دا بوو که باشتریهن و
 ریگا بو ئه وه ی کریکاران نیری زورداری میلی له مل دارهن
 ئه وه به که شورشی نیونه ته وه یی سو سیالیستی وه دی بینن. له سالی ۱۹۰۳ دا،
 لایه نگرانی روانگه ی روزا لوگزامبورگ له کونگره ی حیژی سو سیالیستی
 کریکاری رووسیا دا (RSDLP) به شداریان کردو به توندی دا وایمان
 له کونگره کرد دیاری کردنی چاره نووس په سندنه کا .

RSDIP پشتیوانی له دیاری کردنی چاره نووسی میلیله تان به ده سه ته خویان
 کرد و په سندی کرد، و بهم پییه ده سه ته ی نوینه رایه تی له له هیستان
 کونگره ی به جی هیسته له و کونگره به دا هم بولشو بیکه کان و هه هم
 مینشو بیکه کان لایه نگری دیاری کردنی چاره نووس بوون .
 له هیستانیه کان دیسان له سالی ۱۹۰۶ دا له کونگره ی حیژی رووسی
 دا پهیدا بوونه وه ، و ئه و جار پیان له سه ر دژایه تی خویان له گه ل

جولانه وهی شورشگیری و سهرنجی زوری کاربه دهستانی به ره و تیکوشانه کانی
 خوی راکیشا جاسوییه و باش زاندر ا که زووسیا به جی بیلی. روزا له پیش
 دا چووه سویس وله وی و بو ئالمان و له م و لات به ده م دریزه دانی به
 شداری چالاکانه له جولانه وهی سو سیال - دیموکراتی دا دهرسی ته و او
 کرد. لوکزامبورگ دهستی کرد به خویندنه وهی میژووی له هیستان نوپاشان
 توانی هله ی لینین، سه باره ت به پی دا گرتنی له سهرده وری سورژوازی
 وهک خولقی نه ری ناسیونالیزم ساخ کاته وه، چونکوو جولانه وهی -
 ناسیونالیستی له هیستان، له میژ سال بوو له لایه ن به گزاده خواوه ن
 و هیکیان را (۵ SCHLACHTA) ری به ری کرابوو. روزا مه یلی خوی
 سه باره ت به له هیستان هه همیشه پاراست، و له نیوله هیستانیه کانی
 پروسیای روزه هلات دا کاری ده کرد و پسوری حیزبی سو سیال دیموکراتی
 ئالمان له سهر له هیستان بوو. له هه مان کات دانه و له جولانه وهی سو سیال
 - دیموکراتی روسیاش دا به شداری ده کرد. ته گهرچی زور به ی کات
 له دووره و هرا، و به شیوه ی ئاسایی لایه نگری له هله ویستی
 بولشه و یکی ده کرد. ته گهرچی، لینین له سهر ژماره یهک بیرو را ونوخته
 بوچونه کانی روزا له گه لی ته با نه بوو، به لام هه همیشه به رزترین بروای
 به لیوه شاهوی و دلپاکی ته وهه بوو .

گشت سهر و بهندی نیو ساله کانی ۱۸۹۳ تا ۱۹۱۴ به دمه ته قه ی
 دوو حیزب له له هیستان سه باره ت به باسی مافی دیاری کردنی چاره نووسی
 میلی داگیرابوو. حیزبی سو سیالیستی له هیستان (P.P.S) لایه نگری
 دامه زانده وهی له هیستان و پیک هیانی لقه کانی حیزب له نیوه هرکام
 له نیوه دهوله ته دابه شکره کانی (ئالمان، شویریش و رووسیا) دابوو
 و له نیو کریکاران، و هرزیران و جینی نیوه راسته له سهر بنا خه یه کی
 به ته وای ناسیونالیستی کاروخه باتی ده کرد و به زه حمه ت باسی
 سو سیالیزمی ده هیله نا گوری. حیزبی سو سیال دیموکراتی له هیستان
 که پاشان، دوا ی ته وهی لیستوانی ها ته ناوی به (SDKPIL) نیوبانگی
 بلا بووه - به دهستی روزا لوکزامبورگ و خه لکی دیکه له ساله ی ۱۸۹۳
 دامه زرا، و دریزه ی به سونه تی پیشووتری مارکیستی بوڈ ژایه تی ده گه ل
 مافی دیاری کردنی چاره نووس بو له هیستان دا .

لینین به دروستی دژی فورموله کردنیکی شه و توبوو ، به لام و تاری شه و دژی شه و گه لاله گوی بو شل نه کرا و وهک دوایه ده بینین لسه کونگره ی سالی ۱۹۱۹ ی خیزی کومونیستی په کیتی ی شه و وره وی داپه سندن نه کرا .

۵ - روزالوکز امبورگ دژی ناسیونالیزم بوو له بهر شه وه ی ده گاته پچر پچر بوون ، لینین قازانجی بوونی و احیاسد میلی په گه وزه کانی داده گرت وه ، به لام له هه مان کات داله هیزی گرایشی پچر پچر بوون تیکه گه یشت ، گرایشیکی که شه و هینده شه دژی نه بوو . قسه ی لینین راست بوو قسه په کی که شه ورو هه مووکس گه ره ک بی سه لمینی .

مه بهستی سهره کی نیمه لیدوان له سهر نوخته ی په که می شه و باسه ی سهره وه یه ، واته داخوا مافی دیاری کردنی چاره نووسی میلله تان هه یه یان نا ؟ به دوان له سهر شه و نوخته یه و نوخته کانی دیکه ، نیمه هه ول ده ده بین نشان بده بین که تیوری میلیهت ، که تا کوو ئیستا وای ره فتار له گه ل کراوه به دیارده یه کی دهره وه ی تیوری مارکسیستی بدریته قلم یان بوره خزمایه تیکی له گه ل هه بی ، له راستی دا به شی ناوه ندی تیوری مارکسیستی یه ، له راستی دا ، مارکسیزم به بی تیوری دروست له سهر میللهت ناتوانی گیرو گرفته هه ره توندو تیژه کانی دنیای شه ورو جی به جی بکا . بو یه بایه خسی پییدا چوونده و موتا لکردنه وه ی گشت مونا فشه که به تایبه تی شه و یار مه تی یه ی که روزالوکز امبورگ له م باره یه وه کردوویه ، و بو سالانی دوورودریژ که متهر خه می لیکراوه دیته گووی .

هه لکه و تنی می زووی

* * *

روزالوکز امبورگ له شوینیک له دایک بوو و چووه مه دره سه که شه وده می له هیستانی رووسیا بوو . شه وله بنه ماله یه کی جووله که ی چیننی ناوه راست دا چاوی به دنیا پشکووت ، شه و زور زوو مهیلی دا به

جياوازي يه كانی نیوان رۆز لۆكزامبۆرگ و لینین ده كری له وسسه بهر -
دیوانهی خواره و هدا كورت بكرینه وه :

۱- لینین به توندی پێی له سهر مافی دیاری كردنی چاره نووسی
میلله تان دا ده گرت . رۆز لۆكزامبۆرگ ده یگوت مافیکی شه و تۆه رنییه ،
و بهرز كردنه وه ی درۆشمیکی ئاوا كاتیکه به وردی و وشاری یه وه دیاری
نه كری مه به ست چیه نهك هه ر یارمه تی جی به جی كردنی مه سه له كه نا دا
به لكوو ده بیته هۆیهك بوخۆلی لادانی .

قسه ی لۆكزامبۆرگ شه و ده میش راست بوو و ئیستاش دروسته ، به لام
شه و زیاتر له وه ی پێویست بوو ، شه وه ی دوو پاته ده كرده وه : كاتیك
ناوه رۆکی مه به سه كه دیاری بكری ، دیاری كردنی چاره نووس مافیکی
مه عنه وییه : و رۆزاده بوو شه وه ی نیشان دابایه . دژایه تی لۆكزامبۆر
ده گهل زۆرداری میلی نیشان ده دا كه شه و له م پرینسیپه گه یشتبوو .

۲- لینین له سهر ده وری بورژوازی بو پیک هیئانی میلله تانی
مودیرن پێی داده گرت .

لۆكزامبۆرگ ده ی گوت هه له م هرجی و اهه یه كه ده وری بورژوازی له
پیک هیئانی میلله تان لانی كه مه ، شه و راستی ده كرد ، نهك هه
سه باره ت به له هیستان به لكوو له سه رفۆر ماسیۆنه كانی ئابووری بهر
له سه رمایه داری ، موسته عمه ره كان وه تدیش .

۳- لۆكزامبۆرگ جیگایه کی بو فیدراسیۆن و ئۆتۆنۆمی تیله دا
ده هیشته وه . هه لویستی لینین سه باره ت به فیدرالیزم روون نه بوو .
شه و له پێشدا دژایه تی ده كرد ، پاشان لانی كه م به قسه ، بویه کیستی
شووره ی سه لماند . بیرورای لۆكزامبۆرگ له سه ر شه م نوخته ی سه زۆر
نه رمونیان شه بوو ، و ره خنه ی رۆز له لینین له م باره یه وه شه و رۆ
سه رنجیکی تازه تری به ره ولای خۆی راکیشاوه . به لام له وانه یه ئۆتۆنۆمی
له چوارچۆیه ی ده وله تیکی غه ییری دیموكرا تیكد ! مانایه کی كه می هه بی .

۴- رۆز لۆكزامبۆرگ و پیره وه كانی دیاری كردنی چاره نووسیان
به مانای دیاری كردنی چاره نووس به ده ستی چینی كریكار لیکده داوه .

مه به سټی ټیمه ټه وه نییه بیسه لمینین که لایهک له م دووانه مونا قه شه - که یان " برده وه " . ټاشکرایه رۆز الوکز امبورگ ټم گریوه ی نه برده وه . بوچو و ټه کانی ټه وه سه باره ټ به گرایشه کانی ټه وه سه رو به ندی له سه ریټهک که مټر له ټی لینین دروست بوون، و ټه وه ش یه که له هوټیه کانی که مټر خه می سه باره ټ به بیرو راکانی ټه ون. رۆزا هیزی دنه ده ری ناسیونالیزی به که م گرت (ټه گهرچی به ټه واوی له هوټی بوون و سه ره له دانی گه یشټ) ، جا بوټیه تیوری ټه وله گهل گرایشه کانی دوور بوون وه له ناوه ند له ده وله تی فره نه ته وه ی مودیرن دا بچاری ویهک بگریټه وه . رۆز الوکز امبورگ وهک لینین، رووی قسه ی له خه لکی ټور و ویا بوو و بو ټه وان ی ده نووسی جا بوټیه قسه کانی عمومیه تی نییه . به لام راگه یانندی وی دژی تیوری دیاری کردنی چاره نووسی میللی ټه ورؤ ههروهک زه مانی نووسرانی له سالی ۱۹۰۸ دا له جی خوی دایه . وله راستی دا ، به تیوری مارکسیستی قهټت به ریپرچ نه دراوه ته وه . نیوی مارکس له وان هیه هه میشه له مونا قه شه ی نیو مارکسیټه کان دابیټه گوری، و له وباسه ی ټیستاش دا هه روا یسه . ټه گهرچی مارکس مهیلی ټه و ټوی سه باره ټ به پریټنسیپی دیاری کردنی چاره نووس تیډا به دی نه ده کرا ٢، به لام ټه و جاروبار ټا ماده بوو ټه و درؤشه ده کار بیټنی .

له سالی ۱۸۶۷ دا له " رینوینی بونوینه ران " ی (شورای گشتی - ټه نټرناسیونالی یه که م) دا پارا گریفیک سه باره ټ به " پیویستی له ناوبردنی نفووزی رووسیاله سه رټور و ویا به هوټی دا به زانندی مافی گه لان بو ټیختیار دار بوونی خویان و دروست کردنه وه ی له هیستانتیک له سه ربناخه یه کی دیمؤکرا تی و سوټیالیستی گونجا بوو". ٣ ټه و پارا گرافه له لایه ن شورای گشتی راپه سند کرا و بوو به به شیک له سه بیټاسه تی ټه نټرناسیونالی یه که م . له وان هیه مارکس ټه و پارا گرافه ی گه لاله نه کرد بیټ به لام مهیلی ټه وه ی تیډا بوو بیسه لمینتی، ټه گهرچی نامیلکه یه کی که له لایه ن مارکس راسه ریپر ټه نټنی نویسی کرا وه و بیاری نا مه کانی کوټگره کانی

ساله کانی ۱۸۶۶ و ۱۸۶۸ ی کوټمه له ی نیونه ته وه پی کریکاران (I.W.M.A) ی تیډا گونجا وه پارا گرفی باسکراوی تیډانییه . ۴

ته پاندووه که زور له سه روپشتن وېي کيشي زيادي له سه رو شميبي
 "دياري کردني چاره نووس" له خه با تي دژي ئيستي عماري داله وانميسنه
 گه يشتن به سو سياليزم زور دژوار بکا، شه و ده لسي :

هموو که س ده يه وي ناز ادبي، و ئه رکي ناسيونا ليستيک
 ته نيا هر شه وه نده يه خه لک بو باوه ره ينان به هي نزي
 ئيستي رازي خو يان هان بدا، به لام دامه زران سدنې
 نازادي راسته قينه که له سو سياليزم دا خو ي ده نويني
 شتيکي به ته او وي جيا وازه، شه مه هم تي گه يشتني
 موسيه ت و هم کرده وي موسيه تي پي ده وي و ته نيا بهر
 بهرچ دانه وي ئيستي عمار و مه يل بو هاوکاري لسه
 نه بووني هاوکاري دانيسي ه. ^۱

له وانده جيبې سه رسورمان بي بو نيريري ئه گه ر بزاني که تووشي گيرونه
 گرفت هان ده گه ل شه و دروشمه شه ست سال بهر له وي له لايهن روزا
 لوگزامبورگ را ئيشاره ي پي کراوه . گوماني تيداني يه که مارکسيزم بو
 ماوه يه کي نازادريژ چاوي له که مته ر خه مي خوي سه باره ت به تي سوري
 ناسيونا ليزم قووچاندووه .

زانيا ياني روژاوايي که ناکاداري شه و وه زعن له تيکلاشا
 خو يان دابوه لسان گاندني "مونا قه شه ي گه وره نيوان لينين ولوگزامبورگ"
 ماونه ته وه وسه ره ده ريان نه کردووه ته نيا له بهر شه وي که قسه ي لايه نيکي شه م
 مونا قه شه يه - لينين - يان له بهر ده ست دابووه و ده ست يان وه قسه کاني
 روزارامه گه يشتووه . ههروهک زاندراره لينين پوليسي تيکي (قسه زان)
 گه وره بوو ، وکه نيکي وانه بوو که ئيستي دلالي موخاليفي خو ي نه ته او وي
 بگيري ته وه و نه تواني به چا کي ولا مي بدا ته وه . له بهر شه وه هي ندي له بيرو را
 هه ره درکينه ره کاني لوگزامبورگ که مته ر خه مي يان لي کراوه يان سه
 شي وه ده ستې دووه هم وه رگيراون، غالبه له لايه ن که سيکه وه که خو ي خه ريکي
 "بهر بهرچ دانه وه " يان بووه .

مافی دیاری کردنی چاره‌نووسی میلی له تیوری مارکسیستی دا

وه رگیژ: حه‌سه‌نی سه‌یف

نوسه‌ر: هوراس. بی. ده‌یقیس

تا ئیستا زور کم زاندراره که سه‌ره‌رای هیرشی لینین بوسه‌ر روزالوکزامبورگ، هه‌لوپستی، فه‌لسه‌فی روزا که له‌نوسراوه‌کانی‌سالانی ۱۹۰۸ تا ۱۹۰۹ ی خوی دا زور به‌لی براوانه‌ده‌ری بریبوون، قه‌ت له لایه‌ن لینین را به‌رپه‌رچ نه‌درانه‌وه، به‌پیچه‌وانه‌ئه‌وه‌ه‌لوپسته فه‌لسه‌فی یانه له لایه‌ن به‌شیکی زور له‌ئندامانی حیزبی بولشه‌ویک را په‌سند کران و بو به‌رپه‌رچ دانه‌وه‌ی لینین له قسه‌کانی‌روزا که لکیان وه‌رگرت و ئاخه‌که‌ی، له سالی ۱۹۱۹ دا، لینین بیان به‌زانده‌جا بویه دروشمی مافی دیاری کردنی چاره‌نوس له به‌رنامه‌ی حیزبی کومونیستی به‌کی‌تی شووره‌وی وه‌لانرا. پاشان، کاتیک که ئه‌وباسه‌ئیتتر قسه‌ی روزه نه‌بوو و له گه‌رمی که‌وتبوو، دیسان ئه‌ودرؤشمه‌زینسدوو کراوه و ئه‌ورؤ به‌شیک له‌که‌ل و په‌لی گشتی. سیاسه‌تی به‌کی‌تی شووره‌وی نیشان ده‌دا. به‌لام ئیستیدلالی سه‌ره‌تایی به‌قازانجی ئه‌م درؤشمه‌هه‌ر ئه‌وانه‌ن که روزاروزلوکزامبورگ و لایه‌نگره‌کانی سه‌رکه‌وتووانه‌دژایه‌تی یان ده‌گه‌ل ده‌کردن، ریبه‌رایه‌تی شووره‌وی به‌ئامرازیکی کول کار ده‌کا.

جولیوس ک. نیریری، سه‌رؤک‌کوماری تانزانیا و به‌کی‌ک

له تیوریسینه هه‌ره‌بلیمه‌ته‌کانی ناسیونالیزی نوی له ئه‌فریقا، رای.

ئهم وتاره سه‌ره‌تای کتیبی: مه‌سه‌له‌ی میلی: هه‌لبژارده‌ی نوسراوه‌کانی روزالوکزامبورگه. سه‌ره‌رشتی له‌چاپدانو نوسه‌ری سه‌روتار:
هوراس. بی. ده‌یقیس. چاپکراوی. ماننلی ریقیوپه‌ریس ۱۹۷۶.

خوڤان پيڪ هيٺاوه .... ڪاٽيڪ قروسڪاندي ده زاني چي ڳوت ؟

- چي ڳوت ؟

ڳوت تي به قازي بلي " ڳارانين به پانه وه ده برد له مانگابه له ڪيان "
ده پرسی "!! ٿه وه من روڀشتم ، بزائين به نه بووني من گورگ و مهر
پيڪه وه ٿاوده خوڻه وه ! ؟

به هاري سالي ۱۳۶۴ - گه و ره دي

کیشا، پیره کان شاه رینیان گوت. ژنان شوخه یان هات؛ هسه نه سوور
نالاندی و منداله کانی هه نیسکیان دا .

قاله گوتی :

ئهنگاوتم بروان به فره که سوور هه لگه را !

گه لآز، له سه ره خو له جی هه ستا و مؤره یه کی وای له ئاپورایه که کرده
ده یان مانای لی، لیک ده درایه وه . بریک را وه ستا، به چاویکی پر
له ئاوه وه روانیه خاوه نی و منداله کانی و به ده نگی به رزقروسکا .
ندی و ئه وسا پشتی له خه لک کرد و روو به دۆل ، سه به ره و ژیر بوو .
چهند جاری دیکه را وه ستا و به ره و دوا ئاوری دا وه ، له پاشان له
چا و ون بووله نیو کیو و دۆل و نزاره کان بو هه همیشه گوندی به جی
هیشت .

قازی گوتی :

— ئهنگیوه بازی پاسدارکوژ ، نهی ئهنگاوت !

قاله : نه خیر ئهنگاوت وومه ئه گه ربا وه ر نا که ی بروانه به فره که چون
به خوینی گه لآز سوور هه ل گه را وه . خه لک ، چاویان له موله قه وه
چوو ! خوین نه ده بیندرا و به فریش سوور نه بیوو به تیک رای قسه ی
قاله یان به رپه رچ دایه وه گوتیان :

ئه تویه کی خوت هه ل ده کیشا و ده ت گوت تاقرانی له هه وای ده نگی سوی
بوچی سه گیکی زه لامت له چهند قه ده می دانه ئهنگاوت ؟
قاله بریک مات بوو چوه نیو فکروه وه له پاشان به ده نگیکی به رز
گورانندی :

— ده زانن بوچی لیم نه دا ؟

هه موو لایه ک بی ده نگ بوون و قاقا و پتکه نینه کان وه ستان .

قازی گوتی :

— له بهر چی ؟

قاله گوتی :

له بهر ئه وه ی کاتیک ته ماشای نیو چاوانی گه لآزم ده کرد . با وه ربکه ن
به چاوی ئه وه ی ده گه یاند که بی گوناچه و هیچ تاوانیکی نیه . ئه و
مشت و مره ئاژا وه گیزانی ناودی بو شوینه ونکه ی ئاکاری نا په سه ندی

دا مایه وه و ته قه له تفهنگی نه هات!

گهلاز، ههروه ها هانکه هانکی ده دا، نیگه ران و په ریشان چاوی له لولگی

تفهنگی قاله بریبوو، خه لک بی دهنگ و سرته له که سه نه ده هات:

ژان گوئیان ئاخنی بوو، پیره کان بو شه وهی له دهنگی ته قه دلیان نه

له رزی، هیندیک دوورتر له سه رته مباسکه یهک په پیتا، په پیتا دووکه لسی

سیغاریان به با ده کرد، مام با پیر بالتویه کی شه ستوور و دریلژی

هاویشتبوه سه رشان، له سیمای راوا ده رده که وته له وهی قسه ی خو

بردوته سه ر، زور خوشحالو رازی به .

حه سه نه سوور و منداله کانی خه مبار و به په روش راوه تا بوون وهه موو-

بیان فرمیسک له چاویان داقه تیس ما بوو و بیریان له چاره ره شی گهلاز

ده کرده وه . قاله ، دیسان ئاوریککی بولای قازی دایه وه و گوتی:

قوربان لی ی ده م ؟ !

قازی گوتی : بوچی راوه ستاوی گیانت ده رچی، شه مساوه ساوه ت له چی یه !؟

قاله جاریککی دیکه سیله ی گرت ه وه و خه لکیش هه روا بی ده نگ، ماوه یه کی

پی چوو، دیسان پرسیه وه : کاکه لی ده م ؟

قازی به تووره یی گوتی :

مردووت مرئ بوچی راوه ستاوی ، ده لسی ی ده ، ده ی روحت کیشایین

خوا روحت بکیشی !

قاله تفهنگه کی دانا یه وه و هه ستا یه سه ری، به هه ردووک ده ستان

بریک فیشه ک دانه که ی بو لای راست و چه پ هیئا و بر دوده ستیککی به

قه فی سمیلی و سه ری قرژنی که ده ت گوت گوئی نه دا هیئا و سه ر له نوی

له سه ره رد راکشا و پرسیه وه : لی ده م ؟

قازی گوتی :

لی ده !

ته قه له تفهنگی هات، کیوه کان ده نگیان دایه وه ، منداله کان هورایسان

ئىستا كە بەيىي خۇي ھا توتتەبەر دەستمان، ئىدى بۇچى دەى ھا بوژىنن گەلەز چاويكى بە نيۆ ئاپۇر ايه كە داخشان دوخاوه نى خۇي دۇزىه وه، دىتى ماتو مەلوول ھەلتروشكا وه و چاوه روانى ئە و دە كا . گەلەز خۇي بە قەزا و قەدەر ئەسپارد . دەبزانى عومرى لە كورتى داوه و ژيانى دووبارەى ئاواش بو ئە و ماناى نە ماوه ، ھەربويە قىت و قنج ، مە غروورو سەربلىند زمانى بەلایەكى زارى دا دەر كىتابوو ، ھانكە ھانكى دە كرد .

قالە سىنگى ھىنايە پىش و گوتى :

دەستوور بفرمووى بوخوم ئىعدامى دەكەم ، لەبەر ئە وهى ئەنگىيوى باشم و پاسدارىشم زور كوشتووه !!

قازى گوتى :

من قسەيەكم نىيە ، ئىستا كە لەبەر ابرمان ھەل توتتەكا وه ، دە توانى سىلەى لى بگرى و بىكوژى .

قالە دەست بە جى لە سەر زگ راکشا ، قونداخى تەنگەكەى بە شسانى راستىه وه نا ، چاويكى قوچاندو بە دەيان گنج لە سەر لاچاوى كۇبو- نە وه . بو ماوه يەك لە ھالى نىشانە گرتن دا مايه وه .

خەلك ھەمووى بى دەنگ بوون ، ھەناسەيان لە سىنگيان دا ھەس كر دبو و بە زارى دا چرا وه ئەنتزاريان دە كىشا .

قازيش لە پشت سەرى قالە وه لە چاوه روانى تە قە دا بوو ، قالە لە نە كا و سەرى بو لای قازى وەر گىرا و ؟ وتى :

— كاكە لى دەم ! ؟

قازى گوتى : ئەدى دەت ھەوئى چ بەكى ، مەگەر قەرار نىيە لى بەدى ؟ قالە ئەوسا راست بوە وه و چۆكىكى دادا ويە كىيانى بە سىنگىلە وه نووساند و سىلەى گرتە وه ، ئەم جاريش بو ماوهى دە قىقە يەك لە و ھالە

تـو پانـدنی بـدا .

قازی دیسان مستیکی له سهرمیزه شپره ی راکیشاو گوتی:

به بروای منیش شه و سه گه به به ره هلاک کردن چاری نایه ، زینده و ومانته وهی
گه لآز ، دوژمنایه تی ناوخو مان بۆ ساز ده کا ، من شه موونم له و باره وه
زوره ، له زور گوندی کورده واری خو ماندا بیندراوه ، له سهرسگ ، پیلدا و
کوژراوه ئیستاش به گفتی خوتان وا دهر ده که وئی که شه م سه گه ته ربییته .
هه لئا گری له عاده تی نا په سندی خو که شه ست نا کیشیته وه . . . . به بروای من
تا وانباره و ده بی ئیعدام بکری و دزیش ده بی بۆ هه میشه له بنه ره ت را
ده ربی . دزی مریشک سه هله ، ده بی دزی ما که ی مریشک واته هیلک شه ش
ئیعدام بکری ، برابیان ا دزی ناوخو مه ترسی یه کی گه وره یه ، ههر
ره شه دزی یه گه وره ده بی ته وه فساد پیک دینی . ئی شه ده بی له و بازه وه
تی بینی پیویستمان هه بی و کاری بکهین له وولات دا گورگ مه ربیکه وه
ئا و بخونه وه . . . . .

مтал و پیرولاو ، له دادگایی کردنی گه لآز خو شحال بوون مناله کان له
سهر بان وله حه وشله خو شیان هورایان ده کیشاو سواری شان و پیلای
یه کتر ده بوون ، ژنان له گوشه ی دیواری قه زایی پالیان و یک دابوو
راوه ستابوون ، ههر یه ک به چه شنیک تووکیان له سه گی ناعه ملاوی سه وره
ده کرد ، چاوه روانی تۆ له شه ستاندنه وه ی مریشک و که له باب و قـازو
مرئاوی یه کانیان بوون . گه لآزیش به کلک هه ل سووران دن و مل و مو به زه و
ئا پورا وهری که وت له دوور و نیژیکی کو مه له که ، مناله ورد که به
دار و به رد شالوویان برده سر ، ژنان جنیویان پی ده دا ، به لام گه لآز
نه چرژاو نه شه مزه له کرده وه ی خه لک زوو تی گه یشته که شه و کو بوونه وه
یه بۆ شه و گیراوه و " راوی ریوی بۆ که وله " به ئارامی وه ی منی گه یشته
گوره پانی پیش قه زایی ، په له به فریکی گردی لی بوو ، چوو ه سه زی و له سه ر
پاشووی هه ل ترووشکا له ئاپورا یه که راما !

منالان ویستیان گه لآز ئازار دن ، به لام موره یه کی وه ها به سامی لی کردن
که له ترسان ههر یه ک بۆ لایه ک هه لاتن ، یه ک ، دوو که س ویستیان په تی
له مل بخن ، به لام قازی له دوور را ئاگاداری هه لویستیان بوو ،
تی بان را خوری ، شه وانیش گه رانه وه ، قازی گوتی :

خوږا که وتو ته ژبیر هر وژمی خه لک، ههسته! بچونه ختیځ خو ارده مهنی بو
 بهره! هه ناسه یه کی به سوژم له دهر وون ها ته دهر وکولی گریانم هه ستیا
 و فرمیسک به سرگو نام داها تنه خو ارون منداله ورده کانیشم له گابوریان
 دا .... جا نیستا کاک قازی به مچه شنه کی به تاوان بار دهناسه سی
 بو خوت موختاری... شوژش نیختیاری سهرو مالی منی هه یه، ته دانسته
 بو سه برینیش .....

مام باپیر که خه ریکی سیغار هه لپیچان بو، له شی به ره ژورور قیت
 کرده وه و به پهله قه راخی په ره سیغاره که ی به سه ری زمانی ته رکرد،
 تووتنه رژاوه کانی سه رکوشی دا ته کاندو گوتی:

کاک قازی! تونابی پاکانه وپاران هوهی حه سه نه سوور باوهر بکه ی، شه وهی
 دهی لی هیچی وانیه .... هه ر شه ونده ی لی به لمینه که ده لی خودا و
 پیغه مبه ر حه قه و به س ..... مام باپیر ده نکی بلیندتر کردو گورانندی:
 شه ری شه ی حازرین!؟ تا نیستاله کوئی دیتراوه سه گ زمان زان بی؟ کوره
 وه لاهی شه وکابرایه سه گ په رسته، کافره!!

قازی، سه ری له باله خو ی نابوو، سه ری هه لینا ورووی له حازریان کرد
 وگوتی:

— جه ماعت شه وه ده لین چی و نه زه رتان چی به؟
 مه لابیز گوتی: به پروای من حه سه ن سه گه که ی بخا ته نیو تیریک وزارکی
 قایم بدووری و بی با له وولا تیکی غه ربیایه تی به ره لای بکات .
 سوفی هه باس مژیکی له باس قلته که ی دا وگوتی:

ماموستا گیان پیم وایه شه وکاره هیه دهر دیک ده واکا بله به ره شه وهی
 من شه و سه گه ی ده ناسم، شه گه ر به چاو به ستراوی بی به ی له سه ر قوله سی
 کیوی قافی دابنیی، له پیش تو دا ده گه ری ته وه! شه وسا هینه ی قالمه—
 قالم پی ناوی، سه گیک چ بایه خی هه یه، په تیکی له مل که ن وبی ده نه
 ده ست قاله وه با گولله یه کی پینج تمه نی لی خه سارکا .خوا عافووتان
 کا، ئای ....!

قاله ده ست به چی قیت بووه وگوتی: شه ری وه لالا!
 حازرین به تیکرایی ویهک ده نگ دا وایان له قازی کرد ده ست سووری

عملی دهرهینا و فریم دا ، گه لازم له کوټ رزگار کرد. بهسته زمانه
 تا نژادی وده دست هیټاوه، به قروسکه قروسکه و ههنگله شهله ههلات .
 بهلام عملی دهستی ههر ههل نهگرت ، هیرشی کرده وه سر؛ گه لاز کمه
 له پشیتیاوسی من دلنیا بوو ، بوټی گه رایه وه و پهلاماری بردی و لاقسی
 گرت و له سر عهرزی راکیشا، گه یشته سهریان و گه لازم دهرکرد و عملیم
 له چهنگی رهها کرد، بانگی شیوان چوومه وه مالی . گه لاز ، خهفت
 باروزامدار له بهر دهرکه سزی له نیو گهلی راکردبوو ههرکه ههستی
 پیټی منی بیست راجه سی و سهری هه لینا بریک به ترسه وه سهیری
 کردم پیټی و ابوو منیش به تاوانی نه وهی عملی بریندارکردوو له سیټی
 ددهم . به پیچه وانه به دهنگی پر له موحیبهت و خو شه ویسیتی، نارام
 و له سهره خو گوتم: کوچی کوچیم ..... هیندیک له خوف و هه راسه -
 که ی نیشته وه لاقم له سهر ملی دانا زور دلسوزانه له گهلی هاوده ردیم
 کرد. له گهل زوو خوشی و دل داری دانه وهی من، هه ستایه سهر پمی و
 دهستی به کلکه سووته کردو سهر نایه نیوان ههر دوو لاقم، هیندیکم
 له خوم دور کرده وه و له لای ههل تووته کام ، به گویم دا چرپاند:
 سهگی خوم نه وه پیټ ده لیم ! نه گهر بیټوو نه وه دهنگویانه له باره ی تو
 دا ده لین راست بی ، دت دمه ده ست کاک قاله گوله پهک له نیوچا وانت
 بدا، وه ره بیکه به خاتری من ده ست له کاری ناره وا ههل گره ودلی
 خه لکم لی مه ئیشینه . منیش ده ست به داوینی مه لوردین پی به کانی
 شاهه داسی دهیم و داوای لی بوردنت بو ده که م. کاک قازی ابه سهری تو
 و به وقورعانه ی له مزگه وتی " شورئاوايه " دایه ، هه رباسی دزیم بو
 کرد ، هه ر دووک گوئی قوت کرده وه و موی پشت ملی وه کوو نه شته ری راست
 بوونه وه ، ددانی لی ده چیره وه بردم و که لپی به مانای دیفاع و بهر په رچدانه
 وه ی بوختان نیشان دام، به دهنگی بهرز لووراندی. باوه رپکن نه گهر
 نه و حاله تم دی له وانه بووله ترسان زرا و بردوویم ! له شهرمان سههرم
 داخست و چوومه وه مدبه قی له وی را ئاوریکم لی دایه وه دیتم: به غم
 و په ژاره یه کی زور وهک نه وهی خو شه ویستیکی له ده ست داسی ، چوله بن
 لیسه مریشکی دا وه رکه وت . به خیزانم گوت :
 گه لاز فیدای بوختان و تاوای ناره وا بووه ، بهسته زمانه

گوپلاکی تیک ده شکینو هلی ده بری، به وهش دهستی لی هه لئاگری، وه دواي ده که وئی تا له ته ویلهی " عهلی گۆجی " ده کا. کوپیش که له ویش له کۆلی نابیته وه به گوپالان دای ده گری، به یاساشی ده زانین، ئیسک و پروسک و چه رمه چه قالدته و گۆشتی لودار ... به سهگ و پشیله دراون و ههقی خویانه، به لام شهوبی ئینسافه دهستی هه ر لی هه لئاگری، که لزیش که خوی به ههق دار و بی تاوان ده زانی و له خورا ده که ویت به ر شه و هیرش و هروژمه توند و بی شه مانه به ناچار بو دیفاع له خوی پیری ده داتی و دهستی بریندار ده کا. شه وه خه مان ... روژیکی دیکه شه عهلی ده رمان له ده ورو به ری گۆلی نیو مووچه که یان هیندیک تووکی مرثاوی ده دۆزیته وه، سه رت نه ئیشینم، بو یی ده رده که وئی مرثاوی به کان خورا ون. ئیدی کاکم به بیی لیک دانه وه، به رده رکی بیی گرتم و هه زار قسه ی سووکه و ناچه زی بیی گوتم و شه وه ی نه ده بایه گو تراباله زاری ها ته ده رو گو تی منیش سه ره رای شه و هه موو جنیو و فه زیحه ته له شه لف تابی نه ها تمه جواب. تازه کاکم به وانه ش رازی نه بوو، په یاغیکی هه لگرت و چووه دانگی، په تیکی له ملی گه لزی کردو به قرخه قرخ به دواي خوی دا رای کیشا، سهگی چاره رهش که ههستی به وه کرد که چ چاره نووسیکی شوومی له پیش دایه به هه موو توانایه وه جنجروکی به هه رده وه ده چه سپاند و موقاوه مه تی ده کرد له نووزه، نووزی را شه وه ی ده گه یاند که من بیی تاوانم، شه ی بیی مروه ت بوچی له خورایی لییم ده ده ی...!

به لام عهلی گۆی له وه نه بوو، بردی له گۆره پانی ئاواپی له داره -- توه که ی سه ر کانی به ست، ئینجا به ده یان ژن و مندال و پیاو به توه دار و به رده و ره گه رانه سه رو گوپلاکی. کاک قازی باوهر به فرمووه شه و عالمم ههروهک جه لادان ده هاته به رچاو، شه و بی مروه تانه به شه شه ندازه ی سه ری نووکی ده رزی به ک روحمیان له دل دا نه بوو، هیچ فکری شه وه یان نه ده کرد که شه وه ی ده ی کوتن گیان له به ره. لیدان چ لیدان، ئیدی هه ر شه وه گه بوو خوی راگرت. به راستی هه رکه سیلک به قهرا نیسکیکی روحم هه بایه خوی بیی رانه ده گیرا! هه ر بویه پیش چاوم تاریک بوو، شه ندامم گه رم داها ت و هه رام کرده سه ریان به مست و نه قورچان وه ریان گه رامی، عالمه که م لادا، په یاغم له ده ست

بهرامبەر به قسه‌کانی ئه‌و مامه‌یه ، چ دیفاعیکت هه‌یه ؟
- ته‌واوی ئه‌و قسانه‌ی ده‌ره‌ق به‌ گه‌لاژی ده‌گوتری، به‌ بوختانیستان
ده‌زانم و نایان سه‌لمینم ، پیم وایه‌ مام باپیریش شهرم پی ده‌فرۆشی
بیجگه‌ له‌ویش که‌سی دیکه‌م پێشک نایه‌ که‌لیم نارازی بی .

بۆله‌بۆل و سرت و خورت په‌یدابوو، دوو، دوو و، سی، سی، پیکه‌وه‌ قسه‌یان
ده‌کرد . ده‌نگ هه‌ر ده‌هات و به‌رزتر ده‌بمسه‌وه ، واده‌رده‌که‌ وت که‌
قسه‌کانی حه‌سه‌نه‌سووریان قه‌بوول نییه‌ و نارازین، مام باپیر مژیکی
له‌ سیغاره‌که‌ی دا و گوتی :

- سه‌گه‌سوور هه‌ر منم بوختانت بۆ هه‌ل ده‌به‌ستم؟ هه‌رمنم شهرت پی
ده‌فرۆشم ؟ پیاوی درۆزن رووی له‌ قاپی خوا ره‌ش بی. ئه‌دی ئه‌وه
سه‌گی کی بوو "خه‌مانی ره‌سه‌ره‌شی" بریندار کرد ؟ ئه‌وه‌سه‌گی کی بوو
"عه‌لی ده‌رمانی" گرت و دواي ئه‌و هه‌موو دوکتور و داوده‌رمانه‌مانگیکی
ره‌به‌قیشی له‌ سه‌ر جیگا خست که‌ ئیستاش هه‌ر ده‌شلی؟ بوختانها . . . ؟
ده‌ جواب ده‌وه . . . ده‌ی ؟ !

قازی مستیکی له‌ میزه‌ شه‌ دا که‌ هه‌نده‌ی نه‌ما بوو بکه‌وی، پاش بریک
بی ده‌نگی، هه‌من وله‌سه‌ره‌ خۆ گوتی : مام باپیر ، پشووت له‌سه‌ره‌ خۆبی
حورمه‌تی به‌ک بیاریژن ، کار به‌په‌له‌ ناکرێ. کاک حه‌سه‌ن له‌سه‌سه‌ر
کرده‌وه‌ی گه‌لاز چ دیفاعیکی دیکه‌ت هه‌یه‌ ؟

حه‌سه‌ن که‌ وه‌ک چه‌وه‌نده‌ر سوور هه‌لگه‌رابوو و ئه‌گه‌ر پته‌ت لی‌دابایه
ده‌قه‌لشا، ده‌سه‌ره‌یه‌کی بوو چلکنی له‌گیرفانی ده‌ره‌هه‌ناو عاره‌قه‌ی
نیوچاوانی که‌ شۆراوگه‌ی به‌ستبوو پیی ئه‌ستریو گوتی :
کاک قازی ! ئه‌وه‌ی ده‌لی گه‌لاز ، خه‌مان وعه‌لی ده‌رمانی بریندار کردووه ،
هه‌ردووک لا تاوانبارن چونکه‌ گه‌لاز دیفاعی له‌ خۆی کردووه ، ئه‌گه‌ر
ده‌لیل و مه‌دره‌کت ده‌وی تا به‌وردی عه‌رزت بکه‌م؟

- به‌ لێ فهرمـوو .

- چه‌ند رۆژ له‌مه‌به‌ر "حه‌مه‌سه‌له" قه‌سابی کردبوو. هه‌یندیک چه‌رمه
چه‌قالته‌و ئیسک فری ده‌داته پێشگه‌لازی و ئه‌ویش خۆی داویتی و له‌
حه‌وا ده‌یان قوژیته‌وه . خه‌مانیش له‌ وی ده‌بی، نازانم له‌ سه‌رچی
ناخۆشی ده‌وی له‌به‌ر چاوی ناحه‌زه ، به‌گۆپال وه‌ری ده‌گه‌ریتێ و سه‌رو

به رووه وه نه مابوو و به شه ندازه ی ته مه نی ، به ته نه که پینه ی لی درا
بوو. قازیش چوو له پشت شه و میزه دانیشته و گوتی ؛

— یا خوا به خیر بین من رو له ی شو رشم ، شو رش بو با شتر کردن سی
ژیانی گله ، هم موو هول وته قه لایه کی شو رش گییران له پیناوی ئازادی
گه ل دایه ، زوری جیگای ریژه گه ده بینین گه له که مان چاره نووسی خو ی
به ده ست خو یه وه ده گری و کاروباره کان به خو ی جی به جی ده بی . به
وردی ده بیندری که چون دیمو کراسی حاکم به سر کرده وه مانه ، جا
بو یه له لایه ن شو رش وه پی تان را ده گه یه ندری له وه هل و مەرجه ناسکه
دا ، هه رکه سیک بی هه وی ئازا وه گی ری بکا و ژیا نی ئاسایی خه لک
بشیو یی تی ، جاری یه که م و دو وه م به زمانی خو ش پی ی راده گه یه نین
ورینو یی تی ده که یین ، نه گه ر هه ر نه ی سه لماند شه . چاره به گو یی تره ی
یاسا ره فتاری له گه ل ده کری . ئیستاش به فرموون شه مرتان چی یسه و
چ گیر و گرفتییکتان بو ها توته پی ش تا به مه شو ره تی هه مو ان چساره ی
بکه یین ...

مه لابایزگوتی :

— قوربان کیشه له سه سه گی سه سه نه سوور و مریشک و که له بابسه ،
ده لین : گه لاز زیانی خو رو یه و له نیو ئا وه دانی دا . قیره ی بو
سیک هیی ناوین .

مام با پیر خو ی پی زه وت نه کرا و سه ی مه لای بری و گوتی :
سه سه نه سوور سه گی کی را گرتوو هه ر ده لی چا و به ست و جادوو گه ره ،
هه ر شه وه ند چاوت لی غافل بی ، مه لو تکه له لانکی داده رفینی ؛
له مالی سی چوار مریشکی هیلکه که ره که له بابیکمان بوو ، به سه ری
تو به سی چوار رو ژ تا قی لی برین ، جا هه روا بوو ... بزانه چی هسای
زه ره ر دا وه ، ده رو جیران و ته واوی خه لکی شه دئییه له چه نگانی
زاله یان دی .

قازی به له سه ره خو یی رووی هه لبریه لای سه سه نه سوور گوتی :
— برا گیان ناوی سه گه که ت بلی .

— گه لاز .

خه رفاوین وا به وقسه سهیرانه ده مان خه له تیڼی ؟ سه پوره ابا
سه نیری خا ترجمیت وه بن سه ری دم ، نه وسه گه ده می شسیرن سه ووه
و عاده تی به دزیی گرتووه ، جاتو پاکانه ی بو بکه ی یانا ، ده ست له
کرده وه ی نا حمزی خو ی هه ل ناگری ، نه خو شیه و گرتوویه تی وه وانه چاری
نایه . ته واو بوو سه پرایه وه !

قاله خه ریکی سمپلی دا چوراوی بوو ، ده ستی پی دادینا و سه پای
ده دا ، ده ستی هه لگرتوو گوتی :

مام باپیر پشووت له سه ره خو بی ، نه م هه ل لاوبگروه شی پی نساوی
نه گه ر ره زایه تتان له سه ره با بچینه لای قازی شو ر ش سه بروای من نه و
هه ربریاریکی دا هه موولایه ک سه بوولی بکه ن ومه سه له که خا تمه ی سه ی .
منیش له خزمه تتان دام . نه گه ر هاتوو گه لاز به تا وانبارناسرا
نه رکی سه زای به نه ستوی من ، چونکه نه نگیه وه یه کی باشم و پاسداریشم
زور کوشتووه !

سه لا با یز گوتی :

حه سن ، تو نه زه رت بو لای قازی چیه ؟

— من هیه نالی م ، ده پی له مام باپیر و . . . . و . . . . سه پرسی ، نه هوان
ته شه له م پی ده کهن ، نه گه ر پی دتان وایه کار به چوونه لای قازی چی یه چی
ده پی سه یه که م نییه ، با بچین به لکوو مام باپیریش سوکنایی دل سی
بی و نه و شه رو هه نگامه یه ش دامرکی ، هه موو هه ستانه سه ری پی ماموستنا
له پی شه وه و قاله ش به شل وشه ویقی له دوایانه وه ، بو لای قازی وه ری
که و تن . هه ر نه وه نده منداله وردکه هه ستیان سه وه کرد ده ست سه جی
له نیو دی دا نه م هه واله بلاو بووه و زوری نه خایاند سه ربان و پی ش
ده رگای دیوانخانه سه ربوو ، گه وره و چکو له له وی کو بوونه وه . قاله
خه به ری به قازی داو چو نیه تی ها تنیانی پی را گه یاند . ده رگای دیوانی
کرده وه و مه که مه ره سمیه تی پی درا . چه ندکوز سیله ی شکاوی له قولوقی
لی بوو ، هی ندیکیان له سه ربان دانیشتن و نه وانی دیکه ش له سه ر
هه رد پان بوونه وه .

میزیکی شر له لای سه رووی دیوه که دانرا بوو که له به رکونی رهنگی

به پەروش بووم ، پيڤم وابوو دوور له چاوی من کوشتویانه ، تاکوو شهویک لهم شهوانه ، تازه بانگی خەوتنانی فرمووبوو ، له بــــن کورسی پالم دابوووه و حیسابی قەرز و قۆلەم دەکرد که جیره یهک له. دەرکهوه هات و چۆرتی پساندم ، دیتم گەلازە ، بەئەسپایی بەلمیۆزی دەرگای دیوهکەیی کردەوه و بە سینگە خشکە و کلکە سووتە نووزە نووز ، لیڤم وه ژوور کەوت ، بریک لەو لای منەوه لەسەر هەردی لمیۆزی لەسەر هەر دووک دەستی دانا و تیڤمه وه راما .

مامۆستا بەو قورمانەیی لە سەر رانی راستت دانەوه ، بەوسمیڵـــــــه ئەستووور و درێژەیی کاک قاله که نیشانەیی پیاو ته یه ، هیچ درۆی تی دا نییه ، لەدیتنی گەلاز له خۆشیان گەشکە بووم . مندا له چکۆله کانیشم هـــــــروهـــــــا .

راست بوومه وه و چووم لاقم له سەر ملی دانا و گوتم :

کوچیم ، کوچی بی وه فا و ئەمەگ نەناس ئەوه بو کوئی چوووی ؟

ملی باداو سەری له بن پيڤم دەرھینا ، خۆی وه کەگۆلە بەن ویک هینا وه و له لاقم هالا ، هەر نووزەیی دەهاتە وای دەنواند که لە دەست قسە و بوختانی خەلک و حالێ نەبوونی ئیڤمه ، سەری خۆی هەلگرتوووه و رویشتوووه ئیستاش تەنیا لە بەرخۆشەویستی ئیڤمه گەراوه تەوه .

پيڤم گوت : ئیستا لیڤم حالی بوو که دەلییی چی و لەبەر چی رویشتوویدی دەت هەوئ بلییی له دەست بوختان و قسە نا حەق ، لە دەست ئە و کەسانەیی که بەبی ئەوهی تی بگەن و زانستیان بیی ، بیان فکر سیکە نەوه و هەر وه کوو کوپەر سەریان بەرداوه تەوه و ئاگایان لە هیچ شتیکی ئە مرۆژگەرە نییه ، بەلام قسان بە ناحەق تەسدیق و رەد دەکەنەوه ... هەلاتسووی له چەنگ بوختان ؟ نا ؟

گەلاز ، ئەوسا بە هەردووک دەستی لاقمی بەسەریه وه ریک دەگوشی وه ک – ماچ کردن قەپالی بە قاچ و قولم دادەگرت ، دەی هەویست ئەوه م پئی بلی ، ئەدی لهو ماوه یەدا کە ئەو رویشتوو ، ئەودزی یانەیی دیکە چۆن کراون و ئەو هەموو مریشک و کەلەبابەیی خەلک بە دەست کئی خوراون و کە – سیش دەنگی لی وه نایه ! چم پئی بگوتبایه ؟

مام باپیر گوتی : مردووت مرئ بو شانۆسازی دەکەیی ، پیت وایه ئیڤمەش

تو و سه گه که تيان پيکه وه به ستايه و به سواری کهر، شار به شارودی به
 دی بیان گیرایه ن و خه لک تف و له حنه تيان لی بگردایه ن .
 سؤفی هه باس باسقلنه که ی له تووتنی ئاخنی و زؤر له سره خو پؤلوویه کی
 گه شاهوی له سر دانا و پاش دوو ، سی مژی قه له و پر به لوولسه
 سؤبه یه کی دوو که ل له زاریه وه دهر داوه و گوتی :

من له سر نه و باوه ره م که نه و هه موو شیر و ریوی یه ی سووره ده یان
 هی نیلته وه ، تنیا بو پهراندنه وه ی گه لازه . ئاخر بابم ! خو ئیلمه ش
 ردینمان له بهر تاوی سبی نه کردوه ، بو پیته وایه شیته و بی عاقلین وله
 هیچ ناگه یین . بو سه گمان نه دیوه !؟ نازانم بوچی نمسه گه به ره لایه ی
 تو بوته زمان زان ؟ نه گهر مه به ستت ئاژاوه نییه ونات هه وی دلی دهر
 و جیران و خه لکی ئاوا بیت لی بی ، بی به جیگایه کی و کاک قاله شه حمه ت
 ده کی شی و گولله یه کی لی ده دا و له پاشان بی خه نه قولکه یه کیش و ئاوی
 بی نه و ده ستان بشؤ . ده لی ن چی بابم ؟ هه ... ؟
 مه تو ، مه تو یه ک له نیو عالمه که دا په ییدا بوو .

قاله هه لیدایه و گوتی :

ئه ری وه لالا وایه ، کاکه گیان ئاموژگاری ردین سپیه کان بگره گووی وله
 قسه یان دهرمه چو ، من نه نگیه وه یه کی باشم ! پاسداریشم زؤر تو پاندوه ؛
 حه سه نه سوور گوتی : ماموستا پییم خو شه باوهر به قسه کانم بکن ، له
 سیرت ماوه ، نه وی روژی هاتمه خزه مه ت و عه رزم کردی که چون ژنومندالی
 نه و دی به به تیکرایه ی له گه لازیان دابوو ؟
 - به لی فهرموت .

- ماموستا به ر قورعانه ی میردی ئازای لی ده گه ریته وه ، کاتیک گه رامه وه
 مالی ، چون جاری و اهه یه مندال پیکه وه به شهر دینو نه وی لی دراویان
 له دووره وه به گریان به ره و سیرت دی و شکایه ت ده کا . گه لازیش شه و تو
 غه مبار و پهریشان بنه پیرمه وه هات ، نه وه ی گه یاند که به ناحق
 لی یان داوه ، به لام من رووم نه دایه و چومه ژووری ، نه ویش به دوام
 دا هات تا گه یشتینه زاری دهرکه ی مه ده بقی ، له سر چوارچیپه که ی
 سه ری دانا و ماوه یه کز و مات چاوی تی وه بریم ، له پاشان به زیزی
 لی دارویشته و تا چند هه و تووان نه گه راوه ، له و ماوه یه دا زؤری بو

– ئیشاللا مام باپیردرویان ناکا. ئەدی چەندروژ لە مەو بەر باروکه
سەربە کلاوێکەى من کى خواردى؟ ماموستا بەسەرى تۆ ، ئەوسسوقسى
هەبەسە شاھیدە بەمەبەستى سکاڵا چوومە لای حەسەن کە ئەوسەگە بەرەللەئى
شتىک لى سکا، بەلام وام بەگژ دا هات لە خەجالە تیان بووم بەکسەرى
نیوہزەر !

قالە هیندیک خوی لە جى وە بزاون و رووی کردە حەسەنە سوورگوتى:
– بەوحىسابە مەسەلەکە قوولە ! من بروام وایە تارووداویکی ناخۆش
و دل تەزین نە هاتۆتەپیش ، بە تىکرایى بچن بۆلای قازى شۆرش و بەم
گىر وگرفتە کوتایى بىن .

حەسەنە سوور گوتى :

وہللأهىو، بىللأهى کاک قالە ، هەر ئەو رۆژەى وە تمان ئەوہوہوالەى پى
دام ، دەستبەجى لە بەر بەرپۆچکەى قونەبانى مزگەوتى هەستام وچوومەوہ
مالى، دەستم داى بەپەياغىک، گەلازم لە خەودا وەگىر هینا، ئەوہنەدەم
بە پەياغان لە سەر وگوپلاکى راکيشا ، لە کاتى لىدان دالە زارم
دەرپەرى و پىم گوت :

هەى دزى بى ئابروو، ئابرووو حەيات لە نىو خەلک دا بۆ نەهيشتم، لە
لای مەردو نامەرد سەرت نەوى کردم . هەرکە ئەوہى لى بىستەم ، بە
مەبەستى دىفاع لە خوی ، مووی ملی راست بوونەوہ وکەلپەکانى لى
دەچىرەوہ بردم ، مۆرەبەکى ئەوہنەدە بەسامى لى کردم ، لەوانەسسوو
زراومبەتەقئ ! لە حەببەتان دەستم شل بوونەوہ و لە جى ی خوم
دانىشتەم کە وای دىتم : دەستى کرد بەکلکە سووتەو بە چاویکی پىر لە
موحىبەتەوہ تىم راما ، پىم گوت :

– سەگى چارەرەش، من زۆر باش دەزانم تۆ لەههچو خۆرایى کەوتووہ
ژىژ ھروژمى بى بەزەیانەى ئەوعالەمە . بەسەرى ئەوماموستایى
ھەرکە ئەوقسانەى لى بىستم، دەتگوت زمان زانە، بەلوچ ، ئاو ولىکی
بە دەم وچاوى دا دەھاتە خواری و دەى قروسکاند .

مام باپىر ھەلى داىەو گوتى :

– ھەک برىا پىاوى درۆزن روى رەش بوایە ، جا ئەودەم بىان هینایە

مام باپير که له رقان نيو چاوانی تاوه گازو ره وشی له گهل روومه تی
چرچی بده هیان گنجیان تی که وتبوو، گوتی :

— دهک ده قوره رهشت نیم بو شه ودرؤ وده له سانهی ده کهی، جاوهره قنوری
دنیايه وه سهر خوت مه که، ته واوی خه لکی شه و دی په ده لپن : سه گی
سووره ی قهل و قازو مریشک و که له بابی به ده سته وه نه هیشتون، به لام
کاکم ئیستا به جزووری شه و جماعه ته بو ی ده گری و ده لالیته وه و حاشا
له کرده وه ی ناحهزو ناپه سندی ده کا و به ریشمان پی ده که نی، جائیستا
که وای لیته، به بروای من شه و پی داگر تنه ولایه نگری په ی له گه لازی ده کا،
بو شه و په که عیب و عاره کانی خوی ده رنه که ون، به ذاتی خوا له گهل
گه لازی شه ریکه جورمه . . . . ده ناوا هه رنیه !!

ماموستا گوتی: مام باپير من ته جروبم زوره، حیوانات بوخویان
دنیايه کی جیاوازله دنیا ی ئیمه یان هیه، له زور کتبان دانوسراوه
که شه وانیش ههروه کئینسانه کان له نیوخویان دانه زم ونیزا میلیان هیه،
به تایبته سه گ که وریاتره، زوترله حیواناتی دیکه چاکه و خراپه ی
ده وروبه ری ده نای و لی یان حالی ده بی، له م باره وه پیم وانیه کاک
حه سه نه درو بکات .

حه سه نه سوور که له وپشتیوانی په ی ماموستا پشت شه ستوور بیوو، له مام
باپير هه ستایه سه رچوکانو به ده نگی به رزگوران دی:
- شاخر مه ردی حیسابی ! تور دینت سپی به و لاقیکت له سه رلیوی قه بره،
بو له خوانا ترسی و بوختان بو شه و به سترمانه سازده که ی و هینده له نیو
عالمی دا هه ل ده کوتیه سه رم، پیته شووره یی نییه له خمه ت ماموستا
قسه ی سووک و بوختانان ده که ی؟ شه گه شاهیدت هیه، بی هیته و له جزوور
ماموستا با کوتایی به وه للاو بگه ریه بی و هه مولایه کمان رزگار بین .
مام باپير گوتی :

— شاهیدم زورن .

حه سه نه سوور گوتی :

— استغفر الله !

وه تمان به پشتیوانی مام باپير گوتی :

چ قابیلیان ههیه که هه لاکیشه یان له سر سازبی، سه گیکي خویریش هیچ نییه ... بیگرن بی توپینن و ئیدی بهم ناکوکی یانه کوتایی بینن .
 بابم حهسن! با منیش قسه یهک بو خوا بکه م ، ئه و گلهیی و بناشانه .
 زورتر پی ی تو ده گرنه وه ، چا من نازانم وایه یا وانیه . بهلام
 خه لکی دی هه زاله یانه ، ده لین: گه لازي حه سونه سووری په له وه ری بو
 نه هیشتووین . ره حمه ت له قه بری بابت ، من نازانم ئه وسه گه بو بوته
 مانگا و روژی سی گا دوشه ت شیر ده داتی ؟ له لایه کی دیکه وه ئاژاوه
 پیک هینان له نیو ئاوه دانی دا ، له لایه ن هه رکه سیکه وه بی، به کار بکی
 باشی نازانم .
 حه سه نه سوور گوتی :

ماموستا راست ده که ی ، ناکوکی و ئاژاوه نانه وه له جیرانه تی دامه حکوو،
 به لام بوختان و ئیفتر اش شیوه یه کی ناپه سه نده ، وه رن به پی ی شه رع له
 گه لم بجور لینه وه ، ئه گه ر هات و که سیک حازر بوو سویند بخوا و بلی
 من گه لازم له کاتی دزین و خواردنی مریشک دابه چاوی خوم دیوه گه ردن له
 موو باریکتر ، ده چم گه لاز په ت ده که م و ده ی هینم و ئا ، له هه وئ له پیش
 چاوی ئیوه رای ده گرم و داوا له کاک قاله ده که م ، به گولله یه ک
 ساردی بکاته وه ، بو خوشم پوولی فیشه که که ی ده ده م ، ده نا ویژدانم
 قه بوول ناکا ئاوا له وه سه ته زمانه هه لپچین و له هیچ و خورایی بی
 توپینن ... گه لازي من زمان زانه و به قه ت پیاو تی ده گا . تائیس تا
 له سه ر نزی و حیزی ، زوری به سه ردا ها تووم . بووینه چند روژ له مه و
 بهر چومه بن گوپی و پرسیری هه مووی ئه وقسه و باسانم که بو یان
 هه ل به ستووه ، لی کرد . ماموستا ! به وقور ئانه ی خه تمت کردووه ، هیچ
 دروی نییه ، له ناره حه تیان به سه برایه ک سه ری دانه وانده ، گور ، گور
 فرمی سکی به چاوان دا ده هاته خواری ، پاشان هه ستا سه ری بو به دل شکاوی
 لیم دوور که وته وه ، بریک رویشته و راوه ستا ئاوریکي لی دامه وه که
 هه زار ده رد و مهینه تی تی دا ده بیندرا . من که ئه و حاله م دیت واقم
 ورم او له جی ی خوم وه ک دار ویشک بووم ، هه موو جاریک دوور که و تنه وه
 و ئاور دانه وه ی به ندی دلمی ده پساند .

- خه پهری دهری چی یه ؟

- وه للاً شتیکی وانه بوو .

مام باپیر که له و ماوه یه دا کرو مات له گز فکران راچوو بووو هیچی

نده گوت ، خوی کو کرده وه و کوخه یه کی کرد و گوتی :

- ئه دی ئه و هه را وه نگامه یه له دهری را دی هی چی یه ؟

- ئه وه دهنگی ژن و ژالانه که له گوره پانی گوند کو بوونه وه و پیکه وه

قالمه قالمیانه ، بو خوت نازانی ؟

- نه ت زانی له سه ر چ بوو ؟

- ئه وه ندهی من له دووره وه گویم لی بوو ، ده یانگوت سه گی حه سه نه -

سوور که له بابی ماله مام باپیری دزیوه و خوار دوییه تی .

مام باپیر گوتی :

سه گه سوور بو خوت له نیو خه لکدا گالتهم پی ده که ی و گه لازیشته له دهری

تالانم ده کا !

حسه نه سوور گوتی :

هه زار جارم پی گوتن گه لاز بی تاوانه و بوختانی پی ده که ن وه للاً ویللاً

دزی قه ل مریشک و قازو مراوی کاری سه گی من نییه . ئه گه ر هه ر باوه ر

ناکه ن ، با بو تان له بنی کووله که ی ده م . . . . هه ر سیک ته لاقم که وی ئه ودزی

وحیزی یه کاری چوار پی من نییه وله دوو پی یان رانه پردووه .

. . . . . باشه ، پیم بلین ئه ری ئه وه ی به روزی رووناک مالی که بیروسه غیر

هه لده لووشی کی یه ؟ ئه ویش گه لازه ؟ !

مام باپیر به رق ئه ستووری یه وه گوتی :

نه خیر . . . . نه خیر ، درویه ده که ی به قه ت خوت ، هه ر کاری ئه وه سه گه

به ره للاً یه تو یه ، جار یک ، دوو جار . . . سی جار . . . باهم ماموس تاوهره

شه رعمان بکه .

ماموستا گوتی :

شه رعی چ تان بو بکه م ؟ شه رع خو هه روا گوتره کاری نییه ، باهم

ئه ویش شه رت وشرو تیکی هه یه : یه کیان ئه وه یه ، ده بی چه ند شاهیدی بالغ

و عاقل ، ما قوول و به دین و ئیمان ، به چاوی خو یان تاوان و تاوانبار -

یان دی بی ، که ئه وه هه زه حمه ته ، یه کیش خو له سه ره م مووشتیکی چکوله شرع

ناکرئ ، جا ئه و جار ، له ئاوه دانی و جیرانه تیش دا ، سه گ و مریشک

— وهلا، سلامه تیت .

وه تمان گوتی: چونی تی ده گهی! پیټ وانیه ته و روژانه پیشمه رگه کان شاری (.....) نه گرنه وه ؟

قاله که قهت ئاگای له مه حمودی بی زه واد نه بوو، بهلام نوکی هه موو ئاشیک بوو، له پرسینی خه بهر و باس بایه کی کرده خوی و پیچه که هی بریک هی نایه نیو چاوانی و دهستیکی به تفهنگه کی داخشان دو گوتی؛ — به هه ول و ته قه لای خوی گه وه، شاره کان له دوژمن ده ستینینه وه و له هه موو کوردستان به شق راویان ده نیین . جگه ره به کی ده رهینا و نای به لیویه وه ، هه لی کرد و مزیککی توندی لی دا و پاشان باقه به ک دو و که لی به هه دووک کونه لووتی دا دایه ده ری که له نیوسمیلی زل و دا چواری دا وا بلاو بووه وه ده ت گوت قامیشه لانه و ئاوری تی به ربووه، ژیر سیغاریکی ته نه کی کی شایه پیش خوی و سوتووه که هی ته کاندو گوئی قولاغ بوو، بیسو بیستنی پرسیار تا وه لامیان بداته وه .

مه لا بایز، هه ناسه به کی دریزی کی شاو گوتی :

خوا به خاتری فه خری کائینات به که ره م و روحمی خوی لی مان خوش بی، ته گه ره هیزی پیشمه رگه نه بوایه ئیستا نه و سه گه له و نجر به و نجریان کرد بووین و جو قه واریان لی بریموین !

سوفی هه باس گوتی :

ئه وه ونده ی بیستومه و وه بیرم دی، ته و خوانه نا مانه قه لا چو کردن و تالانی مالی کوردیان بی خه زا بووه !

قاله فینگی کرده نیو لوئی شه ده که ی و گوتی :

حای... های... چ ده توانن ، وه لاهی به تیریک ده یان پیکه وه ده درووم .

وه تمان گوتی :

ره نگه ئه نگه یوه ی باش بی . ها ؟

— ئه ری وه لالا... تا ئیستا قهت تیرم به خه سار نه چووه ، تا قرانیم له حه و ا قوژتوئه وه... پاسداریشم زور کوشته !

مه لا بایز گوتی :

کاکه قاله به کوئی دا هاتی ؟

— به نیو ئاوه داننی دا .

ئیدی ئەو ھەراو ھوریاپەیی بۆ چی یە . . . . ؟

"حەسەنە سوور" لە ھەل کەلکی و ھەرگرت و چووہ نیۆ قسەگانیان، رووی کردەوہ و ھەتمان و گوتی :

قەلسی و توورەیی مامی پیم وانییە لەبەر دۆراندنی چەند جار دامە و سی، چوار درەم خورمابی ! بە عەقلی من ئەو ھەراو ھوریاپەیی لە جی یەکی دیکەرا سەرچاوە دەگرێ، بەلام بەتۆی دەردەبری .

مام باپیر نیۆچاوانی گرز کردبوو و خەریکی ھەلیچانی سیغار بوو پاش داگیر ساندنی سەری ھەلینا و گوتی :

- سەگە سوور، توورەیی چم ؟ ئەگەر مەبەستت ئەو یە قسانم لە زاری دەرکیشی بە سەرت ناتوانی فریوم بەدی .

"مەلا بایز" کە لەبەر کۆلە کە یەکی دیکە پان بێو ھەو بە قامکی کونە تەفەنگی ھەل دەکۆلی و دارەکانی میچی دەژمارد، لە پەرخۆی کۆ کەردەو ھەو ھەلی دایە :

کاکای خۆم ! ئیمرو لە مام باپیر گەری، چونکە نە شەیی روژانی نییە و بزانی پوورە زین شەوی زابردوو، رووی خۆشی پێ نیشان نەدای .
"سوفی ھەباس" گوتی :

یارەبی رەحمەت لە قەبری بابتە با بێ بە خۆی چاکێ تێ گەشتوی، من زۆرم تاقی کردۆتەو ھە، ھەرکاتیک لە مالی تێیان ھەلدا، توورەیی و تۆسنی خۆی دینیتە نیۆ جە ماعەتێ !

"قالە" تەفەنگ لە شان بە جیرە و قرچەیی دەرگای مزگەوت، ھەو دای قسە کانی لێ پساندن و لەگەڵ قەبەک ھەوای سارد خۆی بە ژوردا کرد .
پیلادو ھەو کانی دا کەندو بە سەر نەردە کە دا ھەنگاوی ھەلینا ھەو چوو ھەو دیو و بە دەنگی زەلام و نەعاملاوی سلاوی کرد . بە تیکراییی لە سەری ھەستان و سلاویان لێ و ھەرگرتەو ھە، قالە بە پەلە ھەل کشا بۆ لای سەری قیت راو ھەستا و دەستی لکی لە سەر سینگی دانا و سەری بە مانای ئیحترام دانە .
واندو دەستە کەیی دیکەیی بو لایان را داشت و گوتی :

- پیم ناکەوئ، حەدم چی یە . ماموستا، سوفی . . . . و خەجالە تەم مام باپیر . . . . دانیشن و رەحمەتی خواتان لێ بێ .
حەسەنە سوور گوتی : کاک قالە ! خەبەر و باس چی یە ؟

گهلاز

سیامه‌ند شیخ ئاقایی

..... ده‌ستی‌وه به‌ر چه‌نه‌گه‌ی‌دابوو، له‌داشه‌کان‌ده‌فکری، نۆره‌ی هات
و‌پشتی‌راست‌کرده‌وه و له بهر خۆیه‌وه‌گوتی :

— ئه‌گه‌ر سی‌ی‌داشت‌بده‌می، ئه‌و دو‌انه‌ت‌ده‌خۆم و ئا‌غایه‌کیش‌ده‌که‌م؛
ده‌ستی‌بر‌دو‌بسه‌قامکی‌دارێکی‌رادایه‌پیش... ئه‌م‌داره‌بخۆ!

ئهو‌یه‌که‌ش‌بخۆ...! .
"مام‌با‌پیر" تووره‌و ئالۆزده‌هاته‌به‌ر‌چاو، وه‌که‌رۆژان‌کایه‌ی‌نه‌ده‌کرد
و چه‌ند‌جاری‌دۆران‌د، ئه‌م‌جاریش‌هه‌روا...! به‌له‌پی‌ده‌ستی‌هه‌موو
داشه‌کانی‌شی‌وان‌د و ته‌خته‌دامه‌کشی‌به‌سه‌ریان‌دا‌وه‌ر‌گی‌را، کشایه‌وه
بن‌کۆله‌که‌ی‌مزگه‌وت‌و‌پالی‌دایه‌وه، کۆخه‌یه‌کی‌کرد و به‌توره‌یی‌یه‌وه
گوتی :

— هه‌ر‌سێک‌ته‌لاقی‌"زین" م‌که‌وتبێ، "وه‌تمان" تازه‌له‌گه‌لمن‌چاوت
به‌دامه‌ناکه‌ویته‌وه... کورپه‌خۆله‌ساجی‌عه‌لیت‌دام... مالت‌شی‌وی،
ته‌واوی‌خورما‌رزیوی" با‌یز" ت‌پێ‌خورت‌کرده‌وه!

وه‌تمان‌قاقایه‌کی‌به‌رزی‌کی‌شا و له‌وه‌لام‌دا‌گوتی :
بو‌چی‌سه‌روه‌ت‌و‌دارایی‌"حاجی‌تاغی" ت‌پێ‌دوران‌دووم؟! ئاخه‌ر
شه‌ش‌دانکی‌شارووی‌زانم‌لی‌بر‌دوویه‌وه؟ مه‌گه‌ر‌ه‌مووی‌ناکاته‌سی‌یه‌ک
خورما؟ قه‌یدی‌ناکا، ئه‌و‌یش‌به‌قوربانی‌چاوت‌بێ، ئه‌وه‌پێم‌به‌خشی،

جاری گهردن ئازادی ولیک خوشبوون و برابری
 بهی جیاوازی بیرو باوهر بهرز شه بیتهوه
 قین له دلا نامینی، هه مووی شه شورریتهوه
 لاپه ریه کی میژووی تازه شه نووسریتهوه
 شه وسا هه موو ئاواره و دهر به دهری ولاتان
 وه کوو مه لی لانه واز، پۆل پۆل شه گهریتهوه

* * *

که وه ختییک ته مومژی مهینهت شه ره ویتتهوه
 شه خته ی سه هولبه ندانی ناوو وولات شه تویتتهوه
 میرگی سیسی ووشک بووی ژیر پۆستالی فاشستی و
 ره زو باخی ویرانه هه مووی شه بووژیتتهوه
 غونچه گولی ناو باخی هیسوای دواروژی ولات
 له گهل به سته ی دل داری مه لا شه گه شیتتهوه
 کیژوله ی شوخو شهنگی ده زگیرانی پیشمه رگه
 بو ناوکوچی ره شه لهک وهک بووک شه رازیتهوه
 سوژی ئاوازی مزده ی شادی گه رووی هونه رمه ند
 له ناوکونی شمخالو لیویا شه له ریتهوه
 شه وسانمی فرمیسکی روومه تی دایگی شه هید
 به نه رمه بای ئازادی هه مووی ووشک شه بیتهوه

ئاوارەو فرمىسكى داىكى شەھىد

ھاوار

كە ۋەختىك تەم ۋە مژى مەينەت ئەرە ۋە ۋىتتە ۋە
شەختە ۋە سەھۇلبەندانى كوردستان ئەتوۋىتتە ۋە
ھىز ۋە تىين ۋە تەۋژمى كۈنە پەرست ۋە فاشست
بە تىنى خورە تاۋى ئازادى ئەتوۋىتتە ۋە
بە چەپۇكى پىشمەرگە ۋە ئازادىخوۋاگەلى كورد
سەرى تەۋا ۋە شۇرئەبى ۋە لووتى ئەچەمىتتە ۋە
نامە ۋە تاۋان ۋە جەۋرۋوكردە ۋە ۋە ناھە موارى
لە دادگای مىللەتان ھەموۋى ئەخوۋىنر ۋە ۋىتتە ۋە
لە تەرىقى ۋە لەشپەرمى پەرە ۋە ۋە ۋە ۋە ۋە ۋە ۋە
روۋى ناىە چاۋھەلبىنى، روۋى خۋى ئەشارىتتە ۋە
ئەۋسا مېژوۋى خەبات ۋە تىكۋوشانىگەلى كورد
بە خۋىنى ئالى شەھىد ھەموۋى ئەنووسرىتتە ۋە

* * *

كە ۋەختىك تەم ۋە مژى مەينەت ئەرە ۋە ۋىتتە ۋە
شەختە ۋە سەھۇلبەندانى سالەھا ئەتوۋىتتە ۋە
ئاللى مژدە ۋە سەربەستى ۋە مافى چارە نووسى كورد
لە پىدەشت ۋە سەرلووتكە ۋە چىئەشەكىتتە ۋە
پەلكە زىرینە ۋە ئاشتى لە ئاسمانى ۋە ۋولاتتە
بە رامبەر بە تىشكى خۇر ۋە كىبووك ئەبرىسكىتتە ۋە

نه‌بووه . ده‌توانین وردتر بلین‌کورد له پیش (۱۹۲۶) هوه ته‌نیا
 ره‌گی ره‌خنه‌مان له شیعردا هه‌بووه ، دوا‌ی ئه‌و رۆژ‌گاره شانسیازی
 به ره‌خنه‌گران" م . نوری ، ره‌فییق حیلمی و گوران" هوه ده‌که‌ین .
 با‌گراوه‌ندی زونا‌کبیری و ره‌خنه‌یی ، کاملی عه‌قل" شیخ نوری" یان
 واپیگه‌یانده‌بوو که باوه‌ری به‌گوران و پیشکه‌وتنه‌سروشته‌یی و
 کومه‌ل‌یه‌کان هه‌بی ، له‌و روانگه‌یه‌وه گه‌یشته‌بووه ئه‌وقه‌نا‌عه‌تیه
 که ئه‌گه‌ر چی کورد تا ئه‌و کاته ، په‌یام‌ییکی ره‌خنه‌یی نه‌بووبی
 به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زمان و ئه‌ده بیاتی کوردی له‌کوئه‌وه هه‌ن ،
 زه‌مینه‌ی گشتی و دو‌خی کورده‌واریش ئاماده‌بسون ، تی‌گه‌رائه‌و
 هو‌یا‌نه‌مژده‌ی گو‌یزه‌بانه‌ی ره‌خنه‌و لی‌کۆلینه‌وه‌ی"ئه‌ده‌بیات و زمانه‌ی
 کوردی" یان ده‌به‌شییه‌وه .

سه‌باحی غالب

مبارتی ۱۹۸۰

ماویتی -

- * نه‌شړی غه‌زه ته و ره‌سائیلی موثقه ته .
- * ته‌رحمه و ته‌ثلیفی کتیبی ته‌دریسی به و سائسیره .
- * مه‌کته‌ب‌کردنه‌وه و ثیج‌رای ته‌دریسات به روژ و شه‌و .
- * به سوره‌تی موخ‌زه‌ره شه‌هالی ته‌نویرکردن .
- * کتیب‌خانه‌کردنه‌وه .
- * بو‌ثیکمالی ته‌حسیل بو مه‌مالیکی موته‌ره‌قیه قوتا‌بی‌ناردن .

" کو‌مه‌لی بژاری زمانی کوردی "یش به ده‌وری خو‌ی هاوبه‌شی له چالکی زمانه‌وانیدا ده‌کرد و بو‌هی‌نانه‌دی شه‌ومه‌به‌ستانه‌هه‌ولسی ده‌دا " جه‌معیه‌ت قه‌راری دا که‌له‌مونه‌وه‌ران و هونه‌رمه‌ندانیه‌تسه‌ن شه‌نجومه‌نی ته‌شکیل بکا که‌که‌لیماتی شه‌جنه‌بی له زمانی کوردی‌دا نه‌هی‌لن و موقابیلی شه‌و که‌لیماتی شه‌جنه‌بیه که شه‌مرو زورموس‌ته‌عمف له له‌سه‌لی کوردی که‌لیمات بدوزنه‌وه له جی‌شه‌وان دای بنین " ۱۸

هر له‌گه‌ل شه‌و هه‌وله‌مه‌ردانه‌دا بو‌چاک‌ترکردنه‌سی رووی شه‌نجامی شارستانیه‌تی کورد له شه‌ده‌بیات و روشن‌بیریدا "م. نوری " بو‌هی‌نانه‌وجودی ره‌خنه‌ی شه‌ده‌بی کوردی چالکی ده‌نواند، له پیناوی په‌ره‌پیدا‌نی گیانی چیژ وه‌رگرتن و ویژدان لای جه‌ماوهر نسووسینه ره‌خنه‌بی‌پاکانی بلاو ده‌کرده‌وه .

" تیبودیه " ره‌خنه‌گری فه‌ره‌نسا‌یی ده‌نووی‌و ده‌لی " پیش‌چه‌رخ‌ی

نوزده ره‌خنه‌هه‌بووه به‌لام ره‌خنه‌گر نه‌بووه . " ۱۹ شه‌و قسه‌یه‌ده‌ر حق ره‌خنه‌ی شه‌ده‌بی شه‌وروپایی کراوه ، شمسه‌ش ده‌توانین که‌لکی لی وه‌رگرین و به‌ره‌خنه‌ی خو‌مانی بگرین شه‌وه‌نده‌هه‌یه له کوردی‌دا پیش‌چه‌رخ‌ی بیسته‌م ره‌خنه‌مان هه‌بووه به‌لام ره‌خنه‌گرمان

۲۸ - ژیان ، ژ / ۴۵ ، س / ۱ ، ۹ / ک / ۱۹۲۶ .

۱۹ - کارلونی و فیلیو ، النقد‌الادبی ، ترجمه‌کتیبی سالم ، الطبعه

الاولی ، مطبعه‌فن‌الطباعه ، بیروت ، ۱۹۷۳ ، ل / ۸ .

تيگه لاوی له گه ل^ل شه ده بیاتی شه ومیلله تانهدا پهیدا کردبوو، ههر له و ریگه وه بڼه ماکاسی ره خنه فیږ ببوو، تاقی کردنه وه کانی شه ده بیاتی تازه بڼه ژیرانه له میښکیدا کو کردبووه، بویه ده سته پیکردنی نو پیکاری له شیخردا له وه وه سهری هه لدا "له وه زن وقافیوه و شیوه و شاهه ننگا، ریگه یه کی تازه ی دان او ه. بو شیخری کوردی، له بهر شه مه سرده میسک شیخ نوری سر کرده ی شاعیره لاهه کانی کوردی سلیمانی بووه، زوریان ته نانت " گوران " یش هه وللی لاسایی کردنه وه ی " شیخ نوری " یان شه دا ۱۶

شارستانییه تی کورد له روانگهی کاره ره خنه یی په پوخته کسه ی " م . نوری " یه وه ههنگاویکی گه وره ی بو قوناغیکی پیشکه و تـو و هه لگرتووه، له بهر شه وه ی ده ست کردن به ره خنه ی شه ده بی به زمانسی په خشان خوی له خویدا دیارده یه کی شارستانییه ت، و چوونه به ره وه یه و هوشیاری و گورانی بابه تی فره لایه نه نی میللت پیشان ده دا .

چاوی بییری مروقی کورد له وکاته دا بو ئاسو ده یـروانسی، مه به ستیان بوو ههره وه زی له پیناوی یه کیتی و ژبانی سهر فر ازیدابکن، وایان تی ده فکری که ئامانجی ته من و مانه وه له جیهاندا زورانبازی و تیکوشان و جوانا و رشتنه، پیوه ندی ئینسانی کورد به سروشت و مروقیه تیه وه جوړی بابه تیانه ی که لک به خشینو که لک وه رگرتن بوو... شه ولیکدانه وه یه نه خشی بییری کوردی له و قوناغه دا ده کیشا، شه نجامه . که شی له زور لایه نه وه به قازانچو بهر ژه وه ندی نه ته وه ی کورد گه را بووه . به شیک له ئاکامی هه ولدانی رونا کبیری تی نه ته وه ی ئیمه له بیسته کانی شه م چهرخه دا پیک هینانی " جه معیه تی زانستی کوردان " بوو که له ۱۹۲۶/۲/۲۴ دا دامه زرا و ئامانجه کانیان له م خالانده دا کو کردبوون هه وه . ۱۷

۱۶ - ره فیک حیلمی، ههر شه وسهر چاوه، ل / ۱۹۸ - ۱۹۹

۱۷ - ژبان، ژ / ۱۱، س / ۱، ۱ / نیسانی ۱۹۲۶

دهمه ته قه کردن له باره ی شیعره وه میراتی دیرینه ی خویانه و پشتا و پشت
پیشه ی شاعیریان بو ماوه ته وه ، هه رشاعیرانیش بو یان هه په پارچه یه ک
به شیعر قبول بکن یا بیده نه دواوه ، که سیکداوای ئیجازه ی شیننری
له وان نه کردی بو ی نه بو وه خو ی به شاعیر بزانی . به لام م . نوری سنوریکی
بوده سه لاتئ وشاعیرانه داناو ده رکی باس له شه ده ب کردنی بو کو مه لیکی
فراوان خسته سه رپشتو مافیکی سروشتی بو گیرانه وه .

شیخ نوری له خویندن ی مزگه وتوتیکه لاوی له گه ل مه لاوشاعیراندا له
لایه ک چالاک ی و وریایی خو ی له لایه کی دیکه وه که لکیکی باشی له زانستگانی
شه ده ب و ره وان بیژی و سه رف ونه حوی عه ره بی وه رگرت بوو ، رونا کبیریکی
گه وره و شاره زای دنیای سیاسه تی سه رده می خو ی بوو ، میژووی پیشینی
ده زانی و کو مه لی کورده واری ده ناسی ، وه ک باو کم ده فنه رموی " پیاو یکی
هه تابلئی ره وشت به رزو ناسک ، هه رچی گیانی خو به زل زانین هه بوو
تیا نه بوو ، راستگو و دلسوز ، ده په ویست له هه موو یه کیکه وه شت فیر
بی ، خو ی له شه دیبانی تازه جیا نه ده کرده وه ، شه وه شی له بهر هیئنده
بووه که هیوای پییان بوو ، چاوه روانی کاری مه زنی لی ده کردن ، کوردیکی
ئیجگار هلسوز بوو به جوړیک بو کورد سووتا بوو ، شه وکه کوردی له
به رزیدا بینایه خو شی به کامه ران و سه رفراز ده زانی ، به پیچه وانهی
شه وه وه ژیبانی تایبه تیشی پیچه وانه بوو ،

شاگادار بوو به سه ر ده ستووری زمانی کوردیدا ، چیژی له
نهینیه کانی وه رده گرت شه ده بی میلله ته که ی خوی ده خوینده وه ، شه
جگه له وه ی که زمانی عه ره بی و فارسی و تورکیشی به چاکی ده زانی ،

کۆمەڵی پێشکەوتوو لە تاکە تاکە کانییەوه پێک دێ، لەو بارەوه "م. نوری" دەنووسی و دەلی (فەرد هەتا زیندوو فەعەل بێ، هەتا بێهە تەربییەکی ئەسیل تەربییەوپەرورەدە کرابێ، ئەو جەمعیەتی کێه تەشکیلی ئەکا، ئەوەندە رەسین، ئەوەندە پایەدار ئەبێ، لێهەو نیسبە تەشدا ئاساری تەرەققی و تەکامل نیشا ئەدا). (١٤) "هەیهەتی ئیجتیماعییە بەشەریش ئەگەر لەگەڵ ئیحتیاجاتی ئەو عەسەردا کە، تیا ئەژی تەو فیقی حەرە کەت ئەکا، وردە وردە ئەداتە باریکی و بنبی بەرە بەرە قو- وەتی تەناقوس ئەکا، نیهایەت مەحو ئەبێتەوه، لێهە موجدە لەی حەیاتیشدا ئەوهی مۆستەحەققی بەقایە ئەژی و غەلەبە ی ئەکات" (١٥)

م. نوری رەخنەگر :

رەخنەگری ئەدەبی پێوه نەدییهکی گەرنگی بە ئەدەب و ئەسەدەب- دۆستانەوه هەیه و لە فەرمانەکی خۆیدا دەبێتە پردی نیوان تیکست و خەلکی، لە تەختی رەخنە نشینییهوه، رەخنەگر تەماشای جیگاوپایە و چونیەتی و چەندیتی بەرەمەکی دەکا و بۆ ئەدەب دۆستان لەکاری خزمەتگوزاری ئەدی بەروانن، ئەوه وای کردوو کە رەخنەگر جگە لەوهی دەبی لە ئاستی بیرکردنەوهی بەرزو خاوەن روشنیرییهیکی کاملاً بێ پێویستە پارێزگاری هەلسەنگاندنی زانستی و جەوهەری بابەتیش بکا .

لەسەردەمی کدا شاعیران ئەگەر رەخنەگر خۆی شاعیر نەبوایه، حسابیان بۆ هەلسەنگاندن و بۆ چوونەکانی نەدەکرد، وایان دەزانی شیعر تاپۆیه کە و ئێکە ناکرێ وەدەست خەلکی ئاسایی و گشتی بکەوێ، م. نوری هاتە باسی لە شیعر گەشتن و قەسەلیۆه کردنی لە کۆمەڵی تاییبەتی مەلاو شاعیرانەوه هینایە سەر لاپەرە ی رۆژنامەو نیو خەلکی فراوان و جەماوەرەوه. ئەوان کە وایان دەزانی گشت و گـ و

١٤- م. نوری، رۆژی کوردستان، ژ/٤، س/١، ١/٦ ک/١ ١٩٢٢/.

١٥- م. نوری، رۆژی کوردستان، ژ/٥، س/١، ١/١٣ ک/١ ١٩٢٢/.

وتاره سیاسیه‌کانی په‌یامدارو ئامانج پیکراو بن له روانگه‌ی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی ئازادانه‌و بی‌سله‌میننه‌وه نویونی، له‌قەناعه‌ه تیککی مه‌نتیقی و به‌پیی حه‌قیقه‌تی میژوویی و جو‌غرافیا و ئابوری و زانستی مروّف پهره‌ری و هاودوستی میلیه‌تانه‌وه نه‌خشی بوکیشان، کاتیک باسی نه‌ته‌وه‌یی و مافی چاره‌نووسی کورد ده‌کا، وه‌کس قسه‌یه‌کی سۆزنامیز که له‌به‌زه‌یی به مروّف هاتنه‌وه‌دا سه‌رچاوه‌ی هه‌ل گرتبی نه‌بووه یا ته‌نیا له پیناوی باس و خواسی په‌تیدا نسه‌ی نووسیون، نه‌و له بروای به‌مەردی ژیان و گه‌یشتن به ئامانجی پیروزی ئینسانانه‌ی میلیه‌ته‌وه له مه‌سه‌له‌که‌ دو‌اوه، بو‌یه‌که‌له‌ئاشتی و شه‌روشور دوابی زانیویتی ئاشتی مانای مانه‌وه‌و زیندویستی سه‌ربه‌زانیه، جه‌نگیش‌ه‌گه‌ر بو ئامانجیکی بلند نه‌بی مانای له نیوچوون و مردن ده‌گه‌یه‌نی "ته‌هالی ئه‌م موحیته له به‌ر ته‌وه‌ی که دینه‌ن، عیرفه‌ن، ته‌خلاقه‌ن ئیسلام و کوردن، هیچ له ئه‌فرادی ئه‌م قه‌ومه ئاره‌زووی غه‌یری حوربه‌ت و ئیستیقلالیه‌تی خوی، مه‌یلی ته‌به‌عه‌یت و حاکمیه‌ت هیچ قه‌ومیکی تر ناکا." (۱۳)

نه‌و کاته‌ی له‌خه‌باتی نیوکویی کوردو عه‌ره‌بیا میلیه‌تانه‌ی دیکه قسه‌ی کردبی، بو‌خوسه‌پاندن و روژ به‌سه‌ر بردن و جی‌پی‌ی قایم کردن نه‌بووه، به‌لکو به‌راسته‌قینه‌و له‌ناخه‌وه‌دانی به‌وجه‌قیقه‌ته‌دا ناوه‌که‌ده‌بی به‌وجوره‌ی ئازادی و سه‌ربه‌زیمان بو‌خو‌ده‌وی، ده‌بی بو میلیه‌تان و که‌سانی دیکه‌شمان بو‌ی. نه‌و مروّفه‌ جوامیر به‌شیککی هه‌ره‌گه‌وره‌ی وتاره‌سیاسیه‌کانی که له‌روژنامه‌ی "روژی کوردستان" دا بلاوی کردونه‌ته‌وه بو نه‌وه ته‌رخانی کردوون که‌بیره‌رووناکه‌کانی خوی به‌شیوه‌یه‌کی هاوچه‌رخانه‌و سیاسه‌تمه‌داریکی هوشیار به‌باری ناوخویی و ئاگادار له‌ده‌وربه‌رو جیهانی دوورو نزیک وه‌دیسه‌ار خستوون .

م. نوری ویستوویه‌تی مروّفی کوردی راسته‌قینه‌ی وا دروست‌ببی له‌ئاستی به‌سه‌ره‌اته‌دژوارو جولانه‌وه‌دلخۆتکه‌ره‌کان و کاره‌ساته‌چه‌رگ‌بره‌کاندا بی، به‌ئاره‌زایی و لی‌ها‌توویی یه‌وه‌بازوو بو‌ته‌لار بلند کردنه‌وه‌هه‌ل‌بکا، به‌جه‌ربه‌زه‌یی وچاواقایمییه‌وه‌بجی‌ته‌پیشه‌وه‌و به‌جه‌سوری و وره‌به‌رزیه‌وه‌تی بکوشی، چونکه‌بناغه‌ی

سلیمانی له ئەستۆ بووه، چ وەك روژنامه نوس بو پەرەپێدانی هوش و بلاوکردنەوهی روژنامه و هیڤان و دانانی دەزگای چاپ خەباتی کردووه له وریایی و تیگەیشتنەوه هەستی بە رۆلی کرنگی چاپخانه کردووه و چاک زانیویتی دامەزراندنی ئەم دام و دەزگایە له پێشخستنێکی میلله تاندا دەوری خۆی دەبینی. شیخ نوری یەكەمین کەسیک بووه کە بانگی هەولێدانی کرین و کردنەوهی چاپخانه بە گویی میلله تاندا هەلپداو داوای سازکردنی بکاو بنوسی " ماکینهی چاپ یەکیکە لێ نیشانهی تەرەقیاتی میللهت . قەومی، میللهتی کە واسیتە یەکیکی ئینتیشاری فیکرو ئیفهام مەرامی نەبی، ئەو فیکره ئەو غایە، بی ئەوهی بگاتە گوییەک یا گوێگریک بی ئەئسیرو عەقیم ئەمینێتەوه، بەلام هەر میللهتی ساحیب مەتبه عە، مألکی غەزە تەیهکی میلی خۆی بی، بو تەرەقی و تەعالی میللهتەکی هەر غایە و ئەمە لێک تەعقیب بکا ئەتوانی بە دەنگێکی بەرزوبلند بیگەیهنێتە گویی ئەو کەسانە کە گوێگر و خادیمی مەعاریف و میللهتن" (۱۱) ئەو جا روو له جەماوەران دەکا کە بە پێی توانست هاوکاری بکەن و دەلی " بو ئەوهی ئیجەش ئەم ئاسارە نەفیسانه و ئەم ئەدەبیاتە بە قیمە تانەمان له کیس نەچی و بە مرووری زەمان نەفەوتی لازمە له تەرەف غیرتەندان موحتەرەمی وە تەنەوه بو هیڤان و کرینی ماکینه یەکی چاپ قسور نەکری. بەندە بو ئەم ئیجە خیزە دەلالەت و تەشەببوس ئەکەم هەر کەس بە قەدەر ئیقتیدار و هیممەتی خۆی موعاو نەت بفرموون. بە ناوی میللهت و کوردیەتەوه ئیسترحام ئەکەم. " (۱۲)

هەر ئەم پیاوه له بواری نوسینی و تاری سیاسیدا رۆلیکی تەواو بایەخدارێ گێراوه، شیکردنەوه و دەست نیشانکردن و بوچوونەکانی له شارەزایی و ئاگادارییەوه هەلقولاون، له پال ئەوانەش دا بو ئەوهی

۱۱ - م . نوری ، روژنامە ی بانگی کوردستان ، ژ/ ۳ ، س/ ۱ ، ۲۱ ، ۱ غاگستوسی ۱۹۲۲ ، رینووسی ئەو نووسینە ی م . نوری لە سەر شیوه ی نوی نووسینە راوه - تەوه لیکولەرە وە یهکی زمان بیهوی لە رینووسی ئەوسەر دە مە بکولیتە - وە دەتوانی بگەریتەوه بو ئەو روژنامە یه .

۱۲ - هەر ئەوسەر چاوه .

عبداللہ پاشای بابان دوابی، م. نوری بہ خودی بیروچاوی، ٹیجگار
 لہ نزیکہ وہ دہدہ بہی نازادی بینیوہ و بہ سہر بہ خوئی خہنی بسوہ،
 لہ و کاتہ دا ہر ٹہوہ تا نہبوہ دیوانہ، کلاوہ کی بو ٹاسمان ہل
 داوہ و لہ تہ ماشا کردن و ستایشی لہ شگری کوردان کوتای نہ کردوہ.
 لہ بہ کیٹی و راستگویی ٹہواندا بہ ہاری سہر بہستی و دواروژی سہر
 فرازی بہدی کردوہ. (۹)

پیرہ میژدی شاعیر کہ بہ دنیا دیدہ و رووناکبیریکی گہورہ نیوی
 لہ ناواندا بوہ، بہ ہیوای زور و دلی فراوان و چاوی روونہ وہ بووی
 روانیوہ، گہلیکی لی رہ چا و کردوہ وہ بہ شیوہ یک نرخاندوویہ تی کہ
 تین و تاوی بہ بہر ٹہدہ بیاتی کوردیدا کردوہ تہ وہ :

شوگری خوا ٹہ کہم کہ لہ "نوری" کوژا وہ

پرشنگی جوانی شیخ و ٹہدہ بہ کہوتہ ناوہ وہ

"نوری" بہ "نوری" ٹیوہ وہ زولمت لہ ناوہ چہ

یا "رہب" بہ "بہ نام" ضیا "یہ نہ بی" قہت بہ چا وہ وہ (۱۰)

شیخ نوری چ بہ شیوہی کار بہدہست کہ "باش کاتبی" شارہ وانسی

۹۔ لہ پیدا ہلدانی لہ شگری خوارووی کوردستاندا دہلی :

صہف صہف کہ دین وتی ٹہ پرن چست و باویقار

ماضی لہ صدقی ٹیوہ ٹہ بینم ٹہ کا فسیرار

صوبحیکی پاک و بی غہش ٹہ بینم وہ کوبہ ہار

موسٹہ قبلہ یکی بی لہ کہ پیر کہیف ونہ شہدار

بی توز و بی غوبار

.....
 .....
 .....

ٹیتر وہ رن کہ بوہ تہن، وہ تہ زیاک و میہرہ بان

دہس دہینہ دہستی بہ کتری بہک دل بہ یکربان

ٹیمہش بمانہوی وہ کوو خہلقی حہقی ژیان

ٹہم فرصتہ غہ نیمتہ نہ روا لہدہ سٹمان

تا ما وہ روح و گیان

م. نوری روژی کوردستان، ژمارہ ۵/ ۱/ س، ۱۳۰۱/ ۱۳/ ۱۹۲۲

۱۰۔ رہ فیق حیلمی، ہر ٹہوسہر چا وہ، ل ۲۷

و موهریریش بوو. شیخ نوری شیخ صالحیش له عهلی که مال بابییری
 دۆستی هه ره نزیک و خوشهویستی سه رگه رمتو و خه ریکتو بوو، لسه
 ته لاری فه رمانه و ایه تیدا. هه م قسه ی ده بیسرا و له زورکاردا بسوی
 هه بوو تی هه لچی، هه م موهریری یه که م روژنامه و سه رنووسسه ری
 ئورگانی حالی مه مله که تی کوردستان بوو، تی بیینه ریکی ئه ده بمی و
 کومه لایه تیش بوو، سه ره رای شه وه ی روشنبیریکی گه و ره و ئاگادار به
 سه ر دوخی کوردستان و دراوسیکان و جیهان دوورتیشدا بوو.

م. نوری که سیک بوو له چاکترین روژه ئه مه کداره کانی کورد و
 نوینه ری راسته قینه ی لایه نه دل سوژ و به وه فاکانی سه رده می خسو ی
 ده توانی به یه کیک له که له روشنبیره به راستیه کان بژمییری،
 هه رچییه کی له ئه نجامی کوششی ژیا نه وه ده ستگیر ببوو ئه م له کرده وه ی
 روژانه و بیرکردنه وه و بوچوونه کانی به رامبه ر مروقه و گه ر دوون ره نگی
 دابوووه.

شاعیر بوو، شاعیریکی ریبه رو تازه که ره وه ش، "شاعیریکی بسوو
 ته جه دود" په ره ور، ئه لقه یه ک بوو ئه م سه رو ئه وه سه ری جسسه مسه ری
 شاعیره کانی چه رخی پیشووی له گه ل شاعیره کانی ئه م چه رخه دا هی نا بووه
 یه ک". (۸)

سه رجه م مه به ستی شیعه ر کانی له پی ناوی مروقی نویی کسورددا
 ده هونیه وه، ته قینه وه بوو به رووی دواکه وتن و ناحه زاندا، ژیری له
 دیزه کانی دا ئاماده یه و به رچاو روونی و تی کو شان و ئومیدیان لی
 به رزده بیته وه، گه ره کی بوو، شیعر بکاته هوی هه لنان و راهه رین،
 گورپکی به تین بی بو پی شه وه سه رکه وتن له ژیا نندا.

ئه و دووری ده بی نی، ئاره زووی به کولی شه وه بوو جه ماوه رانی به
 وه فاو زورلیکراوان فه قیا نه کانیان پی که وه گری بده ن و چاو له ئاسو
 نه گو یزنه وه، له دل و می شکیاندا چرا دا گیر سی نن.

شیخ ره زای تاله بانی "۱۸۳۷-۱۹۱۰" که به خه یالی وه ک
 "طیفلیکی ده بی ستانییه وه" له "دارولمولکی بابان" و سوپای

۸- وه فیق حیل می، هه ر شه و سه رچا وه، ل/ ۲۰۳.

تورکی دەوری ژيانه‌وه و ئینقیلابی عوسمانی به وردی خویندنوتسه‌وه -
و باش‌سەرنجی داوه‌ته مەغز و ئسلووبی تازه" ، ٤٠

چروی بەهره و توانستیک که له "م، نوری" دا هه‌بوو به هه‌وی
جەربەزەیی و ویستی بوونه ئەدیبکی خزمەتگوزار و تیکەلی له گەل
مونه‌وه‌ران و دەستە هوشیاری، بیری نەتەوه‌یی پشکوت و گەشە کرد.
ئەم ئەدیبه له یەکه‌مین هەلدا له پیشبرکێکی "مسابقه" به کسار
هینانی زمانی پەتی کوردی له "١٩٢٥" دا که روژنامە "پیشکەوتن" له
سەر داخوازی کوردناسی ئینگلیز "سون" سازی کردبوو، به شیعی "جوت
و گاشتیکی چاکه" (٧)، پله‌ی یەکه‌می وه‌رگرت. .. له‌وه‌مه‌وه
ئەدەبیات و نووسین بووه خولیاو مەرج و هه‌وی راجەنین و چەسپییو
له ناخ و میشکیدا... له گەل قەلەم و کاغەزدا تا دەهات ئاشنایەتی
و دوستانەتی زیده‌تر دەبوو، به جوړیک دوا‌ی دوو سێ سال تیبەر بوون
به سەر ئەو یەکه‌مییه‌دا له ریگای جووته روژنامە "بانگی کوردستان
و روژی کوردستان" هه‌وه بووه عاشقیکی گه‌وره‌ی نووسین .

دوا‌ی جەنگی یەکه‌م، هیشتا زووری ما‌بوو بو ئەوه‌ی شارەزای
تایبەت و پەسپور له مەیدانەکانی ژیاندا گەل‌لە بی، فەرمان و
په‌یوه‌ندییه‌کانی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و روشنبیری، کادری
سەربەخوودیاری کراویان نەبوو، بو‌یه ئاسایی بوو یه‌کیک چەنەند
کاریکی بکەدایه و به یه‌ک دوو ئیشه‌وه خەریک بوایه... له‌م باره‌وه
عەلی که‌مال باپیر "١٨٨٥-١٩٧٤" وه‌ک شاعیریکی هەلکه‌وتووی دەور و
به‌ری خۆی بوو، پیاوی کۆکی حوکمداریتی شیخی نەمر له
دەمه‌ته‌قه و گەت و گو له گەل تاراندا نوینەری ده‌وله‌تی تازه له
دایک بووی خوارووی کوردستان بوو، له ته‌ک ئەوانه‌شدا روژنامەت و س

٤ - ره‌فیق حیلەمی ، هەر ئەو سەر چاوه ، ل ٢٢/

٧ - ئەمه‌ سی دیری ئەو شیعره یه .

له باسی هەرشتی پیراگە‌یشتن ئیمه نووسیمان
ئیترا با بیینه‌وه سەرباسی جوتیاری وزه‌وی کیلان
له پایزدا خەریکی جوئو تووچاندن ئەبنی تاسەر
له جەرده‌و دز به‌ دووره قەت مەت‌زسه‌هیچی لی‌نايه
له هاویناله‌پاش دروینه بییته سەرخه‌له‌وخەرمان

ژیریٲتی و بههره‌ی سه‌ره‌له‌ده‌دا ، ده‌رده‌که‌وی کورٲیکه شه‌وه‌دیٲنی‌زیده‌تر
گرنگی ٲی بدری ، " نوری زه‌کایه‌ک‌که‌له (نوری) یا‌هه‌بوو ، به‌جۆریٲیک
بوو هیوای خزمه‌تی شه‌ده‌بی کوردی لی‌ده‌کرا " ٣

له‌و رووه‌وه له‌بنه‌ماله‌که‌یدا هان ده‌دری و گه‌لیک که‌ره‌سه‌ی رو‌شن‌بیری
و گه‌شه‌کردنی ٲیشه‌که‌ش ده‌که‌ن و " خویندنه‌وه‌ی شیخ‌ری شاعیره‌کانی شه‌وه
ده‌مه‌ی تورک و کورد سه‌رده‌فته‌ری ه‌ام‌رازی ده‌بی " ٤ .

بیخود ١٨٧٨ - ١٩٥٥ / ٨ / ٢٥ که‌خالی بوو فره‌خوی له‌سه‌گه‌ل
خهریک ده‌کا و ٲیوه‌ی ماندوو ده‌بی ، نازی شه‌وه‌ی ده‌کیشی که‌بیٲته
مایه‌ی شانازی و ٲیگه‌یشتن ، بو‌یه " ه‌انده‌ری شیخ‌ری بوو . . . کسۆر
گه‌مکه‌ری بوو . . . شه‌گه‌ر له‌نگی و ناره‌وانییه‌کیشله‌شیخ‌ره‌کانیسه‌دا
بوو بی " بیخود " راستکه‌ره‌وه‌ی بوو . . .

ریٲی‌شانده‌رو ئاراسته‌که‌ری بوو " (٥) به‌کورتی بیخود ه‌هم به‌سه
شیوه‌ی خال و خوارزایی وه‌هم له‌شیوه‌ی مامۆستایه‌تیدا ریبه‌ریکی
دل‌سۆزی بوو .

ده‌بینین بو‌خه‌ملاندن و دروست بوونی شه‌وه‌ی شه‌دیبه‌چه‌ند هویه‌کی سه‌ره -
کی ه‌اوبه‌شییان کردوو ، " له‌شیخ‌ری کلاسیکی به‌شیک‌کی زوبده‌ی وه‌ر -
گرتوو ، له‌سه‌لیقه‌ی شه‌ده‌بی تو‌زیک‌فیتوی و تو‌زیک‌یش ئیرسی خوی‌خستۆنه
سه‌ر ، ئینجا چاوی به‌ده‌وری خویدا گیراوه‌و شیخ‌ری شاعیره‌گه‌وره‌کانی

---

٣ - ره‌فیق حیلمی ، شیخ‌رو شه‌ده‌بیاتی کوردی ، به‌رگی دووه‌م ،
چاپخانه‌ی الشباب ، به‌غدا ، ١٩٥٦ ، ل / ١٩٩ .

٤ - نامه‌یه‌کی تایبه‌تی کک‌حه‌مه‌س‌الح دیلانی شاعیر له‌١٩/٧/
بو نووسه‌ری شه‌م باسه .

٥ - هه‌ر شه‌و نامه‌یه .

گه لیک مه بهستی کو مه لایه یی و سیاسی وزمانه وانى پی ده نووسرا ، هه ولى دهست به خۇدا هیئان له وشه ی بیگانه و به کاره یئانانى زمانى په تی بـه شیوه یه کی فراوانتر له سه ر لاپه ره کانى شه و روژنامه یه دا درا .

هوشیار بوونه وه ی زیده تری خه لکی کوردستان ، تایبته شورشه کانى روژهلایى کوردستان به سه رکردایه تی سمکو و شورشه کانى خوارووی کوردستان به سه رکردایه تی شیخ مه حمود بو دروست کردنى قه واره یه کی نه ته وه یی و له بهرچا وونه بوونى حوکمداریه تیه که ی ۱۹۱۹ ی خوارووی کوردستان و باوه رو نیازی به پیوه مان و کارکردنى بارى ده ور بهر پاکیان وایان کرد زه مینه یه کی چاک بو بزوتنه وه ی نیشتمانى کورد بهر خسی و له دواى جهنگى یه که مه وه پی بخاته قونا غیكى پیشکه و تۆوی میژووی یه وه . . . . . سه رجه مى یه کگرتنى هه لومه رجه ی تایبته تی و مه وزوعى به وه هاته وه که جاریلکی دیکه دهستلاداریتی کورد به نیوی "مه لیکایه تی کوردستان" وه له ۱۹۲۲ دا بیته وه مه دیدان . . . شه و جا تا روژده هاته پیش پتر چا و ده کرایه وه و ئا واته کان گه وره ترو تیکوشان جوامیزانه ترده بوون ، شه و گور خۇ ئاماده کردن و چونه پیشه وه یه لاپه نه جودا جودا کانى نه ته وه ی گرتبووه ، بانگی دلیزی خۇ دروست کردن و ده نگی زولالی برایه تی و شه قیس له سه ر لاپه ره کانى جووته روژنامه ی "بانگی کوردستان و روژی کوردستان" بهرز ده بوونه وه .

کورتەى ژيان و روشنبیریى "شیخنورى"

م . نوری یا شیخ نوری شیخ صالح له ۱۸۹۶ له شاری سلیمانى چاوی به کوردستان و میلله ته که پیداهه لاینا وه ، خیزانى "شیخ صالحى شیخ غهنى" له بهروه رده کردن و شه ده بیات و زانیاریدا ده وله مه ند بوون ، حه مه نوری کوربان بو یه که مین جار له قوتابخانه ی ماله وه دا ده رسی شه لغبویى خویندن و ژیان داده درى ، له ته مه نى دواى فیژکردنى خیزان ، ده چیته مزگه وت و زوری دیکه وه رده گری .

که سالان دادی و شه ده چیته پیشی ، ئاسوی بیری ده کسریته وه ،

تایبەت و یارای تاوی شوژی دەستوری، مەشروتی یەت، «لەئێران و شوژی شیعی ئیتیحادییەکانی ۱۹۰۸ لە تورکیا کە کوردلە مەیدوایی یانداها و بەشیەکی راستە و خۆی لە رووداوەکانیدا کردبوو . (۱)

بەشە کوردستانەکی عێراق ئەودە مەبە ویلایەتی موسڵ نسا و دەبەرا کوردانی کارامە و چالاکیانلی گەیشتبوو ئەستە مبول و ئە و روپا لەریگای ئەوان و دەرکە و تەنی دەستە یەک لاوی تازە پیگەیشتوو، گۆمی مەنگی ئیپرەش بزوتنە وە و جۆلە ی تیکەوت بوو، بەروو بوومی ئە وە بلا و بوونە وە ی روژنا - مە ی « بانگی کورد « بوو، (۲) لە جەنگی شەری یە کە میشدا بە شدارانی سوارانی کورد بە سەر کردایەتی شیخ مەحمود لە جەنگی دژ بە ئینگلیز دا رۆلی چا و کردنە وە و زیاتر خۆناسینی بە نا و جە ما وە راندا بلا و کردبوو .

پاش شەری یە کە م ، روژنامە ی تیگەیشتنی راستی بە کرمانجی - خواروولە شاری بە غدا بلا و دە کرایە وە ... بایەخی هەرە مەزنی ئە و دوو - روژنامە یە - کوردستان و تیگەیشتنی راستی - ئە وە بوو کە هەر یە کە بیان بوونە را بە رو دە ست پیشکەر بو هیئانە کایە ی زمان ی پە خشان لە جیهان ی ئە دە بیات و نووسینی کوردیدا ، زرو فی سیاسی کوردستانی ژووروو بە دە ست تورکە کانه وە لە دوخیکی ئیگجار نالە باردا بوو ، لە بە سەر ئە وە کرمانجی یە ژووروو کە زۆر نە ها تە پی شە وە بە لام کرمانجی یە خوارو وە کە هات و هات ، تا لە روژنامە ی « پیشکە و تە ن » دا چاکتر خۆی دە رخستە

---

۱ - کمال مظهر «الدكتور» ، جدیدە التاخی، العدد ۱۳۰۲، ۱۹۷۳ / ۴ / ۸
الابعاد والملاحم الاساسیه لحركة التحرر الوطني للشعب الكردي.

۲- بانگی کورد و لـــــــه ۸ شوباتی ۱۹۱۴ لە لایەن جەمالە ددینی یانە بوو بە کوردی و تورکی دەردە کرا . چەند ژمارە یە کە می لی دەرچوو . لە گەل دەست پی کردنی شەری یە کە م لە دەرچوون وە ستا .

ل / ۲۳۱ - ۲۳۲ ، کەمال مەزھەر ئە حمەد دوکتور ، تیگەیشتنی راستی .

به شيك له ميژ ووی رهخنه ی ئه ده بی کوردی

سه باحی غالب

چهند وشته یهک

دووا سالانی سه ده ی نۆزده م بۆ تیگرای میلیه تانی رۆژه لاتنی ناوه راست
فه روپیتی هه بوو، بزوتنه وه ی نه ته وه یی و هوشیاری له ئه روپاادا
گه لیک به ره می هه نا بووه کایه وه، کوردیش له چاوخویه وه به شیکی
له و وربا بوونه وه یه وه ده ست که وتبوو، بیدار بوونه وه و سوور بوون
له سه ر داخوازی نه ته وه یی و مافی ژیا نی سروشتی به لای روله کانی
میلله تی ئیمه وه له تیگرا راودوونان و چه وساندنه وه کانی سه
گه ره تر ده بینرا.

کورد... وه خو که وتبوو، ده یه ویست به ره و به رزیاتی هه نگا وه له لگه ری،
بۆیه له بیر کردنه وه و ریکخستن و تیکۆشان درینگی نه ده کرد، راپه رینی
ئه وکاته له جولانه وه کانی پێشوو به مه رجیکی هه ره سه ره کی جودا کرا
بووه که ئه ویش با یخ دان به لایه نی رۆشن بیری و نه ده بیسات بوو.
روونا کترین چرا و دیاری ئه و سه لانه بلا و بوونه وه ی رۆژنامه ی
"کوردستان" بوو له ۲۲ نیسانی ۱۸۹۸ دا له شاری قاهییره.

"له دوای ده رکردنی ئه وه رۆژنامه یه کۆمه ل و ریکخرا و ئیاش کرای
سیاسی و روونا کبیری کوردی دامه زران و رۆلی خو یان له ژیا نی
کوردندا بینسی و مه شخه لی خه باتی رزگارییان وه ده سه سه ته وه گه رت،

ئەدەبىيات

- 48 - سەردار تۈسۈنى رەشىد
60 - ئەنۋەر مايبى و بەرھەمى ۋى دلدەر بەروارى
62 - ھەمىدو و ئەقوكلات فرات جەۋەرى
68 - نەقىي كالى سىامەند كـالـو
69 - شەلماقا جوغرافىيى چەرگەزى رەش

پىرتوكىن نو

- 70
82 - كەرەمى رەش و پىرتوكا ۋى تىمورى خەلىل مورادوق
يا نو

دوملى

- 85 - دىلكى (زاكى) يا باتومى قەناتى كوردو
88 - قاوغى نىرب و ھىنى ئارىكەردوخ: پىتەر
ئىفانوفىچ لىزخ
92 - ھەمە بە ھەرى و خورى جىر دىيىي
ئەنۋەر گوگچە
95 - بىبلىوگرافىا دىلى (زاا) - ۳ مالمسانژ
97 - ھىرى گونى ھەيدەر
100 - دايبى ۋلات بول شىرىنو خورتى كورد
101 - بىبەختى عومەرو ئادرم
105 - فۆلكلورى دەرسىمىرا ئارىكەردوخ: فرات
112 - مەھمەد شەرىف ئەفەندىا گوروزژ ئەھمەد سەي

نـاوه رۆكـ

بهشی کرمانجی خوارو

- ۴ سه باحی غالب بهشیکه له میژووی ره خنهی ئه ده بی کوردی
- ۲۰ هاوار ئاواره ی فرمیسی دایکی شه هید
- ۲۲ سیامه ند شیخاغایی گه لـ
- ۴۲ هوراس به دا قیس مافی دیارکردنی چاره نووی میلی له تیۆری مارکسیستیدا

بهشی کرمانجی ژوروو

- 7 جویس بلو زانایی مه زن قه نات ی کوردو
- 16 ته مو زیرین له موه سیدایی هسوار وه نده کر
- 19 جویس بلو هیمن ژی مـ

به لـکه

- 25 بیر انینین ئیحسان نوری پاشا-۴
- 41 هه لکه وت حکیم کوردناسی نیرنه کل سه ر ژیان و خه باتین باسیل نیکی تین

کرممانج د ده وله تا دنیا
یا بچ وه جهی مانه مه حرووم ؟
بیلجمله ژبوچ بوونه مه حکووم ؟

شهحمه دی خانی

(سدهی حه قده یه م)

ئەم گۆفاره سالى دوو جار
ئەنستىتووى كورد دەرى دەكا

صبا

گولرنگی، روونا کیری، کشتیبه

ژماره ۵ / مایس ۱۹۸۶

ENSTÎTUYA KURDÎ

Enstîtuya Kurdî malbendeke çandîya serbixwe ye. Di Sebata 1983 bi destê ronakbîrîne kurd ên ji her aliyên Kurdistanê, hatiye danîn. Amanca wê beşdarbûna şerê ji bo parastin û pêşvebirina çanda gelê kurd e.

Civandîna gencîneyên çanda kurdî, çêkirina ferheng û rêzîmanên kurdî, lêgerînên li ser edebiyat, pîşe û dîroka kurdî, çapkirina kovar û kitêbên kurdî, pêkanîna kaset, sêlik û filmên kurdî şaxên bîngehiyên xebata wê ne. Karekî wê yî serekeyê din jî nasandina çanda kurdî bi gelên cihanê ye.

Enstîtu dixwaze bibe çîgehekî xebatê ji bo hemû zimanzan, nivîskar, dîroknas, hinermend, pîşekar û ronakbîrên kurd û dostên gelê me.

Ew ji bo jîyan û pêşveçûna xwe, hewcê alîkarî û tevkeriya her Kurdê welatparêz e.

Hîmdarên Enstîtuya Kurdî :
CEGERXWÎN, Ordîxanê CELÎL:
Heciyê CINDÎ, Yılmaz GÜNEY,
HEJAR, KENDAL, Qanatê KURDO,
REMZÎ, Osman SEBRÎ, İsmet Şerîf
VANLÎ, Tewfîq WEHBÎ, Nûredîn
ZAZA.

ئەنستیتووێ کورد

ئەنستیتووێ کورد مەلەبەندیکی کولتوویری سەر بە خۆیە . لە مانگی فێفریهی ۱۹۸۳ بە کۆشی چەندان رووناکبیری کوردی هه‌موو بەشەکانی کوردستان دەمەزرا . ئا مانجی بەشداربوونە لە خەبات بو پاراستن و پەرەپێدانی کولتوویری گەلی کورده .

کۆکردنەوێ گەنجینهی کولتوویری کورد ، نووسینی فەرھەنگ و ریزمانی کوردی ، لیکۆلینەوێ دەربارەوێ ئەدەب و ھونەر و میژووێ کورد ، چاپکردنی گوڤار و کتیبی کوردی ، ئامادەکردنی کاسیت و قسەوان و فلمی کوردی ، ئەمانە بنچینەوێ چالاکییەکانی ئەنستیتوون

ئەنستیتوو دەیهوێ بێی بە جیگای کارکردن بو هه‌موو زمانناس ، نووسەر ، میژووناس ، ھونەرمەند و رووناکبیریکی کورد و دوستی کورد .
بو مانەوێ ئەنستیتوو و پەرە – سەندنی ، پێویستی بە هاوکاری و بەشداربوونی هه‌موو کوردیکی نیشتمان پەرۆەر هه‌یه .

ھېوا

كۆنارنىكى روونا كىيىرى كىشىتەپە

ژمارە ۵ / مایس ۱۹۸۶